

Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ Законодательство

№ 4 (24), 2016
октябрь – декабрь

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Маҷалла дар Индекси илмӣ ва иқтисодии Русия ворид карда шудааст.

ISSN 2410-2903.

Нашири мазкур дар ҳамкории муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) нашр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар нашри мазкур зикргардида мавқеи муаллифони буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменаоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Журнал включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

ISSN 2410-2903.

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Сармухаррир
Главный редактор

Раҳимзода Маҳмад Забир – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Таджикистана

Ҳайати таҳририя

Редакционная коллегия

Алимов С.Ю.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Баҳриддинзода С.Э.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармухаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
Саидзода И.Х.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Бобочонзода Исрофил Ҳусейн,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Букалорова Л.А.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Зоиров Ч.М.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Муртазокулов Ч.С.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Попондопуло В.Ф.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор,
Арбоби илми ФР
доктор юридических наук, профессор
Заслуженный деятель науки РФ
Ғафуров А.Д.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент

Мухаррирон: Шодиев Ҳ.А.

Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ

Редакционный совет

Раҳмон Озода Эмомалӣ,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ, кандидат юридических наук
Ватанзода Маҳмадалӣ Маҳмадулло,
Ёрдамчии Президенти ҚТ оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-намо-
яндаи қомилҳуқуқи Президенти ҚТ дар Маҷлиси Олии ҚТ
Помощник Президента РТ по правовой политике-полно-
мочный представитель Президента РТ в Маджлиси Оли РТ
Раҳмон Юсуф Аҳмадзод,
Прокурори генералии ҚТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.,
Раиси Суди конституционии ҚТ
профессор, академики АИ ҚТ
Председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Шермуҳаммад Шоҳиён,
Раиси Суди Олии ҚТ
Председатель Верховного суда РТ
Мансурзода Н.М.,
Раиси Суди Олии иқтисодии ҚТ
Председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в РТ
доктор юридических наук, доцент
Саидвализода Б.С.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Худоёрзода Б.Т.,
Раиси комиссияи марказии интихобот ва райёпурсии ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Председатель Центральной комиссии по выборам и рефе-
рендумам РТ
кандидат юридических наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро
ифода намекунад. Масъулият барои интихоб ва дақиқии далелҳо, иқтибосҳо ва маълумотҳо бар души муаллифон аст.
Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад ва баргардонида намешаванд.
Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность
фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

Ҳукуки конституционӣ	Конституционное право
Саидзода И.Х. Понятие законодательного процесса в Республике Таджикистан	4
Шарифзода Ш.М. Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз рухнаҳои боэътимоди мақоми олии қонунгузории кишвар	8
Ҳукуки ҷиноятӣ. Ҳукуки маъмурӣ	Уголовное право. Административное право
Баҳриддинзода С.Э., Баҳриддинова Д.С. Некоторые вопросы усовершенствования уголовного законодательства Республики Таджикистан	14
Раззоков Б.Х. Некоторые правовые проблемы контрольно-надзорной деятельности в свете реформы государственного управления Таджикистана	17
Ҳукуки граждaнӣ. Ҳукуки соҳибкорӣ	Гражданское право. Предпринимательское право
Раҳимзода М.З. Вазъи ҳукукии субъектҳои соҳибкорӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон	24
Муртазокулов Дж.С., Серова О.А. Развитие исламского кредитования в России и Республике Таджикистан: возможности интеграции законодательной модели	33
Исматуллоева Н.А. Правовая характеристика договора оказания платных образовательных услуг	39
Мирзоев С.А. Танзими ҳукукии соҳаи энергетика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	42
Минбари олимони ҷавон	Трибуна молодых ученых
Зокиров З.Х. Проблемаҳои мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф	46
Маҳмашарифзода А.М. Ҳукуки муҳофизати маъмурӣ дар низоми ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон	53
Шукурова А.А. Ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон дар даврони истиқлолият	57
Ширинджонова М.И. К вopросу о становлении спортивного законодательства Республики Таджикистан	60
Шарипов С.С. Виды ответственности за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан	65
Таҷрибаи хориҷа	Зарубежный опыт
Мельник Р.С. Исходные положения теории толкования административного акта	69
Таҳлили қонунгузорӣ	Анализ законодательства
Қурбонова М., Замираи Қ., Маҳмашарифзода А., Ҳамдамзода С. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории сарватҳои зеризаминии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ	76
Маҳмадшоев Ф.А. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузории давлатҳои Иттиҳоди Аврупо вобаста ба фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ	84
Таҷрибаи судӣ	Судебная практика
Қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баъзе масъалаҳои оид ба татбиқи моддаи 358 Кодекси граждaнии Ҷумҳурии Тоҷикистон»	89
Тафсир	Комментарии
Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ»	93
Истилоҳоти ҳуқуқӣ	Юридическая терминология
Раҳимзода М.З. Фарҳанги русӣ ба тоҷикии истилоҳоти ҳуқуқ (Русско-таджикский словарь юридических терминов)	99
Тақриз	Рецензия
Тақриз ба воситаи таълимии «Ҳукуки парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Имомов А.)	125
Навигариҳо дар қонунгузорӣ	Новое в законодательстве
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ	129
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи граждaнӣ ва соҳибкорӣ	133
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи меҳнат ва иҷтимоӣ	137
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ	138
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист	142
Иттилоот	Сообщения
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Қонунгузории ҳифзи муҳити зисти Ҷумҳурии Тоҷикистон: масоил ва инкишоф»	145
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф»	147
Наشرҳои мо дар нимсолаи дуюми соли 2016	149

Саидзода И.Х.,

заместитель директора Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических наук

ПОНЯТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: раванди қонунгузорӣ; парламент; Конституция.

Ключевые слова: законодательный процесс; парламент; Конституция.

Keywords: legislative process; parliament; Constitution.

Распад советского союзного государства и провозглашение независимости Таджикистана открыли новую страницу в совершенствовании института законодательного процесса [1, с. 30-31]. Осуществление законодательного процесса на основе новых принципов началось в основном с представлений идей парламентаризма и принадлежит Декларации о суверенитете Таджикской ССР, которая была принята 24 августа 1990 года Верховным Советом Таджикской ССР на второй сессии двенадцатого созыва [2, с. 236].

Провозгласив государственный суверенитет, Таджикистан закрепил в Декларации, наряду с другими вопросами, общепризнанные принципы и нормы, относящиеся к основанию государственной системы республики, включая парламент.

Так, в пункте 3 Декларации записано, что государственная власть осуществляется на основе принципа разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную. Этот принцип не был внесён в действующую тогда Конституцию, поскольку в Декларации было отмечено, что он будет основой для разработки новой Конституции республики.

Эти общественно-политические преобразования настоятельно потребовали новой организации законодательного процесса, предусматривающего возможность демократического и всестороннего обсуждения законопроектов; таким образом, был заложен основной фундамент для развития института законодательного процесса.

Можно констатировать, что функционирование законодательного процесса, как новой возможности демократического и всестороннего обсуждения законопроектов в Республике Таджикистан, связано с принятием Конституции РТ 1994 года, и он для практики независимого Таджикистана, является совершенно новым институтом.

Как новый демократический институт, законодательный процесс в РТ еще не подвергался изучению [3], тем временем эта новая форма правового процесса в иных государствах СНГ, в большей мере в Российской Федерации, была подвергнута очень усердному анализу [4].

В соответствии ч. 1 ст. 48 Конституции РТ 1994 г., Маджлиси Оли – Парламент республики считается и является высшим представительным и законодательным органом.

Также статьи 58-62 Конституции республики регламентируют вопросы права законодательной инициативы, порядка внесения законопроектов, принятия законов, подписания и опубликования законов, но непосредственно в её нормах не упоминается термин «законодательный процесс».

Анализируя данные нормы Конституции РТ отметим, что, во - первых, норма, содержащаяся в ч. 1 названной статьи Конституции – указание на законодательный орган – дает основание заключить, что для осуществления деятельности высшего законодательного органа, прежде всего устанавливаются процессуальные правила в уста-

новленном законом порядке по подготовке, одобрению, обнародованию и приостановлению действия законов.

Во-вторых, из содержания, сущности и духа норм статей 58-62 Конституции РТ видится, что наряду с другими процессами в РТ установлен законодательный процесс как самостоятельный вид деятельности, представляющий собой новый порядок реализации законодательной деятельности.

Парламент и субъекты, имеющие права законодательной инициативы РТ посредством данного процесса, в первую очередь, реализуют законодательную функцию. Отсюда возникает вопрос: что такое законодательный процесс?

Как было замечено, в Основном законе РТ термин «законодательный процесс» не упоминается непосредственно в её нормах, но статьи 58-62 Конституции РТ регламентируют вопросы права законодательной инициативы, порядка внесения законопроектов, принятия законов, подписания и опубликования законов.

Также в конституционном Законе РТ «О Маджлиси Оли РТ» гл. 5 называется «Законотворческая деятельность» и раздел 2 Регламента Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ «Порядок законодательной деятельности».

В законодательствах других соседних стран главы и разделы, регламентирующие законодательный процесс, используют разные термины. В частности в Республике Армения именуется процедура рассмотрения проекта закона, в Республике Беларусь – порядок внесения, рассмотрения проектов законов, принятия законов и постановлений палатами национального собрания [5] и законодательный процесс [6], в Грузии - законодательный процесс, в Кыргызской Республике – законодательная деятельность или законодательная процедура, в Республике Казахстан – законодательная деятельность, в Российской Федерации – законодательная процедура, в Республике Узбекистан – рассмотрение закона, согласительные процедуры [7], или порядок рассмотрения законов, в Украине – законодательная процедура.

Учитывая то, что в нормах конституционного процессуального права РТ, как и ряда стран СНГ, отсутствует законодательное регулирование понятийного определения

законодательного процесса, заполнить это пробел определенным содержанием является задачей науки, и соответственно научном исследовании. Поэтому для определения понятия законодательного процесса мы обратимся к зарубежной и отечественной юридической литературе для того, чтобы найти ответ на содержание законодательного процесса. Подчеркиваем, что в странах СНГ, особенно в Российской Федерации, в минувшие годы начато учеными-юристами исследование проблем института законодательного процесса. По данным вопросам написаны диссертации [8, с. 24], научные статьи, изданы учебники [9, с. 231] и даже монографические работы [10, с. 93]. Таким образом, словосочетание «законодательный процесс» прочно вошло в научный оборот, используется в решениях Конституционного Суда России и считается общеупотребительным [11, с. 11].

В ряде определений законодательного процесса, сформулированных российскими и таджикскими учеными-юристами, мы находим юридическое содержание этого вида процесса, как самостоятельного способа осуществления законодательной деятельности. В качестве примера приводим некоторые из них.

Например, Г.А. Гаджимагомедов и Г.П. Ивлиев характеризуют законодательный процесс как отрегулированную деятельность уполномоченных органов государственной власти и должностных лиц по разработке, внесению и рассмотрению законопроектов, а также по принятию, одобрению, подписанию, обнародованию и реализации законов [12, с. 14-21].

А.И. Имомов трактует понятие данного процесса в узком и широком смысле. В узком смысле автор понимает под законодательным процессом совокупность предусмотренных законом действий, посредством которых законодательная власть осуществляет законодательную деятельность. В широком смысле автор не ограничивает принятие законов лишь в рамках парламента и отводит его истоки в само общество, включая в структуру иные процессы, прежде всего социальные и политические [13, с. 57], и определяет его как конституционно фиксированные сменяющие друг друга этапы, касающиеся проекта Конституции, конституционных законов и обычных законов до их принятия и обнародования [14, с. 260].

Ю.В. Филимонов определяет законодательный процесс как урегулированные нормами конституционного права действия уполномоченных субъектов по внесению законопроектов в парламент, принятие и одобрение их палатами, подписание и обнародование законов главой государства [11, с. 25].

В понимании О.Е. Кутафина и Е.И. Козловой понятие законодательного процесса сводится к совокупности действий, посредством которых осуществляется законодательная деятельность Федерального Собрания [15, с. 465].

В учебнике М.В. Баглая даны определения понятия законодательного процесса, сходные с вариантами, приведенными выше, принадлежащими авторам О.Е. Кутафину и Е.И. Козловой, о понятии законодательного процесса. В частности, под законодательным процессом понимается совокупность стадий деятельности законодательного органа, следующих одна за другой, т.е. стадий принятия, одобрения и обнародования законов [16, с. 554].

В понимании Е.А. Пискуновой законодательный процесс - деятельность компетентных органов и их должностных лиц, определенных законодательством, связанная с реализацией прав законодательной инициативы, обсуждением, в том числе с привлечением общественности, принятием, подписанием и официальным опубликованием, изменением и отменой законов [8, с. 40].

Таким образом, вышеприведенные подходы к понятию законодательного процесса позволяют нам получить четкое представление о настоящем виде процесса как о самостоятельном способе осуществления законодательной деятельности.

Во всех из приведенных понятий мы обнаруживаем отдельные положения предназначения законодательного процесса, в частности, осмысление этого вида процесса как законно установленного порядка законодательной функции и его предназначение. Но все – таки на наш взгляд, наиболее приемлемым является понятие Е.А. Пискуновой о законодательном процессе, так как по сравнению с другими, оно дает возможность, верно, сопоставить сущность и назначение, а также определение данного вида процесса.

Принимая данное определение отметим, что совокупность процессуальных отноше-

ний, формирующихся между парламентом и другими участниками законодательного процесса, не только регламентируется нормами Основного закона и конституционного Закона РТ «О Маджлиси Оли РТ», но и нормами Регламентов палат Парламента.

В Регламенте Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ (нижней палаты парламента) весьма детально дается регламентация правил законодательного процесса, отнесенных к его ведению. В то же время заметим, что непосредственно в нормах Конституции РТ (ч. 7 ст. 53) предоставляются права Парламенту республики отрегулировать свою деятельность - соответственно это должны быть те виды деятельности, которые не урегулированы другими нормативными правовыми актами. Поэтому Регламенты палат Парламента, как их личные нормативные правовые акты, значительную роль играет в установлении норм законодательного процесса.

На основании вышеизложенного можно дать следующее понятие законодательного процесса: «Законодательный процесс представляет собой (урегулированную Конституцией РТ, конституционным Законом РТ «О Маджлиси Оли РТ» и Регламентами палат Парламента), совокупность процессуальных действий и отношений, которые возникает между Маджлиси Оли РТ и субъектами права законодательной инициативы, с целью разработки, предложения и обсуждения законопроекта, с последующим принятием, опубликованием и вступлением закона в юридическую силу.

Следует также подчеркнуть, что исходя из сущности и духа норм статей 58-62 Конституции РТ, в Республике Таджикистан был установлен законодательный процесс как самостоятельная форма, представляющая собой новый порядок реализации законодательной деятельности.

Список литературы

1. Давлатова Ш.С. Общетеоретические основы и особенности реализации законодательной инициативы в Таджикистане: дис. ... канд. юрид. наук. - Душанбе, 2015. – С. 30-31.
2. См.: Ведомости Верховного Совета Таджикской ССР. – 1990. - №16. - Ст. 236.
3. Часть конституционных аспектов вопроса была предметом исследования Имомо-

ва А.И., теоретические исторические аспекты вопроса были исследованы Давлатовой Ш.С., Нематовым А.Р., Сативалдиевым Р.Ш. и др.

4. См.: Поленина С.В. Законотворчество в Российской Федерации. – М., 1996. – 342 с.; Законодательный процесс: Понятие. Институты. Стадии: научно-практическое пособие / отв. ред. Р.Ф. Васильев. – М.: Юриспруденция, 2000. – 320 с.; Законотворчество в Российской Федерации (научно-практическое пособие) / под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Формула права, 2000. – 608 с.

5. <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=N10800370> (дата обращения 10.11.2016).

6. <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=N21500707> (дата обращения 10.11.2016).

7. http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=52006 (дата обращения 10.11.2016).

8. Пискунова Е.А. Законодательный процесс в субъектах Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: - М., 2015. – С. 24.

9. Карпов Н.Н. Законодательный процесс в Российской Федерации. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. -231 с.

10. Гузнов А.Г., Кененов А.А., Рождественская Т.Э. Современный законодательный процесс: основные институты и понятия. – Смоленск: Траст-Имаком, 1995. – 93 с.

11. Филимонов Ю.В. Федеральный законодательный процесс: некоторые вопросы теории и практики (конституционно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук. - Томск, 2004. – С. 11.

12. Ивлиев Г.П., Гаджимагомедов Г.А. Участие Правительства Российской Федерации в законодательной деятельности. – М.: Норма, 2008. – С. 14-21.

13. Шульман Е. Законотворчество как политический процесс. М.: 2014. – С. 57.

14. Имомов А.И. Органы государственной власти в Республике Таджикистан. - Душанбе, 2007. – С. 260 (на тадж. яз.).

15. Кутафин О.Е., Козлова Е.И. Конституционное право России. – М.: Проспект, 2010. – С. 465.

16. Баглай М.В. Конституционное право РФ. – М.: Норма, 2007. – С. 554.

Аннотатсия

Мафхуми муурофияи қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дармақола рушди ҷараёни қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ ҳамчун падидаи демократӣ мавриди таҳлилу омӯзиш қарор дода шуда, дар асоси қонунгузорӣ ва адабиёти ҳукукии миллию хориҷӣ, мафхуми муурофияи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст. Ҳамчунин, дар бораи муурофияи қонунгузорӣ чун шакли нав ва мустақили тартиби амалисозии ҷаъолияти қонунгузорӣ ибрози ақида шудааст.

Аннотация

Понятие законодательного процесса в Республике Таджикистан

В статье проанализировано развитие процесса законодательства Республики Таджикистан в период независимости как демократическое явление и представлено понятие законодательного процесса на основе отечественного и зарубежного законодательства и правовой литературы. Кроме того, высказана идея о законодательном процессе как о новой и самостоятельной формы процесса для осуществления законодательной деятельности.

Annotation

The concept of the legislative process in the Republic of Tajikistan

The article analyzes the development of legislation process of the Republic of Tajikistan in the period of independence as a democratic phenomenon and has been presented the concept of the legislative procedure on the basis of domestic and foreign law and legal literature. Furthermore, it is spoken about the legislative process as a new and independent form of procedure for the implementation of legislative activity.

Шарифзода Ш.М.,

*сармутахассиси шуъбаи Дастгоҳи Маҷлиси
миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
оид ба таъмини асосҳои конститусионӣ, ҳуқуқу
озодиҳои инсон, шахрванд ва қонуният*

МАҶЛИСИ МИЛЛИИ МАҶЛИСИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ЯКЕ АЗ РУКНҲОИ БОЭЪТИМОДИ МАҚОМИ ОЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ КИШВАР

**Маҷлиси миллӣ дар низоми сиёсии кишвари мо ва
дар фазои қонунҷодкунии мамлакат рукни муҳими
рушди давлатдорӣ навин мебошад [1].**

Эмомалӣ Раҳмон

Калидвожаҳо: Парлумон; истиқлолияти давлатӣ; эътимод; қонунгузорӣ.

Ключевые слова: Парламент; государственная независимость; доверие; законодательство.

Keywords: Parliament; State independence; confidence; legislation.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун давлати мустақил ва соҳибхитӣ бо қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи эълон намудани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», №392 аз 9 сентябри соли 1991 дорои истиқлолияти воқеӣ ва комил гардид, ки ин дастоварди муқаддастарин ва бузургтарини таърихи навини халқи Тоҷикистон мебошад.

Дар арафаи таъсисёбӣ ва солҳои аввали мавҷудияти давлати навини Тоҷикистон мақомоти давлатии собиқ ҶШС Тоҷикистон дар як вақт вазифаҳои давлати соҳибхитиёро иҷро намуда, баробари он ислохотҳо дар ҳуди ин мақомоти давлатӣ гузаронида мешуд, ки мақоми олии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ин раванд дар қанор намонда буд.

Ёдовар шудан бамаврид аст, ки таъсиси Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақоми қонунгузор қабл аз соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне аз соли 1990 инҷониб оғоз ёфта, то соли 2000 ду давраи рушдро паси сар намудааст. Яқум, давраи «Парлумони давлатӣ» ё «Ғайри қасбӣ» буд, ки аз соли 1990 оғоз ёфта, то

соли 1995 идома дошт ва қабули аввалин ҳуҷҷати расмӣ истиқлолияти кишвар ба ғайрияти ҳамин Парламент рост омадааст [2]. Сарфи назар аз он ки ин даъвати Парлумон қабл аз эълони истиқлолият оғоз шудааст, шакли ғайриқасбӣ буд, нақши он дар баробари таҳияи заминаҳои ҳуқуқии Истиқлолияти давлатӣ дар расидан ба Ваҳдати миллӣ ва раванди шаклгирии давлатдорӣ навини тоҷикон ниҳоят бузург ва таърихист.

Қайд кардан бамаврид аст, ки паси сар намудани ин ду давра аз пешрафти ҳаёти ҷомеа ва ба талаботи давраи замони мувофиқ гардонидани муқаррароту меъёрҳои Конститутсия ва қонунҳои конститусионӣ сарчашма гирифтааст. Аз таҷрибаи ҷаҳонӣ ва гузашти таърихи башарият бармеояд, ки падидаҳои ворид намудани тағйирҳои иловаҳо ба санадҳои ҳуқуқӣ вобаста ба эҳтиёҷоти ҷомеа амалӣ гашта, барои таъмини ҳадафҳои тараққиёт дар марҳилаи мушаххаси вақт бояд асоси мустаҳкамҳои ҳуқуқӣ замина мегузоранд.

Аз соли 1994 то инҷониб ворид гардидани се маротиба тағйироту иловаҳо, яъне

26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 ба тариқи райпурсии умумихалқӣ ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаёти иқтисодиву сиёсӣ ва иҷтимоиву фарҳангии кишварамон дигаргуниҳои кулӣ ба вуқӯ пайваста, дар рушду такомули давлату давлатдорӣ милли нақши бориз гузошт.

Дар ин давра, тағйироту иловаҳои ҷиддӣ вобаста ба ташкилу фаъолияти парлумони ҷадид боби сеюми Конститутсияи кишвар дохил карда шуда, моҳиятан он дар таҳрири нав қабул карда шуда, вазъи ҳуқуқӣ-конститутсионии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар сатҳи нави мувофиқа ба моддаи 9 Конститутсия дигаргун сохт. Аввалин бор дар боби 3 моддаи 48 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷлиси Олӣ – парламенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон гардид. Дар ин асос Маҷлиси Олӣ мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузори ҷумҳурӣ доништа шуда, таркиби думачлиси (дуपालатагии) он муқаррар карда шуд. Маҷлиси Олӣ аз Маҷлиси милли – палатаи намояндагии минтақаҳо ва ҳокимияти иҷроия, Маҷлиси намояндагон – палатаи касбӣ иборат гардид.

Асосгузори сулҳу ваҳдати милли – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудааст, ки «Таъсис ёфтани парламенти думачлиси дар сохтори давлатдорӣ мо дигаргунии бунёдӣ мебошад ва Маҷлиси милли Маҷлиси Олӣ имрӯз ба яке аз рукҳои бозғамии мақоми қонунгузори кишварамон табдил ёфтааст. Зеро, мутобиқи Конститутсия аз ҷониби Маҷлиси милли ҷонибдорӣ карда шудани қонунҳои қабулнамудаи Маҷлиси намояндагон кафолати муҳими қабули қонунҳои муқаммал, босифат ва ҷавобгӯ ба манфиати мардум мебошад [1].

Мутобиқ ба тағйироти охирине, ки 22 майи соли 2016 ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шуд, «Узви Маҷлиси милли шахсе интихоб ё таъин шуда метавонад, ки танҳо шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дошта бошад ва синни ӯ аз 30 кам набуда, дорои таҳсилоти олӣ бошад».

Узви Маҷлиси милли ва вакили Маҷлиси намояндагон баъди интихоб ё таъин шудан дар иҷлосияи Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагон ба халқи Тоҷикистон савганд ёд мекунаманд.

Шумораи аъзои Маҷлиси милли ва вакилони Маҷлиси намояндагон, тартиби интихоб ё таъин гардидани онҳоро қонуни конститутсионӣ муайян менамояд [3].

Ҳамаи ин тағйиротҳо ба рушди минбаъдаи қонунгузори конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини шароити арзанда дар ҳаёти ҷомеаи навину демократии шаҳрвандони кишварамон нақши созгор гузошт.

Ғайр аз ин тағйироту иловаҳои воридгардида ба муқаммал гардидани меъёрҳои Конститутсияи мамлакат равона гардида, ба таҷрибаи ҷаҳонӣ ва стандартҳои байналмилалӣ ҳамради буда, қадами таърихӣ санҷидашудаи ҳуқуқист, ки ҳадафи он дифоъ аз манфиатҳои халқ ва давлати Тоҷикистон мебошад. Зарурияти қабули тағйироту иловаҳо як қатор олимину коршиносони кишвар иқдоми неки пайгири на хонда, тағйироти пешниҳодшударо ба рушди беамалӣ соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, равандҳои демократисозии ҳаёти ҷомеа, ҳуқуқу озодиҳои инсон, кафолати риояву ҳифзи онҳо рабт намудаанд [4].

Соли 2016 барои ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон соли рӯйдодҳои муҳими сиёсӣ арзёбӣ гардида, ҳамчун соли дастовардҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ба ҳисоб меравад. Дар ин сол мардуми шарафманди Тоҷикистон дар руҳияи баланди ифтихор аз давлату давлатдорӣ, ватандорӣ, худшиносию ҳудудҳои дар муҳити созандаву бунёдкорӣ ва фазои озоди демократӣ бо ибтиқори бевоситаи Сарвари давлати Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати милли- Пешвои миллат, Ҷаноби олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 25-умин солгарди Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷашн гирифтанд.

Басо рамзист, ки дар баробари таҷлили ин дастовардҳои таърихӣ ва ҷашнҳои муқаддастарини умумимиллӣ ба фаъолияти Маҷлиси милли Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ 16 сол пур мешавад. Таҷлили чунин як ҷашни пуршукӯҳ пеш аз ҳама, аз таҳким ёфтани низоми сиёсӣ, инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ, демократикунории минбаъдаи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ҷомеаи Тоҷикистон, боло рафтани сатҳи шуури ҷамъиятӣ ва маърифати ҳуқуқии шаҳрвандони мамлакат шаҳодат медиҳад.

Баргузорӣ ва таҷлили чунин чорабиниҳои сиёсӣ бори дигар собит менамояд, ки шаҳрвандони мамлакат ба пешрафти давлату давлатдорӣ, ояндаи худ ва фарзандонашон бетафовут набуда, сиёсати созандаву бунёдкорона, таъмин ва таҳкими суботи сиёсиву иҷтимоиро дар заминаи боъэтимоди рушди давлатдорӣ миллий ва баланд гардидани ҳукуку уҳдадорӣҳои худ мепазиранд.

Агар ба ташкил ва фаъолияти Маҷлиси Олӣ назар афканем, он бо Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» танзим гардида, боби 3 моддаҳои 17-33 ҳамин қонун пурра фаъолияти Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дарбар мегирад.

Тибқи муқаррароти қонуни конститутиони мазкур фаъолияти Маҷлиси миллий даъватӣ буда, дар шакли иҷлосия сурат мегирад. Иҷлосияи якуми Маҷлиси миллиро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми як моҳи баъди интихоботи аъзои Маҷлиси миллий даъват мекунад. Иҷлосияи Маҷлиси миллиро Раиси Маҷлиси миллий соле на камтар аз чор маротиба даъват менамояд.

Мақоми Ҳамоҳангсоз ва Ҳисоботдиҳандаи Маҷлиси миллий Шӯрои Маҷлиси миллий мебошад. Ба ҳайати Шӯрои Маҷлиси миллий Раиси Маҷлиси миллий, муовини якум ва муовинони ӯ, раисони кумитаҳо ва комиссияҳои Маҷлиси миллий дохил мешаванд. Шӯрои Маҷлиси миллий дар доираи салоҳияти худ қарор қабул мекунад [5].

Мутобиқи талаботи моддаи 29 Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Маҷлиси миллий кумитаҳо ва комиссияҳои дахлдори ҳудро таъсис медиҳад. Номгӯй ва ҳайати кумитаҳо ва комиссияҳоро Маҷлиси миллий бо пешниҳоди Раиси Маҷлиси миллий муайян мекунад. Узви Маҷлиси миллий метавонад узви танҳо як кумита бошад. Ҳангоми ташкилдиҳии ҳайати онҳо розигии узви Маҷлиси миллий ба назар гирифта мешавад. Ба ҳайати кумита ва комиссия Раиси Маҷлиси миллий ва муовинони ӯ интихоб шуда наметавонанд. Кумитаҳо ва комиссияҳоро Маҷлиси миллий дар ҳайати раисон ва аъзои кумитаҳо ва комиссияҳо интихоб мекунад.

Раисони кумитаҳо ва комиссияҳои Маҷлиси миллий ба муҳлати салоҳияташон бо

пешниҳоди Раиси Маҷлиси миллий бо овоздиҳии кушод бо тарафдорӣ аксарияти шумораи умумии аъзои Маҷлиси миллий интихоб мешаванд.

Кумитаҳо ва комиссияҳои Маҷлиси миллий бо пешниҳоди раисони кумитаҳо ва комиссияҳо муовинони раиси кумитаҳо ва комиссияҳоро интихоб мекунанд. Салоҳияти кумитаҳо ва комиссияҳои Маҷлиси миллий, тартиби фаъолияти онҳо бо Дастури Маҷлиси миллий муайян карда мешаванд [6]. Дастури Маҷлиси миллий бо қарори Маҷлиси миллий аз 10 ноябри соли 2000 қабул карда шудааст.

Тибқи муқаррароти меъёрҳои Дастури мазкур, Кумитаҳо ва комиссияҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи фаъолияти худ, қорҳои зеринро анҷом медиҳанд:

а) қонунҳо ва дигар санадҳоеро, ки ба Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид мешаванд, бо супориши Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешакӣ баррасӣ менамоянд;

б) ба қонунҳои қабулкардаи Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳо хулоса медиҳанд;

в) назорати иҷроӣ қарорҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин менамоянд;

г) ташкил ва гузаронидани муҳокимаҳои парламенти таъмин менамоянд;

д) муовинони раисони кумитаҳо, комиссияҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро интихоб менамоянд;

е) арзу шикоят ва муроҷиати шаҳрвандонро баррасӣ менамоянд;

ё) ба санадҳои Ассамблеяи байнипарламентии давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва дигар созмонҳои парламенти байналмилалӣ таклифу пешниҳодҳо менамоянд;

ж) ваколатҳои дигареро, ки Конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», дигар қонунҳо ва ҳамин Дастур муқаррар намудаанд, амалӣ мегардонанд [6].

Фаъолияти Дастгоҳи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бошад, Қонуни конститутиони Ҷумҳу-

рии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Дастури Маҷлиси миллӣ ва Низомномаи Дастгоҳи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон № 223, аз 23 июли соли 2001 тасдиқ карда шудааст, танзим менамояд.

Дар Низомномаи мазкур қоидаҳои умумӣ, вазифаҳои асосии Дастгоҳи Маҷлиси миллӣ, сохтори Дастгоҳи Маҷлиси миллӣ, вазифа ва ухдадорихои роҳбарияти Дастгоҳи Маҷлиси миллӣ, котиботи назди роҳбарияти Маҷлиси миллӣ, шӯбаҳо, ҳуқуқ вазифаҳои кормандони Дастгоҳи Маҷлиси миллӣ ва ғайра пешбинӣ гардидааст.

Асосҳои ҳуқуқи фаъолияти Маҷлиси миллиро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», дигар қонунҳо ва санадҳои қонунгузорӣ, Дастури Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намунадааст, ташкил менамоянд [7].

Маҷлиси миллӣ аз 33 аъзо иборат буда, 25 нафари он ба таври ғайримустақим дар маҷлисҳои якҷояи вакилони Маҷлисҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва шаҳру ноҳияҳои он, вилоятҳо ва шаҳру ноҳияи онҳо, шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои он, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (якҷоя) дар асоси намоёндагии баробар бо овоздиҳии пинҳонӣ интиҳоб ва 8 нафари боқимонда аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин мегарданд. Ҳар Президенти собиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон узви якумраи Маҷлиси миллӣ мебошад, дар ҳолате, ки ӯ аз истифодаи ин ҳуқуқ даст накашад [8].

Тибқи моддаи 19 Қонуни конститутиони мазкур Маҷлиси миллӣ дар доираи салоҳияташ фаъолияти зеринро амалӣ менамояд:

1. Таъсис, барҳам додан ва тағйир додани сарҳади воҳидҳои марзиви маъмурӣ, муқаррар намудан ва ба ҷои дигар кӯчонидани маркази маъмурии онҳо, мансуб донистан ва тағйир додани мансубияти маҳалҳои аҳолинишин ба категорияи шаҳр, шаҳрак ва деҳа, номгузорӣ ва номивазкунии воҳидҳои марзиви мамурӣ ва маҳалҳои аҳолинишин;

2. Интиҳоб ва бозхонди раис, муовини якум, муовинон ва судяҳои Суди конститутиони, Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодӣ бо пешниҳоди Президент;

3. Ҳалли масъалаи бекор кардани дахлнопазирии раис, муовини якум, муовинон ва судяҳои Суди конститутиони, Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодӣ;

4. Ризоият барои таъин ва озод намудани Прокурори генералӣ, муовини якум ва муовинони ӯ;

5. Интиҳоби Намояндаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Суди конститутиони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар дигар мақомоти Ҷумҳурии Тоҷикистон;

6. Амалӣ намудани ваколатҳои дигаре, ки Конститутсия ва қонунҳо муайян кардаанд [9].

Маҷлиси миллӣ аз рӯи масъалаҳои дар салоҳияташ буда қарор қабул мекунад. Қарори Маҷлиси миллӣ бо тарафдории аксарияти шумораи умумии аъзои он қабул мегардад, агар тартиби дигари қабули қарорро Конститутсия муқаррар накарда бошад.

Иҷрои қарорҳои Маҷлиси миллӣ дар тамоми қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ аст.

Маҷлиси миллӣ соле як маротиба ё аз рӯи зарурат ҳисоботи Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи ҳолати назорат ба иҷрои дақиқ ва яхелаи қонунҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мешунавад ва аз рӯи он санади дахлдор қабул менамояд.

Маҷлиси миллӣ қарорҳои Маҷлисҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо ва ноҳияҳоро дар сурати ба Конститутсия, қонунҳои конститутиони ва дигар қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат накардани онҳо бекор мекунад ва ҳуқуқ дорад, маҷлисҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳру ноҳияҳоро дар сурати Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро мунтазам иҷро накардани онҳо пароканда кунад.

Агар ба нишондодҳои омӯрӣ назар афканем, дар 16 соли фаъолият ҳамагӣ 86 ҷаласаи Шӯрои Маҷлиси миллӣ баргузор ва дар онҳо 2514 қарорҳо қабул гардида, 71 иҷлосияҳои Маҷлиси миллӣ гузаронида шуда-

аст, ки дар он 2438 адад қарорҳо қабул карда шудаанд. Инчунин 27 ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намоёндагон баргузор гардидаанд, ки дар онҳо 343 адад қарорҳо қарор қабул гардидаанд, аз ин шумора 17 ҷаласаҳои якҷоя аз ҷониби Маҷлиси миллӣ гузаронида шудаанд, ки дар онҳо 173 қарор қабул гардидааст.

Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даъватҳои зикршуда 1502 қонуну кодексҳоро баррасӣ намуда, аз он 1481 ададашро ҷонибдорӣ кардааст.

Бояд зикр намуд, ки қонунҷодкунӣ яке аз намудҳои асосии ҳуқуқҷодкунист, ки раванди он якҷанд даврҳо, аз он ҷумла омӯзишу таҳлили муносибатҳои ҷамъиятӣ ва муайянсозии зарурати таҳия ва қабули қонунро тақозо дорад. Аз ҳамин лиҳоз ва ба хотири тарғиби мазмуну муҳтавои қонунҳои ҷонибдоригардида аъзои Маҷлиси миллӣ, ки худ тибқи вазъ ҳамаҷун шахси сиёсӣ-ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд, бо кишрҳои мухталифи аҳли ҷомеа пайваста вохӯриву суҳбатҳо баргузор менамоянд. Чунин амал аз ҳамабастагӣ ба ягонагии халқ ва парламент, робитаи ногуастани аъзои Маҷлиси миллӣ бо аҳли ҷомеа ва институтҳои шаҳрвандӣ шаҳодат дода, бе муболиға барои рушди минбаъдаи кишвар, тақомули институтҳои ҷамъиятӣ шаҳрвандӣ ва масъулияти ҳар яке онҳо мусоидат менамояд. Инчунин боиси зикр аст, ки дар давраи сипаригашта Маҷлиси миллӣ дар қатори дигар қонунҳо, ҳамзамон қонунҳоеро ҷонибдорӣ намуд, ки аз ҷониби узви Маҷлиси миллӣ мутобиқи моддаи 58 Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаи 12 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии узви Маҷлиси миллӣ ва вакили Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ шахсан ё якҷоя бо вакилони Маҷлиси намоёндагон пешниҳод шудаанд. Аз ин шумора 4 адад ба даъвати дуюм, 16 адад ба даъвати сеюм ва 65 адад ба даъвати чорум ва 8 адад ба даъвати панҷум то ба имрӯз рост меояд. Қайд кардан бамаврид аст, ки аз 1481 қонуну кодексҳои ҷонибдоришуда, 244 ададро қонунҳои муқаммал ва 4 ададро кодексҳои муқаммал ташкил менамоянд [10].

Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба

Маҷлиси Олии Тоҷикистон чандин сол аст, ки ҳамаҷун институтҳои нави муайянкунандаи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ ба унвони мақоми олии қонунгузор ироа мегардад. Он ҳуҷҷати сиёсӣ – барномавиест, ки натавон ҳолати феълӣ, балки роҳҳо ва стратегияҳои муҳими рушди иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар, аз ҷумла ҳамаҷурии байналмилалӣ мамлакатро аз нуқтаи назари Сарвари давлат муайян менамояд. Ҳадафҳои, ки аз Паём бармеоянд, тавассути таҳияву татбиқи чораҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, фарҳангӣ ва ғайра ҷомаи амал мепӯшанд, ки дар он масъулияти аввалро мақомоти давлатӣ - аз маҳал то марказ ба дӯш доранд. Дар яке аз Паёмҳои Пешвои миллат таъкид гардидааст: «Қонун бояд дар навбати аввал инсон ва ҳуқуқу озодиҳои ӯро ҳамаҷун арзиши олӣ эътироф ва ҳифз намояд, яъне барои зиндагии ҳубу шоидаи афроди ҷомеа, фаъолияти пурсамари ташкилоту корхонаҳои давлативу ғайридавлатӣ, соҳибкоруни тоҷирон, пешрафти иқтисодиёти кишвар, сулҳу субот, оромии сиёсӣ шароити мусоид фароҳам орад ва самтҳои мухталифи ҳаёти ҷомеаро ҳамаҷарафа танзим намояд [11]».

Дар ин робита, Маҷлиси миллӣ ҳамаҷун мақоми давлатӣ ва ҷузъи таркибии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки фаъолияти худро дар асоси принсипи боздорӣ ва муқовимати байни рукҳои давлат амалӣ мегардонад, дар татбиқи Паём, тақвияти бақои сохти давлатдорӣ, таҳкими давлати соҳибхотӣ, демокративу, ҳуқуқбунёд дунявӣ ва иҷтимоиву ягона, таъмини волоияти қонун, тавсеаи ҷаҳонбинии ҳуқуқии аҳоли, саҳми басо муҳим дорад.

Аъзои Маҷлиси миллӣ дар вохӯриву суҳбатҳо бо мардуми кишвар дар баробари тарғиби нуқтаҳои асосии Паём, мазмуну моҳият ва муҳтавои он, оид ба қонунҳои қабулшуда, зарурати қабули қонунҳои нав, гузаронидани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ суҳанронӣ намуда, дар як вақт тавассути баргузори саволу ҷавобҳо аз ҳолати риоя ва татбиқи якхелаи қонунҳо бохабар гашта, барои тақмили қонунгузори амалкунанда кӯшиш ба ҳарч медиҳанд.

Ҳулоса, дар шароити ташаккули инкишофи давлати ҳуқуқбунёд нуфуз ва нақши баланди мақомоти олии қонунгузори

Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҷлиси Олӣ - парламенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва фаъолияти худро мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамояд, дар байни дигар мақомоти давлати мавқеи муайян дошта, дар таҳкими сулҳу субот, ваҳдати ягонагӣ, рушди падидаҳои конститусионӣ ва ҳуқуқии кишвар, пешрафти соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа нақши арзишманд дорад.

Рӯйхати адабиёт

1. Аз суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи якуми Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати панҷум 20.04.2015 с.
2. Нашрияти марказии Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон – Минбари халқ 15.06.2016 сол, №24 (1056).

3. Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1994 (бо тағйирот аз 22 майи соли 2016).
4. Нақши Конститутсия дар рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе, 2014.
5. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», соли 2000.
6. Дастури Маҷлиси милли Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 10.11. с.2000.
7. Низомномаи Дастгоҳи Маҷлиси милли Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.07. с.2001.
8. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», с.2000, м.2.
9. Қонуни конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», с.2000, м.19.
10. Нашрияти марказии Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон - Минбари халқ 08.06.2016 с., №23(105).
11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.01.2016 с.

Аннотатсия

Маҷлиси милли Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз рукҳои бозғатимоди мақоми олии қонунгузории кишвар

Дар мақолаи мазкур марҳилаҳои барқарорсозии парламенти кишвар таҳлил шуда, саҳми мақомоти олии давлатӣ дар инкишоф ва мукамалгардии қонунгузорӣ ҳамчун дастоварди асосии давлатӣ баён карда шудааст.

Аннотация

Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан как доверенная основа высшего законодательного органа страны

В данной статье анализируются этапы реабилитации Парламента страны, а также излагается вклад высшего государственного органа в развитии и совершенствовании законодательства как главного достижения государства.

Annotation

Majlisi Milli of Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan as a trusted foundation of the supreme legislative body of the country

This article analyzes the stages of the rehabilitation of the Parliament, as well as mentioned the contribution of higher public authority in the development and improvement of legislation as the main achievement of the state.

Бахриддинзода С.Э.,
первый заместитель директора
Национального центра
законодательства при Президенте
Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, доцент
E-mail: Subhiddin_mail.ru

Бахридино́ва Д.С.,
работник Аппарата Суда
города Душанбе

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: қонунгузориҳои ҷиноятӣ; ҷиноят; консепсия; ҷинояткорӣ; пешгириҳои ҷинояткорӣ.

Ключевые слова: уголовное законодательство; преступление; концепция; преступность; предупреждение преступности.

Keywords: criminal law; crime; concept; crime; crime prevention.

В правовом государстве с развитием общественных отношений возникает необходимость усовершенствования законодательства. Реализация данной задачи необходима и в сфере уголовного законодательства.

Усовершенствование законодательства, как правило, начинается с Конституции. Следует отметить, что изучение специальной научной литературы на постсоветском пространстве свидетельствует о том, что Конституция – это юридическая база уголовного законодательства, имеющая первостепенное значение для его развития и совершенствования [1], она давно приобрела характер незыблемого и непререкаемого постулата [2, с. 77-78]. Следовательно, усовершенствование уголовного законодательства Республики Таджикистан тесно связано и с принятием новой Конституции республики 1994 года [3].

Вопросами конституционных основ уголовного законодательства Республики Таджи-

кистан в свое время занимались таджикские ученые Т.Ш. Шарипов и С.Э. Бахриддинов, которые обосновали ключевое влияние Конституции республики на усовершенствование уголовного законодательства [4, с. 594-598].

Усовершенствование законодательства иногда негативно влияет на имеющееся положение дел. Об этом, уместно на примере УК РФ, отмечает Л.Н. Бараташвили. Она отмечает, что «судебная практика показывает, что применение вновь принятых нормативных правовых актов порой негативно влияет на имеющееся положения дел, что отражается на статистических показателях. В некоторых случаях создаются нестыковки норм УК РФ, нарушается системность уголовного законодательства, усложняется правоприменение, снижается уровень оптимальности воздействия на преступность, что не соответствует обеспечению законности и правопорядка в обществе» [5, с. 163].

На наш взгляд, к решению проблем усовершенствования уголовного законодательства целесообразно подходить с учетом положительных и отрицательных последствий его осуществления.

Усовершенствование уголовного законодательства в целом направлено на его гуманизацию.

Исходя из вышеизложенного, в Республике Таджикистан проводится усовершенствование уголовного законодательства в соответствии с Концепцией уголовно-правовой политики Республики Таджикистан (далее – Концепция) утвержденной Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 2 ноября 2013 года, №492 [6].

Усовершенствование уголовного законодательства Республики Таджикистан в соответствии с Концепцией проводится в два этапа. Первый этап рассчитан на период с 2014 по 2017 годы, в течение которого должны быть созданы организационные, информационные и научно-методические предпосылки для совершенствования уголовного законодательства Республики Таджикистан и практики его применения. На втором этапе (2018 – 2020 годы) будут продолжены основные направления совершенствования уголовного законодательства [7, п.31].

Усовершенствование уголовного законодательства республики составляет конечную задачу уголовно - правовой политики Республики Таджикистан. Ее осуществление связано с учетом решения нескольких важнейших вопросов, в том числе:

- соответствия его с требованиями международных актов признанными Таджикистаном (в том числе Конвенции ООН против организованной транснациональной преступности, Конвенции ООН против коррупции);
- постоянного мониторинга соответствия уголовного законодательства, связанного с существующими тенденциями и практикой правоприменения;
- усиления уголовной ответственности за совершение преступлений коррупционного, террористического и экстремистического характера, незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров, торговлю людьми и другой организованной транснациональной преступностью;
- декриминализации некоторых преступлений;

– с учетом научно обоснованных оснований криминализации общественно-опасных деяний;

– исключения из Уголовного кодекса РТ вопроса повторности преступлений;

– пересмотра рецидива преступления как признака квалификации;

– смягчения наказания в отношении некоторых категорий лиц, в том числе для несовершеннолетних, женщин и лиц, оказавшихся в беспомощном состоянии;

– пересмотра санкций отдельных статей Особенной части Уголовного кодекса РТ;

– исключения из Уголовного кодекса РТ ограничения свободы как вида наказания и введения вместо него другого вида наказания, не связанного с лишением свободы [7, п.8].

Следовательно, усовершенствование уголовного законодательства Республики Таджикистан осуществляется различными методами, в том числе криминализацией (декриминализацией) и пенализацией (депенализацией) общественно-опасных деяний посредством правотворческой деятельности. Как уместно отмечается в анализе Концепции уголовной политики Республики Казахстан криминализация и пенализация общественно-опасных деяний посредством правотворческой деятельности, должны осуществляться с учетом приоритетных социальных ценностей, подлежащих охране [8]. Поэтому в процессе криминализации (декриминализации) и пенализации (депенализации) некоторых деяний в обществе следует подходить с осторожностью.

В целом, по нашему мнению, усовершенствование уголовного законодательства способствует продвижению демократии в правовом государстве; обеспечит безопасность личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от угроз, связанных с преступностью; защитит жизненно важные общественные отношения и интересы государства внутри и за пределами государства от преступных посягательств; способствует минимизации уровня социальной напряженности в обществе на основе оптимального и справедливого урегулирования конфликта, вызванного преступлением; сможет содействовать достижению социального благополучия и комфорта на основе реализации идей социальной реинтеграции лиц, вовлеченных в конфликт, вызванный преступлением.

Список литературы

1. Курс советского уголовного права в 6 томах. Том.1. Часть общая. Уголовный закон. М.: Наука, 1970. – С. 143; Кригер Г.А. Конституция СССР и совершенствование уголовного законодательства // Вестник МГУ. Сер.11. «Право». 1979. №2. – С. 2-9; Ковалев М.И. Конституция СССР как источник уголовного законодательства // Конституция СССР и дальнейшее повышение эффективности норм уголовного права. Свердловск. 1980. – С. 3-10; Галкин В.М. Конституция СССР и советское уголовное законодательство // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ. Вып.17. М.,1980. – С. 3-16; Коняхин В.П. Источники уголовно-правовых норм Общей части // Правоведение. 1988. №1. – С. 39-40.

2. Коняхин В.П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002.

3. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе, 1994.

4. Шарипов Т.Ш., Бахриддинов С.Э. Конституционные основы уголовного права Республики Таджикистан // Конституционные основы уголовного права. Материалы 1 Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. М.: ТК Велби, 2006.

5. Бараташвили Л.Н. Некоторые вопросы обратной силы уголовного закона при признании норм общей части УК РФ // Проблемы в российском законодательстве. №7. 2016.

6. Концепция уголовно-правовой политики Республики Таджикистан <http://mmk.tj/Government-programs/concept/>.

7. Приоритетные направления уголовной и уголовно-исполнительной политики Республики Казахстан в современных условиях // Евразийский юридический журнал №3(34), 2011. Электронный источник: <http://www.eurasialegal.info/>.

Аннотация**Баъзе масъалаҳои тақмили қонунгузори ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои тақмили қонунгузори ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, зери таҳлил қарор дода шудааст. Муаллифон ҷабҳаҳои гуногуни ин тақмилро таҳлил намуда, ба ҳуҷлати омадаанд, ки тадқиқи сиёсати давлатро дар ин самт мусбӣ арзёбӣ карда, бо назардошти таъсири омилҳои ҷойдошта давом дода шавад.

Аннотация**Некоторые вопросы усовершенствования уголовного законодательства Республики Таджикистан**

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы усовершенствования уголовного законодательства Республики Таджикистан, которые исходят из основных положений Концепции уголовно-правовой политики Республики Таджикистан. Авторы анализируя различные стороны данного процесса, пришли к выводу о целесообразности и своевременности принятия реализации политики государства в данной сфере и предлагают продолжить положительный курс государственной политики с учетом влияния некоторых факторов на данный процесс.

Annotation**Some questions of improvement of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan**

This article discusses some of the issues of improvement of the criminal legislation of the Republic of Tajikistan, which are based on the basic concept of the criminal law policy of the Republic of Tajikistan. The authors, analyzing various aspects of this process, concluded that the appropriateness and timeliness of the implementation of the state policy in this area and continue to offer a positive course of public policy, taking into account the influence of some factor in this process.

Раззоков Б.Х.,

доцент кафедры коммерческого права
Таджикского государственного университета
коммерции, доктор юридических наук

E-mail: razzokov_b@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ КОНТРОЛЬНО-НАДЗОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СВЕТЕ РЕФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ТАДЖИКИСТАНА

Калидвожаҳо: контрол; назорат; ислоҳоти идораи давлатӣ; хадамот; нозирот; санадҳои маъмурии меъёрии ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: контроль; надзор; реформа государственного управления; службы; инспекции; административные нормативные правовые акты.

Keywords: control; supervision; reform of public administration; services; inspections; administrative legal acts.

Абсолютное большинство стран мира ныне охвачены организационными преобразованиями, ими последовательно прилагаются усилия по совершенствованию административных структур и процедур. Не является исключением и Таджикистан, где на базе стратегических политических документов определены цели и приоритеты национального развития, прорабатывается механизм их четкой увязки с мерами, направленными на достижение эффективной системы управления. В данном контексте для Республики Таджикистан (РТ) непреходящее значение имеет признание реформы государственного управления первым приоритетом национального развития [1].

Отрадно, что крайние суждения и оценки государственного управления все более сменяются осознанием его социальной ценности и разумным использованием организационного потенциала во благо развития общества. Становится все более очевидным, что государственное управление, даже в самой отдаленной перспективе, сохранит свое свойство влияния на все общество, но горизонты этого влияния, его глубина и направленность, характер и содержание будут постоянно меняться, отражая и воспроизводя в себе состояние и потенциал общества, и выражаясь отчасти в контрольно-надзорных механизмах.

Контроль и надзор объективно необходимы для эффективного функционирования государства и полноценного развития общества. В административно-правовой школе рассматриваемые термины традиционно относят к арсеналам обеспечения законности в государственном управлении. Эти явления тесно связаны с механизмом реализации исполнительной власти и, несомненно, во многом предопределяются качественными параметрами деятельности ее носителей. По справедливому замечанию А.Б. Зеленцова, «многофункциональный и весьма разветвленный аппарат исполнительной власти в любом современном государстве должен подчиняться определенным принципам и нормам, гарантирующим законность и эффективность его деятельности по обеспечению публичных интересов» [2, с. 5].

Проведенные нами многолетние исследования в сфере функционирования национального института исполнительной власти выявили неоднозначную ситуацию с обеспечением режима законности в Таджикистане. Исходная проблема, вызывающая волнообразную «цепочку» негативных трендов в системе публичного управления, заключается в том, что не удастся переориентировать государственную администрацию на выполнение истинного предназначения - организацию ис-

полнения законов. Органы государственного управления всех уровней и их ведущие звенья в лице носителей исполнительной власти слабо ориентированы на повседневную реализацию положений Конституции и законов республики, участились случаи произвольных действий в публичном управлении, остающиеся без правовой оценки и именованные нами «административными аномалиями» [3, с. 147].

Справедливости ради следует заметить, что для исправления ситуации в рамках задач административной реформы в соответствии с приложенной Матрицей к Стратегии реформирования системы государственного управления РТ (СРСГУ) предпринят ряд организационно-правовых мер. Однако из-за слабого научного обеспечения и неверного методологического подхода к последовательности реализации последних, не удалось переломить определяющие тенденции.

Неустойчивость режима законности и неудовлетворительное состояние контрольно-надзорной деятельности в стране, на наш взгляд, детерминированы следующими основными обстоятельствами:

Во-первых, непоследовательная реализация в государственном строительстве положений, вытекающих из конституционных норм о разделении власти. Из последнего вытекает важное требование - каждая из ветвей государственной власти организационно обособлена и представители одной ветви не могут одновременно представлять другую ветвь [4]. На практике одна из палат парламента страны – Маджлиси милли Маджлиси Оли РТ формируется преимущественно за счет представителей исполнительной власти.

Несмотря на то обстоятельство, что деятельность Маджлиси милли Маджлиси Оли РТ имеет созывной характер и члены палаты работают в нем на общественных началах, этот орган в силу ст.56 Конституции РТ наделен достаточно важными полномочиями, в частности, в сфере формирования высших звеньев судебной системы и прокуратуры [5, с. 46]. В результате в государственном механизме Таджикистана наблюдается на редкость неординарная ситуация, когда должностные лица системы исполнительной власти, входящие в состав данной палаты, оставаясь подконтрольными и поднадзорными объектами, решающим образом влияют на процесс формирования высшего судейского корпуса и

назначения первых руководителей ведущего звена правоохранительной системы – органов прокуратуры. Именно этот фактор представляется нам первопричиной ненадлежащего уровня законности в стране, процветания протекционизма в его самых худших формах, панибратства, круговой поруки и самое тревожное – появление в системе управления «мертвых зон», свободных от всякого контроля и надзора. Возникший крен нуждается в принятии адекватных мер, и для исправления ситуации необходимо внести поправки в Конституционный закон РТ «О выборах Маджлиси Оли Республики Таджикистан» от 10.12.1999 г. [6], предусмотрев запрет на одновременное занятие должностей в органах исполнительной власти с мандатом члена Маджлиси милли Маджлиси Оли РТ, и продумать механизм усиления профессиональных начал в деятельности настоящей палаты. Общемировая практика показывает, что на эффективность режима законности в государственном управлении позитивно влияют также внедрение таких институтов как «парламентское слушание», «парламентский час» для членов правительства, «парламентское расследование» и выражение парламентом недоверия руководителям министерств и иных центральных ведомств [7].

Во-вторых, половинчатость организационно-правового закрепления специальных структур с контрольно-надзорными полномочиями, именуемых, как правило, службами. Сама концепция отдельного организационно-правового закрепления контрольно-надзорных функций в принципе не нова. В советской системе управления на ее реализации были задействованы инспекции как специализированные структуры государственного управления. Они и сегодня сохранились в системе некоторых министерств и ведомств республики. Например, Государственная автомобильная инспекция (ГАИ) Министерства внутренних дел РТ, Торговая инспекция и Инспекция по испытанию, сертификации и контролю хлопковой и шелководческой продукции Агентства по стандартизации, метрологии, сертификации и торговой инспекции при Правительстве РТ (Таджикстандарт), Инспекция государственного надзора семян и Инспекция государственного надзора сельскохозяйственной техники Министерства сельского хозяйства РТ, налоговые инспекции Налогового комитета при Правительстве РТ [8].

Реструктуризация надзорных органов, что подчеркивается в стратегических документах по реформе государственного управления, связана с конкретизацией организационно-правовой формы. Однако половинчатость в подходах сводят к минимуму отдачу от реализуемых мер. В то время как на официальном уровне констатируется сосредоточение деятельности служб сугубо на реализации контрольно-надзорных полномочий, на практике наблюдается тенденция расширения их прерогатив, как в нормотворческом, так и в регулятивном аспектах. Так, в соответствии с обновленным Указом Президента РТ от 19.11.2013 г., №12 «О совершенствовании структуры исполнительных органов государственной власти Республики Таджикистан» в ранге служб при Правительстве РТ образованы четыре ведомства: Служба связи, Таможенная служба, Антимонопольная служба и Служба по государственному надзору за безопасным ведением работ в промышленности и горному надзору [9]. Далее, согласно правительственным актам службы образованы в следующих министерствах и государственных комитетах: в Министерстве энергетики и водных ресурсов РТ – Государственная служба по надзору в области энергетики и Служба государственного надзора в сфере безопасности гидроэнергетических объектов, в Министерстве транспорта РТ – Государственная служба по надзору и регулированию в области транспорта, в Министерстве образования и науки РТ – Государственная служба по надзору в сфере образования, в Министерстве труда, миграции и занятости населения РТ – Служба по государственному надзору в сфере труда, занятости населения и миграции и Миграционная служба, в Министерстве сельского хозяйства РТ – Служба государственного ветеринарного надзора, Государственная служба по фитосанитарии и карантину растений, Государственная племенная служба, в Министерстве финансов РТ – Государственный пробирный надзор, Государственная служба страхового надзора, в Министерстве здравоохранения и социальной защиты населения РТ – Служба государственного надзора за медицинской деятельностью и социальной защитой населения, Служба государственного надзора за фармацевтической деятельностью, Служба государственного санитарно-эпидемиологического надзора и Служба государственной медико-социальной

экспертизы, в Государственном комитете по инвестициям и управлению государственным имуществом РТ - Служба государственного надзора за использованием государственного имущества [8].

Следующее, в то время как обновленные положения центральных органов исполнительной власти преимущественно «отгораживают» министерства и государственные комитеты от реализации контрольно-надзорных функций, в Матрице СРСГУ внимание акцентируется на необходимости их сосредоточения на «разработке политики и осуществлении контроля» в отведенной сфере деятельности [10].

Поучительный организационный опыт в ходе административной реформы в этом плане накоплен в Российской Федерации [11]. Но в отличие от российской практики в Таджикистане отсутствует нормативно-правовая установка по организационному закреплению понятия и функционального назначения служб. Концептуальные положения относительно необходимости разграничения контрольных функций просматриваются лишь в политических документах. По всей видимости, по этой причине не удастся зафиксировать устойчивое правовое положение служб в качестве структур, наделенных контрольно-надзорными полномочиями, ибо с аналогичными прерогативами, но в иной организационно-правовой форме, функционируют органы как при Президенте и Правительстве страны, так и в системе министерств и государственных комитетов. Например, в ранге «органов при Президенте Республики Таджикистан» функционируют Агентство по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией, Агентство по контролю за наркотиками, Агентство по статистике, Агентство государственной службы, а при Правительстве республики – Налоговый комитет.

В-третьих, рассогласованность нормативно-правового обеспечения административного надзора. С началом функционирования в соответствии с новой концепцией организационного строительства исполнительной власти надзорных служб, на основании текущего законодательства, прямо обязывающего проверяющий орган принимать правила проведения проверок, по всем заинтересованным ведомствам были изданы соответствующие административные нормативные правовые

акты. На поверку выяснилось, что содержание последних не согласуется с положениями профильных законов либо предусмотренные в них меры ответственности не соответствуют видам санкций, установленными обновленным Кодексом РТ об административных правонарушениях [12, с. 377]. Например, в упомянутых актах административного нормотворчества в качестве разновидностей мер ответственности, применяемых в отношении хозяйствующего субъекта за нарушения законодательства, определяется «распоряжение» [13, с. 133]. Между тем, известно, что последнее выступает разновидностью правового акта, и законодательство страны не закрепляет его как вид административного наказания.

И еще одно замечание: в то время как новая концепция законодателя требует четкого разделения процедуры проведения проверок и полномочий по принятию решений по ее результатам, рассматриваемые административные нормативные правовые акты прямо уполномочивают должностных лиц при осуществлении проверок «применять штрафные санкции к хозяйствующим субъектам» [13]. Подобные замечания носят типичный характер и встречаются в преимущественном большинстве вновь введенных правил проверки.

Содержание упомянутых правовых актов выявляет отсутствие единообразного подхода к предмету регулирования, где в одном случае внимание акцентируется на деятельности ведомственной надзорной службы, в другом – на оформлении соответствующих процессуальных документов, а в третьем – на контрольных вопросах проверки. Хотя применительно к последнему принадлежность к нормативно-правовой институции представляется оспоримым. Возникшая ситуация является прямым следствием пренебрежения к единому терминологическому выражению регламентации управленческих функций, а именно – законодательному закреплению термина «административный регламент» и установлению единообразного порядка их составления и утверждения, что должно найти свое логическое разрешение в ходе проводимых реформ путем принятия Правительством республики отдельного положения.

В-четвертых, отсутствие в национальном законодательстве терминологического разграничения понятий «контроль» и «надзор». Несмотря на настоятельные рекомендации

отечественных научных и экспертных кругов в текстах нормативных правовых актов на государственном языке последние обозначаются единым термином – «назорат». При этом, что примечательно, в законодательных актах на русском языке прослеживается дифференцированный подход в закреплении рассматриваемых явлений. Так, в ст.1 Закона РТ от 16.04.2012 г. «О системе органов государственного управления» разграничиваются понятия «внутренний контроль» и «служебный надзор» [14]. Так, внутренний контроль закрепляется как комплекс самостоятельных мер центрального исполнительного органа государственной власти по проведению проверок и оценке деятельности структурных подразделений и должностных лиц данного органа, направленных на обеспечение выполнения требований законности, эффективности и целесообразности их деятельности. А служебный надзор характеризуется как целостный комплекс мер, обеспечивающий законность, эффективность и целесообразность в деятельности исполнительных органов государственной власти, и посредством которых вышестоящий исполнительный орган государственной власти осуществляет контрольные функции в отношении нижестоящего исполнительного органа государственной власти.

В законодательстве зарубежных стран контроль и надзор используются и в качестве самостоятельных понятий, и в качестве синонимов. Но в любом варианте преимущественно присутствует их дифференцированное обозначение. Большинство ученых-административистов используют названные термины как самостоятельные правовые категории, рассматривая надзор как разновидность контроля либо его суженное проявление. Терминологическое разграничение контроля и надзора на государственном языке имеет важное научно-практическое значение для административного строительства. Оно позволяет обозначить специфические элементы системы государственных средств обеспечения законности. Ибо, по образному выражению Б.В. Россинского, «контроль нередко нужен, чтобы увидеть нарушения не буквы закона, а духа закона» [15, с. 527]. В данном случае имплементацию термина «контроль», что имеет широкое применение в зарубежной практике, в грамматику таджикского языка, а последующем – в нормативные правовые акты можно

признать оптимальным вариантом решения поднятого вопроса.

В-пятых, традиционная ограниченность теоретических воззрений относительно понятийного аппарата государственной власти, что, в конечном счете, обедняет механизм обеспечения законности. Государственная власть, прежде всего, категория юридическая. Однако законодательство не содержит ее легального определения, она используется исходя из различного восприятия. При этом во всех исследованиях, независимо от различий в трактовках, государственная власть характеризуется через категорию «подчинения» одной стороны властотношения другой, всех членов общества – воле одного лица, ограниченной группе лиц либо господства людей над людьми.

Нам представляется, что с учетом новых конституционных положений и ценностей опора лишь на «силовую» трактовку государственной власти не охватывает всю палитру проявлений столь многогранного общественного явления. Конституционные нормы расширяют горизонты теоретико-правовых изысканий рассматриваемого понятия. Например, ч.2 ст.14 Конституции РТ гласит: «Права и свободы человека и гражданина ... определяют содержание и применение законов, деятельность законодательной, исполнительной и местной властей, органов местного самоуправления и обеспечиваются судебной властью» [5, с. 37]. В современных исследованиях важно сместить акцент с обоснования устройства государственной власти на выявлении ее содержательных компонентов и организационно-правовых форм их обеспечения в тесной связи с правами и свободами человека. Кстати, видные представители американской школы социологии природу власти видят в способности общественного субъекта в одновременном проведении своей воли и мобилизации потенциала общества на достижение поставленных целей [16, с. 525]. Обновленная парадигма государственной власти с учетом уровня развития гражданского общества должна выступить средством мобилизации человеческого потенциала, консолидации социальных сил, регулирования общественных отношений, фактором обеспечения порядка и процветания, реализуемые посредством механизмов публичного управления.

Новая постановка вопроса создаст благоприятную теоретическую базу широкого вовлечения человеческого фактора в правопримени-

тельные механизмы, в частности в контрольно-надзорную деятельность, и внедрения на этой базе действенных элементов ингрессии в систему государственного управления. Термин «ингрессия» введен в научный оборот ученым-экономистом А.А. Богдановым в 20-х г. XX века и характеризовался им как «вхождение элемента одного комплекса в другой» [17, с. 47]. Ингрессия, формируя цепную связь между организуемыми механизмами, различными элементами публичного и частного секторов, стимулируя формирование системы, основанной в большей степени на партнерстве и сотрудничестве в публично-правовых отношениях, вполне может способствовать как усилению потенциала публичного управления, так и повышению результативности общественной системы в целом.

В Таджикистане, к сожалению, административное законодательство и практика складываются противоречиво и вопреки очевидности «дивидендов» от заимствования ингрессионных механизмов заметны тенденции по дистанцированию государственных структур, что больше приводит к отчуждению последних от институтов гражданского общества. Между тем, вовлечение общественного компонента в реализацию публичных функций рационализирует деятельность государства и значительно повысит гибкость его организационных структур: эффективность административной деятельности и проверок возрастет, если поднадзорные будут сотрудничать с полномочными надзирающими структурами.

Надзорными полномочиями, как известно, наделены не все звенья системы исполнительной власти. Их исчерпывающий перечень содержится во впервые принятом в РТ Процессуальном кодексе об административных правонарушениях от 22.07.2013 г. [18]. Деятельность надзорных служб все еще далека от совершенства и, как справедливо замечают специалисты, «административный надзор, являясь способом обеспечения законности и правопорядка, в то же время сам нуждается в обеспечении законности, как обязательном условии его эффективности и недопущения использования его в коррупционных и политических целях» [19, с. 18]. В печати, например, сообщалось о поверхностных подходах в выдаче лицензии на осуществление частной стоматологической деятельности, что стало причиной вспышки гепатита «С» среди населения [20]. И таких примеров, к сожалению, немало.

Особые нарекания связаны с малой результативностью деятельности внутриведомственных служб, на что сказывается корпоративный интерес и фактор служебной подчиненности. Общая принадлежность центрального органа исполнительной власти и надзирающей структуры в одну систему отрицательно влияет на состоянии законности. Это приводит с одной стороны, к «круговой поруке» в отраслевом и межотраслевом управлении, а с другой – сращиванию проверяющих и проверяемых. В этой связи нам представляется своевременным объединение всех надзорных структур в единый орган в форме государственного комитета контроля, функционирующего на государственно-общественной основе с частичной реанимацией принципов деятельности органов народного контроля при советской системе управления. В экспериментальном плане эффект от укрупнения можно диагностировать посредством создания единой структуры по надзору внутреннего потребительского рынка на базе объединения, по крайней мере, восьми ныне функционирующих ведомственных органов административного надзора – Антимонопольной службы при Правительстве республики, Службы государственного ветеринарного надзора, Государственной службы по фитосанитарии, карантину растений и семян, Государственной племенной службы, Службы государственного надзора за медицинской деятельностью и социальной защиты населения, Службы по государственному надзору за фармацевтической деятельностью, Службы государственного санитарно-эпидемиологического надзора и Торговой инспекции Таджикстандарта.

В-шестых, не разработанность объекта и пределов прокурорского надзора в связи с совершенствованием институционального строения государственного управления. Как известно, советское законодательство характеризовало деятельность прокуратуры осуществлением «высшего надзора». Трансформация в новый конституционно-правовой строй скорректировала функциональное назначение названной подгруппы государственных органов: «надзор за точным и единообразным исполнением законов» [5, с. 57].

В советской системе управления объектами прокурорского надзора, как известно, выступали все органы государственного управления, за исключением правительств как высших исполнительно-распорядительных органов государ-

ственной власти [21, с. 253]. Конституционное законодательство РТ в части закрепления объектов общего надзора прокуратуры в своей основе вновь перечисляет тот же круг одноименных субъектов [22]. Между тем, механизм публичного управления Таджикистана характеризуется появлением ряда новых государственных органов: Исполнительный аппарат Президента РТ, органы при Президенте РТ, Счетная палата РТ, Центральная избирательная комиссия по выборам и референдуму РТ, Уполномоченный по правам человека РТ, Уполномоченный по правам ребенка РТ. Каждая из перечисленных структур в силу законодательного закрепления круга полномочий занимает самостоятельное место в государственном управлении. Из содержания ст.23 Конституционного закона РТ от 25.07.2005 г., «Об органах прокуратуры Республики Таджикистан» прямо не вытекает, охватывает ли общий надзор деятельность вышеназванных государственных органов? Если последует отрицательный ответ, то возникает другой закономерный вопрос – кто же вправе дать оперативную правовую оценку их деятельности? В законодательстве нет однозначного ответа на эти вопросы. В этой связи нам представляется на базе всестороннего научного анализа роли прокуратуры в новых управленческих реалиях следует уточнить предмет и расширить объекты общего надзора, и по итогам обобщений в новой редакции изложить соответствующую статью вышеназванного Конституционного закона [22].

Таким образом, в Таджикистане ведется широкомасштабная административная реформа, нацеленная на создание эффективной системы управления. С одной стороны, можно с удовлетворением констатировать, что в рамках реформ наработан определенный опыт в определении функционального назначения надзорных структур. С другой стороны, анализ хода преобразований приводит к выводу, что преобразования характеризуются половинчатостью правового закрепления структур с контрольно-надзорными полномочиями, рассогласованностью нормативно-правового обеспечения административного надзора и слабым научным обеспечением. При этом вырабатываемые меры в большинстве случаев страдают отсутствием системного подхода: предпринимаются попытки «заставить» тот или иной элемент функционировать по-новому, отставляя его в старой системе взаимосвязей, в результате чего перемены в сфере управления идут разрозненно и фрагментарно.

Список литературы

1. АМО РТ. 2007. №6. Ст. 530.
2. Зеленцов А.Б. Контроль за деятельностью исполнительной власти в зарубежных странах. М., 2001.
3. Раззоков Б.Х. Исполнительная власть Таджикистана: правовые проблемы институционального реформирования / Под ред. Б.В. Россинского. Душанбе, 2013.
4. Тарбер Дж., Мези М., Пфиффнер Д. Разделённая демократия: Сотрудничество и конфликт между Президентом и Конгрессом / Пер. с англ. М., 1994; Энтин Л.М. Разделение властей: Опыт современных государств. М., 1995; Чеботарев Г.Н. Принцип разделения властей в государственном устройстве Российской Федерации. Тюмень, 1997 и т.д.
5. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе, 2016.
6. ВМО РТ. 1999. №12. Ст. 296.
7. Мэннинг Н., Парисон Н. Реформа государственного управления: международный опыт. М., 2003; Административное право зарубежных стран / Под ред. А.М. Козырина. М., 1996 и т.д.
8. РПП РТ. 2013, дек.
9. Режим доступа: <http://president.tj/ru/node/5654>.
10. РПП РТ. 2006, март.
11. СЗ. РФ. 2004. №111. Ст.945; №210. Ст. 2023.
12. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях. Душанбе, 2009.
13. ЕГРНПА РТ. 2009. №11.
14. АМО РТ. 2012. №4. Ст. 169.
15. Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право. М., 2010.
16. Смелзер Н. Социология / Пер. с англ. М., 1992.
17. Богданов А.А. Всеобщая организационная наука. Тектология. Кн. 1. М., 1989.
18. АМО РТ. 2013. №7. Ст. 502.
19. Зырянов С.М. Административный надзор органов исполнительной власти. Автореф. д.ю.н., М., 2010.
20. Режим доступа: <http://news.tj/ru/newspaper/article/ostorozhno-gepatit>.
21. Советское административное право / Под ред. Р.С. Павловского. Киев, 1986.
22. АМО РТ. 2005. №7. Ст. 398.

Аннотатсия

Баъзе проблемаҳои ҳукукии ҷаъолияти контролию назоратӣ дар партави ислоҳоти идораи давлатии Тоҷикистон

Дар мақола проблемаҳои рӯзмарраи ҳукукии ҷаъолияти контролию назоратӣ дар партави ислоҳоти идораи давлатӣ дар Тоҷикистон бардошта шудаанд. Дар заминаи таҳлили маҷмӯи ҳолатҳое, ки ба вазъи ҷаъолияти контролию назоратӣ таъсир мерасонанд, муаллиф ба хулоса меояд, ки сатҳи ғайриқаноатбахши речаи қонуният, аз ҷумла натиҷаи муҷмалии дигаргуниҳои ташкилӣ ва номувофиқатии таъмини меъёрӣ-ҳукуқӣ мебошад.

Аннотация

Некоторые правовые проблемы контрольно-надзорной деятельности в свете реформы государственного управления Таджикистана

В статье подняты актуальные правовые проблемы контрольной и надзорной деятельности в Таджикистане в свете проводимой реформы государственного управления. Анализируя комплекс обстоятельств, влияющих на состояние контрольно-надзорной деятельности, автор приходит к выводу, что неудовлетворительный уровень режима законности отчасти является следствием половинчатости организационных преобразований и рассогласованности нормативно-правового обеспечения.

Annotation

Some legal problems of control and supervisory activities in the light of the reform of public administration Tajikistan

The article raised topical legal problems of control and oversight activities in Tajikistan in light of the ongoing public administration reform. Analyzing the complex circumstances of state control and surveillance activities, the author comes to the conclusion that the unsatisfactory level of the legality of the regime is partly a consequence of the incompleteness of organizational transformation and mismatch regulatory support.

Раҳимзода М.З.,

директори Маркази миллии қонунгузорию назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори
иҷтимоӣ ҳуқуқ, профессор

ВАЗӢИ ҲУҚУҚИИ СУБЪЕКТҲОИ СОҲИБКОРӢ ТИБКИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ, субъектҳои ҳуқуқи соҳибкорӣ, вазъи ҳуқуқӣ, соҳибҳуқуқӣ, қобилияти ҳуқуқдорӣ.

Ключевые слова: законодательство, субъекты предпринимательского права, правовое положение, правосубъектность, правоспособность.

Keywords: legislation, subjects of entrepreneurship right, legal status, legal subjectivity, legal capacity.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 ба шаҳрвандон фаъолияти озодаи иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва гуногуншакли моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро кафолат дода (м. 12), истифода бурдани онҳоро дар ҳамагуна фаъолияти қонунии манъ нагардида имконият дод, инчунин дар интиҳоби озодаи ихтиёрдорӣ қардани қобилияти шаҳрвандон ба меҳнат (м.35) шароит муҳайё намуд. Дар маҷмӯъ унсурҳои зикршуда заминаи иқтисодию ҳуқуқи бавучудой ва инкишофи фаъолияти соҳибкориро ба субъектҳои соҳибкорӣ дар кишвари мо фароҳам овард. Дар фаъолияти соҳибкорӣ субъектҳои гуногун иштирок менамоянд. Онҳо дар амалӣ гардонидан ва танзими фаъолияти соҳибкорӣ дорои ҳуқуқи ухдадорӣ буда, дар муносибатҳои соҳибкорӣ мустақилона аз номи худ фаъолият менамоянд. Субъектҳои соҳибкорӣ ё бевосита ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул мешаванд ё ин ки онро танзим менамоянд. Умуман, субъектҳои соҳибкорӣ шахсоне мебошанд, ки бо сабаби дорои аломатҳои ба худ хос буданашон метавонанд иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқи соҳибкорӣ бошанд. Дар адабиёти ҳуқуқӣ дорои аломатҳои зерин будани субъектҳои соҳибкорӣ эътироф карда шудааст:

1. Субъекти соҳибкорӣ будан, яъне дорои ҳуқуқи ухдадорӣ муайян будан.

2. Мавҷудияти молумулки алоҳида, дар соҳибмулкӣ, ҳуқуқи пешбурди хоҷагӣ ва опе-

ративии идоракунии. Шакли ҳуқуқи алоҳидагии молумулкӣ баҳисобгирии он дар тавозун мебошад.

3. Ҷавобгарию молумулкии мустақил. Субъекти хоҷагӣ дар назди контрагент ва давлат бо тамоми молумулкаш ҷавоб медиҳад. Ба истиснои ҳолатҳои пешбиниамудаи қонун ва ҳуҷҷатҳои таъсисӣ муассиси (иштирокчии) шахси ҳуқуқӣ ё соҳиби молумулкии он аз рӯи ухдадорӣ шахси ҳуқуқӣ ҷавобгар набуда, инчунин шахси ҳуқуқӣ аз рӯи ухдадорӣ муассис (иштирокчӣ) ё соҳибмулк ҷавоб намедихад. Мувофиқи қ. 6 м. 127 КГ қисмҳои худдию маъмурӣ аз рӯи ухдадорӣ дар ҳуқуқи идораи оперативии корхонаи давлатӣ буда, масъулияти иловагӣ доранд. Инчунин, агар сабабгори муфлисшавии шахси ҳуқуқӣ муассисон (иштирокчиён), соҳиби молу мулки шахси ҳуқуқӣ ё шахси дигаре бошанд, ки дорои ҳуқуқи додани дастурҳои хатмӣ ё ба тариқи дигар имконияти муайян намудани амалҳои онро дошта бошанд, ба зиммаи ҷунин шахс дар сурати нарасидани молу мулки шахси ҳуқуқӣ мумкин аст аз рӯи ухдадорӣ ӯ масъулияти иловагӣ гузошта шавад (б.4 м. 57 КГ).

4. Бақайдгирии давлатии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ (расмикунонӣ).

Субъектҳои соҳибкорӣ гуногун буда, вазъи ҳуқуқи онҳо мувофиқи талаботи Кодекси граждани, Қонуни ҚТ «Дар бораи бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфии-

родӣ», қонунҳои махсусе, ки ҳолати ҳукукии шаклҳои ташкили ҳукукии алоҳидаро ба танзим мебароранд ва санадҳои меъёрии дохилӣ муқаррар карда мешавад. Ба онҳо соҳибкорони инфиродӣ, ташкилотҳои тижоратӣ, ташкилотҳои ғайритижоратӣ, кооперативҳои тижоратӣ, иттиҳодияҳои соҳибкорон, биржаҳои молӣ ва фондӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ, ширкати оддӣ, субъектҳои соҳибкориро танзим менамоянд (мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва маҳаллӣ), қисмҳои таркибии дохилихоҷагӣ, филиалу намоёндоғҳои ва ғ. дохил мешаванд. Бояд қайд намоем, ки агарчанде ҳамаи субъектҳои зикршуда, субъекти соҳибкорӣ бошанд ҳам, вале на ҳамаи онҳо субъекти фаъолияти соҳибкорӣ мебошанд. Субъектҳои соҳибкориро танзим ё назорат менамоянд, ҳукуки машғулшудан ба фаъолияти соҳибкориро надоранд. Ҳамзамон, иштироки онҳоро дар фаъолияти соҳибкорӣ ба воситаи таъсиси ташкилоти тижоратӣ ва ғайритижоратӣ ҳамчун иштирокчи фаъолияти соҳибкорӣ арзёбӣ намудан нодуруст мебошад. Зеро, ҳамон як шахс набояд фаъолияти ҳокимияти давлатиро дар соҳаи идоракунӣ ва фаъолияти соҳибкориро бо мақсади ба даст овардани фоида якҷоя намояд.

Субъектҳои соҳибкориро аз рӯи аломатҳои гуногун тасниф намудан мумкин аст. Вобаста ба шакли моликияти, ки дар асоси он амал менамоянд, онҳоро дар асоси моликияти хусусӣ фаъолияткунанда, инчунин дар асоси моликияти давлатӣ ва коммуналӣ фаъолияткунанда ҷудо намудан мумкин аст. Дар шароити иқтисоди бозорӣ аҳамияти муҳимро субъектҳои ишғол менамоянд, ки дар асоси моликияти хусусӣ амал менамоянд. Ба онҳо соҳибкорони инфиродӣ, ширкату ҷамъиятҳои хоҷагӣ (ташкилотҳои корпоративӣ) ва баъзе дигар субъектҳои хоҷагӣ дохил мешаванд. Дар заминаи моликияти давлатӣ ва коммуналӣ корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва маҳаллӣ, мақомоти давлатии танзимнамоии иқтисодӣ ва ғ. ташкил карда мешаванд. Инчунин, субъектҳои фаъолияти соҳибкориро вобаста ба шакли ташкили ҳукукиашон бо бе ташкил намудани шахси ҳукуқӣ ва бо ташкили шахси ҳукуқӣ тасниф намудан мумкин аст. Бе таъсиси шахси ҳукуқӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ метавонанд шахрвандон, хоҷагии деҳқонӣ, шарикони ғайритижоратӣ ва ғ. машғул шаванд. Категорияи шахси ҳукуқӣ барои субъектҳои

ки бевосита ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул мешаванд, аҳамияти муҳим дорад. Онҳоро одатан ба сифати субъектҳои хоҷагӣ номбар менамоянд. Аз инҷо, дар баъзе мавридҳо мафҳуми субъекти хоҷагӣ ва шахси ҳукуқӣ ҳаммаъно дониста мешавад. Чунин фаҳмиш қобили қабул намебошад. Зеро, тибқи Қонуни ҚТ аз 28 июли соли 2006 «Дар бораи рақобат ва маҳдуд кардани фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол» [1], натавонанд шахсони ҳукуқӣ, балки шахрвандоне, ки бе таъсиси шахси ҳукуқӣ фаъолият менамоянд, метавонанд субъекти хоҷагӣ бошанд (м. 3). Инчунин, баъзе субъектҳои коллективӣ, аз ҷумла хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ширкатҳои оддӣ метавонанд субъекти хоҷагидорӣ бошанд.

Шахсони ҳукуқӣ дар навбати худ мувофиқи м.50 КГ ба ду гуруҳ ҷудо мешаванд: ташкилотҳои тижоратӣ ва ғайритижоратӣ. Аломати чунин фарқият хусусияти асосии мақсади фаъолияти шахсони ҳукуқӣ мебошад.

Ташкилоте, ки мақсади асосии фаъолияти он ба даст овардани фоида мебошад, ташкилоти тижоратӣ эътироф карда мешавад. Онҳо дар шакли ширкат ва ҷамъиятҳои хоҷагӣ, кооперативҳои тижоратӣ, корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва махсус ташкил карда мешаванд. Ташкилотҳои тижоратӣ ҳамчун шахси ҳукуқӣ дорои молу мулк алоҳида ва ягонагии ташкилӣ барои идоракунии ин молу мулк буда, аз рӯи уҳдадорӣҳои худ ба ин молу мулк масъулият доранд, аз номи худ ҳукуқ ва уҳдадорӣҳоро ба даст дароварда, амалӣ менамоянд ва дар суд ба сифати даъвогар ва ҷавобгар баромад менамоянд (м. 48 КГ). Онҳо бо мақсади аз номи худ (новобаста аз муассисонашон) дар муомилоти маданӣ иштирок намудан ва ба даст овардани фоида барпо карда мешаванд.

Ташкилотҳои тижоратӣ аз дигар намудҳои субъектҳои ҳукуқӣ соҳибкорӣ бо нишонаҳои муайянашон фардикунонида мешаванд. Яке аз нишонаҳои фарқкунандаи онҳо дорои номи фирмавӣ буданашон мебошад, ки, дар он ба шакли ташкилию ҳукукиашон ишора карда мешавад. Номи фирмавии ташкилоти тижоратӣ дар ҳуҷҷатҳои таъсисии он нишон дода шуда, дар баробари бақайдгирии ҳуди ташкилоти тижоратӣ ба қайди давлатӣ гирифта мешавад. Истифодаи номи фирмавӣ ҳукуки истисноии шахси ҳукуқӣ мебошад (м. 55 КГ). Ба ғайр аз номи фирмавӣ инфиродигардонии ташкилоти тижоратӣ бо роҳи муайян намудани маҳалли

ҷойгиршавии он, инчунин инфиродкунии моли он амалӣ карда мешавад. Маҳалли ҷойгиршавии шахси ҳуқуқӣ, вобаста аз маҳалли бақайдгирии давлатии он муайян карда мешавад. Он дар ҳуҷҷатҳои таъсисии ташкилоти тижоратӣ нишон дода мешавад. Моли ташкилоти тижоратӣ бо роҳи истифодаи тамғаи молӣ ё хизматрасонӣ инфиродӣ карда мешавад. Тамғаи молӣ ва тамғаи хизматрасонӣ (минбаъд-тамғаи молӣ) нишонаҳое мебошанд, ки барои фардикунонии молҳо, корҳои иҷрошаванда ё хизматрасониҳои шахсонӣ воқеӣ ё шахси ҳуқуқӣ истифода бурда мешаванд (м. 1. Қонуни ҚТ аз 5 марти соли 2007 «Дар бораи тамғаҳои молӣ ва тамғаҳои хизматрасонӣ» [2]. Тамғаи молӣ ба қайди давлатӣ гирифта мешавад.

Ташкилотҳои тижоратӣ дар асоси қарори соҳибмулкони ӯ мақомоти ваколатдори он таъсис карда мешавад. Масалан, корхонаҳои воҳиди давлатӣ аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода мешаванд. Вобаста ба шакли ташкилию ҳуқуқии интиҳобкардаи ташкилотҳои тижоратӣ ҳуҷҷатҳои таъсисии онҳо мувофиқи м. 53 КГ, оиннома, шартномаи таъсисӣ ва оиннома ва ё танҳо шартномаи таъсис шуда метавонад. Оинномаи ташкилоти тижоратӣ ҳолати инфиродию ҳуқуқии ташкилоти тижоратиро муайян мекунад. Бо мақсади истифода ва ба даст овардани фоида молу мулкҳои худро алоҳида кардани муассис маъноӣ шахсӣ гардонидани ин молу мулкҳо дар дасти субъекти мазкур дорад. Фонди оинномавие, ки бояд субъектҳои хоҷагӣ доро бошанд, аз маблағи (саҳмияи) муассис (муассисон) иборат буда, он дар ҳуҷҷатҳои таъсисӣ муқаррар карда мешавад. Фонди оинномавии субъектҳои ташкилотҳои тижоратӣ ҳадди ақалли молу мулкҳои онҳоро ифода намуда, бояд ҳимояи манфиати кредиторҳои онҳоро қафолат диҳад.

Ташкилотҳое, ки мақсади асосии фаъолияти онҳо ба даст овардани фоида намебошад, ташкилотҳои ғайритижоратӣ эътироф карда мешаванд. Ин гуна ташкилотҳо фоидаи ба дастовардари дар байни аъзоёнаш тақсим намекунаанд. Онҳо бо фаъолияти соҳибкорӣ фақат бо мақсади иҷрои вазифаи асосиашон, ки барои он ташкил шуда, бо мақсади оинномавиаш мувофиқ аст, машғул мешаванд. Вазифаи асосии онҳо амалӣ намудани фаъолиятҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва дигар фаъолиятҳои ғайрихоҷагӣ мебошад. Аз ин рӯ, онҳо субъекти фаъолияти соҳибкории ғайримуқаррарӣ мебошанд. Ташкилотҳои ғайритижоратӣ дар шакли коопе-

ративҳои ғайритижоратӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва динӣ, фондҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳо, иттиҳодияҳои тижоратӣ ва ғайритижоратӣ, ки дар шаклҳои дигари пешбинишудаи қонун таъсис шудаанд, амал менамоянд. Аз як ҷиҳат номгӯи ташкилотҳои ғайритижоратӣ маҳдудкарданашуда ва аз тарафи дигар, ба шаклҳои дар қонун пешбинишудаи онҳо низ роҳ дода мешаванд. Ҳамин тавр, натавон доираи фаъолияти ташкилотҳои ғайритижоратӣ, балки шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии онҳо низ гуногун мебошад. Бояд зикр намоем, ки тибқи Кодекси граждани ба ташкилотҳои тижоратӣ ва ғайритижоратӣ ҷудо намудани шахсони ҳуқуқӣ боиси бавучудоии ақидаҳои дигар дар адабиёти ҳуқуқи хориҷӣ гардидааст. Қайд карда мешавад, ки ҷудо намудани шахсони ҳуқуқӣ ба тижоратӣ ва ғайритижоратӣ аҳамияти амалӣ надорад. Бисёр вақт ташкилотҳои ғайритижоратӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ бе ягон маҳдудият (пурра) машғул мешаванд, агарчанде ки ба онҳо қонун танҳо ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкориро иҷозат дода бошад ҳам. Чунин ҳолат ҷавобгӯ талаботи Кодекси граждани намебошад, зеро қонунгузори мадани барои амалӣ намудани мақсади мазкур таъсиси дигар ҳел шаклҳои ташкили ҳуқуқиро ба ғайр аз ташкилотҳои тижоратӣ пешбини наменамайд. Ин ҳамчунин боиси аз лиҳози назариявӣ зери шубҳа қарор додани ҷудо намудани ташкилотҳо ба тижоратӣ ва ғайритижоратӣ мегардад [3]. Дар ҳақиқат дар таҷриба ҷудо намудани мақсади асосӣ аз ғайриасосӣ на ҳама вақт имконият дорад.

Ба гурӯҳи дигари субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ субъектҳои танзимкуандаи фаъолияти соҳибкорӣ, ба монанди мақомоти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти идоракунии иттиҳодияҳои ташкилотҳои тижоратӣ, ҳолдингҳо ва ғ. дохил мешаванд.

Ҷои махсусро дар фаъолияти соҳибкорӣ субъектҳои дохилихоҷагӣ (қисмҳои таркибии ташкилотҳои тижоратӣ) ишғол менамоянд. Онҳо метавонанд дар муносибатҳои хоҷагӣ, ки дар дохили ташкилотҳои тижоратӣ дар байни онҳо, инчунин дар байни онҳо ва ташкилоти тижоратӣ ба вуҷуд меоянд иштирок намо-янд. Қисмҳои таркибии ташкилотҳои тижоратӣ ду намуд шуда метавонанд: дохилӣ ва алоҳида. Қисмҳои таркибии дохилии ташкилоти тижоратӣ метавонанд танҳо дар муносибат бо дигар қисмҳои таркибӣ ё бо ташкилот бошанд.

Чунин қисмҳои таркиби сеҳ, хоҷагӣ ва қисмҳои ба ин монанд мебошанд. Онҳо танҳо дар дохили ташкилоти тичоратӣ амал намуда, алоҳидагии молумулкӣ ва ташкилии онҳо дар дохили ташкилот характери нисбӣ дошта, бо роҳи тасдиқи таркиби онҳо ва воситаҳои баҳисобгирии муҳосиботӣ амалӣ карда мешавад.

Қисмҳои алоҳида (филиал, намояндагӣ) натавонанд дар муносибатҳои дохилихоҷагӣ иштирок менамоянд, балки аз номи ташкилоти тичоратӣ бо дигар ташкилотҳо дар муносибатҳои ҳуқуқӣ буда метавонанд. Ҳолати ҳуқуқии онҳо бо таври умумӣ дар қонунгузорӣ муайян карда шуда, дар санадҳои меъёрии локалӣ мушаххас карда мешавад. Филиал воҳиди махсуси шахси ҳуқуқӣ мебошад, ки берун аз маҳалли ҷойгиршавии он қарор дошта, тамоми вазифа ё як қисми онро, аз ҷумла вазифаи намояндагиро иҷро менамояд. Намояндагӣ воҳиди махсуси шахси ҳуқуқӣ мебошад, ки берун аз маҳалли ҷойгиршавии он қарор дошта, манфиатҳои шахси ҳуқуқиро ҳифз ва намояндагӣ менамояд ва аз номи он аҳду амалҳои дигари ҳуқуқиро анҷом медиҳад. Молу мулкҳои филиал ва намояндагӣҳои ташкилотҳои тичоратӣ дар тавозуни алоҳида ба ҳисоб гирифта мешавад. Онҳо аз ҷониби шахси ҳуқуқии онҳоро таъсиснамуда бо молу мулк таъмин гардида, дар асоси ваколатномаи тасдиқнамудаи он амал мекунаанд (м. 56 КГ).

Унсuri асосии соҳибҳуқуқ (субъекти ҳуқуқ) будани субъектҳои соҳибкорӣ қобилияти ҳуқуқдорӣ онҳо мебошад, ки имконияти доштани ҳуқуқ ва иҷрои уҳдадорихоро дар соҳаи амалӣ ва танзим намудани фаъолияти соҳибкорӣ ифода менамояд. Қобилияти ҳуқуқдорӣ субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ умумӣ, маҳдуд, махсус ва истисноӣ мешавад. Қобилияти ҳуқуқдорӣ умумӣ ба субъект имконият медиҳад, ки аз рӯи принципи «Ҳар чӣ ки қонун манъ накардааст, равоаст» амал намояд. Чунин тартибот бо мақсади минбаъд ривож додани мустақилияти хоҷагии онҳо, яъне гузариш аз қобилияти ҳуқуқдорӣ махсус ба умумӣ пешгирифта мешавад. Дар асоси қ.1 м. 49 КГ ва м. 7 Қонуни ҚТ аз 26 июли соли 2014 «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ» [4] субъектҳои соҳибкорӣ – шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқӣ, ки ба соҳибкорӣ машғуланд ба ғайр аз корхонаҳои воҳиди давлатӣ, ва намунаҳои дигари ташкилотҳои дар қонун пешбинишуда метавонанд ҳама гуна фаъолиятро ба ҷо оваранд, ки қонун манъ накардааст.

Ҳолати ҳуқуқии шахсони воқеӣ, яъне шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ҳамчун субъекти соҳибкорӣ умумӣ мебошад. Онҳо танҳо дар сурати дорои қобилияти амал будан метавонанд ба чунин фаъолият машғул шаванд. Шаҳрванд ба соҳибкорӣ инфиродӣ аз мавриди ба болиғ расидан, аз ҷумла, агар тибқи қонун издивоҷ то ба синни ҳаҷдаҳсола расидан иҷозат бошад, вақте ки он дорои қобилияти амалкунии пурра мегардад, машғул шуда метавонад. Тибқи м. 28 КГ шаҳрванде, ки ба синни 16 солагӣ расидааст, метавонад ба фаъолияти соҳибкорӣ дар асоси қарори мақомоти васӣ ва парасторӣ бо розигии падару модар ё фарзандхон машғул шаванд. Дар мавриди мавҷуд набудани чунин розигӣ масъала бо тариқи судӣ ҳал карда мешавад. Ҳангоми аз тарафи суд мусбӣ ҳал шудани масъала ноболиғ дорои қобилияти пурраи амалкунӣ эътироф карда мешавад. Ин ҳолатҳои истисноиро дар ҳуқуқ эмансипатсия меноманд. Бояд қайд намоем, ки падару модарон, фарзандхонон ё парасторон аз рӯи уҳдадорӣ чунин соҳибкорӣ қобили амал эътироф кардашуда ҷавобгар намебошанд. Дар чунин ҳолат мувофиқи қ.1 м. 25 КГ шаҳрванд аз рӯи уҳдадорихои худ ба тамоми молу мулкҳои ба ӯ тааллуқ дошта, ба истисноӣ молу мулке, ки мутобиқи санади қонунгузорӣ аз он маблағ ситонидан манъ аст, масъулият дорад. Бояд қайд намоем, ки барои таъсиси хоҷагии деҳқонӣ танҳо шаҳрвандони қобили амали Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба синни 18 расидаанд, чунин ҳуқуқро доранд (м. 3 Қонуни ҚТ «Дар бораи хоҷагӣҳои деҳқонӣ (фермерӣ)» [5]. Қонуни мазкур дигар истисноиро пешбинӣ накардааст. Шаҳрванд аз лаҳзаи бақайдгирӣ метавонад ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад (қ. 4. м.24 КГ). Агар талаботи мазкур риоя нагардад, чунин фаъолият ғайриқонунӣ эътироф карда мешавад. Ҳамзамон, дар сурати риоя нагардидани талаботи мазкур онҳо ҳақ надоранд нисбат ба аҳдҳои бастаашон ба он истинод намоёнд, ки онҳо соҳибкор намебошанд. Суд метавонад ба чунин аҳдҳо қоидаҳои Кодекси гражданиро оид ба уҳдадорихое, ки ба амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд мебошанд, татбиқ намояд (қ.4. м.24 КГ). Мантиқи қонунгузор дар ин маврид фаҳмоаст. Аз як тараф ҳимояи манфиатҳои тарафҳои аҳдҳои маданӣ, аз тарафи дигар манфиати оммавии давлат бо роҳи руёнидани андоз (пардохт) мебошад.

Бояд зикр намоем, ки қобилияти амалкунии хоҷагии деҳқонӣ низ умумӣ мебошад. Бояд дар байни вазъи ҳукукии сардори хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва вазъи ҳукукии “хоҷагии деҳқонӣ” фарқ гузошт. Тибқи моддаи 10 Қонуни мазкур роҳбари хоҷагии деҳқонӣ яке аз аъзои он мебошад, ки ба ин вазифа аз ҷониби маҷлиси аъзои хоҷагии деҳқонӣ интихоб карда мешавад. Вай роҳбарии умумӣ ба фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ; намояндагии хоҷагии деҳқонӣ дар мақомоти давлатӣ, дар муносибат бо дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ; тибқи шартномаи меҳнатӣ ба кор қабул ва аз кор озод намудани коргарони кироя; аз номи хоҷагии деҳқонӣ имзо кардани шартномаҳо ва дигар аҳдҳои ҳуқуқӣ-гражданӣ ва дигар ваколатҳоро дар доираи қарорҳои маҷлиси аъзои хоҷагии деҳқонӣ ва шартномаи фаъолияти якҷояи аъзои хоҷагии деҳқонӣ амалӣ менамояд. Ҳамин тавр, роҳбари хоҷагии деҳқонӣ мақомоти идоракунии хоҷагии деҳқонӣ мебошад. Аз тарафи дигар сардори хоҷагии деҳқонӣ соҳибкори инфиродӣ буда, ҳукуки амалӣ намудани ҳамагуна фаъолияти соҳибкориро, ки аз мақсади таъсис додани хоҷагӣ ба миён меояд, дорад. Ба ин сифат сардори хоҷагӣ фаъолияти соҳибкории инфиродии худро дар алоҳидагӣ аз дигар аъзоёни хоҷагӣ бурда наметавонад. Фаъолияти он ба монанди фаъолияти дигар аъзои хоҷагӣ бо мақсади умумие, ки хоҷагӣ таъсис дода шудааст, тобеъ мебошад. Қонунҳои қабулкардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» (2002, 2009 ва 2016) муносибати байни сардори хоҷагии деҳқонӣ ва ҳуди хоҷагии деҳқониро ба таври мушаххас муайян намуданд. Тибқи онҳо субъекти соҳибкорӣ ҳуди хоҷагии деҳқонӣ эътироф карда шуд, на сардори хоҷагии деҳқонӣ. Сардори хоҷагӣ ҳамчун мақоми иҷроияи он эътироф карда мешавад. Ҳамин тавр, қонунгузор дар қатори шахрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ ба сифати субъекти муносибатҳои соҳибкорӣ баромад намудани шакли ташкилии нав ба монанди «хоҷагӣ»-ро муқаррар менамояд. Акнун хоҷагии деҳқонӣ шахси ҳуқуқӣ набошад ҳам, дар муомилоти иқтисодӣ ҳамчун шахсияти ҳуқуқӣ иштирок намуда, қонунан дорои хусусиятҳои шахси ҳуқуқӣ мегардад. Ҳамзамон, шахси ҳуқуқӣ будан ва дорои хусусияти шахсияти ҳуқуқӣ будан як чиз нест. Шахсияти ҳуқуқӣ будан хусусияти умумист, ки қонунгузор ин ё он шахсро ба сифати субъекти ҳуқуқ эътироф менамояд.

Ҳамзамон, субъекти дорандаи қобилияти умумӣ дар ҳуҷҷатҳои таъсиснамоиш метавонад қобилияти ҳуқуқдорияшро маҳдуд (қобилияти ҳуқуқдорӣ маҳдуд) намояд. Аз ин ҷо аҳдиро, ки шахси ҳуқуқӣ ҳилофи ҳуҷҷатҳои таъсисии худ, ки онро аниқ маҳдуд кардааст, бастааст, суд метавонад беэтибор эътироф намояд (м.198 КГ).

Қобилияти ҳуқуқдорӣ махсус бошад, ба субъект имконият медиҳад, ки фақат ҳамон намудҳои фаъолиятро амалӣ намояд, ё ҳамон ҳуқуқҳоеро доро шавад, ки ба предмети фаъолияти ӯ мувофиқанд. Дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ махсус корхонаҳои воҳиди давлатӣ ва ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мебошанд.

Дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ истисноӣ он субъектҳое мебошанд, ки фаъолияти интихобнамудаи онҳо барои машғул шудан ба дигар намуди фаъолиятро ба онҳо тибқи қонунгузорӣ имконият на медиҳад. Чунончӣ, тибқи Қонуни ҚТ аз 19 майи соли 2009 «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» [6] машғул шудани ташкилоти қарзӣ ба фаъолияти истехсолӣ, савдо ва бевосита ба фаъолияти суғуртавӣ манъ мебошад (м. 3), яъне, дорои қобилияти махсус мебошанд. Дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ махсус, инчунин ташкилотҳои суғуртавӣ ва ғ. мебошанд.

Қобилияти ҳуқуқдорӣ субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ бо сабаби зарурияти гирифтани иҷозат барои машғул шудан ба баъзе намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ маҳдуд карда мешавад. Татбиқ намудани иҷозатномадихӣ ба намудҳои алоҳидаи фаъолияти соҳибкории ташкилотҳои тиҷоратӣ маънои ба речаи қобилияти махсуси ҳуқуқдорӣ наздик будани фаъолияти онҳо мебошад. Вале ин ҳолат дар оинномаи субъектҳои хоҷагӣ дарҷ карда нашуда, аз ҷониби мақомоте, ки масъалаи мазкурро ҳал менамояд, амалӣ карда мешавад. Ҳангоми бе иҷозатнома анҷом додани фаъолиете, ки бояд иҷозатнома дошта бошад, ташкилоти тиҷоратӣ бо тартиби маҷбурӣ бо ҳалномаи суд барҳам дода мешавад (м. 62 КГ).

Ваколати қисмҳои таркибии ташкилотҳои хоҷагӣ маҳдуд мебошад. Онҳо дорои ваколати дохилихоҷагӣ мебошанд, ки ба онҳо имконият медиҳад дар муносибатҳои байнихудии онҳо дар дохили ташкилот, инчунин байни онҳо ва умуман ташкилот иштирок намоянд.

Ваколати дохилихоҷагӣ тибқи санадҳои меъёрии локалие, ки аз ҷониби ташкилот қабул карда мешавад, муқаррар карда мешавад. Қобилияти ҳуқуқдорӣ субъектҳои ҳукуки соҳиб-

корӣ мумкин аст дар дигар ҳолатҳо бо тартиби муқарраркардаи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсади таъмини ҳуқуқ ва озолии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи асосҳои сохтори конституционӣ, амнияти давлат, муҳофизати мамлакат, ахлоқи ҷомеа, сиҳати аҳоли ва тамомияти арзии ҷумҳурий маҳдуд карда шавад (м. 14).

Он чи ки ба ваколати мақомоти давлатӣ оид ба танзими фаъолияти соҳибкорӣ тааллуқ дорад, метавонад танҳо махсус бошад, зеро дигар ҳел ифода намудан маънои онро дорад, ки натиҷаи фаъолияти ин мақомот боиси маҳдуд шудани ҳуқуқи соҳибкорон мегардад. Мақомоти давлатӣ бояд дар доираи ваколати худ, ки дар низомномаи онҳо ё дигар санадҳои меъёрий нишон дода шудаанд, амал намоянд.

Машғул шудан бо фаъолияти соҳибкорӣ барои эътироф намудани шахси воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳамчун субъекти фаъолияти соҳибкорӣ, инчунин барои нисбати ӯ ва фаъолиятҳои талаботи махсус пешниҳод кардани мақомоти қонунгузор асос мебошад. Дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон расман мафҳуми ҳуқуқии соҳибкор вучуд надорад. Вале дар он меъёрҳо ва ҳатто институтҳои зиёде мавҷуданд, ки қоидаҳои ташкил ва фаъолияти шахсонро оид ба машғул шудан бо фаъолияти соҳибкорӣ пешбинӣ менамояд. Асосан дар Кодекси маданӣ (гражданин) оид ба фаъолияти соҳибкории шаҳрвандон (м.24), муфлисшавии соҳибкори инфиродӣ (м.26), ташкилотҳои тижоратӣ (м. 50), ширкат ва ҷамъиятҳои хоҷагӣ (м. 69-117) ва ғайра меъёрҳои махсус вучуд доранд. Эътирофи вазъи (ҳолати) ҳуқуқии шахси соҳибкор факти муҳими ҳуқуқӣ буда, оқибати муайяни ҳуқуқиро дорост. Аввало, аҳдҳое, ки соҳибкорон мебаранд, бо фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд буда, ҳамчун аҳдҳои соҳибкорӣ (тижоратӣ) доништа мешаванд. Аз ин рӯ, онҳо ба речаи махсуси танзими ҳуқуқӣ итоат менамоянд. Ин ба он асос меёбад, ки муносибати байни соҳибкорон ё бо иштироки онҳо мувофиқи қ.3 м. 1 КГ муносибатҳои соҳибкорӣ ба ҳисоб рафта, ҳамчун фаъолияти соҳибкорӣ эътироф карда мешавад. Аз тарафи дигар, шаҳрвандоне, ки фаъолияти соҳибкориро бидуни бақайдгири амалӣ менамоянд, ҳуқуқ надоранд, ки аҳдҳои бастаи худро ҳамчун аҳдҳои соҳибкорӣ (тижоратӣ) нашуморанд. Зеро, фаъолияти чунин шаҳрвандон дар ҳолатҳои муайянкардаи Қонун фаъолияти соҳибкорӣ буда, суд метавонад нисбати онҳо талаботи м. 24 КГ-ро

татбиқ намояд. Инкори талаботи моддаи маъмурӣ фақат дар як мавриде мумкин аст, ки агар аҳди басташуда хусусияти соф маданӣ дошта, ба фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд набошад. Ба ҳисоб гирифтани ҳолате, ки шахс мумкин аст дар муомилоти мақоми гуногун дошта бошад, аз нуқтаи назари татбиқи дурусти меъёри ҳуқуқ ниҳоят муҳим мебошад.

Сониян, қайд намудан зарур аст, ки эътирофи вазъи ҳуқуқии шахс, ҳамчун соҳибкор, боиси он мегардад, ки ӯ дорои уҳдадорихои махсус гардида, ба он ҳуқуқҳои иловагӣ дода мешавад. Дорои уҳдадорихои махсус будани соҳибкор маънои тобеъ будани фаъолияти соҳибкорон ба речаи то дараҷае қатъии хоҷагидорӣ мебошад. Мақсади он таъмини манфиати дигар шахсонест, ки бо соҳибкорон ҳамкорӣ менамоянд. Ба чунин уҳдадорихо нашр намудани маълумот, бақайдгирии давлатии соҳибкорон, барои шиносоии умум дастрас намудан, ба феҳристи ягонаи давлатии шахси ҳуқуқӣ ва соҳибкорони хусусӣ дохил кардан (м. 51 КГ), аз тарафи соҳибкор бо тартиби муқарраркарда пешниҳод намудани маълумот дар бораи фаъолияти худ, аз ҷумла, қарор дар бораи барҳамдиҳии шахси ҳуқуқӣ (м. 63 КГ), пешниҳод намудани ҳисоботи молиявӣ оид ба андозсупорӣ аз фаъолияти соҳибкорӣ ва ғайра дохил мешаванд. Ба соҳибкор додани ҳуқуқҳои иловагӣ аз тарафи қонунгузор дар навбати худ баъзе бартарихҳои ӯро низ мустақкам менамояд. Масалан, ташкилоти тижоратӣ ҳуқуқи истисноии истифодабарии номи фирма (б.3 м. 55 КГ) ё дигар объекти моликияти зеҳнӣ дорад (м. 152 КГ), аз ҷумла, номи фирма фаъолияти соҳибкорро дар муомилоти тижорати инфиродӣ карда, ба дигар соҳибкорон ҳуқуқ намедихад, ки дар муомилоти касбӣ бе розигии дорандаи он аз вай истифода баранд. Бояд қайд намоем, ки на ҳамаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ метавонанд соҳибкор бошанд. Дар баробари ин қ.2 м. 23 КГ ҳама гуна маҳдудкунии ҳуқуқи машғул шудан бо фаъолияти соҳибкориро аз тарафи санади мақомоти давлатӣ ё мақомоти дигар боиси безътибор дониستاني чунин санад медонад. Ҳамзамон, Қонун ҳуқуқи бо фаъолияти соҳибкорӣ машғул шудани баъзе шаҳрвандонро маҳдуд менамояд. Пеш аз ҳама, чунин маҳдудият ба он шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дорад, ки вазифаҳои вакили Маҷлиси намояндагонии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 50 Конституция), аъзои ҳукумат (м.73 Конституция), судя (м.90

Конститутсия) ва ғ. иҷро менамоянд. Вале, Қонуни ҚТ аз 5 март соли 2007 «Дар бораи хизмати давлатӣ» [7] ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шудани хизматчиёни давлатиро манъ накардааст.

Ҳамчун дорандаи қобилияти ҳуқуқдорӣ соҳибкорони инфиродӣ ҳуқуқ доранд ҳамаи намуди фаъолияти соҳибкориеро, ки қонунгузорӣ манъ накардааст, амалӣ намоянд; молу мулки корхонаҳои давлатӣ ва ғайридавлатиро бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ истифода намояд; дар фаъолияти хоҷагидорӣ дигар субъектҳои соҳибкорӣ иштирок намояд; дар асоси шартнома аз молу мулки шахрвандон истифода барад; барномаи фаъолияти хоҷагидориро тартиб диҳад, таҳвилдиҳандагони мол (кор, хизматрасонӣ)-ро интихоб намояд; барои эҳтиёҷоти давлат истехсоли мол (иҷрои кор, хизматрасонӣ)-ро дар асоси шартнома ба анҷом расонад; суратҳисобҳои бонкӣ кушояд, амалиёти муҳосибӣ ва дигар амалиёти молиявиро анҷом диҳад; ғоидаи аз фаъолияти соҳибкорӣ бадастовардари ихтиёрдорӣ ва истифода намояд; бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ иштирокчиҳои робитаҳои хориҷии иқтисодӣ бошад, бо амалиёти асбӯрӣ машғул гардад; нархи моли истехсолнамуда (қору хизматрасонии анҷомдода)-ро дар доираи талаботи қонунгузорӣ мустақилона муайян намояд; якҷоя бо дигар субъектҳои соҳибкорӣ ассотсиатсияҳои (иттифокҳои) субъектҳои соҳибкориро таъсис диҳанд ё ба онҳо шомил шаванд; оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии худ ба мақомоти судӣ муроҷиат намояд; дар харидаи давлатии мол (кор, хизматрасонӣ) бо шартҳои баробар бо дигар иштирокчиён мутобиқи қонунгузорӣ иштирок намояд ва ғ. (м. 7 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ»).

Инчунин, субъектҳои соҳибкорӣ уҳдадоранд, қонунгузорӣ, ҳуқуқ ва манфиатҳои бо қонун ҳифзшавандаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро риоя намояд; мутобиқати моли истехсолшуда (қору хизматрасонии анҷомдода)-ро ба талаботи қонунгузорӣ таъмин намояд; мутобиқи қонунгузорӣ оид ба меҳнат бо шахрвандоне, ки онҳоро ба сифати коргари киро ба кор мегирад, шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ ва ҳамчунин бо талаби коллективи меҳнатӣ шартномаи коллективӣ бонад; барои муттаҳидшавии коргарони киро ба иттифокҳои касаба ва мақомоти дигари намояндагии онҳо бо мақсади ҳимояи манфиатҳои иҷтимоию иқтисодии

худ монёӣ нашавад; ба коргарони киро на кам аз андозаи ҳадди ақалли музди меҳнати муқаррарнамудаи қонунгузорӣ музди меҳнат пардохт намояд; андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмиро ба бучети давлатӣ сари вақт ва пурра пардохт намояд; ҳангоми муфлисшавӣ иҷрои уҳдадорӣҳои худро дар назди қарздиҳандагон тибқи қонунгузорӣ таъмин намояд; ба рақобати носолим ва фаъолияти инҳисорӣ роҳ надиҳад; барои амалигардонии намуди фаъолият, ки ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ё иҷозатнома-ро талаб менамояд, мутобиқи қонунгузорӣ ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ё иҷозатнома гирад ва ғ. (м. 8. Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ»).

Машғул шудан бо фаъолияти соҳибкорӣ бидуни ба қайд гирифтани он (расмикунонӣ) номумкин мебошад. Зеро, тибқи талаботи қ.3 м. 1 КГ фаъолияти соҳибкорӣ фаъолияти шахсони ба чунин сифат бо тартиби муқарраркардаи қонун ба қайд гирифташуда мебошад. Дар ин ҷо бақайдгирии давлатӣ ба сифати талаботи анҷом додани фаъолияти соҳибкорӣ қонунӣ баромад менамояд. Инчунин, талабот дар бораи бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ дар м. 8 Кодекси андози ҚТ ва нисбат ба соҳибкорӣ инфиродӣ дар м. 24 КГ, инчунин, Қонуни ҚТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкоронӣ инфиродӣ» пешбинӣ карда шудааст. Ҳамчун қоида дар муносибатҳои соҳибкорӣ (хоҷагӣ) танҳо субъекти бақайдгирифташудаи фаъолияти соҳибкорӣ ҳуқуқи иштирок карданро дорад. Бақайдгирии давлатӣ дар асоси принципҳои оммавият, эътимодноқӣ ва аҳамияти конститутивӣ доштани он амалӣ гардонида мешавад. Оммавият чунин маъно дорад, ки маълумот дар бораи бақайдгирӣ дар матбуот ҷоп карда шуда, шахсони ба он ҳавасманд метавонанд бо маълумотҳои бақайдгирӣ дар мақомоти дахлдори бақайдгиранда шинос шаванд. Эътимоднокии бақайдгирӣ дар он ифода меёбад, ки сабт дар феҳристи давлатӣ мутобиқ ба ҳолати ҳақиқии кор доништа шуда ва маълумотҳои бақайдгирӣ то замони рад кардани суд эътиборнок ҳисоб карда мешаванд.

Аҳамияти конститутивии бақайдгирӣ дар он аст, ки субъекти фаъолияти соҳибкорӣ танҳо баъди ба қайд гирифта шуданаш субъекти ҳуқуқ эътироф карда мешавад. Дар ин маъно бақайдгирӣ хусусияти конститутивӣ, яъне аҳамияти ҳуқуқбавучудоваранда дорад. Бақайдгирии субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти конститутивӣ дошта ва факти ҳуқуқие мебошад, ки аз мавриди содир намудани он ташкилот таъсисдодашуда ҳисобида шуда, шаҳрванд бошад, вазъи ҳуқуқии соҳибкорро доро мегардад. Тибқи м. 5 Конститутсияи ҚТ инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он арзиши олии доранд. Мувофиқи принсипи мазкур расмиёти бақайдгирии давлатӣ пеш аз ҳама барои таъмини озодона амалӣ намудани ҳуқуқҳои субъективии шаҳрвандон оид ба амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ равона карда шудааст. Аз ин ҷо мақсади ягонаи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ таъмини ҳуқуқ, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, ҷамъият ва давлат дар соҳаи муносибатҳои соҳибкорӣ мебошад. Ҳамин тавр, бақайдгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ ду мақсад дорад. Аввало, ба сифати субъекти ҳуқуқ таъсис додани соҳибкорони инфиродӣ ва шахсони ҳуқуқӣ. Сониян, барасмиятдарории фаъолияти онҳо. Ноил шудан ба мақсадҳои зикршуда бо ҳалли масъалаҳои зерин алоқаманд мебошад:

1). Амалӣ намудани назорати давлатӣ аз болои пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ ва мубориза бар зидди амалияи ғайриқонунии соҳибкории пинҳонӣ;

2). Анҷом додани ҷамъовариҳои андоз ва дигар пардохтҳои хатмӣ;

3). Гирифтани маълумоти давлатии оморӣ ҳисобот барои амалӣ намудани тадбирҳои танзимнамоии соҳибкорӣ;

4). Ба ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва иштирокчиёни муомилоти хоҷагӣ пешниҳод намудани маълумот дар бораи субъектҳои хоҷагӣ.

Бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ тибқи талаботи Қонуни ҚТ аз 19 майи соли 2009 «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» [8] амалӣ карда мешавад. Бақайдгирии давлатии шахсонӣ ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ – амали мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ дар хусуси ба расмият даровардани воқеияти ҳуқуқии таъсисёбӣ, азнавташкилдихӣ ва барҳамдихии шахсони ҳуқуқӣ, шахсони воқеӣ ба сифати соҳибкорони инфиродӣ ва қатъ намудани фаъолияти онҳо, таъсисёбӣ ва қатъ намудани фаъолияти филиалҳо ва намояндагиҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, инчунин ворид намудани маълумот дар бораи онҳо ба Феҳристи ягонаи давлатии

шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ мебошад. Тибқи моддаи 5 Қонуни зикршуда мақомоти ваколатдори бақайдгирии давлатӣ мақомоти андози Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ба сифати мақомоти анҷомдиҳандаи бақайдгирии давлатӣ мақомоти андози Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳо баромад менамоянд. Бақайдгирии давлатӣ аз ҷониби мақомоти анҷомдиҳандаи бақайдгирии давлатӣ мувофиқи принсипи «равзанаи ягона» бе гузаронидани экспертизаи ҳуқуқии ҳуҷжатҳои пешниҳодгардида амалӣ гардонида мешавад (м. 4 Қонун).

Бақайдгирии давлатии таъсисёбии шахси ҳуқуқиро мақомоти анҷомдиҳандаи бақайдгирии давлатӣ дар маҳалли ҷойгиршавии (суроғаи) шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ дар муддати то панҷ рӯзи корӣ ва агар соҳибкори инфиродӣ бошад, се рӯзи корӣ аз лаҳзаи пешниҳод намудани ҳуҷжатҳо, бо додани ҳуҷжати тасдиқкунандаи бақайдгирии давлатии шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ анҷом медиҳад.

Рӯйхати адабиёт

1. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2006, №7, мод. 346; с. 2008, №10, мод.811 . с. 2012, № 12, қ. 1, мод. 1007; Қонуни ҚТ аз 18.03.15с. № 1195.

2. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2007, №3, мод. 167; Қонуни ҚТ аз 03.07.2012с., №858.

3. Ниг.: Андреев В.И. Роль государства в развитии малого предпринимательства. // Правовые проблемы малого предпринимательства. М.: 2001. – С. 72; Белых В.С. Правовое регулирование предпринимательской деятельности в России, М.: 2013. – С. 141.

4. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2014, №7, қ. 2, мод. 404; Қонуни ҚТ аз 18.03.2015 с., № 1194.

5. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2016, №3, мод. 142.

6. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2009, №5, мод.331; с. 2010, №7, мод. 555; с.2011, №12, мод. 846; с.2013, №11, мод. 786; Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1154.

7. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2007, №3, мод.166; №6, мод.429; с.2010, №3, мод.158; с.2011, №6,

мод. 452; с. 2012, №8, мод. 834; №12, қ.1, мод. 1008; с. 2013, №7, мод. 542; №12, мод. 905; с. 2014, № 7, қ. 2, мод. 425; Қонунҳои ҚТ аз 25.12.2015с., №1260; аз 15.03.2016 с., №1303).

8. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.2009, №5, мод.316; с.2010, №12, қ.1, мод.828; с. 2012, №12, қ.1, мод.1006; с.2015, №11, мод.972; Қонуни ҚТ аз 14.05.2016 с., №1319.

Аннотатсия**Вазъи ҳуқуқии субъектҳои соҳибкорӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар мақолаи мазкур оид ба ҷабҳаҳои гуногуни вазъи ҳуқуқии субъектҳои соҳибкорӣ тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ибрози ақида карда мешавад. Дар он субъектҳои соҳибкорӣ ба гурӯҳҳо тақсиф карда шудаанд. Вобаста ба қобилияти ҳуқуқдорӣ субъектҳои соҳибкорӣ ба дорандаи қобилияти умумӣ, маҳдуд, махсус ва истисноӣ ҷудо карда мешаванд.

Аннотация**Правовой статус субъектов предпринимательства по законодательству Республики Таджикистан**

В статье речь идет о правовом статусе субъектов предпринимательства по законодательству Республики Таджикистан. В нем субъекты предпринимательства классифицируются по различным признакам. В зависимости от правоспособности субъекты предпринимательства подразделяются на обладающие общей, ограниченной, специальной и исключительной правоспособностью.

Annotation**Legislative status subjects of entrepreneurship according to the legislation of the Republic of Tajikistan**

In the article the speech is going about the legislative status subjects of entrepreneurship according to the legislation of the Republic of Tajikistan. In it the subjects of entrepreneurship are classified on different indications. According to the volume of competence, the subjects of entrepreneurship are divided in common, limited, special and exclusive legal capacity.

Муртазокулов Дж.С.,
кафедра гражданского права
юридического факультета
Таджикского национального
университета, доктор юридических
наук, УДК 348
E-mail: jamshed_1972@mail.ru

Серова О.А.,
доктор юридических наук,
профессор, заведующая
кафедрой гражданского
права и процесса Балтийского
федерального университета
им. И. Канта
E-mail: OlgSerova@kantiana.ru

РАЗВИТИЕ ИСЛАМСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В РОССИИ И РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН: ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ МОДЕЛИ

Калидвожахо: бонкдории исломӣ; Бонки исломии рушд; ҳуқуқи мусулмонӣ; яқҷояшавӣ.

Ключевые слова: исламский банкинг; Исламский банк развития; исламское право; интеграция.

Keywords: islamic banking; Islamic Development Bank; Islamic law; integration.

В марте 2016 года стало известно, что в России открылся первый исламский банк - Центр партнерского банкинга, созданного на базе Таффондбанка при содействии Центробанка России [1]. Основными принципами организации данной банковской организации является отказ от ссудно-процентного финансирования и соблюдение норм исламского права. «Партнерам исламского банка предоставляется финансирование, основанное на принципах участия банка в прибылях и убытках делового проекта, а также долгового финансирования» [2, с. 48]. Однако это не первая финансовая компания, действующая в РФ на основе принципов исламского права. Исследователи называют среди них такие финансовые дома, как «Амаль», «Масраф» и др. и, в целом, положительно оценивают регио-

нальную банковскую систему Татарстана как базу для проекта внедрения принципов исламской банковской деятельности в России [3, с. 48].

Для Российской Федерации возможность организации банковской деятельности с учетом положений исламского права представляет существенный интерес по двум причинам: во-первых, значительная доля мусульман среди населения, в том числе проживающих достаточно компактно в ряде областей и республик; во-вторых, необходимость в привлечении инвестиций, в том числе не подпадающих под установленные санкции западных стран. Однако есть и иная причина, определяющая потребность в изучении особенностей исламской банковской системы и ее отдельных элементов. Это альтернативный характер и устойчивость данной системы как

к воздействию глобализационных процессов, так и к кризисным явлениям [4, с. 48].

Последняя особенность достаточно ярко проявила себя во время финансовых кризисов (например, в 2009-2010 годах), когда исламский рынок ценных бумаг не был подвержен той степени давления, которую испытывали другие сегменты мирового финансового рынка.

С Республикой Таджикистан Россию связывают и историческое прошлое, и необходимость углубления интеграционных процессов, прежде всего, с целью повышения конкурентоспособности экономик наших стран [5]. По этой причине представляется интересным изучение той практики применения основ исламской банковской системы, которая существует в Таджикистане.

Закон РТ «Об исламской банковской деятельности» был принят 17.07.2014 г. Однако взаимодействие с Исламским Банком Развития началось еще с 90-х годов. В Республике Таджикистан уже в 2000 г. было ратифицировано Соглашение о создании Исламской корпорации развития частного сектора [6]. Принятие закона об исламском банкинге в РТ было реализовано при сотрудничестве этого международного института. Исламская корпорация развития оказывала техническую поддержку для привлечения специалистов, участвовала в разработке проекта закона.

На начальном этапе разработки проекта закона об исламской банковской деятельности в РТ, рабочая группа столкнулась с дилеммой выбора формы законопроекта: либо подготовить пакет законодательных актов в виде дополнений и изменений в существующее законодательство, либо разработать отдельный обособленный закон об исламском банкинге.

Каждый из вариантов имел свои плюсы и минусы, и для правильного выбора был проведен анализ законодательства различных стран, где уже были адаптированы исламские принципы финансирования. Решением группы стало принятие отдельного закона. Подготовленный проект учел принципы банковского надзора страны, структуру, масштаб и другие особенности банковской системы Таджикистана. В настоящее время ведется работа по формированию регулятивной базы для исламского банкинга, направленная на создание механизма реализации самого зако-

на. Над этой задачей сейчас работают специалисты Национального банка Таджикистана, других банков и международных финансовых институтов.

Если проанализировать основные направления привлечения финансовых ресурсов исламской банковской системы в РТ, то мы увидим, что значительная часть проектов связана с реализацией крупнейших социально-экономических проектов, направленных не только и не столько на получение предпринимательского дохода по мере реализации проекта, сколько на повышение уровня благосостояния населения, решения ряда значимых социальных проблем.

Исламский банк развития совместно с Правительством РТ начал реализацию проекта «Реабилитация энергетического сектора» [7], проекта по орошению Дангаринской долины в РТ [8], строительство малых ГЭС для обеспечения электроэнергией сельских районов РТ [9], построена автодорога Шагон-Зигар [10], осуществляется совместное финансирование проекта водоснабжения города Душанбе [11]. Данные проекты решают важнейшие задачи по созданию инфраструктуры для дальнейшего экономического развития регионов страны.

Такие проекты, как программа «Фаел-Хайр» по созданию мобильных клиник в некоторых мусульманских государствах и сообществах [12], проект «Предотвращение передачи ВИЧ/СПИД от матери к ребенку в Таджикистане» [13] основаны на потребности решения общественно значимых задач в сферах, где использование заемного капитала на традиционной для финансовой системы принципах, практически невозможно. Это подтверждает вывод, что «существующая банковская система по своей направленности не связана с поддержкой социального предпринимательства и иных видов деятельности, имеющих социальную, общественно-полезную направленность» [14, с. 22].

Использование различных источников финансирования соответствует основным задачам инвестиционной деятельности в России, где с помощью институтов государственно-частного партнерства предполагается создание не только бизнес-инфраструктуры, но и возведение социальных объектов. В частности, в соответствии с законом объектами соглашений о государственно-частном

партнерстве могут быть объекты здравоохранения, культуры, социального обслуживания [15]. Учитывая значительную стоимость подобных объектов, отсутствие первоочередной цели в извлечении прибыли при их строительстве, Россия заинтересована в инвестициях стран Ближнего Востока [16, с. 6].

В Законе РТ «Об исламской банковской деятельности» сформулированы следующие особенности деятельности исламских банковских кредитных организаций. Они касаются определения правового положения данных организаций, установления определенных ограничений и обязанностей.

Исламские кредитные организации не вправе:

- взимать вознаграждение в виде процентов;
- гарантировать возврат инвестиционного депозита или доход по нему;
- финансировать (кредитовать) деятельность, связанную с производством и (или) торговлей табачной, алкогольной продукции, оружием и боеприпасами, игорным бизнесом и незаконным оборотом наркотических веществ и прекурсоров;
- финансировать иные виды предпринимательской деятельности, (кредитование) которые запрещены шариатом.

До предоставления денежных средств клиентам, исламские кредитные организации обязаны:

- убедиться в способности клиента исполнить свои обязательства в срок;
- провести подробную оценку клиента на предмет дееспособности, платежеспособности, рентабельности проекта и наличия залогового обеспечения.

Данные положения имеют существенное значение для «оздоровления» традиционной банковской системы. Несмотря на наличие соответствующих нормативных требований, многие российские кредитные организации нацелены на выдачу кредита, в том числе потребительского, невзирая на наличие существенных признаков, указывающих на высокий риск неисполнения клиентом своих обязательств перед банком.

Сложившаяся практика обеспечения исполнения обязательства за счет залога и поручительства бенефициаров бизнеса, участников хозяйственных обществ, руководителей организаций во многих случаях не является

надлежащей гарантией надлежащего исполнения. Кредитные организации и заемщики не являются партнерами и не строят свою деятельность на доверительных отношениях, как это резюмируется в исламских банках.

В условиях достаточно сильной исламофобии, связанной с деятельностью ряда террористических организаций, необходима разъяснительная работа, что деятельность исламских банков находится не только в соответствующем правовом поле, но и не противостоит государственной власти. Исламский банк развития может финансировать тот или иной проект только с согласия руководства страны [16, с. 8].

Так, в Законе РТ под стандартами исламской банковской деятельности понимается свод правил, одобренный Консультативным советом по исламским банковским услугам и утвержденных Национальным банком Таджикистана. Исламский банк должен получить лицензию Национального банка Таджикистана.

Также и полномочия консультативных органов по развитию исламской модели финансирования находятся под контролем государства, их деятельность опирается на нормативные акты Национального банка Таджикистана. Функции консультативных органов не только связаны с необходимостью легитимации исламской банковской системы в светском государстве. Требования к персональному составу данных органов ориентированы на лиц, обладающих квалификацией, знаниями по исламскому праву и основам исламской банковской деятельности, возможности проведения экспертной оценки соответствия отдельных сделок принципам исламского финансирования исламских банковских услуг.

Для Российской Федерации представляют интерес положения ст. 15 Закона РТ, которые устанавливают правила создания «исламского банковского окна» в традиционной кредитной организации. Данный опыт не является эксклюзивным. Он востребован и в европейских странах. Однако очевидно, что внедрение подобных проектов в Российской Федерации должно осуществляться на законодательной основе.

Другой привлекательной стороной исламского банкинга, которая может иметь принципиальное значение с точки зрения

банковского надзора, являются те универсальные нормы справедливости и адекватности ведения сделок, которые исключают искусственное увеличение денежных агрегатов. В результате имеется четкая и базовая информация о реальной ситуации и объемах финансовых показателей, которые не предрасположены к появлению различных «пузырей» (кредитных, процентных или других). Однозначно, что это направление еще детально не изучено и ее потенциал не реализован полностью на практике.

Одной из наиболее проблемных сфер внедрения исламского банкинга на территории России нам представляется решение этических вопросов, которые связаны с геополитическими проблемами. Российская Федерация сотрудничает со многими государствами. Поэтому представляется необходимым решить вопрос о возможности включения в текст соглашений, например, в рамках государственно-частного партнерства, таких условий, которые продиктованы политическими требованиями.

В частности, как пример, можно привести следующие условия одного из соглашений, заключенных в Республике Таджикистан: «Если Банк не решит иначе, контракты на приобретение товаров и услуг, финансируемых не из средств кредита, должны заключаться в соответствии с установленными процедурами Банка. В этой связи Заемщик должен неукоснительно соблюдать требования Организации Исламской Конференции, касающиеся объявления бойкота Израилю» [17].

Сторонники развития исламской банковской системы в качестве обоснования перспектив перехода к ней называют возвращение высоко рискованной коммерческой банковской деятельности «к истокам, т.е. к величине справедливых процентных (или беспроцентных) кредитно-заемных отношений» [18, с. 155]. Для Российской Федерации наиболее значимым в настоящее время является прагматичный подход к использованию преимуществ исламской модели финансирования с целью привлечения инвестиционных ресурсов в наиболее значимые с социальной точки зрения проекты.

Не случайно в Республике Казахстан поставлена задача к 2020 году стать региональным центром исламского банкинга в СНГ и

Центральной Азии, войти в десятку ведущих финансовых центров Азии [19]. Представляется необходимым соответствовать данной задаче и другим странам, которые включают в сферу собственных интересов такой регион как Центральная Азия.

Таким образом, итогом проведенного исследования является вывод о целесообразности использования законодательной модели внедрения исламского банкинга РФ в российскую правовую систему. Указанная модель опирается на светские принципы организации банковской деятельности, представляет собой достаточно продуманную модель интеграции правовой системы, основанной на принципах романо-германской правовой семьи с нормами исламского права. При этом сохранена надзорная функция Национального банка, что соответствует тем принципам организации банковской системы, которая действует в России.

Применение принципов и механизма исламского банкинга позволяет достичь следующих положительных результатов:

– «макроэкономический эффект» – как было отмечено ранее, благодаря четкой системе регламентации порядка купли-продажи активов, особенно в классификации состава и содержания объектов этих сделок, исламский банкинг исключает возникновение различных «пузырей». Это обстоятельство играет существенную роль в макроэкономическом управлении, так как становится намного проще проводить реальную оценку состояния экономики, финансового или банковского сектора;

– «микроэкономический эффект» – в связи с тем, что исламский банкинг справедливо распределяет риск кредитования между заемщиком и займодавцем, для хозяйствующих субъектов предоставляется дополнительная возможность более эффективного использования своих активов, нежели традиционные формы обременения перед финансовыми учреждениями. Данный эффект может быть использован при реализации различных программ и проектов и предполагает совместную работу банка и заемщика в их реализации;

– «этический эффект» – исходя из опыта и истории традиционной банковской системы, заемщик не может рассчитывать на то, что определенные риски кредитования могут быть также приняты банком (кредитором).

Однако запрет на ссудный процент представляет исключительную возможность найти справедливый компромисс между потребностями заемщика и кредитным предложением банка. Соглашаясь на участие в коммерческом или ином проекте, банк увеличивает вероятность его успешной реализации, что, в целом, способствует улучшению финансового положения хозяйствующих субъектов на том или ином рынке.

Применение исламского банкинга не должно противопоставляться традиционным финансовым и банковским институтам. Существующие правовые механизмы позволяют органично их дополнять новыми правовыми средствами. В целом, использование принципов исламского банкинга представляет собой уникальную альтернативу традиционным банковским механизмам кредитования с более нравственными и гуманными договорными отношениями между сторонами.

Список литературы

1. Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] // URL: <http://www.banki.ru/news/bankpress/?id=8804185> (дата обращения: 12.09.2016).

2. Хабибуллов Р.А. Исламский банкинг в системе национальных банков мира // Вестник российского университета кооперации. 2013. №4. – С. 48.

3. Зиязетдинов А.Р., Рудалева И.А. Исламские финансовые институты в Российской Федерации // EuropeanScience. 2016. №1. – С. 19.

4. Данченко Е.А. Парадигма формирования современного исламского банкинга // Вестник Ростовского государственного экономического университета. 2015. №3. – С. 115. Отмечается, что с середины 90-х г.г. XX века мировой рынок финансовых услуг, соответствующих предписаниям Корана и нормам шариата, вырос в шесть раз и обладает дальнейшим потенциалом развития. См.: Хабибуллов Р.А. Исламский банкинг в системе национальных банков мира // Вестник российского университета кооперации. 2013. №4. – С. 47.

5. Интервью Посла России в Таджикистане И.С. Лякина-Фролова информагентству «РИА Новости»: В случае опасности Россия не оставит в беде таджикский народ» от 11.02.2016 // URL: http://www.mid.ru/ru/maps/tj/-/asset_publisher/VfByAd5UOwu3/content/id/2079951 (дата обра-

щения: 12.09.2016).

6. Постановление Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 28 июня 2000 г. №107.

7. Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 29 июня 2001 г. №352 «О ратификации кредитного Соглашения между Правительством Республики Таджикистан и Исламским банком развития по проекту «Реабилитация энергетического сектора».

8. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 17 апреля 2001 г. №171 «О проекте Кредитного Соглашения между Правительством Республики Таджикистан и Исламским Банком Развития». В 2013 г. было ратифицировано Кредитное соглашение по реализации 3 фазы данного проекта.

9. Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16 июня 2004 г. №1148 «Кредитное соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Исламским Банком Развития о финансировании проекта строительства малых ГЭС для обеспечения электроэнергией сельских районов Республики Таджикистан».

10. Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 29 июня 2001 г. №346 «О ратификации кредитного Соглашения между Правительством Республики Таджикистан и Исламским банком развития на участие в финансировании проекта «Строительство автодороги Шагон-Зигар».

11. Кредитное соглашение между Правительством Республики Таджикистан и Исламским Банком Развития по проекту «Водоснабжение города Душанбе» подписанное в 2013 г.

12. Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 24 декабря 2014 г. №1712 «О ратификации Соглашения между Республикой Таджикистан и Исламским Банком Развития (как администратор Программы «ФаелХайр» для приобретения и эксплуатации мобильных клиник в сельской местности с рамках Программы «ФаелХайр» по созданию мобильных клиник в некоторых мусульманских государствах и сообществах.

13. Постановление Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 3 декабря 2014 г. №1688 «О ратификации Грантового соглашения о технической помощи между Республикой Таджикистан и Исламским Банком Развития (по поддержке проекта «Пре-

дотвращение передачи ВИЧ/СПИД от матери к ребенку в Таджикистане».

14. Барков А.В., Серова О.А. Этический банкинг в России: перспективы развития законодательства через призму социального предпринимательства // Банковское право. 2016. №4. – С. 22.

15. О государственно-частном партнерстве, муниципально-частном партнерстве в Российской Федерации и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации: федеральный закон от 13 июля 2015 №224-ФЗ // Собрание законодательства РФ. 2015. №29 (часть I). Ст. 4350.

16. Беккин Р. Принципы и перспективы сотрудничества России и Исламского банка развития // Российский внешнеэкономический вестник. 2008. №3. – С. 6.

17. Пункт 2.02 Кредитного соглашения между Правительством Республики Таджикистан

и Исламским Банком Развития о финансировании проекта строительства малых ГЭС для обеспечения электроэнергией сельских районов Республики Таджикистан», утвержденного Постановлением Маджлиси Намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16 июня 2004 г. №1148.

18. Абдуллоев М.М. Принципиальная основа генезиса функционирования исламского банка: понятие, анализ методологии и его перспективы в экономике Республики Таджикистан // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. 2012. №4. – С. 155.

19. Омаров Т.М. Алматы – региональный хаб исламского финансирования [Электронный ресурс] // URL: http://www.iep.ru/files/Gaidarovskie_chtenia/2015/baku/omarov.pdf (дата обращения: 13.09.2016).

Аннотатсия

Рушди қарздиҳии исломӣ дар Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон: имконияти интегратсияи модели қонунгузорӣ

Бонкдории исломӣ яке аз соҳаҳои фаъоли инкишофёфтаи фаъолияти молиявии байналмилалӣ ба ҳисоб меравад. Барои Федератсияи Россия омӯзиши таҷрибаи танзими қонунгузории фаъолияти бонкдории исломии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи рӯзмарра мебошад. Модели дар Тоҷикистон таъсисёфта ба принципҳои дунявии ташкили фаъолияти бонкӣ асос меёбад ва он яқояшавии меъёрҳои ҳукуки мусулмонӣ ба низоми ҳукукиро дар асоси принципҳои оилаи ҳукукии романо-олмонӣ имконият медиҳад.

Аннотация

Развитие исламского кредитования в России и Республике Таджикистан: возможности интеграции законодательной модели

Исламский банкинг является одной из наиболее активно развивающихся областей международной финансовой деятельности. Для Российской Федерации представляется актуальным изучение опыта законодательного регулирования исламской банковской деятельности Республики Таджикистан. Созданная в Таджикистане модель опирается на светские принципы организации банковской деятельности, позволяет интегрировать нормы исламского права в правовую систему, основанную на принципах романо-германской правовой семьи.

Annotation

Development of Islamic lending in Russia and the Republic of Tajikistan: the possibility of the integration of the legislative model

Islamic banking is one of the most rapidly developing areas of international financial activities. For the Russian Federation it is relevant to study the experience of the legislative regulation of Islamic banking activities of the Republic of Tajikistan. A model established in Tajikistan is based on secular principles of banking; it enables to integrate the norms of Islamic law in the legal system based on the principles of Romano-Germanic legal family.

Исматуллоева Н.А.,

преподаватель кафедры предпринимательского
права Российско-Таджикского (славянского)
университета

E-mail: nigoraku@mail.ru

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРА ОКАЗАНИЯ ПЛАТНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Калидвожаҳо: шартнома; хизматрасонию пулакии таълимӣ; Кодекси граждани Чумҳурии Тоҷикистон.

Ключевые слова: договор; платная образовательная услуга; Гражданский кодекс Республики Таджикистан.

Keywords: contract; paid educational services; The Civil Code of the Republic of Tajikistan.

Определяя место договора оказания платных образовательных услуг в системе гражданско-правовых договоров, следует отметить, что данная договорная конструкция относится законодателем к группе договоров возмездного оказания услуг.

Отношения, возникающие в результате заключения договора оказания платных образовательных услуг, регулируются гражданским законодательством, законодательством Республики Таджикистан (РТ) в сфере образования, а также иными соответствующими подзаконными актами и локальными нормами образовательных организаций.

В силу того, что правовой формой оказания платных образовательных услуг является договор, основополагающее место среди законодательных актов, регулирующих отношения в этой сфере, занимает Гражданский кодекс РТ (ГК РТ). В частности, регулированию договорных отношений по возмездному оказанию услуг посвящена его глава 37 «Возмездное оказание услуг», состоящая из семи статей (ст. ст. 797-803). В соответствии с ст. 797 ГК РТ, по договору возмездного оказания услуг исполнитель обязуется по заданию заказчика оказать услугу (совершать определённые действия или осуществлять определённую деятельность), не имеющую вещественной формы, а заказчик обязуется оплатить указанную услугу.

Значимость главы 37 ГК РТ для сферы платных образовательных услуг состоит в

том, что в ней заложены основополагающие начала для тех гражданских правоотношений, которые прямо не названы в ней. Хотя в ст. 797 ГК РТ, устанавливающей перечень возмездных услуг, не делается акцент на образовательные услуги, это не означает, что правила главы 37 ГК РТ не применяются к этим отношениям, поскольку содержащийся в ней перечень возмездных услуг имеет открытый характер.

Начало гражданско-правового регулирования договорных отношений в сфере оказания платных образовательных услуг заложено также в Законе РТ «Об образовании». Так, в его ст. ст. 16-19 определено, что обучение в государственных образовательных учреждениях общего среднего образования, начального профессионального образования, среднего профессионального образования, высшего профессионального образования наряду с бесплатным, может осуществляться по желанию родителей (лиц, их заменяющих) учащегося, лиц, обучающихся в данных учреждениях, на договорной основе за плату. В дополнение к указанным нормам, п. 10 ст. 58 Закона РТ «Об образовании» разрешает преподавателям всех форм образовательных учреждений осуществлять платную педагогическую и иную коммерческую деятельность, не запрещённую законодательством РТ, на основе договора.

Таким образом, законодатель предоставляет возможность на основе договора оказы-

вать платные услуги по обучению и воспитанию, в том числе обучение в рамках государственных образовательных стандартов как государственным и негосударственным образовательным организациям, независимо от организационно-правовой формы, так и индивидуальным предпринимателям, осуществляемым педагогическую деятельность или вне образовательного учреждения.

Значение Закона РТ «Об образовании» для договорного регулирования отношений, возникающих в сфере платных образовательных услуг, состоит в том, что его положения раскрывают понятие и дают основную правовую характеристику договору об оказании платных образовательных услуг. В частности, по договору об оказании платных образовательных услуг, исполнитель (образовательное учреждение) обязуется по поручению заказчика удовлетворить требования заказчика (или лица) в обучении путём реализации соответствующих учебных программ, программ по подготовке профессиональных специалистов, а заказчик обязуется оплатить согласно положениям указанные услуги и активно участвовать в процессе образования (п.3 ст.58 Закона РТ «Об образовании»).

Из приведённого определения договора об оказании платных образовательных услуг вытекает, что данная договорная конструкция относится к консенсуальным договорам. Консенсуальным является договор, который считается заключённым, то есть породившим определённые правовые последствия, с момента, когда стороны достигли между собой соглашения по всем его существенным условиям. Такое понимание консенсуальных договоров находит свое отражение в п.1 ст.465 ГК РТ, согласно которому договор признаётся заключённым в момент получения лицом, направившим оферту, её акцепта.

Договоры об оказании платных образовательных услуг характеризуются как консенсуальные, поскольку права и обязанности у сторон считаются возникшими в момент достижения соглашения между заказчиком образовательной услуги и её исполнителем (образовательным учреждением). Оплата же услуг в этом договоре относится к стадии исполнения, а не возникновения договора об оказании образовательных услуг.

Договор оказания платных образовательных услуг относится к возмездным дого-

ворам. На это указывает и само определение данного договора, а также само его название, делающее акцент на платный характер услуг. Возмездные договоры – это договоры, в которых юридическое действие совершается за эквивалент, именуемый встречным предоставлением [1]. Встречное предоставление представляет собой «взаимное правомерное действие лица, обусловленное предшествующим или будущим соответствующим действием контрагента в конкретных обязательственных отношениях, выражающееся в передаче товаров, уплате денег, выполнении работ и т.п.» [2, с. 27–28]. Оно (встречное предоставление) в возмездных договорах всегда проявляется в форме ответного доставления лицом определённого блага своему контрагенту взамен полученного по договору.

Что касается правовой природы рассматриваемого вида договора в зависимости от характера распределения прав и обязанностей между его сторонами, то договор оказания платных образовательных услуг относится к числу двусторонних взаимных договоров, ибо каждая сторона в них наделена правами и несёт соответствующие этому праву обязанности. Так, право услугополучателя (обучающегося) порождает обязанность услугодателя (образовательного учреждения) оказать образовательные услуги, а право образовательного учреждения на оплату оказываемых по договорам услуг порождает обязанность услугополучателя (обучающегося) оплачивать оказываемые услуги.

По способу заключения договор оказания образовательных услуг является договором присоединения. Договор присоединения – это договор, условия которого определены одной из сторон в формулярах или иных стандартных формах и могли быть приняты другой стороной не иначе как путём присоединения к предложенному договору в целом. Появление договоров присоединения в современном обществе с заранее разработанными условиями является необходимым в тех сферах хозяйства, где заключается множество стандартных, однотипных сделок [3, с. 266–269].

На то, что рассматриваемая договорная конструкция относится к договорам присоединения указывает тот факт, что заказчик образовательных услуг заключает такой договор на заранее разработанных образовательным учреждением условиях, определённых в

стандартной форме. Согласно п.6 ст. 58 Закона РТ «Об образовании», типовая форма контракта об оказании платных образовательных услуг разрабатывается уполномоченным государственным органом в сфере образования.

Здесь следует отметить, что законодатель РТ, включив в ГК РТ положения о договоре присоединения, пошёл по пути защиты более слабой стороны (присоединившейся к договору) при заключении таких договоров. На это указывают положения п.2 ст.460 ГК РТ, согласно которым присоединившаяся к договору сторона вправе потребовать расторжения или изменения договора, если договор присоединения хотя и не противоречит законодательству, но лишает эту сторону права, обычно предоставляемых по договорам такого вида, исключает или ограничивает ответственность другой стороны за нарушение обязательств либо содержит другие, явно обременительные для присоединившейся стороны условия, которые она, исходя из своих разумно понимаемых интересов, не приняла бы при наличии у неё возможности участвовать в определении условий договора. В пользу положения о защите законодателем более «слабой» стороны,

в договоре присоединения говорит правило об отсутствии аналогичной возможности у стороны, осуществляющей предпринимательскую деятельность (п.3 ст.460 ГК РТ).

Таким образом, вышеизложенное в настоящей статье позволяет охарактеризовать договор оказания платных образовательных услуг как консенсуальный, возмездный, двусторонний взаимный договор, а также как договор присоединения.

Список литературы

1. См. напр.: Советское гражданское право: учеб. Ч. 1 / отв. ред.: В.Т. Смирнов, Ю.К. Толстой, А.К. Юрченко. - Л.: Изд-во ЛГУ. – С. 154-155: Русское гражданское право [Электронный ресурс] / Д.И.Мейер. - Пг.: Тип. «Двигатель», 1914. – Режим доступа: <http://www.garant.ru>. (дата обращения 26.04.15).
2. Виниченко С.И. Цена как условие гражданско-правового (предпринимательского) договора: дисс. ... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 1999. – С. 27-28.
3. См.: Кулагин М.И. Избранные труды. - М.: Статут, 1997. – С. 266-269.

Аннотатсия

Хусусияти ҳукукии шартномаи хизматрасонии пулакии таълимӣ

Мақола ба таҳқиқи масъалаи хусусияти ҳукукии шартномаи хизматрасонии пулакии таълимӣ дар ҳукукии граждани бахшида шудааст. Дар маҷмӯъ, муаллиф як қатор мафҳумҳои хусусияти ҳукукидоштаи шартномаи мазкурро мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудааст.

Аннотация

Правовая характеристика договора оказания платных образовательных услуг

Статья посвящается исследованию вопроса о характере договора оказания платных образовательных услуг с точки зрения гражданского права. В целом автор сформулировал ряд понятий правового характера данного договора по законодательству Республики Таджикистан.

Annotation

Legal characterization of the provision of paid educational services contract

The article is devoted to the study of the question of the nature of the contract on rendering of paid educational services in terms of civil law. In general, the author made a number of concept of the legal nature of the contract under the laws of the Republic of Tajikistan.

Мирзоев С.А.,

муаллими калони кафедраи ҳуқуқи тиҷорати
Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИ СОҲАИ ЭНЕРГЕТИКА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: рушди қонунгузорӣ; энергетика; нерӯ; нерӯи барқ; таъмини барқ; мизоч; кодекс; қонун; қарор; фармон; консенсия.

Ключевые слова: развитие законодательства; энергетика; энергия; электрическая энергия; электроснабжение; абонент; кодекс; закон; постановление; приказ; концепция.

Keywords: legislation development; power; energy; electricity; power; party; code; law; order; concept.

Истифодаи энергия дар ҷомеаи имрӯза яке аз унсурҳои муҳими ҳаёт мебошад, зеро ҳаёти инсон бе қувваи энергия (барқ, газ) душвор аст. Воситаҳои гуногуни меҳнат, ошхонаҳо, таҷҳизоти маишӣ, компьютерҳо, баъзе воситаҳои нақлиёт – ҳамаи инҳо бе қувваи барқ муътадил қор карда наметавонанд.

Дар Паёми Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст, ки инкишофи соҳаи саноат, дар навбати аввал, аз истехсоли нерӯи барқ вобаста мебошад. Вале бояд гуфт ки то ба имрӯз ҳаҷми нерӯи барқи дар кишвар истехсолшаванда барои таъмин намудани инкишофи устувори иқтисодиёт кифоя нест. Аз ин хотир, моро лозим аст, ки дар баробари ба қор андохтани иқтидорҳои нави истехсоли нерӯи барқ истифодаи самараноки онро дар ҳамаи соҳаҳо таъмин намуда, махсусан, ба истифодаи техникаву таҷҳизоти каммасрафи барқӣ аҳамияти аввалиндараҷа диҳем [1].

Рушди босуръати муносибатҳои ҷамъиятӣ дар садаи нав зарурати тақмили ҷанбаҳои гуногуни қонунгузорию ба вуҷуд овардааст. Имрӯз дар қонунгузорӣ бисёр масъалаҳои мавҷуданд, ки таҷдиди назар меҳоянд. Барои ин лозим аст, ки чараҳои рушди қонунгузорӣ дар маҷмӯъ ва ба таври комплексӣ арзёбӣ гардад. Қонунгузорию граждании (маданияи) Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соҳаҳои муҳими қонунгузорӣ ба шумор

рафта, барои рушди шахсият ва иқтисодиёт нақши калидӣ дорад. Дар маҷмӯъ тақмил додани қонунгузорию граждании (маданияи) аз якҷанд омилҳо вобаста аст, аз ҷумла: раванди босуръати рушди муносибатҳои граждании (маданияи) дар кишвар ва ҷаҳонишавии он, қабули қонунҳои алоҳида вобаста ба муносибатҳои граждании (маданияи), бартараф намудани муҳолифати дохилии қонунҳои амалкунанда ва КГ ҚТ, ки татбиқи онҳоро дар амал душвор мегардонанд, аз ҷиҳати истилоҳот коста будани мазмуну мундариҷаи қонунгузорию граждании (маданияи) ва ғ. [2].

Азбаски энергия объекти ҳуқуқи граждании ба шумор меравад, аз ин рӯ танзими ҳуқуқи таъмини барқ ва рушди қонунгузорӣ дар ин соҳа низ аз манфиат ҳолӣ нест.

Қобили қайд аст, ки дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ оид ба танзими ҳуқуқи шартномаи таъмини барқ дар КГ ҚШСТ меъёрҳои алоҳида муқаррар нагардида буд. Ин муносибатҳо асосан тавассути санадҳои зерқонунӣ, аз ҷумла «Қоидаҳои истифодаи қувваи барқ», «Қоидаҳои истифодаи қувваи гармидиҳӣ» ва монанди инҳо танзим карда мешуданд [3]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои мазкур ҳамчунин дар асоси «Қоидаҳои истифодаи қувваи барқ» танзим карда мешуд [4]. Дар ин санадҳо ҳуқуқи уҳдадорихи таъминкунондаи барқ ва мизоч, инчунин қоидаҳои истифодабарии қувваи барқ муайян шуда буданд.

Пас аз соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1991 бо мақсади танзими муносибатҳои шартномавӣ дар соҳаи энергетика қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон рушд ёфт [5].

Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои умумӣ-ҳуқуқӣ, аз ҷумла муносибатҳои шартномавӣ- ҳуқуқиро дар соҳаи энергетика танзим менамояд [6]. Мутобиқи моддаи 579 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба муносибатҳо оид ба таъмини газ, нафт, маҳсулоти нафтӣ ва дигар молҳо тавассути шабакаи пайваста қоидаҳои моддаҳои 569 - 579 татбиқ мешаванд.

Айни замон шартномаи таъмини барқ дар асоси моддаҳои 569-579 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда мешавад. Таърифи шартномаи таъмини барқ дар моддаи 569 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин омадааст: Тибқи шартномаи таъмини барқ ташкилоти таъминкунандаи барқ уҳдадор мешавад, аз тариқи хати барқи васлшуда нерӯи барқ диҳад ва мизоч (абонент) бошад, уҳдадор мегардад, ки арзиши барқи истифодашударо пардозад, инчунин низоми истифодаи онро, ки дар шартнома пешбинӣ шудааст, риоя намояд, таъмини бехатарии истифодаи шабакаҳои барқи таҳти ихтиёраш қарордошта, инчунин дастгоҳ ва таҷҳизоти истифода менамудаашро вобаста ба истифодаи барқ дар ҳолати коршоямӣ нигоҳ дорад.

Ба ғайр аз Кодекси граждани имрӯз як қатор қонунҳои қабул гардидаанд, ки муносибатҳоро дар соҳаи энергетика танзим менамоянд. Аз ҷумла: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» аз 29 ноябри соли 2000, масъалаҳоро оид ба мафҳумҳо ва истилоҳоти асосӣ, сиёсати давлатӣ дар соҳаи энергетика, идоракунии корхонаҳои энергетикӣ, химояи манфиатҳои истеъмолкунандагони энергия ва муносибатҳои монандро танзим менамояд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарфачӯии энергия» аз 10 майи соли 2002, масъалаҳоро оид ба танзим ва идоракунии давлатӣ дар самти сарфачӯии энергия, стандартизатсия, сертификатсия ва метрология дар соҳаи сарфачӯии энергия, механизмҳои иқтисодӣ ва молиявии он, омӯзиш, тайёр кардани кадрҳо ва таъминоти иттилоотии фаъолияти самти сарфачӯии энергия дарбар мегирад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истифодаи энергияи атомӣ» аз 9 декабри соли 2004, масъалаҳоро оид ба принципҳои асосӣ ва вазифаҳои

танзими ҳуқуқӣ дар соҳаи истифодаи энергияи атомӣ, объектҳо ва субъектҳо дар соҳаи истифодаи энергияи атомӣ, шартҳои фаъолият, ки бо истифодаи энергияи атомӣ алоқаманданд, ва ғайраро танзим менамояд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии истеҳсолот ва муомилоти намудҳои алоҳидаи маҳсулотҳои нафтӣ» аз 30 июли соли 2007, масъалаҳоро оид ба шартҳои истеҳсоли маҳсулоти нафтӣ, уҳдадориҳои истеҳсолкунандагони маҳсулоти нафтӣ, танзими содироту воридоти маҳсулоти нафтӣ ва ғайраро дарбар мегирад. Инчунин дигар қонунҳо қабул гардидаанд, ки муносибатҳоро дар соҳаи энергетика танзим менамоянд.

Баъзе масъалаҳои муҳими соҳаи энергетикаро Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ танзим менамоянд. Масалан: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 майи соли 1995, №341 «Дар бораи масъалаҳои Кумитаи нафту гази назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 июли соли 1996, №324 «Дар бораи сохтори нафту гази Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 феввали соли 1997, №73 «Дар бораи чораҳои инкишофи соҳаи нафту Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 августи соли 1997, №359 «Дар бораи коркарди нафти хом»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1997, №267 «Дар бораи инкишофи энергетикаи хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 октябри соли 1998, №417 «Дар бораи аввалин Стратегия дар сектори энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 24 апрели соли 2004, №1736 «Дар бораи таъсиси институти энергетикӣ Тоҷикистон» ва монанди инҳо [7].

Бояд қайд намуд, ки дар танзими муносибатҳо дар соҳаи энергетика санадҳои байналмилалӣ мавқеи хоса доранд. Санади асосии байналмилалӣ, ки муносибатҳои энергетикиро танзим мекунад, Хартияи энергетикӣ соли 1991 аст, ки онро баъзан Хартияи энергетикӣ Аврупо низ меноманд. Он эълонияи сиёсӣ буда, мақсадаш ба роҳ мондани ҳамкорӣ байни давлатҳои Ғарб ва Шарқ мебошад. Хартия принципҳои ифода мекунад, ки асоси ҳамкориҳои байналмилалӣ энергетикиро дар асоси манфиати умумӣ дар таъминоти мустақили

энергия ва тараққиёти устувори иқтисодиёт таъмин мекунад [8].

Рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи энергетика ба инобат гирифта, гуфтан мумкин аст, ки қабул намудани Кодекси энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи мақоми қонунбарор – Маҷлиси Олӣ аз манфиат ҳолӣ нест.

Чи тавре, ки Ш.М. Исмоилов ишора намудааст, лоиҳаи қонун дар соҳаи энергетика коркард карда шуда, он бояд бо номи Кодекси энергетикӣ қабул карда шавад. Ин барои Тоҷикистон зарур аст, зеро низоми илмӣ-ҳуқуқнаш, аз ҷумла дар соҳаи энергетика инкишоф наёфтааст [9].

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе масъалаҳои ҳастанд, ки вобаста ба шартномаи таъмини барқ ҳалли ҳудро наёфтаанд. Аз ҳамин лиҳоз ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст:

Якум, муносибатҳои байни мизоч (абонент) бо мизочи фаръӣ (субабонент) баҳсталаб аст, чунки мизоч намеҳадад уҳдадорӣ иловагиро ҳангоми додани нерӯи барқ ба мизочи (абоненти) фаръӣ (субабонент) пайдо кунад. Аз ҳамин лиҳоз ҳуб мешуд, агар дар қисми 3 моддаи 576 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми аз мизоч ба мизоч (абонент)-и фаръӣ додани нерӯи барқ масъулият ба души мизоч (абонент)-и фаръӣ гузошта шавад.

Дуюм, шартномаи таъмини барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як институти муҳими ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад ва онро меъёрҳои алоҳида танзим мекунад. Ҳуб мешуд, агар дар Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёрҳои алоҳида оид ба танзими гирифтани нерӯи барқ тавассути нерӯгоҳҳои хурди обӣ, бодӣ ва офтобӣ, ки дар он хати ягонаи интиқол истифода намешавад, муқаррар карда шавад. Ғайр аз ин, дар вариантҳои тоҷикӣ ва русии меъёрҳои Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон номувофиқатӣ ба назар мерасад. Дар варианти тоҷикӣ моддаи 570 Кодекси мазкур сухан дар бораи ба муҳлати номуайян баста шудани шартномаи таъмини барқ меравад, вале дар варианти русии ин модда чунин муқаррарот вучуд надорад. Ин бошад, ба нодурустиҳои меъёри мазкур оварда мерасонад, зеро мизочоне ҳастанд, ки аз варианти русии қонунгузории граждании истифода мебаранд. Аз ҳамин лиҳоз беҳтар мешуд, агар варианти русии меъёри номбурда ба варианти тоҷикӣ мутобиқ карда шавад.

Сеюм, қабул кардани Кодекси энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир хеле зарур аст, ки он бояд баъзе норасоӣҳоро дар соҳаи қонунгузории энергетикӣ бартараф кунад.

Рӯйхати адабиёт

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 январи соли 2016 // [Маводи электронӣ]. Речаи дастрасӣ: www.president.tj. (Санаи воридшавӣ – 7.04.2016).

2. Консепсияи рушди қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2014 таҳти №4 // [Маводи электронӣ]. Речаи дастрасӣ: www.mmk.tj. (Санаи воридшавӣ – 7.04.2016).

3. Свердлов Г.А. О понятии и сущности принципа экономичности исполнения договорных обязательств между социалистическими организациями: гражданское право, экономика и стандартизация. Свердловск: УРГУ, 1978. – С. 21.

4. «Қоидаҳои истифодаи қувваи барқ» бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 март соли 1998, № 84 тасдиқ гардидааст.

5. Исмоилов Ш.М. Энергетическое законодательство Таджикистана и основные направления его совершенствования // Энергетическое право. 2009. № 2. – С. 3.

6. Исмаилов Ш.М. Экономико – правовое обеспечение развития энергетики в Таджикистане // Энергетическое право. 2009. № 2. – С. 26.

7. Исмоилов Ш.М. Энергетическое законодательство Таджикистана и основные направления его совершенствования // Энергетическое право. 2009. № 2. – С. 4.

8. Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (матни лексия): Воситаи таълимӣ // Зери таҳрири умумии н.и.х., проф. Ғаюров Ш.К. Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – С. 49-50.

9. Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (матни лексия): Воситаи таълимӣ // Зери таҳрири умумии н.и.х., проф. Ғаюров Ш.К. Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – С. 39-40.

10. Исмоилов Ш.М. Энергетическое законодательство Таджикистана и основные направления его совершенствования // энергетическое право. 2009. № 2. – С. 10.

Аннотатсия

Танзими ҳуқуқи соҳаи энергетика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мақолаи мазкур ба масъалаи танзими ҳуқуқи соҳаи энергетика ва рушди қонунгузори он бахшида шудааст. Номгӯи як қатор санадҳои меъёри – ҳуқуқӣ ва зерқонунӣ танзимкунандаи ин соҳа дода шудааст. Дар асоси гузаронидани таҳлил, муаллиф ба хулоса меояд, ки қабул намудани Кодекси энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз манфиат холӣ нест.

Аннотация

Правовое регулирование сферы энергетики в Республике Таджикистан

Статья посвящена рассмотрению вопросов правового регулирования сферы энергетики и проблемам развития законодательства в этой сфере. Перечислены некоторые нормативные правовые акты и подзаконные акты указанной сферы. На основании проведенного анализа автор приходит к выводу, что было бы целесообразным принять Энергетический кодекс Республики Таджикистан.

Annotation

Legal regulation of the energy sector in the Republic of Tajikistan

The article considers the issues of legal regulation of the energy sector and the problems of development of legislation of this area. Listed some regulatory - legal acts and sub-regulation acts of the named sector. Based on this analysis, the author comes to the conclusion that it would be appropriate to adopt the Energy Code of the Republic of Tajikistan.

Зокиров З.Х.,

сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои махсуси
Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи
Раит, аспиранти кафедраи ҳуқуқи ҷиноятии
ДМТ

ПРОБЛЕМАҲОИ МУРАТТАБСОЗИИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МАОРИФ

Калидвожаҳо: мураттабсозӣ; инкорпоратсия; кодификатсия; консолидатсия; маориф; қонунгузорӣ дар соҳаи маориф; кодекси маориф.

Ключевые слова: систематизация; инкорпорация; консолидация; образование; образовательное законодательство; кодекс образования.

Keywords: systematization; incorporation; consolidation; education; educational legislation; Code of Education.

Маориф яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлат ва ҳукумат маҳсуб ёфта, рушди иқтисодию иҷтимоии давлат аз он вобаста аст. Аз бисёр ҷиҳат болоравии иқтисодиёт ва мизони некуахлоқии мардум ба вазъи сохтори маориф рабт мегирад. Дар ниҳоят илму маориф дар рушди ҷаҳонбинии ҳуқуқию сиёсии одамон, худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ таъсири мусбат мерасонад.

Талаботи дақиқи танзими қонунгузории соҳаи маориф бо як қатор сабабҳо вобаста аст:

Аввалан, меъёрҳои қонунгузорӣ дар бораи маориф бояд кафолатҳои иҷтимоии боварибахшро дар худ фаро гирад. Дар моддаи 41-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмист. Давлат таълими умумии асосии ҳатмии ройгонро дар муассисаҳои таълимии давлатӣ кафолат медиҳад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун дар муассисаҳои таълимии давлатӣ метавонад ба таври ройгон таълими миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ гирад. Шаклҳои дигари таълимро қонун муайян мекунад».

Дуюм, меъёрҳои қонунгузории маориф он соҳаи муносибатҳои ҷамъиятиро танзим мекунад, ки дар он имрӯз, бидуни муболиға метавон гуфт, ки тамоми ақшори ҷомеаи кишвар, аз ҷумла, ҳамаи гурӯҳҳои синнусолӣ, гендерӣ ва иҷтимоӣ фаро гирифта мешавад.

Сеюм, маориф микёсан соҳаи ниҳоят калони иқтисоди кишвар, маҷмааи бузурги молу мулкӣ мебошад. Аз як тараф, дар батартибдории муносибатҳои шахрвандӣ ва қорӣ, ки дар соҳаи маориф пайдо мешаванд, аз тарафи дигар бошад – ба маблағгузориҳои шоиста ва пайвастаниёздоранд – бе он ироаи ҳадамоти маориф имконнопазир аст. Аз ин лиҳоз, ҳуқуқи муносири маориф чун соҳаи комплекси қонунгузорӣ, ки меъёрҳои мухталифи соҳаҳои ҳуқуқ (шахрвандӣ, оилавӣ, қорӣ, маъмурӣ ва дигар соҳаҳои ҳуқуқ)-ро муттаҳид менамояд, ташаккул меёбад.

Ҳудуди қонунгузории маорифро муайян намуда, вижагиҳои танзими меъёрӣ-ҳуқуқии муносибатҳо дар соҳаи маорифро (парешонии меъёрҳои ҳуқуқи маориф аз рӯи санадҳои мухталифи қонунгузорӣ, ки ба соҳаҳои тамоман гуногуни он дахлдоранд) ба назар гирифтани зарур аст. Ҳамин тариқ, санадҳои меъёрии ҳуқуқиро, ки муносибатҳо дар соҳаи маорифро танзим мекунад, метавон шартан ба ду гурӯҳ тақсим намуд:

1) санадҳои махсус, ки барои танзими муносибатҳо дар соҳаи маориф қабул карда шудаанд;

2) санадҳои умумӣ, ки барои танзими муносибатҳои ғайр қабул шудаанд, мустақиман ба самти маориф дахлат надошта бошанд ҳам, лекин дар худ меъёрҳои алоҳидаи қонунгузории маорифро таҷассум менамоянд.

Дар ҳамин ҳол барзиёд будани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф ба болоравии муассирати танзими меъёри оварда намерасонад. Баръакс, зиёдшавии ҳаҷми меъёрҳо зуд-зуд ба пайдошавии навъҳои мухталифи номутобикати меоварад, баъзан ҳам – ба ихтилофи баръалои байнисанадҳои меъёри ҳуқуқӣ дар доираи як соҳа.

Ҳолатҳои дар таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ зуд-зуд рухдиҳандаи бархӯрди меъёрҳо, ки дар санадҳои мухталифи қонунгузорӣ дар бораи маориф мавҷуд мебошанд. Мавҷудияти барзиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф равандҳои манфиро ба бор меоранд. Ин равандҳо аллакай дар соҳаи меъёрофаринӣ ба вучуд омадаанд ва моро зарур аст, ки ҷиҳати ислоҳи он тадбирҳои судманд андешем.

Комилан равшан аст, ки дар шароити феълии рушди қонунгузории соҳаи маориф, ки ислоҳоти ҳуқуқиро тақозо менамояд, ба мураттабсозии қонунгузорӣ зарурат пайдо мешавад.

Дар шароити муосир вобаста ба соҳаҳои алоҳидаи қонунгузорӣ корҳо аз болои мураттабсозии бахши маориф дар худ раванди давомдореро таҷассум мекунанд, ки ба назари мо дар ин раванд таъхир сурат гирифтааст.

Чунин ҳолат, бо он ҳам маънидод мешавад, ки то ҳол «Барномаи дарозмуддати ислоҳоти ҳуқуқии низоми маориф» ва «Консепсияи дақиқи рушди қонунгузорӣ дар соҳаи маориф» вучуд надорад.

Мураттабсозии санадҳои меъёри - ин ба як низоми муайяну муташаккил ва ягонаву муттаҳидона ворид намудани қонунҳо ва дигар санадҳои меъёри мебошад [1, с. 396]. Бо ибораи дигар, мураттабсозии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ – ин фаъолияти мебошад, ки баҳри мураттаб ва такмил додани меъёрҳои ҳуқуқӣ равона шудааст [2, с. 20]. Мураттабсозӣ ду шакли асосӣ дорад: 1) кодификатсия ва 2) инкорпоратсия [3, с. 225].

Кодификатсия – ин фаъолияти мақомоти ҳуқуқофаринии давлат оид ба омода намудани асноди меъёрии ҳуқуқии нав ҷамъбастишуда ва мураттабгардида аст, ки тавассути он қонунҳои амалкунанда такмил меёбанд [4, с. 21]. Кодификатсия як шакли ҳуқуқэҷодкунӣ буда, аз ҷониби мақомоти босалоҳияти давлат ва ба таври расмӣ мегузарад. Дар натиҷаи кодификатсия санадҳои кодификатсионӣ қабул шуда, қонунгузорӣ мазмунан ва сифатан нав мешавад. Кодификатсия одатан дар даврҳои тағйироту дигаргуниҳои кул-

лии ҷомеа, ташаккули иизоми нави ҳуқуқӣ гузаронида мешавад.

Инкорпоратсия – ин батартибоварии қонуно санадҳои амалкунанда бе тағйири мазмуни дохилии (ҳуқуқии) онҳо аст. Дар натиҷаи он санадҳо дар як маҷмӯа муттаҳид мешаванд. Санадҳои инкорпоратсияшуда дар намуди маҷмуаҳо ҷоп мешаванд ва шакли аснод пурра нигоҳ дошта мешавад (мазмуни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тағйир намеёбад, яъне ба коркарди беруна маҳдуд шудаанд) [5, с. 240].

Намуди мустақили мураттабсозӣ – **муттаҳидгардонӣ (консолидатсия)** мебошад. Консолидатсия – ин чунин шакли мураттабсозӣ мебошад, ки дар раванди фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ гузаронида мешавад ва дар рафти он мазмуни дохилии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сифатан тағйир дода шуда, меъёрҳои нави ҳуқуқ эҷод мешавад [6, с. 510].

Моҳияти мураттабсозии қонунгузорӣ аз он иборат аст, ки миқдори зиёди қонунҳо ва санадҳои дигари меъёри ҳуқуқӣ, ки муносибатҳои якхеларо танзим мекунанд, ба низоми ягонаи мураттаб меоранд [7, с. 56]. Ба ибораи дигар, мураттабсозӣ ба тартиби ҳаҷми мураттаб дар доираи соҳаи мушаххаси қонунгузорӣ боис мегардад.

А. Пиголкин мураттабсозии қонунгузорию ҳамчун «фаъолият доир ба мураттабсозӣ ва мукамалсозии асноди меъёри, овардани онҳо ба низоми муайяни ҷамоҳанги дохилӣ» медонад [8, с. 422].

Моҳияти мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф ҷузъан дар он зоҳир мегардад, ки он ба такмилёбии қонунгузории дар рафти тасниф аз асноди қуҳна ё меъёрҳои ба ҳам муҳолиф озодашаванда мусоидат мекунад. Ба гуфтаи муҳаққиқон, «тозақуни»-и маҷмӯи меъёри руҳ медиҳад.

Мураттабсозии қонунгузории соҳаи маориф ногузир ба сабуқшавии истифодабарии маҷмӯи меъёри оварда мерасонад, барои дурусту зуд татбиқ намудани қонунгузорӣ шароити мусоид муҳайё месозад ва бо ин кор дастрасӣ ба ҳуқуқро осон менамояд.

Ниҳоят, мураттабсозии қонунгузорӣ ба баландшавии сатҳи тарбияи ҳуқуқӣ ва фарҳанги ҳуқуқӣ дар ҷомеа мусоидат мекунад.

Барои ноилшавӣ ба ҳадафҳои иҷтимоӣ ва юридикӣ мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф ҳалли як қатор масъалаҳои амалӣ ва илмӣ зарур аст. Ин масъалаҳо, ба фикри мо, имкони баргузаштан аз мурат-

табсозии номуташаккилона ба раванди нақшавӣ ва мулоҳизакоронаи такмили шакл ва мухтавои қонунгузорӣ дар соҳаи маорифро медиҳад [9, с. 7].

Ҳамин тариқ, такмили механизмҳои истифодабарии қонунгузорӣ яке аз масоили асосии мураттабсозии қонунгузории соҳаи маориф мебошад. Бо ин масоил вазифаҳои дигари амалии меъёрӣ ҳам алоқаманданд: бартарафсозии ихтилофҳо ва норасоиҳо, сарфи назар кардан аз таҷрибаи қабули қонунҳо ва асноди меъёрии ҳуқуқӣ тавассути мавзӯҳои маҳдуд, бартарафсозии ихтилофҳои дохилӣ (ба сабаби фарқиятҳо дар фаҳмиши истилоҳоти пайдошаванда), таъмини мутобиқати қонунгузорӣ ба уҳдадорӣ, ки Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ ба худ гирифтааст.

Дигар масъалаҳои амалии мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф низ камтар муҳим нестанд, ба монанди: муайянкунии он соҳаҳои фаъолияти маориф, ки ҳамоно бо танзими меъёрӣ фаро гирифта нашудаанд (мобилизатсиякунии соҳаи маориф, истифодаи технологияи иноватсионӣ); масоили фаннии (техникии) моҳияти маҳаллидошта ба сифати мавзӯи қабули санадҳои маҳдуди локалии мақомоти муассисаҳои маориф); муқарраркунии ҳудуду шаклҳои қорбурди таҷрибаи судӣ дар қорҳо оид ба мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф ва амсоли инҳо.

Натояи мураттабсозии қонунгузории соҳаи маориф аз бисёр ҷиҳат аз он вобастаанд, ки ҳангоми гузаронидани қорҳо оид ба мураттабкунӣ ва такмили қонунгузорӣ дар соҳаи маориф то ҷӣ андоза аз дастовардҳои илми муосир (чунин соҳаҳои он, чун ҳуқуқшиносӣ, педагогика, давлатшиносӣ ва ғ.) муассир истифода карда мешаванд.

Боз як масъалаи муҳими илми мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф ба омилҳои муайянкунандаи шароити батартибдарории қонунгузорӣ дар соҳаи маориф (тартиботи конституционӣ, ҳуқуқи байналмилалии маориф, таҷрибаи судӣ-арбитражӣ, таҷрибаи мусбати қонунгузории хориҷӣ дар ин соҳа) вобастагӣ дорад. Ва бо ёрии илм бояд ҷои сарчашмаҳои минтақавии ҳуқуқи маориф дар низоми қонунгузории кишварамон муайян карда шавад.

Қорҳо оид ба мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд шурӯъ гардида ва комиссия оид ба қабули кодекси маориф ташкил карда шавад.

Боз як масъалае, ки бо мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф бевосита алоқаманд аст, ба предмети қонунгузорӣ дар бораи маориф дахл дорад.

Масъалаи предмети қонунгузорӣ дар бораи маорифро метавон тахти якҷанд зовияи да баромад. Аз як тараф, ҷуноне аллакай дар боло зикр гардид, махсусияти асосии механизми танзими ҳуқуқи муносибот дар соҳаи маориф тамаркузи меъёри ҳуқуқи маориф аз рӯи асноди қонунгузорӣ мебошад, ки ба соҳаҳои мухталифи он дахл доранд.

Аз тарафи дигар, фарқияти усулии қонунгузории мо дар бораи маориф аз манбаҳои қонунгузории давлатҳои ғарбӣ ин омил аст, ки объекти танзими ҳуқуқи қонунҳои мо доир ба маориф на танҳо муносибатҳои маҳз (сирфан) маориф, балки муносибатҳои оид ба идораи маориф ва иқтисоди он ҳам мебошад. Барои фаҳмидани фарқияти мавзӯи муносибатҳои танзимшаванда дар Тоҷикистон ва Ғарб кофист, ки мундариҷаи қонунҳои мо ва баъзе қонунҳои хориҷӣ дар бораи маорифро қиёс намуд.

Ба сифати мисол Кодекси маорифи Фаронса (қисми қонунгузорӣ)-ро мегирем. Танҳо дар қисмати дувуми Кодекс, ки ба маориф бахшида шудааст, меистем. Он беш аз 240 моддаро дарбар мегирад, ки бевосита ба маорифи мактабӣ дахл доранд [10, с. 107-191]. Чунин теъдоди бисёр ҳам калони моддаҳо, ки ба мактаб чун ба низоми маориф бахшида шудаанд, аз аҳамияти ҳоса додани қонунгузории Фаронса ба масъалаҳои маориф, тарбия ва кӯдак шаҳодат медиҳад. Бахшҳои алоҳидаи Кодекс (ибора аз якҷанд модда) ба мавзӯҳои зайл бахшида шудаанд: тарбияи ҷисмонӣ ва варзишӣ, омӯзиши фанҳои бадеӣ, технология ва информатика, забонҳо ва фарҳанги маҳаллӣ, омодагии ҳарбӣ, бехатарии ҳаёт, фанҳои тарбияи шаҳрвандӣ, ташкили омӯзиши кӯдакон ва наврасони дорои инқироф дар инқишоф, касбомӯзӣ, литсейҳои ҳарбӣ (низомӣ), макотиби фаронсавӣ дар хориҷа. Бояд ба китоби V-и Кодекси маорифи Фаронса («Ҳаёти мактабӣ») диққати махсус дод. Бо он иқтифо мекунем, ки фақат бобҳои сохтории ин китобро номбар менамоем: боби 1 «Ҳуқуқ ва вазоиф», боби 2 «Ташкилкунии вақти мактабӣ ва фазои мактабӣ», боби 3 «Пардохтҳои иловагӣ барои таҳсил», боби 4 «Тандурустии мактабӣ», боби 5 «Фаъолияти беруназмактабӣ, варзиш ва фарҳанг».

Вале дар Тоҷикистон ин масъала ҳеле сода ҳал карда шудааст. Қонунгузории Тоҷикистон

ба вогузоркунии масъалаҳои танзими меъёрӣ-ҳуқуқии маорифи мактабӣ ба уҳдаи ҳокимияти иҷроия дар сатҳҳои гуногуни дастгоҳи давлатӣ тарҷеҳ (афзилият) додааст.

Боз ҳам бар ин нукта таъкид менамоем, ки маҳз муносибатҳои маориф бо қонунгузории амалкунанда хеле ҳам нокифоя танзим шудаанд, ҳол он ки он аз қонунгузориҳои ҳамсони хориҷии худ, инчунин аз асноди дар замони шӯравӣ қабулшудаи марбут ба соҳаи маориф хеле ақиб мемонад.

Ва агар модели ғарбии қонунгузории маориф дар масоили танзими ҳуқуқии муносибатҳои соҳаи маориф аз он бармеояд, ки мавзӯи қонун дар бораи маориф бояд чунин масъалаҳо, масалан, тартиби супоридани имтиҳонҳо ва ҳимояи ҳуқуқии муҳассил дар имтиҳон, дар мактаб омӯхтани ғанҳои бадеӣ ва фарҳанги маҳаллӣ, тарбияи ҷинсӣ ва беҳдошти хонандагон, мобилизатсиякунонии раванди таълим, истифодаи технологияи навин, ташкили ёрии байниҳамдигарии хонандагон ва ғ. бошанд, пас қонунгузории мо дар бораи маориф дар бораи тамоман чизӣ дигар аст.

Он қонунгузории танзимкунандаи муносибатҳои маорифии ҷиҳати таъминкунии ҳимояи ҳуқуқии манофеи қонунии хонандагон, намоёндагони қонунии онҳо, педагогҳо намебошад; аз рӯи моҳияти худ он қонунгузории маъмурӣ-ҳочагидорие мебошад, ки қабл аз ҳама ба вазифадорони масъул, мудирони мактабҳо, ректорони макотиби олий, муҳосибон (бухгалтерҳо) ва ғ. равона карда шудааст.

Таъкид мекунем, ки ҳангоми интиҳоби шакли мушаххаси мураттабсозӣ бояд тадриҷан, аз шаклҳои одитар ба шаклҳои мураккаб гузашта, ҳаракат кард. Усули гузариши даврабадавраи мураттабсозӣ имкони истифодабарӣ аз афзалиятҳои ҳар як шакли мураттабкуниро медиҳад.

Дар назарияи ҳуқуқ инкорпоратсия, муттаҳидгардонӣ ва кодификатсияро шаклҳои мураттабсозӣ меноманд. Ғоҳе ба сифати шаклҳои мустақили мураттабсозӣ баҳисобгирӣ ва оморасозии маҷмӯаи қонунҳоро ҷудо менамоем. Дар муносибатҳои ду шакли охирӣ мавқеи ягона дар илми ҳуқуқ ҳамин тавр шакл нагирӣфт.

Тарафдорони муносибати дигар, ки бақайдгирии асноди меъёрии ҳуқуқиро аз доираи ҳуди фаъолияти мураттабсозӣ берун мекунанд, бар инанд, ки байни бақайдгирӣ ва мураттабсозӣ ҳадди ақалл як фарқиати усулӣ вучуд дорад: дар раванди мураттабсозӣ воридкунии

тағйирот ва лағвкунии аснод ба амал меояд, ҳол он ки ҳангоми бақайдгирӣ ин нест.

Ҳангоми инкорпоратсия, муттаҳидгардонӣ ё кодификатсия бояд хатман дар бораи ҳолати асоси меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар лаҳзаи феълӣ донишҳои дақиқ дошт.

Бидуни бурдани бақайдгирии асноди меъёрии ҳуқуқӣ баргузоркунии инкорпоратсия, муттаҳидгардонӣ, кодификатсия номумкин аст. Масъулият барои бурдани бақайдгирии асноди меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф бояд ба уҳдаи мақомоти давлатии иҷроия иҷрокунандаи вазифаҳо оид ба коркарди (таҳияи) сиёсати давлатӣ ва меъёрӣ-ҳуқуқии танзим дар соҳаи маориф (Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон) гузошта шавад. Ҷиҳати ин аҳдоф бояд, масалан, захираҳои электронӣ ва сомонӣ расмӣ вазорат истифода карда шаванд. Моҳияти вазифаи додашудаи вазорат дар шароити гузаронидани ислоҳоти маъмурӣ дар кишвар, ки дар байни мақомоти ҳокимияти иҷроияи давлатӣ (вазоратҳо, агентҳо, хадамотҳо)-и он танҳо вазоратҳо аз ҳақи амалисозии меъёрҷодкунӣ бархӯрдоранд, зиёд мешавад. Маҳз ба зиммаи онҳо бояд вазифаи марбут ба ҳолати лозимии ҳамаи маҷмӯаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи додашудаи идораи давлатӣ гузошта шавад.

Вазифаи бақайдгирии асноди меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи маориф натавон аз ҷамъоварӣ ва инвентаризатсия (номнависӣ) ва ҳуди асноди меъёрии ҳуқуқӣ иборат аст, балки аз аҳамиятноккунии доимии чунин аснод, ниғадории онҳо дар ҳолати «санади амалкунандаи меъёри ҳуқуқӣ»-и ба қайдгирандаи ҳамаи тағйироту иловаҳои ба он воридшаванда низ мебошад. Ин вазифаро имрӯзҳо системаҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ ва маълумоти ҳуқуқӣ иҷро мекунанд ва имкон медиҳанд, ки маҷмӯаи на танҳо асноди амалкунанда, асноди лағвшуда (барҳамхӯрда), балки санадҳои бо таҳрири тағйирхӯрда амалкунанда низ ғавран (дар муддати кӯтоҳ) дарёфт карда шаванд.

Шакли мураттабсозии қонунгузории чун анъана аз тарафи ҳама тасдиқшаванда ва ҳеҷ ихтилофҳо пешнаоранда инкорпоратсия, мебошад, ки фақат коркарди зоҳири асноди меъёрии ҳуқуқиро бидуни ягон тағйироти муҳтавои он дар мадди назар дорад.

Коркарди берунии санад ҳангоми инкорпоратсия тасҳеҳи маводи меъёрӣ (аз матн лағв кардани дастуру амрҳои ғайримаъёрӣ, супоришҳои гуногуни ғаврӣ, меъёрҳои муваққатӣ,

ки мухлати амали онҳо дар лаҳзаи мураттабсозӣ тамом шудааст)-ро дар назар дорад.

Ҳамин тариқ, мураттабсозии асноди меъёрии ҳуқуқӣ дар маҷмӯаҳои гуногун гирд оварда мешаванд. Дар ин маҷмӯаҳо асноди меъёрии ҳуқуқӣ метавонад аз рӯи усули хронологӣ (таърихӣ) ё аз рӯи мавзӯи танзими ҳуқуқӣ (масалан, гурӯҳбандии санадҳо вобаста ба сатҳи низоми омӯзишӣ) ҷойгир шаванд.

Тайёркунии маҷмӯаҳои қонунгузорӣ дар бораи маориф, ки қаблан шакли ривҷёфтаи мураттабсозӣ буд, дар замони ҳозира беадолатона ба боди фаромӯшӣ дода шудааст.

Инкорпоратсияи асноди меъёрии ҳуқуқӣ метавонад расмӣ ва ғайрирасмӣ бошад. Дар ҳолати инкорпоратсияи расмӣ санадҳо пас аз тасдиқи мақомоти санадхоро нашрнамуда дар маҷмӯаҳо гирд оварда мешаванд. Ин шакли мураттабсозӣ ба таври лозим паҳн нашуд. Дар ҳолати инкорпоратсияи ғайрирасмӣ маҷмӯаҳои марбута аз тарафи шахсони манфиатдор бо ташаббуси худ ва бе иҷозати расмӣ мақомоти салоҳиятдори давлатӣ таҳияву ҷоп мешаванд. Инкорпоратсияи ғайрирасмӣ имрӯзҳо аз инкорпоратсияи расмӣ бештар ривҷ пайдо кардааст.

Шакли дигари мураттабсозӣ муттаҳидгардонӣ мебошад. Муттаҳидгардонӣ – ҷамъкунии асноди хурд, ки аз рӯи як ё якчанд масъала дар як санади калонкардашуда мебошад. Чунин шакли мураттабсозӣ то ҳол дар муносибати санадҳои қонунгузорӣ дар бораи маориф амалан (тамоман) қорбурд наҷудааст.

Шакли мураккабкардашудаи мураттабсозии қонунгузорӣ дар бораи маориф кодификатсия мебошад, ки бо будани он қоркарди дохилии маводи меъёрӣ сурат мегирад ва санади нави меъёрии ҳуқуқӣ сохта мешавад.

Дар ҷараёни кодификатсия пайдарпай, маҷмӯӣ ва номутазодии танзими ҳуқуқӣ таъмин карда мешаванд, бартаарафкунии қоллизияҳо (бархӯрдҳо, танокӯзҳо)-и ҳуқуқии меъёрҳо, таъмини мувофиқати дастгоҳи тафакхумӣ (истилоҳӣ), бартаарафсозии меъёр ба амал меояд.

Иштибоҳоти зуд-зуд дар амалия дучоршаванда ба он оварда мерасонанд, ки мақсади ниҳоии ягонаи кодификатсия қабули кодекс шуморида мешавад. Кодификатсия намудани қонунгузорӣ дар бораи маориф ва қабули Кодекс дар бораи маориф – як чиз нест.

Асноди кодификатсиякардашуда аз рӯи шакли худ метавонанд мухталиф бошанд – ни-

зомномаҳо (регламентҳо), дастурамалҳо, ойнномаҳо ва ғ. Ҳамин тариқ, кодекс – ин нави ягонаи санадҳои кодификатсияшуда нест, балки танҳо тақозокунандаи шакли бештар такмилёфтаи қоркард, тағйирот, мукамалгардонӣ, доштани танзими ҳуқуқии муносибатҳо дар сатҳи қонунгузориро дар назар дорад.

Дар солҳои ахир баҳсу мунозираи домандоре дар бораи интиҳоби шакли мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф ба миён омадааст. Мушкилоти дар натиҷаи аз ҳислати бенизомӣ, дохилан мутазод ва номутассил (нопайдараҳам) бавучудомандаи ин соҳаи қонунгузорӣ қайҳо боз ба ҳама аён ҳастанд. Дар таҷрибаи давлатҳои алоҳидаи оилаи романи-германи кодексҳои дучор мешаванд, ки аз қисмати қонунгузорӣ ва дастурӣ иборат ҳастанд, ки дар он меъёрҳои асноди зерқонунӣ ба низом дароварда шудаанд (масалан, Фаронса).

Ба ғоидаи дар оянда қабул ғадидаи Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи маориф метавон далелҳои зайро пеш овард:

1. Қабули Кодекс дар бораи маориф, мохиятан, дар назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вақолатҳои меъёрэҷодкунӣ ҳадҳои дақиқ мегузорад. Танзими меъёрии ҳуқуқии масъалаҳои муҳимтари соҳаи маориф салоҳияти истисноии ҳокимияти қонунгузорӣ хоҳад шуд. Мансабдорони соҳаи маориф дигар худ камбудҳои ҳуқуқиро мукамал намеkunанд, мустақилона пур кардани қиёси ҳуқуқиро қатъ меkunанд. Онҳо аз ҳуқуқи қабулкунии ҳар санади меъёрии марбут ба масоили маориф маҳрум мешаванд. Вазорат вазиғаи меъёрэҷодкуниро истисноан дар доираҳои салоҳияти муқарраргардида ва, чун қоида, вобаста ба қувваи дастурамалҳои бевоситаи кодекс анҷом медиҳад.

2. Хеле зиёд шудани миқдори меъёрҳои ҳуқуқии танзимкунандаи муносибот дар соҳаи маориф, мураккабкунии (душворкунии) онҳо, тағйироти зуд-зуд ҳангоми қорбурди қонунгузорӣ дар бораи маориф ба душвориҳои маълум оварда мерасонанд. Ҷустуҷӯи меъёрҳои лозима на танҳо барои шаҳрванди одӣ, балки ҳатто барои ҳуқуқшиноси касбӣ низ душвор мегардад.

Таъмини дастрасии ҳуқуқ яке аз самтҳои муҳими сиёсати қонунгузори давлат мебошад. Дар чунин ҳолат қабули Кодекс дар бораи маориф роҳи (василаи) дурусти ҳам ба бештаршавии сифати танзими ҳуқуқии муносибатҳо дар соҳаи маориф ва ҳам ҷиҳати таъмини худӣ дастрасӣ ба ҳуқуқи маориф оварда мерасонад.

3. Қабули кодекс имкон медиҳад як қатор масъалаҳои дорои ҳислатҳои юридикӣ-ҳуқуқӣ ҳал карда шаванд: бартарафсозии номувофиқатҳои гуногун ва гуногунфаҳмиҳо, ки вообаста ба қорбурди теъдоди бисёри санадҳои меъёрии ҳуқуқии аз ҳам ҷудо (номуташаккил) ба вуҷуд меоянд; таъмини якхелакунии (унификатсия) дастгоҳи мафҳумӣ метавонад коллизияҳои нӣҳониро бартараф созад; дар безътиборкунии меъёрҳои номуассир ва қуҳнашуда мусоидат мекунад.

4. Ҳислати маҷмӯии қонунгузорӣ дар бораи маорифро ба ҳисоб гирифта, Кодекс ҷаҳати дақиқтар ҳал кардани ихтилофоти (коллизияи) байни меъёрҳои қонунгузории маориф ва меъёрҳои соҳаҳои «ҳамсарҳад»-и қонунгузорӣ (шаҳрвандӣ, маъмурӣ, бучетӣ ва ғ.) мусоидат хоҳад кард.

5. Кодекс имконият медиҳад, ки зухуроти муҳталифи фаъолияти маориф дар низоми ягонаи танзими ҳуқуқӣ муттаҳид карда шавад, ҳаёати субъектии муносибатҳои бо ҳуқуқи маориф танзимшаванда хеле васеъ карда шавад.

6. Ислоҳоти низоми маорифи Тоҷикистон, роҳи воридшавии кишвари мо ба фазои ягонаи маорифи пешрафта, инчунин тағйироти назарраси ба соҳаҳои «ҳамшафат»-и қонунгузорӣ воридшавандаро рушду ривочи фаъолонаи ҳуқуқи маориф пешакӣ муқаррар мекунад.

7. Қабули Кодекс дар бораи маориф пеши роҳи омилҳои коррупсиониро мегирад.

Ба андешаи мо, таваҷҷуҳи махсусан ҷидиро ғояи (идеяи) таҳия ва қабули меъёри қонунгузории ба ҳама сатҳҳои маориф тақомулкунандаи он арзандаи дастгирӣ. Ин ғоя метавонист як навъ нишонаи наздиктарин гардад, зимнан, ки ҳадафи стратегӣ ҳамоно қабули Кодекс дар бораи маориф боқӣ мемонд.

Қабули санади тақомулбаҳши қонунгузорӣ (Кодекс дар бораи маориф) ба ҳама сатҳҳои маориф имкони иҷрои фаврии ҳалли масоили

ҷиддии дар ҳоли ҳозир пайдошудаи танзими қонунгузорӣ дар соҳаи маориф, бартарафсозии муҳолифатҳои аллақай маълумшуда, “пурукунии” навоқиси шаклгирифта ва ғайраро медиҳад.

Рӯйхати адабиёт

1. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ. - Душанбе, 2003. – С. 396.

2. З.Х. Зокиров, Д.С. Восиев, Д.Ш. Қаландаров. Асосҳои давлат ва ҳуқуқ. Воситаи таълимӣ.-Душанбе: «Ашуриён», 2015. – С. 20.

3. Ш.М. Исмоилов, Р.Ш. Сотиволдиев. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни соҳаи ҳуқуқ ва иқтисод.-Душанбе: «Деваштиҷ», 2008. – С. 225.

4. З.Х. Зокиров. Асосҳои давлат ва ҳуқуқ. Воситаи таълимӣ. ҶДММ: «Ашуриён», 2016. – С. 21.

5. Рачабов С., Ҳасанов С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ.-Душанбе «Маориф», 1989. – С. 240.

6. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ).- Душанбе: «Империа-Л-Групп», 2014. – С. 510.

7. Пиголкин А.С. Проблемы систематизации законодательства в Российской Федерации // Закон: создание и толкование. М.: 1998. – С. 56.

8. Юридический энциклопедический словарь. 2-е изд., доп. М.: 1987. – С. 422.

9. Козырин А.Н. Современные проблемы систематизации образовательного законодательства. М.: 2007. – С. 7.

10. Кодекс образования Франции. Законодательная часть (пер. с франц.). – М.: 2003. – С. 107-191.

Аннотатсия**Проблемаҳои мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф**

Дар мақолаи мазкур сухан роҷеъ ба мураттабсозии қонунгузорӣ дар соҳаи маориф меравад. Дар он масоили барзиёд будани ҳаҷми меъёрҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки зуд-зуд ба пайдошавии навъҳои мухталифи номутобиқатӣ меоварад, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Муаллиф қабули Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи маорифро пешниҳод менамояд.

Аннотация**Проблемы систематизации законодательства в сфере образования**

В статье речь идёт о систематизации образовательного законодательства. В ней анализируются проблемы многих норм и нормативных правовых актов, которые часто способствуют возникновению и различных видов коллизий.

Автор предлагает принять Кодекс об образовании Республики Таджикистан.

Annotation**Problems of the systematization of legislation in the field of education**

In this article it is spoken about the systematization of educational legislation. It analyzes the problems of many norms and normative legal acts, which often promote to the appearance and different types of collisions.

Author offers adoption the Education Code of the Republic of Tajikistan.

Махмашарифзода А.М.,

мутахассиси пешбари шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҲУҚУҚИ МУРОФИАВИИ МАЪМУРӢ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ; адолати судӣ; субъектони муурофиавии маъмурӣ; объектҳои ҳуқуқи маъмурӣ.

Ключевые слова: административное процессуальное право; правосудие; субъекты административного процесса; объекты административного процесса.

Keywords: administrative procedural law; justice; the subjects of the administrative process; the objects of the administrative process.

Барои муайян намудани предмети танзими ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ равшан намудани моҳият ва мазмуни муурофиавии юридикӣ дар қулл ва муурофиавии маъмурӣ дар ҷузъ зарур аст. Дар илми ҳуқуқшиносӣ фаҳмишҳои гуногун вобаста ба масъалаи мазкур ҷой до-ранд.

Ба ақидаи Сорокин В.Д., муурофиавии юридикӣ - ин фаъолияти ҳокимияти субъектони ҳокимияти оммавӣ (давлатӣ ва мунитсипалӣ) буда, дар ин ҳолат вай бо ҷунин аломатҳо тавсиф карда мешавад. Якум, ин фаъолияти бошуурона, мувофиқи мақсад мебошад, ки аз татбиқи ваколатҳои ҳокимиятӣ аз ҷониби ҳокимияти оммавӣ иборат аст. Дуюм, вай бо мақсади ноил шудан ба натиҷаҳои муайяни юридикӣ, ҳал намудани парвандаҳои мушаххаси фардӣ анҷом дода мешавад. Сеюм, ҷамъбасти фосолавӣ ва ниҳони муурофиа дар ҳуҷҷатҳои расмӣ дарҷ мегарданд. Чорум, вай дар шакли муурофиавӣ анҷом дода мешавад [1, с. 70–72].

Ойев Х. қайд менамояд, ки «муурофиавии юрисдикиони маъмурӣ ин салоҳияти мақомоти судӣ ва ғайрисудӣ (маъмурӣ) оид ба баҳодиҳии ҳуқуқӣ ба воқеиятҳои ҳуқуқие (рафтору фаъолият), ки аз муносибатҳои маъмурӣ бармеоянд, инчунин ҳаллу фасл намудани баҳсҳои маъмурию ҳуқуқӣ (оммавӣ) ва татбиқ намудани санксияи меъёрҳои маъмурӣ ба

ҳуқуқвайронкунандагони маъмурӣ мебошад, ки дар шакли фаъолияти маъмурию ҳуқуқӣ содир карда мешавад» [2, с. 95].

Тарафдорони фаҳмиши муурофиа танҳо ҳамҷунин истехсолоти судӣ (фаъолияти юрисдикионӣ) дигар фаъолиятро, ки ҳуқуқ ба танзим даровардааст, расмӣ меноманд. Масалан, ба андешаи Казантсев П. яке аз субъектҳои ҳатмии муносибатҳои ҳуқуқии муурофиавӣ суд мебошад [3, с. 28].

Опалев Р.О. қайд мекунад, ки «фаҳмиши аз ҳама бештар дурусти муурофиавии юридикӣ ҷунин аст: ин шакли мавҷудияти муурофиавии судӣ ҳамчун воситаи анҷом додани ҳокимияти судӣ мебошад, ки дар фаъолияти пайдарҳамии бо меъёрҳои ҳуқуқи муурофиавӣ танзимшудаи субъектҳои он бо мақсади ҳал намудани баҳсҳое, ки аз меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ бармеоянд, инчунин дар маҷмӯи муносибатҳои ҳуқуқие, ки дар асос ва вобаста ба ин фаъолият ба вучуд меоянд, вучуд доранд ва қатъ мегарданд, ифода ёфтааст» [4, с. 30].

Ба андешаи Демин А.А., «ба мазмуни илмӣ фаҳмиши васеи муурофиавии маъмурӣ нодуруст аст, зеро аз ҷониби маъмурият иҷро намудани ваколатҳои худ бевосита, бо роҳи ғайрисудӣ – ин муносибати муурофиавӣ нест» [5, с. 32].

Мо тарафдори андешаҳои Казантсев П., Опалев Р.О. ва Демин А.А. оид ба он ки субъекти асосии муурофиавии маъмурӣ суд мебошад,

ҳастем. Зеро байни тарафҳо, яъне мақомоти давлатӣ (ба истинои суд) аз як тараф ва шахси ҳуқуқи ё воқеӣ аз тарафи дигар муносибати ҳуқуқии моддӣ, масалан, вобаста ба вайрон кардани меъёрҳои дахлдори қисми махсуси Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меояд, на муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавӣ. Изҳори ақидаҳо оид ба он ки суд субъекти асосии муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавӣ мебошад, ҳамчунин аз андешаи олимони дигари соҳаи ҳуқуқи мурофиавӣ низ бармеояд. Масалан, Шерстюк В.М. вобаста ба масъалаи муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавии граждани андешаронӣ намуда, изҳор менамояд, ки «муносибатҳои ҳуқуқии мурофиавии граждани дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи мурофиавии граждани, ки дар сарчашмаҳои гуногун дарҷ гардидаанд, ба вучуд меоянд ва танҳо байни ду субъектҳо – суде, ки парвандаро баррасӣ менамояд ва ҳама гуна дигар иштирокчиёни мурофиа (суд – даъвогар, суд – ҷавобгар, суд – шохид ва ғ.) ҷой доранд.

Суд – иштирокчиҳои ҳатмии ин муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошад. Тарафҳо, шахсони сеюм, прокурор, мақомоти давлатӣ байни худ дар муносибатҳои мурофиавӣ намеистанд. Ин муносибатҳо бе иштироки суд ба вучуд омада наметавонанд» [6, с. 82-83].

Новобаста ба он ки ба андешаи мо субъекти асосии мурофиаи маъмурӣ суд мебошад, вале дар илми ҳуқуқи маъмурӣ назари васеъ (идоракунӣ) ба мурофиаи маъмурӣ ҳамчун ба шакли юридикии татбиқи фаъолияти идоракунӣ бартарӣ (афзалият) дорад. Сорокин В.Д. бори аввал дар бораи муносибати «идоракунӣ», мафҳум ва нақши мурофиаи маъмурӣ зикр намудааст [6, с. 70-72]. Вай таърифи мурофиаи маъмуриро чунин баён намудааст: «Мурофиаи маъмурӣ бо ҳуқуқ ба танзим даровардани тартиби ҳал намудани парвандаҳои мушаххаси фардӣ дар соҳаи идоракунии давлатӣ аз ҷониби мақомоти ҳокимияти иҷроияи Федератсияи Россия ва субъектҳои он, дар ҳолатҳои пешбиникардаи қонун бошад, дигар субъектҳои ваколатдор низ мебошад. Мурофиаи маъмурӣ – ин чунин фаъолияти мебошад, ки дар рафти амалӣ намудани он муносибатҳои ба вучуд меоянд, ки бо меъёрҳои ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ ба танзим дароварда мешаванд».

Мурофиаи маъмурӣ, ба чунин фаҳмиш, фаъолияти давлатӣ-ҳокимиятӣ, динамикӣ,

бо меъёрҳои ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ ба танзим даровардашудаи мақомоти ҳокимияти иҷроия, дигар субъектҳои ҳокимиятӣ оид ба баррасии парвандаҳои маъмурӣ бо мақсади ҳимояи манфиатҳои шахсият, ҷомеа ва давлат мебошад ва барои баровардани санадҳои ҳуқуқии қонунӣ, инчунин муносибатҳои мурофиавии маъмурӣ ва расмиёти ба вучуд омадан, фаъолияткуни ва қатъи гаштани онҳо равона карда шудааст» [7, с. 79-86].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ дар бораи ҷудо намудани ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ ба соҳаи алоҳидаи ҳуқуқ андешаҳои гуногун ҷой дорад. Баъзе олимони ҳуқуқи мурофиавии маъмуриро соҳаи мустақили низоми ҳуқуқӣ ҳисоб менамоянд. [8, с. 3-15]. Дигарон изҳор менамоянд, ки ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ зерсоҳаи ҳуқуқи маъмурӣ мебошад. [9, с. 3-15]. Сеюминҳо бошанд – на бо фикри яқум ва на бо фикри дуҷум розӣ намешаванд. Масалан, Бахрах Д.Н. қайд менамояд, ки «ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ – ҳамагӣ фақат гурӯҳи калони меъёрҳои ба низом дароварданашудае мебошанд, ки расмиёти фаъолияти ҳокимиятиро ба танзим мебардоранд ва дар низоми ҳуқуқи маъмурӣ воқеанд. Дар бораи он гуфтан ҳамчун дар бораи соҳа ва ҳатто зерсоҳа, ҳамчун низоми институтҳои таркибёфта дар доираи ҳуқуқи маъмурии соҳаи ҳуқуқ бармаҳал аст ва ба соҳаи мустақил ҷудо намудани ҳатто танҳо қонунгузори мурофиавии маъмурӣ ба амалия назар ба ғайри зарари калон мерасонад, чунки институтҳои ҳуқуқии ягонаи таркибёфтаи муроҷиати шаҳрвандон, ҷавобгарии маъмурӣ ва диг. вайрон намуда ба ду қисм – моддӣ ва мурофиавӣ ҷудо менамояд».

Бояд қайд кард, ки ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ асосан муносибатҳои вобаста ба баррасӣ намудани парвандаҳои маъмуриро дарбар мегирад. Парвандаҳои маъмурӣ бошад, ҳам парвандаҳои, ки аз муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ ва дигар оммавӣ бармеоянд ва ҳам парвандаҳои вобаста ба ҳуқуқвайронкунии маъмуриро дарбар мегирад, ки бо қонунгузори гуногун танзим мешаванд. Масалан, агар парвандаҳои, ки аз муносибатҳои ҳуқуқии маъмурӣ ва дигари оммавӣ бармеоянд, бо Кодекси мурофиавии граждани (зерфасли III, бобҳои 23-25) ва Кодекси мурофиавии иқтисодӣ (фасли III, бобҳои 22-23) ба танзим дароварда шаванд, он гоҳ парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ бо Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Тавре ки дар боло қайд карда шуд, дар моддаи 88 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон принципҳои асосии ҳуқуқи мурофиавӣ дарҷ гардидаанд, ки асосиашон ба тарзи мубоҳиса ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат гирифтани мурофиа мебошад.

Агар ба Кодекси мурофиавии гражданин ва Кодекси мурофиавии иқтисодӣ назар андозем, принципҳои конституционии ба тарзи мубоҳиса ва дар асоси баробарии тарафҳо сурат гирифтани мурофиа дар онҳо мавҷуданд, вале дар Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ин принципҳои муҳими мурофиавӣ мавҷуд нестанд.

Дар боби 10 Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ суд ва дигар мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахсони мансабдор), ки парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмуриро баррасӣ менамоянд, номбар карда шудаанд.

Ба андешаи мо танҳо аз ҷониби судҳо баррасӣ намудани парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва амалҳои вобаста ба он анҷом додешавандаро амалҳои мурофиавӣ номидан мумкин аст, зеро дар байни онҳо суд ягона мақомоте мебошад, ки ба натиҷаи баррасии парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ягон ҳел манфиат надорад. Дигар мақомот бошад, ҳудашон парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмуриро оғоз намуда, ҳудашон онро моҳиятан баррасӣ намуда, нисбати ҳуқуқвайронкунида ҷазо татбиқ менамоянд. Дар ин гуна парвандаҳо мақомоти маъмурии давлатӣ, ки ҷазоро татбиқ менамояд ва шахси ҳуқуқвайронкунида тарафҳои парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ буда, байни онҳо муносибатҳои модии вобаста ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба миён меоянд, на муносибатҳои мурофиавӣ.

Кодекси мурофиавии ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи дар боло зикргардида ба таври дахлдор ба танзим надаровардааст, аз ин хотир ба масъалаи мазкур ҳанӯз нуқта гузошта нашудааст.

Вобаста ба ҳолатҳои болоӣ чунин мафҳуми ҳуқуқи мурофиавии маъмуриро додан мумкин аст. Ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ – ин соҳаи мустақили ҳуқуқи мурофиавӣ буда, маҷмӯи меъёрҳои дарбар мегирад, ки муносибатҳои ҷамъиятии байни суд ва иштирокчиёни парвандаро, ки дар рафти амалӣ намудани адолати судӣ аз рӯи парвандаҳои маъмурӣ, яъне парвандаҳои, ки аз муноси-

батҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва дигар оммавӣ бармеоянд ва парвандаҳои вобаста ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба вучуд меоянд, танзим менамоянд.

Предмети мурофиавии маъмурӣ ҳамчун шақли фаъолияти суд бахшҳои мебошанд, ки аз муносибатҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва дигари оммавӣ, инчунин вобаста ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ бармеоянд, ва бо қонун ба салоҳияти судҳо мансуб дониста шудаанд.

Вобаста ба ҳолатҳои болоӣ чунин аломатҳои мурофиавии маъмуриро фарқ кардан мумкин аст:

- 1) яке аз субъектҳои мурофиавии маъмурӣ ҳатман суд мебошад;
- 2) ҳаракатҳои, ки аз тарафи суд ва иштирокчиёни мурофиа иҷро карда мешаванд, ҳаракатҳои мурофиавии маъмурӣ мебошанд;
- 3) предмет, объекти мурофиавии маъмурӣ парвандаҳои мебошанд, ки танҳо ба судҳо тобеияти идоравӣ доранд.

Дар охир бояд ҳаминро қайд кард, ки новобаста ба он ки дар байни олимони оид ба мафҳуми ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ гуногунфаҳмиҳо ҷой дорад, гуфтан мумкин аст, ки аллакай заминаи ҳамчун соҳаи мустақили ҳуқуқ эътироф намудани ҳуқуқи мурофиавии маъмурӣ ба вучуд омадааст.

Рӯйхати адабиёт

1. Сорокин В.Д. Проблемы административного процесса. – М.: 1968. – С. 70-72.
2. Ойев Х. Ҳуқуқи мурофиавии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Воситаи таълимӣ. Душанбе, 2013. – С. 95.
3. Казанцев П. Место административного процессуального права в системе российского права // Административное право и процесс. – М.: 2008. - № 11. – С. 28.
4. Опалев Р. Рецензия на статью ассистента кафедры гражданского процесса Института права БашГУ Казанцева П. «Место административного процессуального права в системе российского права» // Административное право и процесс. – М.: 2009. - № 4. – С. 30.
5. Демин А.А. Понятие административного процесса и административно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. 1998. - № 4. – С. 32.
6. Ниг.: Гражданский процесс. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Тре-

ушников, М.: Издательский Дом «Городец», 2008. – С. 82-83.

7. Ниг.: Амельгаков И.Ф., Самсонов В.Н. Вновь к вопросу о понятии административного процесса // Вестник Воронежского института МВД России. – 2013. – № 1. – С. 79-86.

8. Ниг.: Административно-процессуальное право. Курс лекций // Под ред. И.Ш. Кияхсанова. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2004; Сорокин В.Д. Административный процесс и административно-процессуальное

право. – СПб.: Издательство Юридического института, 2002. – 564 с.; Зеленцов А.Б., Кононов П.И., Стахов А.И. Административный процесс и административно-процессуальное право в России: концептуальные проблемы современного развития // Административное право и процесс. – 2013. - № 12. – С. 3-15.

9. Ниг.: Фатьянов А.А. К вопросу о формировании системы административного права // Административное право и процесс. – 2012. - № 11. – С. 3-5.

Аннотатсия

Ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ дар низоми ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола андешаҳои олимони ба қушодани моҳияти ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ таҳлил карда мешавад. Фаҳмиши ҳуқуқи маъмурӣ танҳо ҳамчун намуди амалӣ намудани адолати судӣ оварда шудааст. Нуқтаи назари олимони оид ба ҷудо кардани ҳуқуқи муурофиавии маъмурӣ ба соҳаи мустақили ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шуда, андешаҳои шахсии муаллиф оид ба ин масъала баён карда шудаанд.

Аннотация

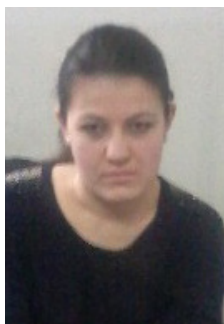
Административное процессуальное право в правовой системе Республики Таджикистан

В статье анализируются взгляды ученых на раскрытие сущности административного процессуального права. Раскрыто понимание административного процесса только как вида осуществления правосудия. Приводятся точки зрения ученых на выделение административного процессуального права в самостоятельную отрасль права Республики Таджикистана, высказываются собственные суждения автора по этому поводу.

Annotation

Administrative Procedural Law in the legal system of the Republic of Tajikistan

The article analyzes the views of scientists on the disclosure of administrative procedural law. Opened understanding of the administrative process as a form of justice. It is given the point of view of scientists on the allocation of administrative procedural law as an independent branch of law of the Republic of Tajikistan, expressed the author's own judgment on this matter.

Шукурова А.А.,

мутахассиси пешбари шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии ММҚ

ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ИҶТИМОИИ ШАҲРВАНДОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Калидвожаҳо: ҳуқуқ; ҳуқуқҳои иҷтимоӣ; шаҳрванд; истиқлолият; давлати иҷтимоӣ; ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ; Конституция.

Ключевые слова: права; социальные права; гражданин; независимость; социальное государство; защита социальных прав; Конституция.

Keywords: rights; social rights; citizen; independence; social state; social rights protection; Constitution.

Инсон ва ҳукуку озодиҳои ӯ ҳам дар сатҳи байналмилалӣ ва ҳам дар сатҳи давлатҳои миллӣ, ҳамчун арзиши олии эътироф гардидаанд. Ин яке аз арзишҳои асосӣ ва муҳими давлатҳои муосири демократӣ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз чунин шакли давлатҳои муосир мебошад, риоя ва ҳифзи ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар мадди аввал меистад. Чунончи, дар қисми 3 моддаи 5 Конституцияи ҶТ таъкид шудааст, ки ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд [1]. Ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрвандро, ки давлат дар Конституция муқаррар намудааст, бениҳоят зиёд мебошанд. Яке аз чунин ҳукуку озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ин кафолати ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон мебошад, ки «ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ҳақ дорад. Гузашта аз ин, ҳар шахс дар пиронсолӣ, ҳангоми беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти корӣ, маҳрум шудан аз сарпараст ва мавридҳои дигаре, ки қонун муайян кардааст, кафолати таъмини иҷтимоӣ дорад.

Аз ин лиҳоз, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола таҳияи дурнамоҳои давлатии рушди иҷтимоии ҶТ–ро дар асоси таҳлили маҷмуии натиҷаҳо, самтҳои асосӣ ва вазифаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ таъмин менамояд. Дар соҳаи иҷтимоӣ аз даври истиқлолият то инҷониб як қатор қонунҳо қабул гардида-

анд, ки барои дастгирии иҷтимоӣ-иқтисодии шаҳрвандон мусоидат мекунанд. Чунончи, Қонуни ҶТ «Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандон» (1993), Қонуни ҶТ «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» (1997), Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» (1997), Қонуни ҶТ «Дар бораи муҳоҷират» (1999), Қонуни ҶТ «Дар бораи солимии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ» (2002), Қонуни ҶТ «Дар бораи таъмини амнияти санитарии эпидемиологии аҳоли» (2003), Қонуни ҶТ «Дар бораи мусоидат ба шугли аҳоли» (2003), Қонуни ҶТ «Дар бораи фондҳои ғайридавлатии нафақа» (2005), Қонуни ҶТ «Дар бораи суғуртаи тиббӣ дар ҶТ» (2008), Қонуни ҶТ «Дар бораи фармоиши иҷтимоии давлатӣ» (2008), Қонуни ҶТ «Дар бораи хизматрасониҳои иҷтимоӣ» (2008), Қонуни ҶТ «Дар бораи стандартҳои иҷтимоии давлатӣ» (2009), Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳифзи меҳнат» (2009), Қонуни ҶТ «Дар бораи нафақаи суғуртавӣ ва давлатӣ» (2010), Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон» (2010), Қонуни ҶТ «Дар бораи суғуртаи ҳатмии нафақавии касбӣ» (2011), Кодекси меҳнат (2016), Кодекси манзил (1997) ва ғ.

Бояд гуфт ки қонунҳои дар боло зикргардида, ки дар даври истиқлолият қабул шудаанд, заминаи ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон гардидаанд. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ягонагии низомнокии меъёрҳои ҳуқуқиро

пешниҳод мекунад, муайянкунандаи шароити арзандаи ғаёлияти ҳаётии одамонро, ки аз ҷониби Конститутсия ва пактҳои байналмиллалӣ ба сифати оптималӣ аз нуқтаи назари рушди ҳаматарафаи шахсият, гурӯҳи иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ эътироф гардида, аз меъёрҳои давлати иҷтимоӣ бароянда мебошад [2].

Ба ҳуқуқҳои муҳими иҷтимоӣ дохил мешаванд - ҳуқуқ ба меҳнат, интиҳоби озоди ҷойи кор, ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ, муқофоти одилона, музди баробар ба кори баробар, ҳифзи саломатӣ ва некуаҳволии инсон ва аҳли оилаи ӯ, ҳуқуқ ба истироҳат, ёрии иҷтимоӣ ва тиббӣ.

Ҳамин тариқ, категорияи «давлати иҷтимоӣ» метавонад, аз нуқтаи назари ҳуқуқ ҳамчун моҳияти институтсионалӣ, муайянкунандаи мақоми конститутсионии ҳуқуқи давлат ва аломатҳои воқеии он баррасӣ гардад, ошкоркунанда ба таъминоти амалии ҳуқуқи иҷтимоӣ инсон ва шаҳрванд бо ёрии ба воситаи қонун мустаҳкамшаванда ва риояшаванда аз тарафи давлат, кафолатҳои заминавии ғаёлияти ҳаётии аҳоли бошад. Асоси ҳуқуқи давлати иҷтимоиро санадҳои ҳуқуқи дохилидавлатӣ ва байналмилалӣ эътирофкунанда ва кафолатдиҳандаи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ – иқтисодӣ, фарҳангӣ, манзилӣ ва дигар ҳуқуқҳо ташкил медиҳанд.

Ҳамин тариқ, кафолати ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон дар моддаҳои 35, 36, 37, 38 ва 39 - и Конститутсияи ҚТ мустаҳкам гардидаанд. Таъиноти асосии он дар ин, яъне эътирофи кафолат ва таъиноти татбиқи ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон ба меҳнат, манзил, истироҳат, ҳифзи иҷтимоӣ, ҳифзи саломатӣ ва ғайраҳо ифода мегардад.

Дар низоми механизмҳои таъминкунандаи ҳуқуқҳои инсон ба андозаи муҳим иштироки ғаёлонаи ҷамъият ва шаҳрванд дар ҳалли масъалаҳои моҳияти иҷтимоидошта мебошад. Нақши институти оммавии ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳаллу фасли лоиҳаҳои қонунҳо, буҷаи ҳамаи сатҳҳо, дар муайян намудани номгӯй ва сатҳи хизматрасониҳои иҷтимоӣ зарур мебошад. Дар давлати иҷтимоӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ стандартҳои иҷтимоии муайянеро мустаҳкам менамоянд, ки риояшон ухдадорҳои конститутсионии давлатро ташкил медиҳад.

Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ба инсон сатҳи арзандаи зиндагӣ ва ҳифзи иҷтимоиро таъмин ме-

намоянд. Яке аз асосҳои он ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ мебошад, ки суғуртаи иҷтимоӣ, таъминоти нафақаӣ ва хизматрасониҳои тиббиро дарбар мегирад. Моҳияти ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ дар он ифода меёбад, ки давлат пешниҳоди маблағҳои кофиро дар ҳолати аз қобилият бозмондан, аз сарпараст (пурра ё қисман) маҳрум гардидан, ё имконияти меҳнат кардан ва аз меҳнат маблағ ба даст овардан, инчунин ёрӣ ба оила дар робита бо таваллуди кӯдак ё тарбияи онҳоро кафолат медиҳад. Комплекси мазкури ҳуқуқ дар моддаҳои 22 ва 25 Эълонии ҳуқуқи башар ва моддаҳои 9-12 Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ ва моддаи 26 Конвенсияи ҳуқуқҳои кӯдак мустаҳкам гардидааст.

Ҳамзамон, моддаҳои алоҳидаи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар боло қайд намудем, ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандонро кафолат дода, эътироф ва ҳифз менамояд. Бояд қайд намуд, ки заминаи асосии қабул шудани қонунҳои зикргардида дар соҳаи иҷтимоӣ маҳз он моддаҳои Конститутсия ҳисобида мешаванд, ки мо онҳоро дар боло қайд намудем, ва онҳо маҳз дар даврони истиқлолият қабул гардидаанд.

Дар моддаи 1 Конститутсияи ҚТ Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ эълон гардидааст, бинобар ин ҳифз намудани ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ба воситаи қонунҳои амалкунанда вазифаи давлат мебошад. Аз ин хотир, қариб оид ба ҳар як ҳуқуқи иҷтимоии шаҳрванд қонуни алоҳида қабул гардида ва ғаёлона амал менамояд.

Ҳамин тавр, ҳуқуқҳои иҷтимоии инсон ё шаҳрванд маҷмӯи ҳуқуқҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд аст, ки ба ӯ имконияти аз давлат қабул намудани манфиатҳои моддии муайяно медиҳад. Асоси ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандонро чунин ҳуқуқҳо, ба монанди ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии тиббӣ, ҳуқуқ ба манзил, ҳуқуқҳои махсуси кӯдакон ва ҳуқуқҳои маъёубон ташкил медиҳанд. Ҳуқуқҳои иҷтимоӣ баъд аз ҳуқуқҳои шахсӣ ва сиёсӣ дар асри XX пайдо гардидаанд.

Ҳуқуқ ба манзил яке аз ҳуқуқҳои конститутсионии иҷтимоии шаҳрванд буда, дар конститутсияҳои давлатҳои сотсиалистӣ ҳуқуқи аз давлат қабул намудани манзили роҳатбахш ва ба талаботи инсон ҷавобгӯро ифода менамояд. Дар дигар конститутсияҳо манъ бу-

дани худсарона аз манзил маҳрум намудани инсон ва ба шаҳрвандони камбизоат ё дигар шаҳрвандони дар қонун пешбиниғардида имконияти ҳуқуқии таъмин намудани манзил, ки ба он эҳтиёҷ доранд, ифода мегардад. Инчунин, он дар ройгон қабул намудан ва бо маблағи кофӣ аз фондҳои давлатӣ, маҳаллӣ ва дигар фондҳои манзил бо тартиби муқаррарнамудаи меъёрҳои қонун гирифтани манзил ифода меёбад.

Ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва ёрии тиббӣ, ҳуқуқи конституцсионии иҷтимоии инсон буда, имконияти гирифтани ёрии тиббии ройгонро дар муассисаҳои тандурустии давлатӣ ва маҳаллӣ медиҳад.

Ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ яке аз ҳуқуқҳои асосии конституцсионии иҷтимоии инсон ва шаҳрванд буда, ҳуқуқҳои зеринро дарбар мегирад, ба мисли, ҳуқуқ ба кӯмак аз ҷониби давлат дар намуди пардохти нафақа ва кӯмакпулӣ вобаста ба пиронсолӣ, муваққатан ва доимӣ гум кардани қобилияти корӣ, маҳрум шудан аз сарпараст, бекорӣ ва камбизоатӣ.

Ҳамзамон, бояд гуфт ки дар давраи истиқлолият бештар барои таъмин ғардидани шароити арзандаи зиндагӣ ва инкишофи озодонаи шаҳрвандон қонунҳо дар соҳаи иҷтимоӣ

қабул ғардидаанд ва ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон зерин ҳифзи ин қонунҳо қарор дода шудаанд. Барои ҳифзи яке аз ҳуқуқҳои асосии иҷтимоӣ, ки ин ҳуқуқ ба меҳнат аст, Кодекси меҳнат амал менамояд, ки ҳамин сол дар таҳрири нав қабул ғардид.

Дар иртибот бо ин пешниҳод менамоем:

Қонунҳои амалкунандаи соҳаи ҳуқуқи иҷтимоии шаҳрвандон бо дарназардошти пешрафти ҳаёти ҷомеа такмил дода шаванд;

Ба маъҷубон имтиёзҳои зиёдтар дода шаванд, зеро маъҷубон як қишри ҷудонашавандаи ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошанд;

Синни нафақаи занон ба синни нафақаи мардон баробар карда шаванд. (Масалан, дар баъзе давлатҳои дунё, аз ҷумла дар Латвия ва Эстония синни нафақаи занон ба синни нафақаи мардон баробар мебошад);

Қонунҳои соҳаи иҷтимоӣ дар як кодекс кодификатсия карда шаванд.

Рӯйхати адабиёт

1. Манбаи электронӣ: <http://mmk.tj>. (санаи муруҷиат 20.09.2016).
2. Конституцсияи ҚТ. Манбаи электронӣ: <http://cyberleninka.ru/monografiy/>.

Аннотатсия

Ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон дар давраи истиқлолият

Муаллиф дар мақолаи мазкур масъалаи ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандонро дар давраи истиқлолият мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Қайд мегардад, ки қонунҳои дар давраи истиқлолият қабулшуда заминаи ҳифзи ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон ғардидаанд. Дар давраи истиқлолият бештар барои таъмин ғардидани шароити арзандаи зиндагӣ ва инкишофи озодонаи шаҳрвандон қонунҳо дар соҳаи иҷтимоӣ қабул ғардидаанд ва ҳуқуқҳои иҷтимоии шаҳрвандон зерин ҳифзи ин қонунҳо қарор дода шудаанд.

Аннотация

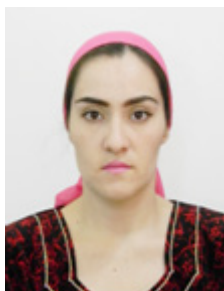
Защита социальных прав граждан в период независимости

Автор в данной статье анализирует проблемы социальной защиты граждан в период независимости. Отмечается что законы, принятые в период независимости, являются основой защиты социальных прав граждан. В период независимости законы принимаются для обеспечения достойных жизненных условий и свободного развития граждан в социальной сфере, и социальные права граждан находятся под защитой данных законов.

Annotation

The protection of social rights of citizens during the period of independence

The author of this article analyzes the problems of social protection of citizens in the period of independence. It is noted that the laws adopted in the period of independence, are the basis of social protection of citizens' rights. During the independence, the laws of most adopted to ensure worthy vital conditions and free development of conditional citizens in the social sphere and social rights of citizens are under the protection given laws.

Ширинджонова М.И.,
аспирантка Академии наук Республики
Таджикистан

К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ СПОРТИВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: варзиш; қонунгузории соҳаи варзиш; варзиши оммавӣ; варзиши касбӣ; намудҳои миллии варзиш.

Ключевые слова: спорт; спортивное законодательство; массовый спорт; профессиональный спорт; национальные виды спорта.

Keywords: sports; sports legislation; mass sports; professional sports; national kinds of sports.

Спорт, являясь частью человеческой культуры, общественной жизни и политики, выступает как основной метод не только физического воспитания, но и получения морального и материального удовлетворения. Проблемы развития спорта являются основным направлением социальной политики Республики Таджикистан (РТ), так как человеческий потенциал это основное достояние государства. Также развитие спорта способствует формированию физически здоровой нации и существенным образом сократит расходы государства на здравоохранение. Сегодня нет сомнения в том, что достижения в сфере спорта являются показателями не только развитости государства, но и ее конкурентоспособности в международных отношениях.

Право на занятие спортом предусмотрено статьей 1 Международной хартии физического воспитания и спорта [1].

Сегодня в РТ принимаются меры не только по развитию этой области, но и по его законодательному обеспечению. Эффективная реализация государственной политики по развитию спорта непосредственно зависит от законодательного обеспечения, которое устанавливает правовые, экономические, организационные и социальные основы деятельности в сфере спорта в РТ. Можно с уверенностью сказать, что законодательство в сфере спорта сформулировалось. Создана основательная и

прочная законодательная база для проведения спортивной политики.

Законодательство РТ, регулирующее спортивную сферу, включает в себя Конституцию РТ, конституционные законы и законы РТ. Кроме того, в данный перечень, в силу ч. 3 ст. 10 Конституции РТ, можно включить общепризнанные принципы и нормы международного права [2]. В частности, к таким нормативным правовым актам можно отнести Международную хартию физического воспитания и спорта 1978 года [3].

Среди нормативных правовых актов в области спорта следует особо выделить Конституцию РТ, которая является базовой для всей системы права РТ и определяет главные основания для развития спорта в РТ. В тексте Конституции РТ термин «спорт» встречается в ст. 38 о праве на охрану здоровья, пунктом вторым которой устанавливается, что «Государство принимает меры по оздоровлению окружающей среды, развитию массового спорта, физической культуры и туризма».

Основными нормативными правовыми актами, определяющими общие цели и содержание политики государства в области спорта в РТ, являются Закон РТ «О физической культуре и спорте» [4], Закон РТ «О спортивной подготовке» [5], Закон РТ «О детско-юношеском спорте» [6].

Так, например Закон РТ «О физической культуре и спорте» отводит государству при развитии и реализации политики в области физической культуры и спорта обширные полномочия. Политическое значение данного закона заключается в том, что в РТ государство:

- осуществляет государственную политику в области физической культуры и спорта;
- участвует в разработке проектов государственных и международных программ развития физической культуры и спорта и представляет их для утверждения в Правительство РТ; совместно с физкультурно-спортивными общественными организациями разрабатывает и обеспечивает выполнение целевых программ подготовки спортсменов Таджикистана к Олимпийским играм и другим международным соревнованиям; координирует деятельность организаций, учреждений и общественных объединений в сфере физической культуры и спорта, независимо от их ведомственной подчиненности и форм собственности; разрабатывает в соответствии с установленным порядком Положение уполномоченного государственного органа и представляет для утверждения в Правительство РТ; организывает и проводит республиканские и международные соревнования по видам спорта; организывает и координирует научно-исследовательскую деятельность в области физической культуры и спорта, осуществляет ее практическую реализацию в физкультурной и спортивной деятельности; осуществляет антидопинговый контроль в спорте; содействует развитию национальных видов спорта; утверждает состав сборных команд страны по видам спорта по предложениям соответствующей федерации и обеспечивает их подготовку к участию в спортивных международных соревнованиях; разрабатывает и утверждает спортивные нормативы для определения уровня физического развития различных категорий населения; организывает и обеспечивает подготовку, повышение квалификации и аттестацию физкультурно-спортивных кадров; создает по согласованию с Правительством РТ центры спортивной подготовки, образовательные учреждения и научно-исследовательские организации в области физической культуры и спорта; организует издание научной, методической и популярной литера-

туры по проблемам физической культуры и спорта; устанавливает и присваивает звания «Мастер спорта РТ», «Заслуженный мастер спорта РТ», «Мастер спорта международного класса», «Гроссмейстер» и «Заслуженный тренер РТ».

Спорт в соответствии со ст. 1 Закона РТ «О физической культуре и спорте» определяется как одна из основ физической культуры, сложившаяся в форме специальной практики подготовки человека к соревнованиям и соревновательной деятельности с целью достижения спортивных результатов.

Кроме того ст. 20 указанного закона обязывает государственные и негосударственные организации рассматривать физическое воспитание граждан как важнейшую специальную политику государства, и при участии органов самоуправления поселков и сёл, организаций физической культуры и спорта, профсоюзных, молодежных и иных организаций, которые реализуют государственные программы развития физической культуры и спорта, и на их основе совместно со структурами местных органов государственной власти по физкультуре и спорту, разрабатывают свои программы развития физической культуры и спорта.

В законе существует понятийный аппарат. Определены такие понятия как массовый спорт, любительский спорт, профессиональный спорт, спортивные и олимпийские движения, национальные виды спорта, спорт высших достижений, спортивные сооружения и другие. Также законом был введен новый вид общественного объединения - спортивная федерация, целью которой является развитие одного или нескольких видов спорта, их пропаганда, проведение спортивных мероприятий и подготовка спортсменов спортивных сборных команд. Несмотря на положительные моменты Закон РТ «О физической культуре и спорте» не определил финансовую политику отрасли и не установил льготное налогообложение с целью активизации инвесторов и спонсоров. Тем не менее, законом предполагается проведение политики государства по гармоничному и равному развитию как массовой физической культуры, так спорта высших достижений. Отмечается принцип государственной политики в области спорта, осуществляющего функции по проведению государственной

политики, нормативно-правовому регулированию, оказанию государственных услуг и управлению государственным имуществом в сфере спорта.

Законом РТ «О физической культуре и спорте» были созданы необходимые правовые условия для решения многих вопросов спорта высших достижений, которые остро встали еще в начале 1990-х гг. Обозначены правовые отношения, прописаны принципы медицинского обеспечения спорта высших достижений, определен механизм формирования спортивных сборных команд. Лишь в 2007 г. на законодательном уровне начала решаться проблема допинга в спорте - в ст.30 прописываются меры по противодействию, порядок проведения антидопингового контроля и ответственность сторон. Разработан вопрос по обеспечению общественного порядка и безопасности на физкультурных и спортивных мероприятиях. Большое внимание, в отличие от предыдущих законов, уделяется инвалидному спорту.

Другим законом в сфере спорта является Закон РТ «О спортивной подготовке» от 19.03.2013 г. Данный закон состоит из 4 глав и 22 статей. В соответствии с п.2 ст.4 указанного закона, гражданам гарантируется свобода выбора вида спорта, учреждений спортивной подготовки, иных физкультурно-спортивных организаций, осуществляющих спортивную подготовку.

Государственная политика РТ в области детско-юношеского спорта определяется Законом РТ «О детско-юношеском спорте», которая направлена на достижение определенных стратегических целей и решение задач общегосударственного и глобального значения.

Принятие указанного закона было очень своевременным, так как именно в этом нормативном правовом акте законодательно определен порядок создания детско-юношеских спортивных школ, детских и юношеских спортивных клубов, школ высшего спортивного мастерства, учебных заведений для подготовки специалистов спорта, научно-исследовательских учреждений, спортивно-медицинских учреждений, предприятий по производству спортивного оборудования и спортивной формы, спортивных сооружений, общественный спортивных объединений, иных организаций и учреждений, что существенно для успешного решения политики государства в этой области.

В указанных законах намечены принципиальные пути развития физкультурно-спортивного движения, решены наиболее важные вопросы его организации и управления. Спорт рассматривается как область социальной деятельности, требующая эффективной системы управления, планирования, правового регулирования. Формулируя единые задачи и принципы, создавая общие для всей системы спорта правовые институты (например, профессионального спорта), закрепляя структуры отраслевой системы законодательства, определяя основные понятия спорта, давая общие правовые установки в отношении субъектов физкультурно-спортивного движения в РТ, указанные законы служат выражением единства рассматриваемой сферы.

Кроме того нормативные правовые нормы, регулирующие отношения в сфере профессионального спорта, являются межотраслевыми и относятся к нормам гражданского [7], трудового [8] и даже уголовного законодательства [9]. Исходя из норм указанных отраслей права некоторые авторы, такие как О.А. Шевченко [10] и Г.С. Скачкова [11] склонны полагать, что все профессиональные спортивные отношения с участием спортсменов-профессионалов, возникающие по поводу их участия в профессиональной спортивной деятельности, регулируются, исключительно, трудовым законодательством. Однако, трудовое законодательство не учитывает специфику и многогранность отношений, возникающих в области профессионального спорта, в частности, не разграничивают отношения, складывающиеся в индивидуальных и игровых видах профессионального спорта. Следовательно, отношения между спортсменами, тренерами и профессиональными спортивными клубами могут регулироваться посредством гражданско-правовых, трудовых или смешанных договоров, такой точки зрения придерживаются М.В. Брагинский [12] и В.В. Витрянский [13], Д.В. Огородов, М.Ю. Чельшев [14] и ряд других авторов.

Если рассматривать практику, в том числе и юридическую, то в индивидуальных видах профессионального спорта возникают, как правило, предпринимательские отношения, которые подпадают под регулирование норм гражданского права, когда же дело касается индивидуального участия спортсменов в

соревнованиях, то поскольку эти отношения остались за рамками правового поля Закона РТ «О физической культуре и спорте», в них на первое место выступает договорное регулирование.

В силу отсутствия четкого разграничения и определения, к какому виду права относятся профессиональные спортивные отношения, следует либо объединить, либо разграничить гражданско-правовое и правовое регулирование трудовых отношений в области профессионального спорта. Становится очевидным, что для целей эффективного нормативного регулирования отношений в области профессионального спорта и разрешения противоречий, необходимо принятие единого правового комплекса. В силу отсутствия четких разграничений между саморегулированием и государственным регулированием в области профессионального спорта, на сегодняшний день государственное регулирование носит фрагментарный характер и не имеет четко выстроенной системы, что является признаком децентрализации системы физической культуры и спорта в целом, по причине многообразия субъектов профессиональной спортивной деятельности.

В законодательстве РТ полностью не определен статус национальных видов спорта, что препятствует дальнейшему развитию данных видов спорта и их продвижения по миру. Так, в Законе РТ «О физической культуре и спорте» дается следующее определение: национальные виды спорта - исторически сложившаяся составная часть физической культуры в форме соревновательной деятельности, состоящая из различных видов физических упражнений и специфических народных игр с особыми правилами и организационными способами физической активности. На наш взгляд, данное определение только препятствует развитию национальных видов спорта, искусственно ограничивая их выход за пределы государства. Кроме того не установлены спортивные разряды и звания по национальным видам спорта. А когда нет возможности удостаиваться не только общереспубликанских спортивных разрядов, но и международного признания, спортсмены, занимающиеся национальными видами спорта, лишаются мощнейших стимулов и мотивов для целенаправленных и систематических тренировок для повышения спортивного мастерства.

Мы вступаем в период становления правового государства, где все должно происходить в правовом поле, обеспечиваемого законодательством, поэтому существующий закон о физической культуре и спорте не должен препятствовать развитию отдельных видов спорта, а наоборот всячески поддерживать их развитие. В том числе способствовать продвижению как внутри страны, так и за ее пределами тех видов, которые на сегодняшний день, попадают под определение «национальные виды спорта».

В связи с чем, необходимо внести соответствующие редакционные изменения в законодательство РТ о спорте, касающиеся определения национальных видов спорта или же необходимо отказаться от термина «национальные виды спорта». Это обусловлено тем, что любая национальная игра или физическое упражнение развиваясь, получает статус спорта и выходит за пределы национальных, государственных и этнических границ, так как превращается в достояние всего человечества. Спорт не знает границ. С другой стороны, «национальные виды спорта» это своеобразный бренд того или иного народа, его краса и гордость, признак этнического своеобразия.

Таким образом, считаем необходимым:

- провести постатейное правовое регулирование профессионального спорта, трансферов в спорте, правил решения спортивных споров, проблемы соцзащиты спортсменов, судейства и т.д.
- на законодательном уровне определить структуру и квалификационные характеристики каждого вида спорта;
- законодательно определить статус национальных видов спорта;
- определить на законодательном уровне соотношение государственных органов и негосударственных организаций в управлении спортом;
- законодательно определить и конкретизировать роль спортивных федераций в реализации спортивной политики государства.

В целом успешное правовое регулирование и всесторонняя поддержка спорта является важнейшей задачей РТ, от которой, прежде всего, зависят международный имидж не только государства но и всей таджикской нации.

Список литературы

1. Международная хартия физического воспитания и спорта / Декларация Организации Объединенных Наций 21 ноября 1978 г.
2. Конституция Республики Таджикистан. <http://www.mmk.tj>.
3. Андреев, С.А. Сборник международных нормативных актов / С.А. Андреев. М.: Стар, 2011. – С. 256.
4. Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года. <http://www.mmk.tj>.
5. Закон Республики Таджикистан «О спортивной подготовке» от 19 марта 2013 года. <http://www.mmk.tj>.
6. Закон Республики Таджикистан «О детско-юношеском спорте» <http://www.mmk.tj>.
7. Гражданский кодекс Республики Таджикистан. Душанбе, 1999.
8. Трудовой кодекс Республики Таджикистан. Душанбе, 1997.

9. Уголовный кодекс Республики Таджикистан Душанбе, 2004.

10. Шевченко О.А. Особенности правового регулирования труда профессиональных спортсменов. Автореф. дис. ... канд. юр. наук. М., 2011. 22 с.

11. Скачкова Г.С. Особенности регулирования трудовых отношений в области физической культуры и спорта // Трудовое право. 2010. №5. – С. 70-71.

12. Брагинский М.И. Основные учения о непоименованных (безымянных) и смешанных договорах. М., 2012. – С. 57-77.

13. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: общие положения. М., 2010. – С. 331-334.

14. Огородов Д.В., Чебышев М.Ю. Смешанный договор и вопросы теории правового регулирования // Законодательство и экономика. 2010. №3. – С. 52-53.

Аннотатсия**Оид ба ташаккулёбии қонунгузории варзишии Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Мақолаи мазкур ба таҳлили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи варзиш баҳшида шудааст. Масъалаҳои инкишофи қонунгузории соҳаи варзиш баррасӣ гардида, роҳҳои ҳал намудани онҳо низ тавсия гардидаанд.

Аннотация**К вопросу о становлении спортивного законодательства Республики Таджикистан**

Данная статья посвящена анализу законодательства Республики Таджикистан, регулирующего спортивную сферу. Исследованы проблемы развития спортивного законодательства, приведены пути их решения.

Annotation**On the issue of formation of sports legislation of the Republic of Tajikistan**

This article is devoted to analysis of the Republic of Tajikistan legislation regulating the sports field. Investigated the problems of the development of sports legislation and given their solutions.

Шарипов С.С.,

*преподаватель кафедры «Криминалистика
и судебно-экспертной деятельности»*

юридического факультета ТНУ

E-mail: SHSS-85@mail.ru

ВИДЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕИСПОЛНЕНИЕ ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО ВОСПИТАНИЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

***Калидвожаҳо:** ҷавобгариҳои оилавӣ; маъмури ва ҷиноятӣ; иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболигон; маҳдуд ва маҳрум кардан аз ҳуқуқи падарӣ ва модарӣ.*

***Ключевые слова:** семейная ответственность; административная и уголовная ответственность; неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетних; ограничение и лишение родительских прав.*

***Keywords:** family; administrative and criminal responsibilities; nonexecution of duties for the upbringing of minorities; restriction and deprivation of parental rights.*

Вопросы воспитания детей в Республике Таджикистан в основном регламентируются Законом РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей».

Согласно Семейного кодекса Республики Таджикистан (далее – СК РТ) ребенок имеет право на воспитание своими родителями, обеспечение его интересов, всестороннее развитие, уважение его человеческого достоинства (Ст.54 СК РТ). Также в СК РТ закреплены принципы, согласно которым родительские права не могут осуществляться в противоречии с интересами детей или способы воспитания детей должны исключать пренебрежительное, жестокое, грубое, унижающее человеческое достоинство обращение, оскорбление или эксплуатацию детей (Ст.65 СК РТ).

Уважение человеческого достоинства ребенка в семье – неотъемлемая часть его надлежащего воспитания. Родители, нарушающие эти требования, а также осуществление родительских прав в ущерб правам и интересам детей, несут ответственность в установленном законом порядке (ст.65 СК РТ). Провозглашая такое право, СК РТ определяет одним из главных направлений семейного воспитания и определения ответственности в семейном, административном и уголовном законодательстве, и формулирует принципиально важный

критерий разрешения разного рода споров по воспитанию детей.

Одной из проблем семейного права РТ является система мер семейно-правовой ответственности, а именно институты лишения и ограничения родительских прав (ст.69-76 СК РТ), а также отобрания ребенка у родителей в административном порядке (ст.77 СК РТ). Должен сказать, что ограничение родительских прав в СК РТ предусмотрено в ст.73 как отобрание ребенка без лишения родительских прав. С введения в действие положений о семейно-правовой ответственности прошло много лет, и накопленный опыт применения этих норм позволяет нам сделать некоторые выводы.

В подавляющем большинстве случаев родители, в отношении которых предъявлены требования о лишении родительских прав, относятся к исходу судебного разбирательства безразлично. Зачастую мать, лишённая родительских прав в отношении одного ребенка, производит на свет второго и третьего, и в их отношении ее последовательно продолжают по суду лишать прав. Безразличное отношение матерей и отцов к своему потомству имеет в своей основе массу причин, причем главными среди них являются неясность смысла существования и бесцельное пребывание в среде себе подобных. Более того, родители не очень огорчены, что их лишили ро-

дительских прав, поскольку освобождаются от ответственности за своих детей [1].

Неэффективность проводимых в настоящее время судебных процедур наиболее ярко проявляется в невозможности защитить интересы ребенка при лишении родительских прав. На основании п.4 ст.71 СК РТ ребенок, в отношении которого родители (или один из них) лишены родительских прав, сохраняет право собственности на жилое помещение или право пользования жилым помещением. Как правило, после вступления в законную силу судебного решения, ущемляющего родителя в правах, ребенка помещают в специальные учреждения. При этом родитель продолжает пользоваться жилым помещением, а ребенок вынужден проживать в условиях общежития. Очевидно, что права ребенка в этом случае нарушаются, однако никто не предпринимает мер к их защите.

К сожалению, данная мера ответственности как ограничение родительских прав в СК РТ или редко применяется в практике, или применяются не по назначению. Согласно ст.73 СК РТ ограничение родительских прав применяется в двух случаях: во-первых, когда оставление ребенка с родителем опасно для ребенка по обстоятельствам, не зависящим от родителей, во-вторых, когда не установлены достаточные основания для лишения родителя родительских прав. По нашему мнению второе основание ограничения родительских прав способно создать действенную систему предупреждения нарушений прав детей, поскольку в этом случае родитель, отстраняясь временно от воспитания ребенка, еще может изменить свое поведение. В действительности это редко происходит, поскольку органы опеки и попечительства или медлят обращаться в суд и дожидаются появления достаточных оснований для лишения родительских прав, или не разбираются в сути данной нормы. В связи с этим, упускается драгоценное время, когда еще можно сохранить семью и способность родителей воспитывать своего ребенка.

Таким образом, можно признать, что лишение и ограничение родительских прав, традиционно относимые в науке и практике к мерам юридической ответственности и не выполняются в настоящее время ни задач наказания и перевоспитания родителей, ни функций защиты прав детей.

Считаем целесообразным, что назрела необходимость по-новому подойти к правовому регулированию процедуры лишения и ограни-

чения родительских прав. Данные меры должны быть направлены на защиту интересов ребенка, а не на освобождение бессовестных родителей от ответственности за воспитание ребенка. Поэтому такие родители должны быть ограничены в родительских правах и направлены на принудительное лечение от алкоголизма и наркозависимости (при таких заболеваниях), совмещая и общественные работы. Если после прохождения данных процедур, родители не исправляются, то можно применять процедуру лишения родительских прав.

Неисполнение родителями или иными законными представителями несовершеннолетних обязанностей по содержанию и воспитанию ребенка влечет и административную ответственность.

Необходимо отметить, что диспозиция статьи 90 Кодекса об административных правонарушениях (далее КоАП) РТ понятие «родители, иные законные представители несовершеннолетних, преподаватели или другие работники образовательных или воспитательных учреждений, а также лица, которые осуществляют воспитание детей по договору» не охватывает весь возможный круг специальных субъектов административной ответственности по данным составам. Получается, что не несут административной ответственности лица, которые осуществляют воспитание детей добровольно. А по Уголовному Кодексу (далее УК) РТ не несут ответственности лица, которые осуществляют воспитание детей по договору или добровольно. Необходимо отметить, что данные лица по Гражданскому кодексу РТ являются субъектами гражданско-правовой ответственности за вред, причиненный несовершеннолетними детьми (п.3 ст.1088 ГК РТ).

Нужно дополнить круг субъектов ответственности по указанным составам и отнести к их числу лиц, на которых договором возложено или добровольно взятых на себя обязанностей по воспитанию и надзору за несовершеннолетним. Также, должен сказать, что в зависимости от экономического положения РТ по сравнению с действующей редакцией ст.90 КоАП РТ предусматривает ничтожно малые санкции, применяемые к родителям и заменяющим их лицам, несоизмеримые объему причиняемого их действиями вреда. Так, по ст.90 КоАП РТ размер штрафа составляет от трех до пяти показателей для расчетов. То есть, согласно Закона РТ «О государственном

бюджете Республики Таджикистан на 2016 год» [3] от 120 до 200 сомони. Нам представляется, следует повысить размер штрафа, взыскиваемого на основании ст.90 КоАП РТ.

Кроме того, на наш взгляд, целесообразно дополнить ст.90 КоАП РТ частью второй, устанавливающей ответственность за повторное совершение административного правонарушения, предусмотренного частью первой в течение года. А также совершения данного правонарушения со стороны руководителей образовательных, воспитательных, лечебных либо иных учреждений для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, за ненадлежащее содержание, воспитание, обучение и (или) защиту прав и интересов несовершеннолетних, находящихся в указанных учреждениях. Потому как дети, пребывающие в детских домах, интернатах, домах ребенка, уже претерпели страдания, причиненные действиями их родителей, и ненадлежащая забота о детях со стороны администрации таких учреждений причиняет дополнительный вред их физическому, психическому и нравственному развитию. К сожалению, факты нарушения прав детей, содержащихся в образовательных, воспитательных, лечебных либо иных учреждениях для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, нередки. Такое отношение с такими детьми приведет к тому, что они больше преклоняются к маргинальному образу жизни и это может, служить одной из причин совершения административных правонарушений или преступлений со стороны несовершеннолетних. По нашему мнению, по отношению к руководителям указанных учреждений допустимо применение административного штрафа в размере от десяти до двадцати показателей для расчетов.

Неисполнение указанными лицами обязанностей по обучению и воспитанию детей при определенных условиях, когда оно соединено с жестоким обращением с несовершеннолетним, влечет также и уголовную ответственность.

Неисполнение обязанностей по обучению и воспитанию несовершеннолетнего по ст.174 УК РТ наказывается штрафом в размере от двухсот до пятисот показателей для расчетов или ограничением свободы на срок до двух лет либо лишением свободы на тот же срок с лишением пра-

ва занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового.

В аспекте санкций против преступников по данной проблеме, с нашей точки зрения законодатель РТ допустил некоторые ошибки. Дело в том, что судебная практика показывает, что большинство лиц привлекаемых к уголовной ответственности по данной статье в связи с их образом жизни или имеют крайне низкие доходы или не имеют определенного рода занятия. Зачастую доход этих лиц не является стабильным и легальным. К сожалению, неисполнение родительских обязанностей, соединенное с жестоким обращением с несовершеннолетним, преступление, совершаемое чаще всего в беднейших слоях таджикского общества. В связи с этим, по нашему мнению эффективным воздействием на правонарушителей в этом случае может быть только принудительный труд, поскольку при отсутствии у преступника заработка применение к нему такой меры уголовного наказания, как штраф, не сыграет ни превентивной, ни карательной роли.

Поэтому мы предлагаем, в ст.174 УК РТ предусмотреть наказание в виде обязательных работ до двухсот сорока часов и исправительных работ на срок до двух лет.

Таким образом, проблема неисполнения обязанностей по воспитанию несовершеннолетних остается одной из самых серьезных с точки зрения ее социальных, экономических и демографических последствий, что говорит о необходимости совершенствования всего комплекса механизмов применения юридической ответственности в рамках семейного, административного и уголовного законодательства РТ.

Список литературы

1. Афанасьева И.В. Ответственность за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетних / Вопросы ювенальной юстиции. 2008, №1 // КонсультантПлюс – 2012.
2. Закон РТ «О государственном бюджете Республики Таджикистан на 2016 год» от 18 ноября 2015 г. №224 // Национальный центр законодательства при Президенте РТ [Электронный ресурс]: <http://www.mmk.tj>.

Аннотатсия

Навъҳои ҷавобгарӣ барои иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболиғон тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур намудҳои ҷавобгарӣ барои иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболиғон аз рӯи қонунгузории оилавӣ, маъмурӣ ва ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Аннотация

Виды ответственности за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетних по законодательству Республики Таджикистан

В статье анализируются виды ответственности за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетних по семейному, административному и уголовному законодательству Республики Таджикистан.

Annotation

Types of liability for breach of duty to educate minors under the laws of the Republic of Tajikistan

The article analyzes the types of liability for non-performance of duties on education of minors in family, administrative and criminal legislation of the Republic of Tajikistan.

Мельник Р.С.,
профессор кафедры административного права,
директор Центра немецкого права Киевского
национального университета имени Тараса
Шевченко, доктор юридических наук

ИСХОДНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ТЕОРИИ ТОЛКОВАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО АКТА

Калидвожахо: тафсир; санади маъмурӣ; принцип; Конституцияи Украина.

Ключевые слова: толкование; административный акт; принцип; Конституция Украины.

Keywords: interpretation; administrative act; principle; The Constitution of Ukraine.

Субъекты публичной администрации, выполняя возложенные на них функции и задачи, каждый день издают огромное количество различных по содержанию и юридическим последствиям административных актов. Адресатами административных актов становятся физические и юридические лица частного права, юридические лица публичного права, коллективные образования, не имеющие статуса юридического лица. В некотором смысле административный акт может касаться также и административного суда, в частности, в ситуации осуществления судебного контроля, когда суд уполномочен определить, соответствует ли акт закону или соответствуют ли закону производные от акта решения и действия субъектов публичной администрации. Каждый из упомянутых адресатов административного акта, соответственно, вынужден «знакомиться» с ним или, говоря иначе, толковать его. Ведь без этого невозможно осуществить реализацию акта или воспользоваться возможностями (разрешением, согласованием и т.п.), которые он предоставляет тому или иному адресату. Правильными в связи с указанным звучат слова тех авторов, которые подчёркивают, что условием правильной реализации норм права, а в нашем случае, – индивидуального распоряжения, является установление их смысла и содержания, что достигается путём использования способов толкования [1, с. 5].

Попутно замечу, что довольно часто толкование одного и того же административного

акта может происходить одновременно разными субъектами, у которых при этом есть противоположные интересы. В качестве примера можно привести распоряжение руководителя полиции г. Киева, сформулированное в устной форме и адресованное участникам митинга: **«Требую прекратить собрание, о проведении которого не было заблаговременно сообщено Киевской городской администрации. Объявляю собрание распущенным».**

Названный административный акт, с одной стороны, уполномочивает сотрудников полиции на применение в отношении участников распущенного собрания принудительных мер физического характера, а с другой, – информирует их о запрете продолжения митинга. Таким образом, субъектами толкования данного распоряжения будут и сотрудники полиции, для которых данное распоряжение превращается в решение, подлежащее исполнению, и соответствующие физические лица. Понятно, что в этой ситуации, а также во многих подобных, очень важно, чтобы каждый из адресатов одинаково понимал содержание распоряжения руководителя полиции, поскольку в противном случае неминуем будет конфликт между ними. Толкованием этого распоряжения, в определённых случаях, может заняться и административный суд, который, как минимум, из двух вариантов его понимания, представленных участниками судебного спора (полиция и участники собрания), должен выбрать единственно «правильный».

Отмечу, что изложенная ситуация может быть усложнена случаями употребления в административном акте **неопределённых** либо **относительно определённых юридических категорий** [2, с. 439], таких, например, как «общественный порядок», «национальная безопасность», «в кратчайшие сроки» и т.п., которые, очевидно, могут быть восприняты (истолкованы) адресатами административного акта не в том смысле, который вкладывался в них субъектом его издания. В психологии подобная ситуация получила название **феномена разного восприятия аналоговой информации**, который может приводить к возникновению споров и недоразумений между участниками общественных отношений.

В связи с этим, важное практическое значение приобретает **теория толкования административного акта**, которая, к сожалению, не разработана на уровне отечественной юридической доктрины. По определённым причинам произошло так, что о толковании речь идёт только в контексте права [3], Конституции [4] и/или законов [5], что, однако, не мешает нам вести речь и о толковании административных актов, в том числе и потому, что последние так же, как и нормативные акты, предназначены для **регулирования** общественных отношений [6, с. 262].

Таким образом, раскрытие и познание действительного (правильного) содержания административного акта является необходимым шагом, ведь без этого не может быть обеспечена обязательность выполнения принятого субъектом публичной администрации решения. Иначе говоря, **толкование административного акта является обязательным элементом его реализации, а также контроля его законности.**

Предмет толкования в контексте административного акта

Предметом толкования административного акта становится зафиксированная и выраженная в словах, цифрах, действиях и т.п., ограниченная в нормативном порядке **воля субъекта** его издания, **действительное содержание (сущность) которой и раскрывается через толкование.** И действительно, для всех, кто сталкивается с административным актом, важным является именно воля, а не

слово, цифра или действие, закреплённые в акте, поскольку последние выполняют лишь функцию объективизации этой воли. И, если субъект публичной администрации сформулировал в административном акте не то требование, которое хотел сформулировать в действительности, **нужно толковать административный акт в соответствии с действительной его волей и мыслями**, не принимая во внимание при этом словесное (письменное) содержание акта.

Воля субъекта издания административного акта формируется на основании **совокупности факторов**, а именно:

- фактических;
- нормативных;
- субъективных.

Таким образом, все названные факторы должны быть надлежащим образом изучены и оценены во время толкования административного акта.

Давая общую характеристику теории толкования административного акта, необходимо сделать акцент и на том факте, что данный вид толкования может быть назван **вторичным толкованием**, ибо осуществляется такое толкование в отношении уже совершённого (принятого) акта правоприменения. **Первичным** же было толкование нормы Конституции Украины (закона) на этапе подготовки к принятию (изданию) административного акта, когда осуществлялся «перенос» обезличенной правовой нормы на конкретную жизненную ситуацию. Это, как следствие, означает, что толкование административного акта направлено на решение несколько большего количества задач, в сравнении с теми, которые решаются на уровне первичного толкования. К таким задачам можно отнести:

- 1) определение действительной правовой природы решения (распоряжения) субъекта публичной администрации;
- 2) установление соответствия административного акта духу права и букве закона;
- 3) определение цели издания административного акта;
- 4) установление соответствия процедуры издания административного акта требованиям процедурного законодательства;
- 5) определение действительного содержания воли субъекта, издавшего административный акт.

Определение действительной правовой природы решения (распоряжения) субъекта публичной администрации

Определение действительной правовой природы решения (распоряжения) субъекта публичной администрации сводится к ответу на вопрос: а является ли такое решение административным актом? Как известно, публичная администрация имеет в своём арсенале достаточно обширный перечень инструментов, среди которых нормативные акты, административные акты, административные договоры, акты-планы, акты-действия, служебные распоряжения [7, с. 243-394]. Использование таких инструментов должно осуществляться с соблюдением определённых материальных и процедурных требований. При этом мы не должны забывать и тот факт, что применение каждого из них может повлечь и различные правовые последствия, что обуславливает, в том числе, и особенности контроля, осуществляемого в этом случае административным судом.

В связи с этим, первым, требующим ответа вопросом, есть вопрос о том, является ли подлежащее толкованию решение (распоряжение) субъекта публичной администрации административным актом как таковым.

Установление соответствия административного акта духу права и букве закона

Публичная администрация представляет собой подчинённую праву и закону совокупность субъектов, для которых определяющую роль играют положения Конституции Украины [8]. Это прямо исходит из текста Основного Закона, где указано что «органы законодательной, исполнительной и судебной власти осуществляют свои полномочия в установленных этой Конституцией границах и в соответствии с законами Украины» (ч. 2 ст. 6). Изложенное означает, что **любой административный акт, принятый субъектом публичной администрации, должен соответствовать, прежде всего, основным конституционным принципам, через призму которых, соответственно, и должно происходить его толкование. Иначе говоря, речь идёт о том, что следующей задачей толкования административного акта является проверка его соответствия конституционным положениям,**

которые регламентируют взаимоотношения частного лица и власти, ведь административный акт может возникнуть только в этой «системе координат».

Человеческое достоинство

Конституция Украины содержит ряд положений, которые являются определяющими для сосуществования человека и публичной администрации, а раз так, то они в обязательном порядке должны быть приняты во внимание при толковании административного акта. Первое место среди таких положений принадлежит ч.1 ст.3 Конституции Украины, где речь идёт о **человеческом достоинстве**, которое, фактически, приобретает статус самостоятельного основоположного права человека. В частности, в названной статье отмечено, **что человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью.** О достоинстве упоминается также и в ч.1 ст.28 Конституции Украины, где отмечено, что никто не может быть подвергнут пыткам, жестокому, нечеловеческому или унижающему его достоинство отношению или наказанию. Итак, из этих конституционных положений следует, что субъекты публичной администрации, в том числе в рамках процесса подготовки и издания административного акта, должны избегать любых действий и/или решений, которые бы затронули достоинство его адресата. Это также означает, что в государстве, где человек является не объектом действий публичной администрации, а её партнером, его достоинство должно восприниматься как наивысшая ценность. Соответственно, одним из вопросов, требующих ответа в процессе толкования административного акта, является **вопрос о том, было ли учтено при издании акта требование о соблюдении достоинства человека.**

Основные права человека и гражданина. Принцип пропорциональности

В развитие сказанного необходимо обозначить, что не только достоинство человека, но и его основные (конституционные) права и свободы играют важную роль в деле толкования административного акта. Иначе гово-

ря, при его подготовке и издании публичная администрация связана необходимостью их учёта, соблюдения либо гарантирования. Это вытекает из ч. 2 ст. 3 Конституции Украины, где подчёркивается, что «права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства». Таким образом, **административный акт не может приниматься, если это приведёт к обесцениванию или ограничению прав и свобод частного лица**. В тех же случаях, когда публичная администрация принимает отягчающий административный акт, при условии законного полномочия, она должна ориентироваться на необходимость соблюдения принципа **пропорциональности вмешательства** [9, с. 50-55] в защищённую Конституцией Украины сферу. Таким образом, следующим вопросом, подлежащим выяснению в связи с толкованием административного акта, является вопрос о том, **не нарушают ли его положения основные права и свободы частного лица и соблюден ли принцип пропорциональности**.

Полномочия субъекта публичной администрации

Важное значение для процедуры издания административного акта имеет также и положение ч. 2 ст. 19 Конституции Украины, где установлено, что публичная администрация в своих действиях и решениях ограничена **полномочиями**, определёнными Конституцией и законами Украины. Это, как следствие, означает, что административный акт может быть издан лишь тем субъектом публичной администрации, который уполномочен на это Конституцией и/или законом Украины, и лишь по тем вопросам, которые определены названными актами. Такой категоричный вывод (необходимости уполномочивания законом) касается, однако, лишь случаев принятия вмешательных административных актов [10], т.е. тех, которые ограничивают права и свободы человека и гражданина или отказывают в их реализации, поскольку в ст. 92 Конституции Украины сказано, что исключительно законами Украины определяются права и свободы человека и гражданина, гарантии этих прав и свобод. Данный вывод может быть подтверждён и иными статьями Основного Закона, в которых формулируют-

ся условия ограничения того или иного права гражданина. Так, в ч.2 ст.39 Конституции Украины сказано, что ограничение права на свободу мирных собраний может быть установлено судом на основании закона.

Иной может быть ситуация с нормативным определением компетенции субъектов публичной администрации на издание содействующих административных актов. В этом случае компетенция может определяться и подзаконным актом, но при условии, что (1) Конституция и/или закон позволили субъектам публичной администрации издавать собственные нормативные акты статусного характера и (2) содействующий нормативный акт не содержит в себе каких-либо ограничений прав и свобод частного лица [10, с. 27].

Из изложенного следует такой вывод: в процессе толкования административного акта подлежит обязательному выяснению вопрос о соответствии сформулированных в нём положений (требований, запретов и т.д.) нормативно определённым полномочиям субъекта его издания.

Принцип равенства

В Конституции Украины принцип равенства упоминается в ряде статей. Так, вч.1 ст.21 провозглашено, что все люди являются свободными и равными в своём достоинстве и правах; ч.1 ст.24 гласит о том, что граждане имеют равные конституционные права и свободы и являются равными перед законом; ч.5 ст.36 говорит о равенстве всех объединений перед законом.

Из упомянутых конституционных положений следует, что **публичная администрация не может по-разному решать одинаковые ситуации, а разные – одним и тем же способом**. Соблюдение принципа равенства может привести к тому, что возможности выбора публичной администрацией вариантов решений будут сведены к ситуации, когда останется только один правильный вариант [11].

В контексте административного акта это означает, что его толкование должно быть направлено на установление факта соблюдения субъектом публичной администрации во время издания такого акта принципа равенства.

Принцип участия

Конституция Украины определяет, что народ является единственным источником власти в государстве, приобретая в связи с этим возможность реализовывать власть как непосредственно (самостоятельно), так и опосредованно, т.е. путем её делегирования органам государственной власти и органам местного самоуправления. Кроме того, ст. 38 Основного Закона предоставляет гражданам возможность принимать непосредственное участие в управлении государственными делами. Данные положения наталкивают на мысль о том, что частные лица должны быть вовлечены в процесс разработки и принятия административного акта, особенно такого, который ограничивает права и/или свободы частного лица. Такое вовлечение может снять в будущем ряд вопросов, связанных как с неправильным пониманием адресатом положений административного акта, так и с неучтением позиций (мыслей) адресата во время формулирования предписаний акта [10, с. 24].

Таким образом, в ходе толкования административного акта должен быть получен ответ на вопрос, необходимо ли было вовлекать частных лиц в процесс подготовки и издания акта, и, если это было необходимо, то было ли соблюдено данное требование.

Принцип юридической определённости

Юридическая определённость, выступая элементом принципа верховенства права [12, с. 68], ориентирует не только законодателя, но и субъектов публичной администрации на издание таких решений, которые были бы сформулированы с достаточной чёткостью и ясностью, а также давали бы возможность адресатам наперёд, т.е. до момента их реализации, понять/спрогнозировать действие решений. Данный принцип приобретает особенное значение для административного акта, который, по сути, является средством перенесения правил общенормативного характера на конкретный субъект или конкретную ситуацию. Несоблюдение субъектом публичной администрации во время подготовки и издания административного акта принципа юридической определённости делает его (акт) не правовым, а значит и таким, который не влечёт юридических последствий.

Принцип разделения властей

Принцип разделения властей, будучи основополагающим принципом функционирования государства, ориентирован на формирование в государстве системы сдержек и противовесов, которые обеспечили бы эффективную реализацию публичной власти. Однако необходимо помнить о том, что данный принцип действует не только на уровне организации власти; его действие продолжается и в процессе реализации власти. Так, он исключает принятие органами исполнительной власти тех решений, которые отнесены к исключительной компетенции парламента. Таким образом, толкование административного акта позволит, в том числе ответить и на вопрос о соблюдении данного принципа субъектом его издания.

Определение цели административного акта

Определение цели административного является тем критерием, который позволяет установить как законность самого акта, так и действительное содержание воли субъекта его издания.

Цель административного акта обеспечивает его согласованность с функциями и задачами, возложенными на того или иного субъекта публичной администрации. Данный аспект является очень важным ибо, как известно, полномочия субъекта публичной администрации являются производными от возложенных на него функций и задач, что, соответственно, не может не отразиться и на содержании административного акта.

Важность данного аспекта может быть подтверждена ссылкой на п.2 ч.3 ст.2 Кодекса административного судопроизводства Украины [13, с. 446], анализ содержания которого позволяет сделать вывод о том, что административный суд может принять решение о признании административного акта незаконным, если будет установлено, что цель его принятия не согласовывается с целью наделения субъекта публичной администрации соответствующими полномочиями.

Установление соответствия процедуры издания административного акта требованиям процедурного законодательства

Административный акт как таковой может найти внешнее выражение лишь вследствие определённой процедурной деятельности, проведённой субъектом публичной администрации. Указанная деятельность, хотя и носит подготовительный характер, но является чрезвычайно значимой. Ведь в процессе её осуществления решаются важные подцели, которые также должны быть приняты во внимание во время толкования административного акта.

Принятие административного акта, как и любого другого юридического акта (например, акта, принятого по правилам уголовного или административного процесса), осуществляется с соблюдением определённой процедуры. Однако в рамках производства по принятию административного акта значение такой процедуры резко возрастает ибо, в отличие от названных судебных процессов, где субъект издания юридического акта (судья) является процессуально независимым лицом, субъект издания административного акта такой независимостью (отстранённостью) не обладает, что, как следствие, делает более уязвимым правовое положение частного лица. Исходя из этого, процедура принятия административного акта имеет своей целью усиление процессуального положения частного лица. Вместе с тем необходимо помнить и о том, что процедура не может быть организована таким образом, чтобы блокировать реализацию того или иного права частного лица. В этом контексте уместной выглядит выдержка из одного из решений Федерального Конституционного суда Германии, где сказано, что «процедурное законодательство, которое приводит к возникновению риска обесценивания материального конституционного права, является несовместимым с защищённым конституционной нормой основным правом» [10, с. 20].

Таким образом, толкование административного акта предусматривает необходимость выяснения вопроса о соблюдении во время его издания ряда процедурных принципов-требований: принципа официальности, принципа информирования, принципа заслушивания сторон, принципа доступа к документам. Несоблюдение этих принципов может существенно повлиять на содержание административного акта, «искривить» его смысл и изначальную волю субъекта его издания.

Определение действительного содержания воли субъекта, издавшего административный акт

Теоретический анализ принятого субъектом публичной администрации решения, соотношение его с материальной и процедурной основами, проверка согласованности административного акта с целью наделения публичной администрации соответствующими полномочиями, а также учёт фактических обстоятельств, в границах которых был принят административный акт, – всё это позволяет сделать вывод о действительном содержании воли субъекта, его издавшего. В случае определения несогласованности воли субъекта издания административного акта его содержанию, заинтересованные лица должны иметь возможность, в зависимости от конкретных обстоятельств, уклониться от его применения и/или исполнения и/или поставить вопрос о проверке его законности.

Вывод

Надлежащее и полное толкование административного акта закладывает необходимую основу не только для его правильного применения и исполнения, но и для контроля, в том числе, судебного за его законностью. Понимание мотивов принятия административного акта, а также его содержания способствует правильной и полной реализации прав и свобод частных лиц. В этой связи, целесообразным является возложение в нормативном порядке на субъекты публичной администрации обязанности разъяснять заинтересованным лицам как содержание административного акта, так и информировать их о способах его реализации и обжалования.

Список литературы

1. Толстик В.А. Системное толкование норм права / В.А. Толстик, Н.Л. Дворников, К.В. Каргин. – М., 2010. – С. 5.
2. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. – К.: ЮрінкомІнтер, 2015. – С. 439.
3. Власов Ю.Л. Проблемы толкования норм права: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001; Черданцев А.Ф. Толкование права и договора. – М.: Юнити, 2003.

4. Тодыка Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. – Х.: Факт, 2001.

5. Коханюк Т.С. Системне тлумачення кримінального закону: монографія. – Львів: ЛьвДУВС, 2014; Спасов Б. Закон и его толкование / Пер. с болг. Калюшин Е.И., Сафонов В.М. – М., 1986.

6. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право / Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко: Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. – К.: Ваіте, 2014. – С. 262.

7. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. – К. : ЮрінкомІнтер, 2015. – С. 243-394.

8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. 141.

9. Фуфалько Т.М. Місце принципу про-

порційності в системі права // Право і безпе-ка. – 2012. – № 1 (43). – С. 50–55.

10. Iris Reder, Auslegung von Verwaltungsakten. Kiel : Lorenz-von-Stein-Inst. für Verwaltungswiss. an der Christian-Albrechts-Univ. zu Kiel, 2002., S. 26.

11. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. та інші]; за заг. ред. І.С.Гриценка. – К. : Юрінком Інтер, 2015., с. 448; Iris Reder, Auslegung von Verwaltungsakten. Kiel : Lorenz-von-Stein-Inst. für Verwaltungswiss. an der Christian-Albrechts-Univ. zu Kiel, 2002., S. 23.

12. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право / Р. С. Мельник, В. М. Бевзенко : Навчальний посібник / За заг. ред. Р.С.Мельника. – К.: Ваіте, 2014. – С. 68.

13. Кодекс адміністративного судопроизводства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. Ст.446.

Аннотатсия

Холатҳои назарияи тафсири санади маъмури

Дар мақола тафсири далхдор ва пурраи санади маъмури бо истифодаи дурусти назария аз ҷониби субектони тафсиркуандаи санади маъмури ва татбиқи дурусти онҳо дар амалия таҳлил карда мешавад.

Аннотация

Исходные положения теории толкования административного акта

В статье анализируется надлежащее и полное толкование административного акта с правильным применением теорий со стороны субъектов толкования административного акта и их правильного применение на практике.

Annotation

Assumptions of the administrative act of interpretation theory

The article analyzes the proper and complete interpretation of the administrative act with the correct application of the theory of interpretation on the part of the subjects of the administrative act and their proper application in practice.

Қурбонова М.,

*сармутахассиси шуъбаи қонунгузори
кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва
ҳифзи муҳити зисти ММК*

Замираи Қурбон,

*мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид
ба молия, андозу ғумрук ва фаъолияти бонкии
ММК*

Маҳмаширифзода А.,

*мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид
ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи
ҳуқуқи ММК*

Ҳамдамзода С.,

*мутахассиси шуъбаи қонунгузори кишоварзӣ,
истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити
зисти ММК*

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАӢ-ҲУҚУҚИИ ҚОНУНГУЗОРИИ САРВАТҲОИ ЗЕРИЗАМИНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҚОНУНГУЗОРИИ ДАВЛАТҲОИ ХОРИҶӢ

Мутобиқи моддаи 13 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарватҳои зеризаминӣ дар баробари замин, об, фазои ҳавой, олами набототу ҳайвонот ба ҳайси моликияти истисноии давлат эътироф гашта, давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ кафолат медиҳад. Илова бар ин, ҳифзи табиат, аз ҷумла, ҳифзи сарватҳои зеризаминӣ вазифаи конституционии ҳар як шаҳрванд мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 январи соли 2015, таъкид намуданд: «Дар шароити имрӯза азхудкунии самараноку оқилонаи захираҳои қабри замини Тоҷикистон, маблағгузорӣ барои истихроҷ ва коркарди маъдан, инчунин корҳои ҷустуҷӯиву геологӣ ва иқтишофи конҳои нав тавассути ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ аз ҷумлаи самтҳои муҳими рушди соҳаи саноат ва ҳалли масъалаҳои иқтимоӣ, хусу-

сан ташкили ҷойҳои нави корӣ маҳсуб меёбад» [1].

Лозим ба ёдоварист, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи маъданиву ашёи хоми зиёде дорад, ки ҳаҷми он барои таъмин намудани азхудкунии саноатии он ва рушди соҳаи дар ояндаи дарозмуддат кофӣ мебошад. Айни ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 600 конҳои омӯхта шудаанд, ки дорои иқтидори тасдиқгардидаи коркарди минбаъда мебошанд.

Бояд қайд намуд, ки масъалаи истифодабарии оқилонаи қабри замин мубрам будани ҳудуди мефаҳмонад. Бештари мамлакатҳо ба ҳамкорӣ дар соҳаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ ҷалб карда шудаанд. Конфронсҳои байналмилалӣ гузаронида шуда, созишномаҳои байнидавлатӣ баста мешаванд, тағйиру иловаҳо дар қонунгузори миллӣ ворид карда мешаванд. Ҷӣ тавре дар адабиёт қайд карда шудааст, нафт, газ, ангишт, маъдан ва дигар захираҳои минералии қураи Замин - бузургтарин захираҳои

мебошанд, ки сол то сол кам мешаванд ва самараи ёфтани канданиҳои нав ва ҷалб намудани онҳо дар гардиши иқтисодиёт пурра муайян карда нашудааст. Беасос нест, ки назарияи ногузири «гуруснагии табиат» ҷонибдорони зиёди худро дар илми иқтисодиёт ёфта истодааст, яъне истихроҷи муносири захираҳои табиӣ нав нашуда, захираи онҳо кам мегарданд ва ба ақидаи иқтисодчиёни машҳур ин воситаҳо метавонад дар оянда истифода шаванд [2, 13-30].

Бештари кишварҳо ба ҷустуҷӯи мукамалгардонии қонунгузории худ дар соҳаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ машғуланд.

Дар алоқа бо ин дар моддаи мазкур қонун дар бораи захираҳои минералӣ, ба монанди Русия, Ўзбекистон ва Тоҷикистон тадқиқ карда мешаванд, ки таҷрибаи ҳуқуқии батанзимдарории истифодаи ҷаъри замин дар давлатҳои дигар, ҳангоми муқоисақунӣ бо таҷрибаи байналмилалӣ ҳуқуқӣ пайдо карда мешавад. Ба ғайр аз ин ҳамкориҳои мақсаднок дар байни Ўзбекистон, Тоҷикистон ва Русия оид ба истифодабарии идораи захираҳои минералӣ маҳдуд дар назар дошта шудаанд.

Бояд қайд намуд, ки қонунҳо дар бораи сарватҳои зеризаминӣ ҳам дар Ўзбекистон ва ҳам дар Тоҷикистон танҳо соли 1994, яъне аз замони барҳамхӯрии Иттифоқи Шуравӣ ва таъсис ёфтани Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар заминаи давлатҳои соҳибситиқлол қабул карда шудаанд. Сохтори қонунҳои номбаршуда ба ҳам монанд буда, дар давраи истифодаи ин қонунҳо ба онҳо тағйироту иловаҳо ворид карда шудаанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми сарватҳои зеризаминиро ҳамчун қисми ҷаъри замин, ки поён аз қабати хок ва дар мавриди набудани он дар тағи баҳрҳо, кӯлҳо, дарёҳо ва дигар обанборҳо то умқи дастрас, ки қабати онҳо барои гузаронида ни қорҳои геологӣ ва истифодаи маъданҳои фойданок дар асоси қомёбиҳои илмию техникӣ дастрас аст, маънидод менамояд (моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» [3] ва мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» дар моддаи 2 мафҳуми сарватҳои зеризаминӣ заминро ҳамчун «қисми решагии замин, ки аз қабати хокии паст ва ҷаъри объектҳои обӣ то ҷуқу-

рии доманпахнкарда ҷойгиранд ва барои омӯзиши геологӣ ва азхудқунӣ дастрасанд» [4], маънидод карда шудаанд.

Ин муқаррароти ҳарду қонуни зикрғардида бо муқаррароти қонуни Федератсияи Русия «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» мутобиқ буда, «ҷаъри заминро қисми решагии замин, ки аз қабати хокии паст ва ҷаъри объектҳои обӣ то ҷуқурии доманпахнкарда ҷойгиранд ва барои омӯзиши геологӣ ва азхудқунӣ дастрасанд», маънидод карда мешавад» (Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ», соли 1992) [5].

Мақсади Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ», ин муқаррар намудани асосҳои ҳуқуқии омӯзиш, ҳифз ва истифодабарии сарватҳои зеризаминӣ муайян гардидааст.

Дар фасли якуми қонунҳои баррасишаванда қоидаҳои умумӣ мавҷуданд: дар бораи таъминоти истифодабарии маҷмуи ҷаъри замин; ҳифзи он, ҳифзи ҳуқуқҳои истифодабарии он, ҳифзи манфиатҳои шахсӣ, давлат ва ҷамъият мебошад.

Чи тавре ки маълум аст, ҳуқуқи моликият дар ҷаъри замин дар ҳудуди мамлакатҳои мазкур ҳуқуқи истисноии давлат ба ҳисоб меравад, яъне ҷаъри замин объектҳои моликияти давлатӣ мебошад. Ҳуқуқи моликият бошад, барои истихроҷи канданиҳои фойданок, мутобиқи қонунгузории давлатӣ барои ҳуқуқи берунии шахсон аллақай дастрас аст. Моддаи 6 қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» пешбинӣ менамояд, ки канданиҳои фойданок метавонанд дар моликияти давлатӣ бошанд, аз ҷумла, моликияти шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ дохил карда мешаванд. Дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» ин масъала дар бораи канданиҳои фойданок дуруст ҳал карда нашудааст. Зеро, мутобиқи қисми 2 моддаи 2 қонуни мазкур дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сарватҳои зеризаминӣ моликияти хусусӣ шуда наметавонад. Хариду фурӯш, тухфақунӣ, ба гарав мондани қитъаҳои манбаи сарватҳои зеризаминӣ ё ивазқунии худсаронаи онҳо манъ аст. Амволе, ки рӯирост ё пинҳонӣ боиси вайроншавии ҳуқуқи моликияти давлат ба сарватҳои зеризаминӣ мегардад, манъ аст.

Чи тавре, ки аллакай қайд гардид, баъзе фарқиятҳо дар батанзимдарории муносибатҳои истифодаи қаъри дар ду давлат вучуд доранд. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» идораи фонди давлатӣ ба манфиати тамоми аҳолии кишвар аз тарафи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро карда мешавад. Вале батанзимдарории давлатии муносибатҳои истифодаи сарватҳои зеризаминиро қисми 4 қонуни мазкур бахшида шудааст. Ба қонунгузории Ўзбекистон «Дар бораи қаъри замин» ба уҳдаи Идораи вазирони Ҷумҳурии Ўзбекистон, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар ҷойҳо, аз ҷумла мақомоти махсуси ваколатдор вогузор карда шудааст. Чунин мақомотҳо Кумитаи Ўзбекистон оид ба ҳифзи табиат, Кумитаи давлатии Ўзбекистон оид ба геология ва захираҳои табиӣ, Агентии назорати беҳатарии бурдани корҳо дар саноат ва назорати ҷуғрафӣ мебошанд. (моддаи 7 Қонуни Ўзбекистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ»).

Истифодаи сарватҳои зеризаминӣ дар Ҷумҳурии Ўзбекистон мутобиқи моддаи 20 Қонун «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» аз тарафи истифодабарандагони он метавонанд шахсони ҳуқуқию воқеӣ бошанд. Истифодаи сарватҳои зеризаминӣ метавонад бо муҳлат ва бемуҳлат бошад. Муҳлати истифодаи муваққатӣ аз ин ё он намуди фаъолият дар соҳаи истифодаи қаъри вобастагӣ дорад. Барои истифодаи бемуҳлати қитъаҳо барои сохтмон ва ба истифодадиҳии биноҳои зеризаминӣ, ки бо истихроҷи канданиҳои ғоиданок алоқаманд нестанд, пешниҳод карда мешаванд.

Асоси пайдошавӣ дар шахси амиқ ҳуқуқи истифодабарии иштирокчиёни қаъри барои омузиши геологӣ, истихроҷи канданиҳои ғоиданок, истифодаи пайдоиши техногенӣ ва мақсадҳои дигар, ки бо истихроҷи канданиҳои ғоиданок алоқаманд нестанд, иҷозатнома номида мешаванд. Иҷозатнома ба шахси ҳуқуқӣ ва воқеӣ аз тарафи мақомоти иҷозатномадиҳанда дода мешавад; ин оид ба натиҷаи хариду фуруш ё ғуфтушунидҳои руи рости шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ бо мақомотҳои марбута иҷро мегардад. Иҷозатномаҳо аз тарафи Кумитаи давлатии Ўзбекистон оид ба геология ва захираҳои минералӣ, Кумитаи давлатии Ўзбекистон оид ба геология ва захираҳои табиӣ, Агентии назорати беҳатарии бурдани корҳо дар

саноат ва назорати ҷуғрафӣ дода шуда, бештар аз истифодаи қаъри замин вобастагӣ дорад.

Мутобиқи иҷозатнома барои истихроҷи канданиҳои ғоиданок, истифодаи пайдоиши минералҳо, сохтмон ва ба истифодадиҳии биноҳои зеризаминӣ, ки бо истихроҷи канданиҳои ғоиданок алоқаманд нестанд, дар намуди қитъаи пешбинӣ мегардад. Фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолият дар сарҳадҳои ҷуғрафӣ танҳо бо розигии истифодабарандаи қаъри иҷро карда мешавад, ки ба он пешниҳод гардидааст. Партовҳои ҷуғрафӣ аз тарафи Агентии назорати беҳатарии бурдани корҳо дар саноат ва назорати ҷуғрафӣ пешбинӣ мегарданд, тартиби пешниҳоди онҳо бошад, аз тарафи Идораи Вазирони Ўзбекистон муайян карда мешавад.

Ҳуқуқи уҳдадорихоии истифодабарандагони сарватҳои зеризаминӣ дар қонунҳои баррасишаванда навишта шуда, истифодабарандагони сарватҳои зеризаминӣ ҳуқуқ доранд:

- қитъаи ба онҳо пешниҳодшударо барои ҳар гуна шакли фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолият бо мақсади мусоид, ки дар иҷозатнома ғаҳмонида шудааст, истифода баранд;

- истифода бурдани натиҷаи фаъолияти худ, бо иттилооти ба дастмада, аз ҷумла, истихроҷи канданиҳои ғоиданок ва ҳисса;

- истифодаи технологияи ба амалоии минералӣ, ки дар рафти истихроҷи канданиҳои ғоиданок ва коркарди ашёи хоми минералӣ ба даст омада;

- истифодаи партовҳои истеҳсоли ҷуғрафӣ, агар дар иҷозатнома дигар ҷиз ғуфта нашуда бошад, аз ҷумла, як қатор ҳуқуқҳои дигар мутобиқи қонунгузориӣ.

Ба уҳдадорихоии муҳими истифодабарандагони сарватҳои зеризаминӣ метавон инҳоро дохил намуд:

- истифодаи минтақаи қаъри мутобиқи мақсад, ки ба он пешбинӣ карда шудааст;

- риоя намудани меъёрҳо ва қонунҳо дар бораи ворид намудани технологияи корхона, ки бо истифодаи қаъри ва коркарди ашёи хоми минералӣ;

- нигоҳ доштани истихроҷҳо, аммо муваққатан истифоданашаванда;

- дар тартиби қонуни муқарраргардида пешниҳод намудани маълумот дар бораи ҳаҷми канданиҳои ғоиданоки истифодашаванда;

– риоя намудани стандартҳои тасдиқгардида дар тартиби муқаррар, ки шартҳои ҳифзи қаъри, атмосфераи ҳаво, замин, ҷангал ва обро ба амал меорад.

Бояд қайд намуд, ки истифодаи сарватҳои зеризаминӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фасли дуввуми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» муқаррар карда шудааст ва аз тартиботи дар Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон омада фарқ намекунад. Инчунин, мутобиқи моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодабарандаи сарватҳои зеризаминӣ ҳуқуқ дорад:

1) китъаи манбаъҳои сарватҳои зеризаминии ба ихтиёри ӯ додари баҳри шаклҳои мухталифи ғайриҷамъияти соҳибдорӣ ё ғайриҷамъияти дигар, ки ба мақсадҳои дар иҷозатнома зикршуда мувофиқ аст, истифода барад;

2) шакли ин ғайриҷамъиятро, ки ба асноди қонунгузорию меъёри муҳолиф нест, мустакилона интиҳоб намояд;

3) натиҷаи ғайриҷамъияти худро, аз ҷумла, ашёи хоми минералии истихроҷ намудаашро мувофиқи иҷозатнома ва қонунгузорӣ истифода барад;

4) партови қорхонаи истихроҷи маъдани худ ва истеҳсолоти қоркарди бо он алоқамандро, агар шартҳои дигар дар иҷозатнома зикр наёфта бошанд, истифода барад;

5) сохтмонро дар майдони маъданҳои ғайриҷамъияти дар ҳудуди китъаи замини кӯҳсорӣ ба ӯ додашуда маҳдуд намояд;

6) бе иҷозати иловагӣ аз ҳисоби маблағи худ омӯзиши геологӣ сарватҳои зеризаминиро дар ҳудуди замини кӯҳсори ҷудокардашуда доир намояд;

7) дар сурати пайдо шудани вазъияте, ки аз ҳолатҳои дигари мавриди иҷозатномагирӣ фарқ дорад, ба мақомоти иҷозатномадиханда барои тағйир додани шартҳои он муроҷиат намояд;

8) ғайриҷамъияти дигар шахсони ҳуқуқию воқеиро дар истифодаи замин ва сарватҳои зеризаминӣ дар ҳудуди замини дар ихтиёрашон буда маҳдуд намояд, агар дар иҷозатнома мувофиқи қонунгузорӣ тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад.

Уҳдадорҳои истифодабарандаи сарватҳои зеризаминӣ аз инҳо иборат аст:

1) риоя намудани талаботи қонунгузорӣ, инчунин стандартҳои (меъёру қоидаҳои) бо

тартиби муайян тасдиқшудаи технологияи доир намудани қорҳои марбут ба истифодабарии сарватҳои зеризаминӣ;

2) риоя кардани талаботи лоиҳаҳои техникӣ ва нақшаи тараққиёти қорҳо оид ба маъдан;

3) зимни истифодаи сарватҳои зеризаминӣ ба роҳ мондани ҳуҷҷатнигорӣ геологӣ, маркшейдерӣ ва ғайра, инчунин таъмини нигоҳдории онҳо;

4) таъмини назорати идораи ҷангоми истифодабарии сарватҳои зеризаминӣ;

5) ба фонди давлатии ахбори геологӣ дар бораи сарватҳои зеризаминӣ додани аҳбори маълумоти геологӣ;

6) ба фонди давлатии ахбори геологӣ дар бораи сарватҳои зеризаминӣ, мақомоти назорати истихроҷи маъдан ва омори давлатӣ додани маълумотҳо доир ба маъданҳои ғайриҷамъияти инкишофшуда, истихроҷшаванда ва дар қаъри нопадидшаванда, таркиби онҳо ва ба мақсади бидуни истихроҷи маъданҳои ғайриҷамъияти истифодабарии сарватҳои зеризаминӣ;

7) беҳатар иҷро кардани қорҳои истифодаи сарватҳои зеризаминӣ;

8) риоя намудани стандартҳои (меъёру қоидаҳои) бо тартиби муайян тасдиқшудае, ки шароити ҳифзи манбаъҳои сарватҳои зеризаминӣ, ҳавои атмосфера, замин, ҷангал, об, инчунин биноҳо ва иншоотҳо аз таъсири бади қорҳои истифодаи сарватҳои зеризаминӣ танзим мекунад;

9) ба ҳолати қобили истифодаи минбаъда овардани китъаҳои замин ва дигар объектҳои табиӣ, ки ҷангоми истифодаи сарватҳои зеризаминӣ ҳароб шудаанд;

10) ҳифзи қонҳо ва ҷоҳҳои иқтишофии қорашуда, ки минбаъд барои мавриди истифода қарор додани онҳо ё ба мақсади дигари хоҷагӣ лозим шуда метавонанд, барҳам додани қонҳо ва ҷоҳҳои қорашуда, ки минбаъд қобили истифода намебошанд;

11) иҷро кардани шартҳои иҷозатнома, ҷангоми истифодаи сарватҳои зеризаминӣ сари вақт ва дуруст пардохтани маблағҳо. Ҳамчунин, зикр бояд намуд, ки меъёрҳои қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби амалии иҷозатномакуниро пешбинӣ менамояд. Барои мисол, моддаи 10 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» нишон медиҳад, ки истифодабарандагони қаъри, дар баробари шахсони воқеӣ

ҳуқуқӣ, метавонанд корхонаҳои давлатӣ, кооперативӣ, муассисаҳои ҷамъиятӣ, ташкилоту муассисаҳо, субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ сарфи назар аз шакли моликиятшон ва шахрвандон, аз ҷумла шахсони ҳуқуқӣ ва шахрвандони давлатҳои дигар истифодабарандаи сарватҳои зеризаминӣ буда метавонанд, агар асноди қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби дигарро пешбинӣ накарда бошад.

Аммо ҳуқуқи истифодаи сарватҳои зеризаминиро барои омӯзиш ва истихроҷи ашёи хоми радиоактивӣ, анборкунии партовҳои онҳо танҳо шахсони ҳуқуқие доранд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд ва бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» иҷозатнома доранд. Қисмҳои хотимавии қонунҳои пешбинигардида ба ҷавобгарӣ барои риоя накардани қонунгузорӣ дар бораи қабри замин бахшида шудааст. Қисман гуфта шудааст, ки шахси айбдор дар қонунвайронкунӣ дар бораи сарватҳои зеризаминӣ, ҷавобгӯ аст. Мувофиқи моддаи 49 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ» он қонунвайронкуниҳоро номбар менамояд, ки ҷавобгари ро талаб мекунад. Дар байни онҳо:

1) риоя накардани тартиботи муқарраркардаи ҳамин Қонуни истифодаи сарватҳои зеризаминӣ;

2) худсарона истифода бурдани сарватҳои зеризаминӣ;

3) риоя накардани талаботи стандартҳои (меъёру қоидаҳои) бо тартиби муайян тасдиқшудаи истифодаи беҳатарии сарватҳои зеризаминӣ, ҳифзи онҳо ва муҳити табиӣ зист, аз ҷумла, хилофкорӣ, ки манбаҳои зеризаминиро олуда сохта, қони маъданҳои ғайри қобили истифода мегардонанд;

4) риоя накардани ҳуқуқи моликият ба ахбори геологӣ ва ахбори дигар ва ё ҳуқуқи ҳифзи махфияти он;

5) сохтмони худсарона дар масоҳати қонҳои маъданҳои ғайри қобили истифода;

6) эҳтиёт накардани биноҳо, иншоотҳо ва инчунин ҳудуди махсус ҳифзшаванда ва объектҳои муҳити табиӣ зист ҳангоми истифодаи сарватҳои зеризаминӣ;

7) нобуд кардан ё зарар расондан ба ҷоҳои мушоҳидавии режимии обҳои зеризаминӣ, инчунин аломатҳои маркшейдерӣ ва геологӣ;

8) мудом риоя накардани тартиби пардохти пули истифодаи сарватҳои зеризаминӣ;

9) иҷро накардани талаботи барои аҳоли беҳавф гардонидани қонуномаҳои, ки барҳам дода, ё худ қобилида мешаванд, инчунин талаботи эҳтиёт кардани манбаҳои маъданҳои ғайри қобили истифода дар давраи қобилида онҳо;

10) қобили истифодаи минбаъда накардани қитъаҳои замин ва дигар объектҳои табиӣ, ки дар натиҷаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ зиён диданд;

11) иҷро накардани фармонҳои мақомоти назоратӣ, мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгари ҷиноӣ, маъмурӣ ва ҷавобгари дигар қасдида мешаванд.

Қонунгузорӣ метавонад барои аъмоли дигари зидди қонуни сарватҳои зеризаминӣ низ ҷавобгарӣ муқаррар намояд.

Бахсҳои оид ба масъалаҳои истифодаи сарватҳои зеризаминӣ аз тарафи мақомоти давлатӣ ва идора ё суд мутобиқи салоҳият ва тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ иҷозат дода мешаванд.

Бегуфтугӯ ин санадҳои ҳуқуқӣ оид ба истифодаи сарватҳои зеризаминӣ нақши муҳимро дар тартиби фаъолият дар соҳаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ мебозанд.

Гуфтан бамаврид аст, ки ба мавҷудияти ин қонунҳо нигоҳ накарда, умуман дар мамлакатҳои қонунгузори қуқӣ дар тамоми массиви меъёрии он қонунгузори қарда на-шудааст, ҳатто дар Тоҷикистон қоиҳои муҳими релеферо қуқӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо захираи зиёди қанданиҳои ғайри қобили истифода ва минералҳои мавҷуданд.

Имрӯз тақрибан дар назди ҳамаи давлатҳои муосир масъалаи муайян намудани вазъи ҳуқуқии захираҳои трансиллии минералӣ, яъне онҳое, ки сарҳади давлатро байни ду кишвари ҳамсоя ихота менамояд, гузошта шудааст. Дар таҷрибаи ҳуқуқии байналмилалӣ аллақай баъзе механизмҳои идораи интиқоли захираҳои минералӣ ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам байналмилалӣ таҳия шуда истодааст. Дар шартномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи қори қуқӣ (масалан, ризоияти Русия бо Ҷумҳурии Халқии Чин дар бораи қарди сарҳади Русия ва Чин, соли 1994;

ИҶШС бо Муғулистон дар бораи речаи сарҳади давлатӣ, соли 1980), ҳамкориҳои на-здисарҳадӣ дида мешавад.

Дар замони муосир, фаъолияти идора-равӣ, тичоратӣ, истеҳсолӣ дар соҳаи исти-фодабарии захираҳои минералӣ, истифодаи меъёрҳои ҳуқуқиву ҷаҳони-ро талаб менамояд. Масалан, қонунгузории Русия ва Ёзбекистон истифодабарандагони қазри замин-ро уҳдадор менамояд, ки ҳангоми ба исти-фодадиҳии захираҳои минералӣ бо мақсади истифода ва ҳифзи сарватҳои зеризаминӣ ҳамкориро ба роҳ монанд. Ҳамзамон, дар давлатҳои тараққиқарда марказҳои илмӣ пуркуват вучуд доранд, ки масъалаҳои ҳуқуқи кӯҳиро баррасӣ менамоянд. Аз байни онҳо метавон Донишқадаи ҳуқуқи кӯҳии Батон-Руже дар назди Донишгоҳи давлатии Иёлоти Луизиана, Донишқадаи ҳуқуқи кӯҳии иёлоти Колорадо, Донишқадаи ҳуқуқи кӯҳии Кӯҳҳои Лағжон дар ИМА-ро ёдоварӣ кард. Дар Канада масъалаҳои танзими истифодаи сарватҳои зеризаминиро Донишқадаи канадагии ҳуқуқи истифода-барии табиат дар Калгари баррасӣ мекунад. Дар Олмон бошад, масъалаҳои ҳуқуқи кӯҳиро Мактаби тадқиқоти ҳуқуқи кӯҳӣ дар донишгоҳи шаҳри Мюнстер ҳаллу фасл мекунад.

Бисёр ҳуқуқшиносон қайд мекунанд, ки қонунгузории соҳаи истифодаи сарватҳои зеризаминӣ дар солҳои охир рушд карда истодааст. Дар назди давлатҳои мутараққӣ масъалаи азнавсозии пурраи муносибатҳои кӯҳӣ баромад. Дар соҳаи коркарди кӯҳ самтҳои асосӣ тағйири сармоягузорӣ, базаи истеҳсолӣ, гузариш ба технологияҳои нав, ташаққули инфрасохтори иттилоотӣ, назорати танзими сохти экологӣ ва ғайраҳо мебошанд. Ин тағйироти радикалӣ акси худро дар таҷдиди қонунгузорӣ ёфта истодааст.

Мундариҷаи қонунгузории кӯҳӣ аз санадҳо ва меъёрҳои қонунӣ, ки муносибатҳои кӯҳиро дар ин ё он давлат танзим мекунанд, иборат мебошад [6]. Дар ҳар як давлат вобаста ба системаи ҳуқуқӣ он метавонад тағйир ёбад. Асоси қонунгузории истифодабарии кӯҳро танзими муносибатҳои истифодаи сарватҳои зеризаминӣ ташкил медиҳад. Ба сохтори қонунгузории соҳаи истифодаи кӯҳӣ муносибатҳои соҳибмӯлкӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад. Пеш аз ҳама бояд қайд кард, ки ҳуқуқи моликият ба қон ё қисма-

ти қон аз ҳуқуқи қитъаи замини болои қон вобаста аст. Дар системаи ҳуқуқи кӯҳии давлатҳои Ғарб қанданиҳои фойданоқро ба қанданиҳои вобаста ба қитъаи замин ва бо он новобаста тақсим мекунанд. Ҳамин тариқ, қанданиҳои фойданоқро вобаста ба шакли истихроҷашон ба шахтавӣ ва қушода қудо мекунанд. Чунин тарзи қудокунӣ дар Фаронса, Англия, Қумҳурии Федералии Олмон ва ғайраҳо ба ҳуқми анъана даромадааст.

Дар замони ҳозира ҳамчун зерсистемаи ҳуқуқи кӯҳӣ қонунгузорӣ оид ба истихроҷи нефту газ ташаққули ёфта истодааст. Ба зерсистемаи махсус ҳамчун истихроҷи қанданиҳои фойданоқи радиактивӣ дохил мешаванд. Ҳатто дар давлатҳои, ки коркарди кӯҳ ва маводҳои кӯҳӣ даромади бузурги бучетро ташкил медиҳад, қисматҳои алоҳидаи конституция ба ин масъала бахшида шудаанд. Масалан, мувофиқи моддаи 15-уми конституцияи Қумҳурии Федералии Олмон «сарватҳои зеризаминӣ метавонанд мувофиқи қонун ба истифодаи қамъиятӣ ва дигар шаклҳои соҳибмӯлкӣ дода шаванд». Муносибатҳои ҳуқуқии истифодаи сарватҳои зеризаминӣ дар конституцияҳои давлатҳои Амриқои Лотинӣ дарқи худро ёфтаанд. Метавон конституцияҳои Аргентина, Бразилия ва Мексикаро мисол овард. Бразилия ва Мексика, ки давлатҳои федеративӣ мебошанд, таҷрибаи онҳо метавонад барои Россия муфид бошад. Конституцияҳои ин давлатҳо сарватҳои зеризаминиро моликияти давлатӣ меҳисобад [7].

Яке аз конституцияҳои қадимтарин конституцияи Аргентина аз соли 1853 мебошад. Ин конституция салоҳияти қабули кодекси коркарди кӯҳиро ба мақомоти олии қонунгузорӣ медиҳад. Мувофиқи қисми дууми моддаи 72-юми ин конституция музофотҳо худ метавонанд қонхоро идора кунанд [8].

Дар Қумҳурии Федералии Бразилия конституция ҳамаи масъалаҳои марбут ба муносибатҳои кӯҳиро ба пуррагӣ дигар мекунад. Он қайд мекунад, ки ҳамаи сарватҳои зеризаминӣ ва минералҳои фойданоқ моликияти федератсия мебошанд. Давлат ба тавари фаълони метавонад ба рушди равандҳои иқтисодӣ даҳолат кунанд [9]. Аз қумла, дар самти муносибатҳои коркарди кӯҳӣ. Дар ин соҳа давлат вазифаҳои назорат, ҳавасман-

дкунӣ ва банақшагириро иҷро мекунад. Ҳамаи мақомоти давлатӣ ва бахши хусусии масъул ин вазифахоро доро мебошанд. Дар қисматҳои ҷорум ва нӯҳуми моддаи 20-уми ин конституция қайд шудааст, ки тамоми боигарии табиӣ ва захираҳои минералӣ, аз ҷумла, сарватҳои зеризаминӣ моликияти федератсия мебошанд.

Дар санадҳои меъёрии ҳукукии Штатҳои Муттаҳидаи Мексика низ оид ба муносибатҳои коркарди кӯҳӣ таваҷҷуҳи зиёд дода шудааст. Мувофиқи моддаи 27-уми конституцияи Мексика тамоми сарватҳои табиӣ, аз ҷумла шелфи континенталӣ, қитъаи зерибаҳрӣ ва дигар сарватҳо, ки ҳосияти табиӣ доранд, моликияти миллат ҳисобида мешаванд. Қабули қонунҳои марбут ба соҳаи саноати коркарди кӯҳӣ ва маводҳои нафту газӣ салоҳияти истисноии федератсия мебошад [10].

Қонуни кӯҳии Ҷумҳурии Федералии Олмон (ҶФО) 31-уми августи соли 1980 қабул шудааст. Дар маҷмӯъ мувофиқи қонунгузори ҶФО муносибатҳои молумулкӣ аз ҷониби ҷомеаи шаҳрвандӣ танзим карда мешаванд. Ин қонун муносибатҳои зеринро танзим мекунад:

- танзим ва ҳамкорӣ оид ба дарёфт, коркард ва ғанигардонии сарватҳои зеризаминӣ бо дарназардошти мансубияти онҳо ба ҳудуди муайян;
- таъмини амнияти бехатарии фаъолияти корхонаҳои коркардкунанда ва кормандони ин корхонаҳо;
- истифодаи дубораи заминҳо ҷиҳати коркарди сарватҳои зеризаминӣ [11].

Кодекси кӯҳии Фаронса масъалаҳои фароҳу зиёдро фаро мегирад. Он тамоми муносибатҳо, шурӯъ аз танзими ҳукукии фаъолияти конҳои сарватҳои зеризаминӣ то қатъи ҳукуки корхонаҳои коркарди кӯҳиро фаро мегирад [12].

Қонунгузори кӯҳӣ ин қонунгузори махсусе аст, ки дар худ қонунгузори оиди ҳукук ба замин, боигарии зеризаминӣ дар онҳо буда, ҳукук ба моликият дар ин соҳа ва ғайраро фаро мегирад. Ин махсусият барои он дарҷ гардидааст, ки дар иқтисоди миллии ин давлат канданиҳои ғоиданок ва барқарорнашаванда нақши муҳим мебошанд. Қонунгузори кӯҳӣ дар худ раванди танзими коркарди конҳо, истихроҷи канданиҳои ғоиданок, техникаи бехатарӣ, ҳимо-

яи кормандони ин соҳа, ҳифзи муҳити зист ва ғайраро фаро мегирад. Ҳамчун як соҳаи мустақили ҳукук баромад карда, он бо ҳукуки граждони, экологӣ, кодекси маъмурию ҷиноӣ алоқаи наздик дорад [7].

Қонунгузори истифодаи сарватҳои зеризаминии Австралия дар худ як қатор санадҳо, ки муносибатҳо дар соҳаи истифода ва коркарди сарватҳои зеризаминӣ фаро мегиранд, дарбар мегирад. Ин қонунгузори таърихи кӯҳан дорад. Зеро, он солҳои 50-уми асри 20 дар давраи «табларзаи тиллоӣ» (золотая лихорадка) қабуд шудааст. То ин замон дар ин соҳа ҳамаи муносибатҳо таваҷҷути ҳукуки умумии Англия танзим карда шуданд. Мувофиқи ҳукуки умумӣ байни истифодаи сарватҳои табиӣ ва замин ҳеҷ фарқияте вучуд нашофт. Соҳиби замин соҳиби ҳамаи сарватҳои дар зери он буда ҳисобида мешуд. Ба истисноии металлҳои шохона, яъне тилло ва нуқра. Таърих нишон медиҳад, ки раванди минбаъдаи ташаккули қонунгузори Австралия дар ҷодаи истифодаи сарватҳои табиӣ ва зеризаминӣ бо суръати баланд рушд мекунад. Аммо дар баробари дастовардҳо қонунгузори Австралия камбудии ҷиддӣ низ дошт. Дар замони ҳозира истиқлолияти ҳудуди Австралия нисбати ҳамаи заминҳо, зери замин, обҳои дохилӣ ва баҳрҳои соҳилҳои он паҳн мешавад [13].

Системаи давлатии федералии Австралия ҳамчун намуна ҳангоми тақсими салоҳиятҳо оид ба истифодаи сарватҳои зеризаминӣ байни ду сатҳи ҳокимият-федералӣ ва маҳаллӣ хизмат мекунад. Қонунгузори ҳукуқҳои гуногунро оид ба истифодаи сарватҳои зеризаминӣ муайян мекунад. Ба ҷуз аз баъзе ҳолатҳои истисноӣ дигар дар ҳама ҳолатҳо ҳукумати федералӣ ва маҳаллӣ ҳангоми истифодаи сарватҳои зеризаминӣ якҷоя фаъолият мекунанд. Аз ҳамин сабаб ҳангоми даҳолати федератсия ҳукумати маҳаллӣ метавонад ҳатто салоҳиятҳои ҳукумати федералиро ба амал барорад. Мутобиқи моддаи 109-уми Конституцияи Австралия дар ҳолати ихтилоф байни қонунҳои маҳаллӣ ва федералӣ афзалият ба қонунҳои федералӣ дода мешавад. Дар Австралия нисбати моддаҳои минералӣ, сарватҳои табиӣ ва нафт сарҳадҳо муайян нашудаанд. Парлумони Австралия мутобиқи моддаи 122-юм ҳукук дорад ҳудудҳои сарватҳои зеризаминӣ ва

маводи минералиро мустақилона муайян кунад. Ба истиснои баъзе ҳудудҳо, ки мақоми махсус доранд [14].

Захираҳои минералии минтақаҳои озод. Дар солҳои 1950-ум, вақте ки истифодаи ғайриқонунии захираҳои минералии баҳрӣ шурӯшуд, шубҳае ба вучуд омад, ки муайянкунии сарҳадҳо байни ҳукуматҳои федералӣ ва маҳаллӣ ҳангоми кор дар қабри баҳрҳо ва шелфи континенталӣ ғайриимкон мегардад. Соли 1962 гуфтушунид байни ҳукуматҳои субъектҳои федератсия баҳри ҳалли ин масъала шурӯш мешаванд. Натиҷаи ин гуфтушунидҳо буд, ки 16-уми октябри соли 1967 «Созишнома бо Федератсия» ба имзо расид, ки муносибатҳои байни федератсияҳоро оид ба тадқиқ ва истифодаи захираҳои нафти ва дигар минералҳоро дар заминҳои зеробӣ танзим мекард. Дар солҳои минбаъда боз якчанд санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқие қабул карда шуданд, ки муносибатҳоро дар ин самт танзим мекарданд. Аз ҷумла: Қонунҳо «Дар бораи баҳрҳо ва заминҳои зеробӣ» аз соли 1973, «Дар бораи обҳои наздисохилий» аз соли 1980, «Дар бораи захираҳои минералии обӣ» аз соли 1981 ва ғайраҳо.

Ба ҳаёси ҳулоса андешаҳои зеринро қайд мекунем:

Якум, фарқият дар муайянкунии муносибатҳо оид ба истифодаи сарватҳои табиӣ дар қонунгузорӣ дида мешавад.

Дуюм, ҳуқуқи байналхалқӣ аллакай ҳолатҳои асосии истифодаи сарватҳои табиӣ вобаста ба ғайриқонунии давлатро муайян кардааст.

Сеюм, баррасии масъалаи истифодаи сарватҳои табиӣ танҳо аз нуқтаи назари ҳуқуқи граждани ба вайроншавии воқеияти ҳуқуқӣ оварда мерасонад.

Чорум, аз нуқтаи назари ҳуқуқи байналхалқӣ объекти асосии омӯзиш дар ин ҳолат бояд сарватҳои табиӣ фаросарҳадӣ (трансграничные минеральные ресурсы) қарор гиранд. Агар онҳо танҳо ҳамчун объекти танзими қонунгузорӣ бошанд, пас дар равиши ҳалли мочароҳои бо сабаби истифодаи сарватҳои табиӣ рухдода истифода бурда намешаванд.

Рӯйхати адабиёт

1. URL: <http://www.president.tj/node/8136> (санаи муроҷиат: 10.10.2016).
2. Красов О.И. Комментарий к Закону Российской Федерации «О недрах». М. 2003. – С. 13-30.
3. Аҳбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1994, №15-16, мод. 235; Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1995, №22, мод. 259; соли 2008, №1, қ-2, мод.16, №12, қ-2, мод.1005; соли 2010, №12, қ-1, мод.822; ҚҶТ аз 28.12.13с.№1048.
4. URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=75839 (санаи муроҷиат: 10.08.2016).
5. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_343/ (санаи муроҷиат: 10.08.2016).
6. Муфассалтар ниг.: Российское горное законодательство. Документы и комментарии. Под редакцией В.Ж. Аренса, А.Н. Вылегжанина. М.: 1996 г.
7. Ключин Б.Д. «Горные отношения в странах Западной Европы и Америки». - Москва, 2000.
8. Конституции зарубежных стран. Американский континент. Сборник официальных текстов. Ереван, 1998.
9. URL:<http://uchebnik.online/ekologicheskoe-pravo-rf/obschaya-harakteristika-gornogo-36888.html> (санаи муроҷиат: 10.08.2016).
10. URL: <http://www.mining-enc.ru/m/meksika/> (санаи муроҷиат: 10.08.2016).
11. URL: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru (санаи муроҷиат: 10.08.2016).
12. URL: <http://iam.duma.gov.ru/node/8/4676/16690> (санаи муроҷиат: 10.08.2016)
13. URL: <http://vnedra.ru/обзор-регулирования-недропользования-3238> (санаи муроҷиат: 10.08.2016)
14. Муфассалтар ниг.: Правовой режим минеральных ресурсов. Под. ред. А.А. Арбатова, А.Н. Вылегжанина. М.: 2002.

Махмадшоев Ф.А.,

*сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ Маркази
миллии қонунгузориӣ назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ*

E-mail: makhmadshoevfarkhod@mail.ru

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҚОНУНГУЗОРИИ ДАВЛАТҲОИ ИТТИҲОДИ АВРУПО ВОБАСТА БА ФАӢОЛИЯТИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ

Минтақаҳои озои иқтисодӣ [1] дар ҷаҳони имрӯза зухуроти нисбатан навест, ки бо мақсади ҷалби бештари сармоягузорӣ ба иқтисодиёти миллӣ, таъмини аҳоли бо ҷойҳои корӣ, рушди истеҳсолот ва баланд бардоштани сатҳи сифати истеҳсолот, қору хизматрасониҳо таъсис дода мешаванд. Фаъолияти МОИ бо таъя ба захираҳои дохилӣ, хориҷии моддӣ ва молиявӣ амалӣ гардида, мавриди танзимнамоии ҳуқуқӣ, баҳусус қонунгузориӣ аксари кишварҳои дунё қарор гирифтааст.

Минтақасозии иқтисодиёт, ки ба тақвияти тақсмоти меҳнат, вучуд овардани захираҳои молиявӣ, ташаккули ҳамкорихои иқтисодии байни кишварҳо, рушди инфрасохтори нақлиётӣ таъя менамояд, боиси ҳамгирӣ ва баҳамворидшавии судманди низомҳои миллии иқтисодиёт, аз ҷумла иқтисодиёти Тоҷикистон ва ҷаҳон мегардад. Бинобар ҳамин, барои ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ ҳар кишвар аз шаклҳои устувори ҳамкорихои иқтисодии муосир, аз ҷумла, минтақаҳои озои иқтисодӣ васеъ истифода менамояд.

Ҳанӯз соли 2014 бо дарназардошти муҳим будани минтақаҳои озои иқтисодӣ Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон изҳор намуданд, ки «Яке аз роҳҳои муҳими таъмин намудани рушди устувори иқтисоди кишвар истифода аз имкониятҳои минтақаҳои озои иқтисодӣ мебошад».

Гуфтан мумкин аст, ки минтақаҳои озои иқтисодӣ шакли муосири ҳамкорӣ ва ҳамшарикии иқтисодии давлат ва бахши хусусӣ, доираҳои сармоягузорӣ дар Тоҷикистон аст, ки фаъолияти он барои ба вучуд овардани фазои муътадил ва созгори ташкилу идоракунии иқтисодиёти миллӣ равона гардида, бо мақсади татбиқи вазифаҳои мушаххаси иҷтимоӣ-иқтисодии давлат таъсис дода мешаванд.

Таъсиси МОИ дар Тоҷикистон пас аз қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озои иқтисодӣ» аз 17 майи соли 2004 оғоз гардида, минбаъд бо қабули Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷораҳои аввалиндараҷа оид ба ташкили минтақаҳои озои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 5 марти соли 2008, №103 тақвият ёфт.

Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озои иқтисодӣ» аз 25 марти соли 2011 боиси боз ҳам устувор гардидани мавқеи МОИ дар Тоҷикистон гардид. Дар натиҷаи андешидани тадбирҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ давраи солҳои 2004-2011 дар ҷумҳурӣ заминаи мусоид барои таъсиси 4 МОИ (Панҷ, Суғд, Данғара ва Ишкошим) дар масоҳати умумии 1,441 га замин ба муҳлати 25-50 сол дар шаклҳои комплексӣ, саноатӣ-истеҳсолӣ, истеҳсолӣ-инноватсионӣ ва истеҳсолӣ-тиҷоратӣ фароҳам гардид.

Дар Тоҷикистон МОИ бо истифода аз модели омехта таъсис ёфта, нақши давлат дар танзими фаъолият ва идоракунии

маъмурии онҳо тавассути муассисаҳои давлатӣ-маъмурияти минтақаҳои озои иқтисодӣ, мақомоти ваколатдори соҳа-Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон [2] дар ҳамгирӣ бо мақомоти олии қонунгузори кишвар-Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мегардад.

Алҳол, барои рушди минтақаҳои озои иқтисодӣ дар аксари кишварҳои дунё, аз ҷумла Тоҷикистон шароитҳои мусоиди ҳуқуқӣ ба миён омада, заминаҳои қонунии фаъолиятҳои фароҳам гардида, шумораи онҳо то андозае рӯ ба афзоиш аст. Мувофиқи маълумотҳои бархе аз мутахассисони соҳа дар ҷаҳони муосир зиёда 500 минтақаи иқтисодӣ [3] дар 82 кишвар, аз ҷумла зиёда аз 200 адад [4] дар ҳудуди давлатҳо-аъзои Иттиҳоди Аврупо [5] амал намуда, пешгӯӣ мегардид, ки шумораи онҳо мебоист то соли 2015 ба бештар аз 5 ҳаз. расад.

Бешубҳа, дар ин раванд минтақаҳои озои иқтисодӣ дар маркази таваҷҷуҳи мақомоти давлатӣ, коршиносон, мутахассисон, таҳлилгарон ва қонунгузор қарор гирифта, таври мунтазам мавриди танзимнамоии ҳуқуқӣ қарор мегирад. Аз ин ҷост, ки дар Тоҷикистон ва ҳам дар кишварҳои рушдёрта, рушдкунада ва рӯ ба рушди дунё махсус дар сатҳи иттиҳоди давлатҳо масъалаи мазкур мавриди омӯзишу таҳлил, танзимнамоии ҳуқуқӣ қарор дода мешавад.

Бахусус дар миёни минтақаҳои рушдёртаи ҷаҳон ИА мавқеи хоса дорад, ки дар он модели аврупоии танзимнамоии ҳуқуқии фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодӣ ба вучуд омадааст. Минтақаҳои озои иқтисодӣ дар ИА дар заминаи қонунгузории дохилии ҳар як кишвар ва ҳуқуқи аврупоӣ ташаккул ёфта, ҷараёнҳои интегратсионӣ аз ҳуқуқи шартномавии кишварҳои аъзо [6], принципҳо, самтҳои рушди сиёсӣ то қабули Конститутсияи ИА нақши ҳалкунанда мекӯшанд. Фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодӣ дар заминаи меъёрҳои дар доираи ИА қабулшаванда, меъёрҳои конституционӣ ва меъёрҳои махсуси моддӣ амалӣ мешавад.

Мутобиқи шартномаҳои таъсисӣ, регламентҳо ва директиваҳои Шӯрои ИА ҳамчун мақомоти олии он принципҳои сиёсати зиддинҳисорӣ муайян гардидаанд, ки рақобатро дар ҳудуди бозори ягонаи ИА таъмин менамоянд. Вале баробари ҳамин барои як қатор шартномаҳо ҳуқуқи мустасноӣ барои

пахн намудани молҳо ё, ки хизматрасониҳо дар ҳудуди муайян истисно пешбинӣ гардидааст. Молҳои, ки дар ҳудуди минтақаҳои озои иқтисодӣ нигоҳдорӣ мешаванд, аз ҳамагуна пардохтҳои гумрукӣ, супоридани андози арзиши иловашуда, аксизҳо озод мебошанд. Танҳо дар сурати баровардан аз ин ҳудуд, мубаддал гаштанишон ба моли иттиҳодиаврупоӣ аз онҳо бочи гумрукӣ ситонида мешавад. Дар маҷмӯъ минтақаҳои озои иқтисодӣ дар ИА ба ду категорияи калонтарин, категорияи яқум – идорашаванда ва категорияи дуюм назоратшаванда ҷудо гардидаанд [7].

Танзимнамоии ҳуқуқии фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодӣ дар тафовут бо ИА яқинг нест. Таҷрибаи устувори минтақасозии иқтисодӣ дар давлатҳои Ирландия [8], Португалия, Олмон, Лахистон, Булғористон, Македония, Хорватия, Сербия ва давлатҳои соҳили Балтика бештар ба назар мерасад. Боиси зикр аст, ки дар аксари кишварҳои узви ИА талаботи вобаста ба таъсиси МОИ (масалан, ҳаҷми ақалли сармоягузорӣ, шумораи ҷойҳои корӣ ва ғ.) мушаххас гардидаанд. Барои мисол, дар Латвия-узви ИА заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти минтақаҳои озои иқтисодӣ пеш аз узвияташ дар ин созмони бонуфузи минтақавӣ фароҳам оварда шуданд.

Таъсиси минтақаҳои озои иқтисодӣ дар Латвия дар солҳои 90-уми асри 20 оғоз гардид. Дар арафаи воридшавии Латвия ба ИА аксари масъалаҳои марбут ба минтақаҳои озои иқтисодӣ ҳалли ҳудро ёфта, дар ин кишвар 2 минтақаи озои иқтисодӣ (дар шаҳрҳои Лиепай ва Резекна) ва 2 адад бандари озод (дар шаҳрҳои Вентспил ва Рига) барои то соли 2035 таъсис ёфтаанд.

Ҳамин тавр, дар Латвия дар фарқият аз Тоҷикистон ду гуруҳи МОИ ҳуду минтақаҳои озои иқтисодӣ дар шакли классикӣ ва бандарҳои озод-минтақаҳои транзитӣ, ки функсияҳои ҳаммонанд доранд, ташкил ёфтаанд. Дар ташаккули МОИ ва бандарҳои озод нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии конституционӣ назаррас аст. Навобаста аз он ки дар Конститутсияи Латвия дар тафовут аз Тоҷикистон ба масъалаҳои иқтисодӣ ва озоии фаъолияти соҳибкорӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир нагардидааст, вале дар қонунгузорӣ масъалаи минтақаҳои озои иқтисодӣ ҳамчун як намуди фаъолияти соҳибкорӣ тарҳрезӣ гардидааст.

Асосҳои ҳуқукии фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Тоҷикистон аз муқаррароти Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба озолии фаъолияти соҳибкорӣ маншаъ гирифта, тибқи муқаррароти санадҳои меъёрии қонунӣ ва зерқонунӣ, ба мисли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ», Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарорҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон дар соҳаи ғуноғуни сармоягузори ба танзим дароварда мешаванд. Алҳол, санадҳои меъёрии ҳуқукии зерин ба танзими ҳуқукии тартиби фаъолият, шартҳои махсуси андозбандӣ ва муомилоти асбобӣ, гумрукӣ, муносибатҳои меҳнатӣ дар МОИ равона гардидаанд:

- Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 12);
- Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17.09.2012 с. (муқаррароти боби 49 оид ба асосҳои андозбандии фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ);
- Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.12.2004 с.;
- Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31.12.2008 с.;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 2.03.2011 с.;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» аз 17.05.2004 с.;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкории инфиродӣ» аз 19.05.2009 с.;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдихӣ» аз 02.08.2011 с.;
- Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати содирот» аз 31.12.2014 с.;
- Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба тасдиқи Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 05.12.2005 с.;
- Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ намудани Низомномаи минтақаи озоди иқтисодии Панҷ ва Суғд» аз 29.10.2008 с.;
- Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба низомнома дар бораи мин-

тақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 02.07.2005 с.;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодии Панҷи поён ва Суғд» аз 02.05.2008 с.;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани муассисаҳои давлатии маъмурияти минтақаҳои озоди иқтисодии Панҷ ва Суғд» аз 07.03.2009 с.;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодии Ишкошим ва Данғара» аз 02.02.2009 с.;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъалаҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 31.08.2009 с.;

– Қоидаҳо оид ба тартиби барасмиятдорӣ ва додани раводиди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешахрвандӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 феввали соли 2009, №122 тасдиқ шудааст;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсиси Бунёди ҷумҳуриявии рушди минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 02.10.2012 с., №565 ва ғ.

Дар байни санадҳои меъёрии ҳуқукии танзимкунандаи фаъолияти МОИ дар Тоҷикистон шартномаҳои байналмилалӣ намунавӣ ва созишномаҳои дучонибаи сармоягузори, аз ҷумла Қонуни намунавии ИДМ «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз соли 2000, Созишнома оид ба ташкили минтақаҳои озоди савдо аз соли 1994, Созишнома оид ба монеаҳои техникаӣ дар минтақаҳои озоди савдо аз соли 2000, Созишномаи сармоягузори байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ширкати «Ниахин цемент со., ltd»-и Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба сохтмон ва ба истифода додани хатҳои дуюм ва сеюми лоиҳавии корхонаҳои истеҳсоли семент дар ноҳияи Бобочон Ғафуров ва дар ҳудуди МОИ «Данғара» аз 11.09.2014 с., Созишномаи сармоягузори байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ширкати дорои масъулияти маҳдуди сармоягузори ва рушди «Хели»-и шаҳри Дунъини Ҷумҳурии Халқии Хитой дар бораи сохтмон ва ба истифода додани корхонаи коркарди нафт дар МОИ «Данғара» аз 18.03.2014 с. хеле назаррас аст.

Қайд намудан зарур аст, ки аз лиҳози усулӣ ва мазмунӣ асосҳои ҳуқуқии танзимнамоии фаъолияти МОИ дар Тоҷикистон ва як қатор кишварҳои ИА фарқият доранд. Дар Ҷумҳурии Латвия барои мисол ғайр аз санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар доираи ИА қабулшаванда, мушаххас қонунҳои махсус вобаста ба ҳар як минтақаи озоди иқтисодӣ амал менамоянд. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин дар Латвия асоси танзимнамоии ҳуқуқии МОИ-ро ташкил менамоянд:

– Регулаи Шӯрои ИА аз 12.10.1992 «Оид ба таҳияи Кодекси гумруки ИА», Regula (ЕЕК) Nr.2913/92;

– Регулаи Комиссияи Аврупо аз 02.07.1993, ки қоидаҳои татбиқи регулаи Nr.2913/92 «Оид ба таҳияи Кодекси гумруки ИА»-ро ба танзим медарорад. Regula (ЕЕК) Nr.2454/93;

– Қонуни Латвия дар бораи бандари озоди Вентспил аз 19.12.1996. Ventspils brīvostas likums;

– Қонуни Латвия дар бораи минтақаи озоди иқтисодии Лиепайск аз 17.02.1997. Līepājas speciālās ekonomiskās zonas likums;

– Қонуни Латвия дар бораи минтақаи озоди иқтисодии Резекненс аз 01.10.1997. Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas likums;

– Қонуни Латвия дар бораи бандари озоди Рига аз 09.03.2000. Rīgas brīvostas likums;

– Қонуни Латвия «Дар бораи татбиқи андозҳо дар бандарҳои озод ва минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 27.07.2001. Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās;

– Қоидаҳои Кабинети Вазирони Ҷумҳурии Латвия аз 17.01.2006. Nr.60 «Preču uzskaites kārtība brīvajā zonā vai brīvajā noliktavā».

Дар маҷмӯъ, фазои ИА сиёсати пешниҳод намудани ҳамагуна имтиёзҳо, аз ҷумла, имтиёзҳои андозбандиро дар ин ё он минтақаи худ мусбӣ наменпазирад. Вале барои МОИ Латвия қабл аз пазируфтани ба ИА (с. 2004) як қатор сабукиҳо пешбинӣ гардиданд. Аз ҷумла, Қонуни Латвия дар бораи минтақаи озоди иқтисодии Лиепайск хусусияти комплексӣ пайдо намуда, тартиби идоракунӣ истифодабарии минтақаи мазкур, инчунин хусусиятҳои фаъолияти соҳибкорӣ, масъалаҳои сармоягузорӣ, андоз, гумрук, ихтиёрдорӣ намудани моликияти ғайриманкул ва хусусиятҳои кори

хориҷиёро дар он муайян менамояд. Мақсади таъсиси МОИ Лиепай дар Латвия ҷун аксари кишварҳои ИА, ки дар қонунгузорӣ пешбинӣ мегарданд, фарқ менамоянд. Пешбинӣ мегардад, ки МОИ Лиепай бо мақсади рушд ва мусоидат намудани савдо, саноат, баҳрнавардӣ ва равобити нақлиёти ҳавоӣ, мубодилаи молҳо тавассути Латвия таъсис дода мешавад. Ба ибораи дигар, таъсиси МОИ Лиепай дар ҳолати ниҳой ба кишвари транзитӣ табдил додани Латвия аст.

Назорати фаъолияти МОИ Лиепай ба мисли МОИ дар Тоҷикистон аз ҷониби маъмурияти дахлдор, ки давлат таъсис додааст, амалӣ гардонда мешавад. Қонунгузор фаъолияти соҳибкориро дар МОИ Лиепай тариқи танзимнамоии ҳуқуқии шартномавӣ, аз ҷумла тавассути шартномаи иҷора имконпазир намудааст. Идоракунӣ дар минтақаи мазкур аз ҷониби раёсати он амалӣ гардида, мутаносибан ба ҳайати он се нафарӣ аз ҳисоби намояндагони вазоратҳои иқтисод, молия ва нақлиёт, се нафар намояндагони думаи маҳаллӣ ва се нафар аз ҳисоби соҳибкорон шомил мегарданд.

Тафовуте, ки дар танзимнамоии ҳуқуқии фаъолияти МОИ нисбат ба Тоҷикистон дар Латвия ба назар мерасад ин аст, ки қонунгузор тамоми шароитҳои сармоягузорӣ, андозбандӣ, низоми гумрукӣ, шартҳои ба даст овардани моликияти ғайриманкул, тартиби будубоши хориҷиёро дар МОИ тавассути меъёрҳои мушаххас дар қонунҳои алоҳида пешбинӣ менамояд. Аз ҷумла, имтиёзҳои андозбандӣ (то 80 ҷисад барои андози даромад, имтиёзҳо аз ҳисоби супоридани андози арзиши иловашуда), шартҳои ба даст овардани замин дар МОИ (амалан сармоягузорӣ намудани 100 000 ҳаз. лат ба ҳисоби ҳар гектар замин) ва дигар талаботҳои муайян менамояд. Ғайр аз ин барои машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ дар МОИ Латвия шаҳодатномаи бақайдгирӣ дар Феҳристи корхонаҳо ва иттиҳодияҳои соҳибкорон, шаҳодатномаи имтиёзҳои андоз дода мешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» дар таҳрири нав, ки аз панҷ боб ва 34 модда иборат аст, дар фарқият аз кишварҳои ИА танзимнамоии ташкил ва идоракунӣ фаъолияти МОИ-ро дар шакли омехта муайян намудааст. Тавре аз дебочаи санади меъёрии ҳуқуқии мазкур бармеояд, қонуни мазкур асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ, иқтисодии таъсис, идоракунӣ,

фаъолият ва барҳамдиҳии минтақаҳои озоди иқтисодиро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуда, тартиби татбиқи низоми махсуси ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорию дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба танзим мебарорад.

Бо қабули санади меъёрии ҳуқуқии мазкур раванди танзимнамоии ҳуқуқии фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ вусъат ёфта, бо мақсади таъмини идоракунии (назорати) умумии фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯрои нозирон оид ба масъалаҳои минтақаҳои озоди иқтисодиро дар як ҳайати бонуфуз аз ҳисоби намоёндагони мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, вазорату идораҳо ва муассисаҳои дахлдори давлатӣ таъсис намудааст. Яке аз хусусиятҳои хоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» дар он аст, ки дар он баробари меъёрҳои моддӣ меъёрҳои ҳаволакунанда низ мавҷуданд. Мавҷудияти меъёрҳои ҳаволакунанда, ки ба қонунгузорию граждони, андоз, гумрук, сармоягузорӣ ва замин бештар таъна менамоянд, аз хусусияти комплекси танзимнамоии ҳуқуқии фаъолияти МОИ дар Тоҷикистон дарак медиҳад. Низоми ҳуқуқии мавҷуда дар Тоҷикистон имкон медиҳад, ки ҳар як МОИ вобаста ба намуд рушд ёфта, мавқеи худро дар манотиқи гуногуни ҷумҳурӣ батадриҷ мустаҳкам намояд.

Албатта, вазъи имрӯзаи иқтисодӣ, рушди муносибатҳои иҷтимоӣ, фазои сармоягузорӣ ва як қатор дигар омилҳо боиси он мегарданд, ки ба ояндаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ бо назари нек нигариста шавад. Зеро, ҳадаф аз таъсиси 4 МОИ дар Тоҷикистон мисли дигар кишварҳои ҷаҳон, баланд бардоштани иқтисодӣ содироти молҳо ва хизматрасониҳо ба ҳисоби миёна то 20% пешгирӣ намудани муҳоҷирати кадрҳои баландихтисос, ҷалби сармоягузориҳои бештар дар ояндаи дарозмуддат, ба даст овардани як қатор натиҷаҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ, таъсиси 30-50 корхонаҳои нав бо шумораи умумии 6-10 ҳаз. кормандон, ки аз 200 то 400 доллари амрикоӣ маоши миёнаи онҳо аст, мебошад [9].

Таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар ИА ва Тоҷикистон бартариятҳо ва мушкилоти хоси худро дорад. Омилҳои зиёде мавҷуданд, ки боиси натиҷабахш нагардидани фаъолияти МОИ мегарданд. Бинобар ин дар Тоҷикистон қонунгузорро зарур аст, ки мунтазам вобаста ба ҳамоҳангсозии меъёрҳои ҳуқуқӣ дар фазои

ягонаи тичорати байналмилалӣ, ҳамоҳангии меъёрҳои ҳуқуқии соҳаи граждони, меҳнатӣ, андоз ва гумрук, ҳавасмандгардонию резидентҳо ва ғайррезидентҳо барои фаъолият дар МОИ, мушаххас намудани шумораи ҷойҳои кории созмондодашаванда, ҳавасмандгардонию сармоягузорию дохилӣ баробари сармоягузорию хориҷӣ, ташаққули инфрасохтори нақлиёти МОИ, муқаррар намудани механизмҳои устувори робитаҳо байни маъмурияти МОИ ва мақомоти давлатӣ чораандешӣ намуда, баҳри баланд бардоштани сифати татбиқи муқаррароти қонунгузорию соҳаи МОИ кӯшиш намояд.

Рӯйхати адабиёт

1. Минбаъд дар матн МОИ.
2. Ҳамаи маъмуриятҳои минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Тоҷикистон мутобиқи Низомномаи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2006, №589 тасдиқ шудааст, ба номгуӣи ташкилотҳои системаи вазорати мазкур дар шакли муассисаи давлатӣ шомил гардидаанд.
3. Аз рӯи маълумотҳои Ташкилоти Байналмилалӣи Меҳнати СММ. <http://www.vestifinance.ru/articles/55521>.
4. Материалы Круглого стола-семинара на тему «СЭЗ и развитие регионов: уроки и перспективы» Балтийской международной академии 20.05.2015 года. http://www.balticcourse.kruglii_stol/?doc=106581.
5. Минбаъд дар матн ИА.
6. Шартномаҳо, ки дар доираи ин иттиҳодия баста шудаанд, масалан Шартномаи Лиссабон дар бораи рушди Иттиҳоди Аврупо аз соли 2007.
7. Library of the European Parliament, 12/03/2013.
8. Дар Ирландия бори нахуст дар таҷрибаи ҷаҳонӣ «Дюти фри» - мағозаҳои савдои бебӯҷ ташкил гардида, минтақаҳои озоди иқтисодӣ бо мақсади рушди туризми байналмилалӣ, истеҳсолоти содиротӣ ва савдои бебӯҷ таъсис ёфта, аз ҷониби дигар кишварҳои осиёӣ ҳангоми ташкили МОИ ҳамчун таҷриба ба инобат гирифта шуданд. Ниг.: Неучева М.Ю. Зарубежный опыт функционирования особых экономических зон // Проблемы современной экономики. Выпуск № 3, 2010. – С. 4.
9. <http://www.tajikinvest.tj/ru/index/index/pageId/596/>.

ҚАРОРИ
ПЛЕНУМИ СУДИ ОЛИИ ИҚТИСОДИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

№ 2

аз 16 декабри соли 2014

ш. Душанбе

**«Дар бораи баъзе масъалаҳо оид ба татбиқи
моддаи 358 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон»**

Бо мақсади таъмини таҷрибаи ягона ҳангоми татбиқи моддаи 358 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастрасии моддаҳои 47 ва 48 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, –

Қ а р о р к а р д:

Ба судҳо тавзеҳоти зерин дода шавад:

1. Судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки ҳангоми муроҷиат намудан ба суд доир ба талаби ноустуворона кредитор бояд иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадориро аз тарафи қарздор исбот намояд. Баробар будани оқибати вайрон кардани уҳдадорӣ ба ноустуворона бояд дар назар дошта шуда бошад. Агар ноустуворонаи пардохтшаванда ошкоро ба оқибати вайрон кардани уҳдадорӣ баробар набошад, суд ҳақ дорад ноустуворонаро кам кунад. Дар ин маврид суд метавонад андозаи ноустуворонаро новобаста ба муқаррар гардидани он бо қонун ё шартнома кам кунад. Моддаи мазкур на уҳдадории суд, балки ҳуқуқи судро ҷиҳати кам кардани ноустуворона муқаррар намудааст.

Мафҳуми номутаносибӣ ва ҳадди аққали ноустуворонаро, ки суд метавонад кам кунад, дар моддаи мазкур муқаррар карда нашудааст. Суд ин масъаларо вобаста ба ҳолатҳои мушаххаси ҳар як парванда ҳал намуда, рӯнидани ноустуворонаро наметавонад пурра рад намояд.

Ҷавобгар дар ин маврид бояд ба суд далелҳо доир ба баробар набудани ноустуворонаро ба оқибати вайрон кардани уҳдадорӣ, хусусан оид ба миқдори зарари кредитор, ки метавонист дар натиҷаи вайрон кардани уҳдадорӣ ба вучуд ояд, ки нисбатан камтар аз маблағи ноустуворона бошад, пешниҳод намояд.

Кредитор барои рад намудани вачҳҳои қарздор метавонад ба суд далелҳо оид ба баробар будани оқибати вайрон кардани уҳдадорӣ ба маблағи ноустуворонаро пешниҳод намояд. Дар сурате, ки агар мутобиқи қисми 1 моддаи 355 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми талаби пардохти ноустуворона кредитор ба исботи зиёни ба у расонидашуда вазифадор набошад, у метавонад барои рад намудани аризаи ҷавобгар дар бораи кам кардани ноустуворона ба суд далелҳоро оид ба тасдиқи оқибатҳои иҷро накардани ин уҳдадорӣ барои кредитор, ки дар муомилоти граждани оқилона ва эҳтиёткорона амал мекунад дар муқоиса ба ҳолатҳое, аз он ҷумла ба нишондодҳои миёнаи бозорӣ асоснок шудаанд (тағйир ёфтани меъёри фоизҳо оид ба кредит, ё нархи бозории молҳои муайян, тағйир ёфтани қурби асъор), пешниҳод намояд.

Вачҳҳои ҷавобгар дар бораи ғайриимкон будани иҷрои уҳдадорӣ бо сабаби вазъи душвори иқтисодӣ, оид ба иҷро накардани уҳдадорӣ аз тарафи контрагентҳо, дар бораи қарздорӣ дар назди дигар кредиторон, дар бораи ҳабс гузоштан ба маблағҳои пулӣ ва амволи дигари ҷавобгар, дар бораи ворид нашудани маблағ аз бучети давлат, дар бораи ихтиёран пардохти қарз ё қисми он ба рӯзи баррасии парванда, асос барои кам кардани ноустуворона шуда наметавонад.

Шартҳои шартнома дар бораи татбиқи накардан ё маҳдуд кардани татбиқи моддаи 358 Кодекс ва муқаррар намудани ҳадди боло ё поёнии маблағи ноустуворона барои баррасии масъала оид ба кам намудани ноустуворона барои суд монеъ шуда наметавонад. Судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки аризаи ҷавобгар оид ба ошкоро баробар набудани ноустуворона ба оқибатҳои вайрон кардани уҳдадорӣ худ аз худ наметавонад ҳамчун розигии ҷавобгар нисбати қарзи мавҷуда дар назди даъвогар ва ё факти вайрон кардани уҳдадорӣ баҳо дода шавад.

2. Ҳангоми баррасӣ намудани масъала оид ба зарурати кам кардани ноустуворона аз рӯи аризаи ҷавобгар дар асоси моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон судҳо бояд ба эътибор гиранд, ки аз ҷониби қарздор иҷро накардан ё ба таври номатлуб иҷро кардани уҳдадорӣ пулӣ ба вай имконият медиҳад, ки аз маблағҳои ғайр ғайриқонунӣ истифода барад. Азбаски ҳеҷ кас дар натиҷаи рафтори ғайриқонунӣ худ ҳуқуқи ба даст овардани афзалиятро надорад, шартӣ чунин истифодабарӣ барои қарздор, назар ба шартҳои истифодабарии маблағҳое, ки иштирокчиёни муомилот қонунӣ мегиранд, зиёдтар ғоиданок буда наметавонад (масалан, аз рӯи шартномаҳои кредитӣ).

Зимни ҳал намудани масъалаи баробар будани ноустуворона ба оқибати вайрон кардани уҳдадорӣ пулӣ ва муайян намудани ҳаҷми ҷуброни талофии кофӣ зарари ба кредитор расонидашударо муайян карда, судҳо метавонанд меъёрҳои баҳисобгирии дукаратаи муқаррарнамудаи Бонки миллии Тоҷикистонро, ки дар давраи чунин вайронкунӣ амал мекард, ба назар гиранд. Дар баробари ин барои асосноккунии дигар андозаи ноустуворона, ки ба оқибати вайронкунии уҳдадорӣ баробар аст, тарафҳо ҳуқуқдоранд далели онро пешниҳод намоянд, ки андозаи миёнаи пардохт аз рӯи кредитҳои кутохмуддат барои пурра кардани воситаҳои гардиши, ки ташкилотҳои қарздох ба субъектони фаъолияти соҳибкорӣ доданд, дар маҳали воқеъ гардидани қарздор дар давраи вайрон кардани уҳдадорӣ, баландтар ё пасттар аз меъёри баҳисобгирии дукаратаи бонкӣ, ки дар ҳамон давра амал мекард, бошад. Аз ҷониби суд кам кардани

ноустуворона, камтар аз андозаи бо чунин тарз муайян кардашуда дар ҳолатҳои истисноӣ иҷозат дода мешавад. Зимнан маблағи пулии қонёшуда аз меъёри бонкӣ камтар буда наметавонад.

Кам кардани ноустуворона аз меъёрҳои баҳисобгирии яккаратаи Бонки миллии Тоҷикистон дар асоси аризаи дахлдори ҷавобгар танҳо дар ҳолатҳои фавқуллода дар он вақт иҷозат дода мешавад ва зиёни кредитор аз ҳисоби он ҷуброн карда мешавад, ки агар андозаи пардохт барои истифода бурдани маблағҳои пулӣ бо шартҳои уҳдадорӣ пешбинигардида (қарз, кредит, кредити тижоратӣ) аз ғоизҳои дар чунин ҳолатҳо ситонидашаванда хеле зиёд бошад.

3. Аризаи ҷавобгар дар бораи ошкоро номутаносиб будани ноустуворона ба натиҷаи вайрон кардани уҳдадорӣ мумкин аст танҳо ҳангоми баррасии парванда бо қоидаҳои барои суди иқтисодии марҳилаи якум муқарраршуда пешниҳод карда шавад.

Агар ҷавобгар ҳангоми баррасии парванда бо қоидаҳои суди иқтисодии марҳилаи якум дар бораи ба таври ошкоро номутаносиб будани ноустуворона ба натиҷаи вайрон кардани уҳдадорӣ арз карда, далелҳои дахлдор пешниҳод карда бошад, вале суди марҳилаи якум ҳаҷми онро кам накарда бошад ё ин, ки баръакс кам карда бошад, вале даъвогар ё ҷавобгар бо ин маблағи рӯёнидашуда розӣ набошанд, суди марҳилаи кассатсионӣ аз рӯи шикояти тарафи дахлдор масъалаи мутаносибии ноустуворонаро ба натиҷаи вайрон кардани уҳдадорӣ бо дарназардошти далелҳои дар парванда мавҷуда ва иловатан пешниҳодшуда (бо дарназардошти қисмҳои 1-3 моддаи 247 Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ҳал менамояд.

Дар баробари ин, суди марҳилаи кассатсионӣ метавонад аз рӯи шикояти кредитор андозаи ноустуворонаро пурра рӯёнад, агар маблағи он бо ташаббуси суд дар вақти набудани аризаи дахлдор, ки ҳангоми баррасӣ парванда дар суди иқтисодии марҳилаи якум аз тарафи ҷавобгар дода шудааст, кам карда шуда бошад, ё ин ки камтар аз ҳисоби ставкаи яккаратаи бонкӣ бинобар нодуруст татбиқи намудани меъёрҳои моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи суди иқтисодии марҳилаи якум

(сархати 2 қисми 1 моддаи 248 Кодекси муҳофизатии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон) рӯёнида шуда бошад.

4. Судҳо бояд ба эътибор гиранд, ки тавзеҳоти дар қарори мазкур овардашуда доир ба кам кардани андозаи ноустуворона мувофиқи моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин дар ҳамон ҳолатҳое татбиқ карда мешаванд, ки ноустуворонаи қонунӣ муайян карда шуда бошад (ноустуворонаи қонунӣ), (аз он ҷумла, Низомномаи нақлиёти Роҳи оҳани Тоҷикистон ва ғайра).

Қоидаҳои банди 1 моддаи 357 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқи талаб намудани пардохти ноустуворонаи қонунӣ аз тарафи кредитор барои кам кардани андозаи он ҳангоми бастани созишномаи ошӣ монеъ шуда наметавонад, агар он ҳилофи қонун набошад ё ҳуқуқи дигар шахсонро вайрон нанамояд.

5. Тибқи талаби кредитор аз ҳисоб баровардани ноустуворона аз суратҳисоби қарздор (қисми 2 моддаи 871 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон), қарздорро аз ҳуқуқи гузоштани масъала нисбати ноустуворонаи аз ҳисоб баровардашуда татбиқ намудани муқаррароти моддаи 358 ҳамин Кодекс, масалан, бо роҳи пешниҳод намудани талаботи мустақилона доир ба баргардонидани маблағи аз ҳад зиёд пардохт кардашуда (моддаи 1117 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон), маҳрум намекунад.

Агар ноустуворонаи пардохтшаванда аз ҷониби қарздор ихтиёран пардохт шуда бошад, вай ҳуқуқ надорад кам кардани маблағи ҷунин ноустуворонаро дар асоси моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб намояд. Дар баробари ин қарздор ҳуқуқ дорад исбот намояд, ки ноустуворонаи пардохтшуда ихтиёрӣ набуд, аз ҷониби вай таҳти таъсири амал ё ниятҳои ифодаёфтаи кредитор, ки аз мавқеи ҳукмфармоии худ сӯистифода намудааст, ба амал бароварда шудаанд.

6. Агар аз ҷониби кредитор талабот оид ба рӯёнидани ноустуворонае арз карда шуда бошад, ки бо шартнома дар намуди якҷоягии ҷарима ва пеня барои як вайронкунии уҳдадорӣ муқаррар карда шудааст, қарздор бошад, хоҳиши кам кардани андозаи онро дар асоси моддаи 358 Кодекси гра-

жданин Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб карда бошад, суд масъалаи баробарии ноустуворона ба оқибати вайрон кардани уҳдадориро вобаста аз маблағи умумии ҷарима ва пеня баррасӣ менамояд.

7. Бо дарназардошти он, ки тибқи муқаррароти моддаи 354 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон номгуӣ усулҳои таъмини иҷрои уҳдадорӣ ниҳой намебошанд, дар шартнома муқаррар кардани шарт аз ҷониби қарздор иҷро кардани уҳдадорӣ на бо пардохти маблағ, балки бо гузашт кардани дигар амвол ба ғоидаи кредитор, ҳилофи қонун намебошад.

Дар ҳолате, ки агар ба сифати ҷораи ҷавобгарӣ барои иҷро накардан ё ба таври номатлуб иҷро кардани уҳдадорӣ қарздор уҳдадор аст, ки ба кредитор ашъҳоро, ки дорои аломати навъи муайян мебошанд супорад, суд ҳуқуқ дорад миқдори онҳоро мувофиқи моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон кам намояд.

8. Судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки тибқи талаботи моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти мавҷудияти тавзеҳот дар қарори мазкур бо банди 2 моддаи 410 ҳамин Кодекс, ҷораи ҷавобгарӣ барои иҷро накардани уҳдадорӣ бо байёна таъминшуда, татбиқ мегардад. Ҳангоми рӯёнидани андозаи дукаратаи маблағи пешпардохт аз тарафҳо барои ҷавобгарии иҷро накардани уҳдадорӣ, суд ҳуқуқ дорад мутобиқи аризаи ҷавобгар дар асоси моддаи 358 Кодекси мазкур нисфи андозаи маблағи нишондодашударо кам намояд.

Тарафи масъул барои иҷро накардани шартнома, ки пешпардохтро анҷом додааст, инчунин ҳуқуқ дорад дар бораи татбиқ намудани талаботи моддаи 358 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати маблағи пешпардохт, ки дар ихтиёрдории тарафи дигар мебошад, аз ҷумла, бо роҳи пешниҳод кардани талаботи мустақилона дар бораи баргардонидани маблағи барзиёд пардохтшуда масъалагузорӣ намояд (моддаи 1117 Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон).

9. Ҳангоми баррасии масъала дар бораи тақсими хароҷоти пардохти бочи давлатӣ байни тарафҳо, дар ҳолати кам намудани ҳаҷми ноустуворона, суди иқтисодӣ бояд дар назар дошта бошад, ки ба нархи

даъво маблағи ноустуворона (ҷарима, пеня) ва ғоизҳо, ки дар аризаи даъвогӣ нишон дода шудаанд, дохил карда мешавад.

Агар ҳаҷми талаботи ноустуворонаро суди иқтисодӣ бо қоидаҳои пешбиниамудай моддаи 358 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси аризаи ҷавобгар кам карда бошад, хароҷоти даъвогар оид ба пардохти боҷи давлатӣ дар қисми маблағи кам кардашуда аз ҳисоби буҷети давлатӣ баргардонида нашуда, аз ҳисоби ҷавобгар аз маблағи ноустуворонае, ки барои руёнидан пешбинӣ шудааст, руёнида мешавад.

Дар мавриде, ки даъвогар аз пардохти боҷи давлатӣ озод карда шудааст, маблағи пешбинишудаи боҷи давлатӣ мутаносибан бо дарназардошти андозаи кам намудай ноустуворонаи судӣ аз ҳисоби ҷавобгар руёнида мешавад (моддаи 109 Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон).

**Раиси Пленум,
Раиси Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Котиби Пленум,
судяи Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

10. Ҳангоми мавҷуд набудани асосҳои ба ҷавобгарӣ кашидани қарздор барои вайрон кардани уҳдадорӣ, суд талаботи даъворо оид ба руёнидани ноустуворона дар асоси муқаррароти моддаи 432 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон рад менамояд. Дар чунин маврид муқаррароти моддаи 358 Кодекси мазкур татбиқ карда намешавад.

Агар иҷро накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ бо гуноҳи ҳар ду тараф ба миён омада бошад ва ё кредитор қасдан ё аз беэҳтиётӣ ба зиёд шудани маблағи ноустуворона мусоидат карда бошад, ҳаҷми ҷавобгари қарздор мумкин аст аз тарафи суд тибқи муқаррароти моддаи 435 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон кам карда шавад. Дар ин маврид низ муқаррароти моддаи 358 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда намешавад.

Мансурзода Н.

Исматов Р.Қ.

ТАФСИРИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ ФАЪОЛИЯТИ САВДОИ ХОРИЧӢ»

Зери тахрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Раҳимзода Маҳмад Забир

(Давомаи. Аввалаи дар шумораи гузашта)

БОБИ 7. МИНТАҚАҲОИ САВДОИ ОЗОД
ВА НАЗДИСАРҲАДӢ

Моддаи 52. Минтақаи савдои озод

1. Минтақаи савдои озод қаламрави гумрукиест, ки мутобиқи шартномаи байналмилалӣ бо як ё якчанд давлат ё ғуруҳи давлатҳо бочҳои гумрукӣ ва чораҳои дигари маҳдудкунии савдои молҳои дар ҳамин қаламрави гумрукӣ истеҳсолшуда дар мавриди амали ҳамаи савдои хориҷии чунин молҳо дар доираи қаламрави гумрукии мазкур бекор карда шудаанд. Зимнан, субъектҳои минтақаи савдои озод ягон ҳамоҳангсозии муҳиме дар мавриди истифодаи бочҳои гумрукӣ ва дигар чораҳои танзими савдои хориҷии молҳоро бо кишварҳои сеюм амалӣ наменамоянд.

2. Тартиби амалӣ намудани савдо дар минтақаҳои савдои озод ва қаламрави дахлдоре, ки дар он низомҳои махсуси амали намудани фаъолияти савдои хориҷӣ муқаррар мегарданд, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

Бояд қайд кард, ки режими ҳуқуқии минтақаи савдои озод дар асоси шартномаҳои байналмилалӣ дучониба ва бисёрҷониба бо кишварҳои хориҷӣ муайян карда мешавад ва дар он бочҳои гумрукӣ, дигар чораҳои маҳдудсозии савдои хориҷии молҳо, ки аз ҳудуди гумрукии молҳо бармеоянд, озод мебошанд. Барои мисол, тибқи муқаррароти қисми 1 Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи савдои озод» аз 21 ноябри соли 1995 «Тарафҳо бочҳои гумрукӣ, андоз ва пардохтҳоеро, ки ба содирот ё воридоти молҳои аз қаламравии гумрукии

яке аз Тарафҳо бароянда ва барои қаламрави гумрукии дигар Тараф таъин карда шуда, амали эквивалентӣ доранд, татбиқ намеkunанд. Истисно аз режими мазкури савдо аз рӯи номенклатураи мувофиқакардашудаи молҳо ҳар сол бо протоколи алоҳида ба расмӣ дароварда мешаванд».

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати амалӣ намудани муқаррароти қисми 2 моддаи тафсиршаванда дар доираи салоҳияти худ метавонад санадҳои меъёрии зериконунӣ қабул намояд, ки фаъолияти савдои хориҷиро ба низом мебарорад. Мисол, дар шакли низомнома, қоида, дастурамал ва ғайра.

Моддаи 53. Савдои наздисарҳадӣ

1. Савдои наздисарҳадӣ дар асоси шартномаи байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлати хориҷӣ ҳамсарҳад амалӣ гардонидашуда, пешниҳоди низоми махсуси мусоиди фаъолияти савдои хориҷиро дар мавриди савдои хориҷии молу хизматрасоние, ки танҳо барои қонеъ гардонидани талаботи маҳал ба молу хизматҳои дар ҳудуди қаламрави дахлдори наздисарҳадӣ истеҳсолшуда ва барои истеъмол аз тарафи шахсони воқеии дорои маҳали доимии зист дар ин қаламрав ва шахсони ҳуқуқии дорои маҳали ҷойгиршавӣ дар ин қаламрав таъингардида пешбинӣ менамояд. Зимнан, низоми махсуси мусоиди мазкур ба дигар давлатҳои хориҷӣ ё ғуруҳи давлатҳои хориҷӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо шартномаҳои байналмилалӣ оид ба пешбинии пешниҳоди низоми мусоидати бештарро ба имзо расонидааст, дахл надорад.

2. Савдои наздисарҳадӣ метавонад аз тарафи шахсони дорои маҳали доимии ҷойгиршавӣ (маҳали зист) дар қаламрави наздисарҳадии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони хориҷии дорои

маҳали доимии ҷойгиршавӣ (маҳали зист) дар қаламрави наздисарҳади дахлдоре, ки дар шартномаи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлати хориҷии ҳамсарҳад муайян шудааст, танҳо барои қонунгардонидани талаботи маҳал ба молу хизматрасониҳои дар ҳудуди қаламрави дахлдори наздисарҳадӣ истеҳсолшуда ва барои истеъмол дар қаламрави дахлдори наздисарҳадӣ таъин гардида, амалӣ гардонидани шавад.

3. Тартиби амалӣ намудани савдои наздисарҳадӣ ва қаламрави дахлдорро, ки дар он низомҳои махсуси амалӣ намудани фаъолияти савдои хориҷӣ муқаррар мегарданд, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва (ё) шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷии ҳамсарҳад муайян менамояд.

Савдои наздисарҳадӣ яке аз намудҳои савдои байналмилалии молҳо, қор ва хизматрасониҳо аст, ки ба воситаи сарҳад аз ҷониби субъектҳои истиқоматкунанда ва бақайдгирифташуда дар масофаи муайян аз сарҳади хушкӣ ду давлат қарор дошта, анҷом дода мешавад.

Дар моддаи тафсиршаванда ба тартиби истисноии қоидаҳои истифодаи маҳдудкунии миқдори молҳо оид ба содирот ва (ё) воридот, ишора шудааст, ки ин мазмун бояд дар созишномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи савдои наздисарҳадӣ вучуд дошта бошад. Истисноӣ мазкур мантиқан аз вазъи ташаккули маъмурӣ-ҳуқуқӣ, минтақаҳои савдои наздисарҳадӣ бармеояд, ки тибқи он дар ин минтақаҳо подоши гумрукӣ ва дигар чораҳои маҳдудкунии савдои хориҷии молҳо манъ шуда ё, ки низомии мусоидати бештар амал мекунад.

Низомии савдои хориҷии тижорати наздисарҳадӣ, ки бо меъёрҳои моддаи тафсиршаванда муқаррар гаштааст, хусусиятҳои махсуси худро дорад, аз ҷумла:

- савдои наздисарҳади дар асоси шартномаи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлати хориҷии ҳамсарҳад амалӣ гардонидани мешавад;

- низомии махсуси мусоиди мазкур ба дигар давлатҳои хориҷӣ ё гурӯҳи давлатҳои хориҷие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо шартномаҳои байналмилалӣ оид ба пешбинии пешниҳоди низомии мусоидати бештарро ба имзо расонидааст, дахл надорад;

- танҳо барои қонунгардонидани талаботи маҳал ба молу хизматҳои дар ҳудуди қаламрави дахлдори назди сарҳади истеҳсолшуда ва барои истеъмол аз тарафи шахсони воқеии дорои маҳали доимии зист дар ин қаламрав ва шахсони ҳуқуқии дорои маҳали ҷойгиршавӣ дар ин қаламрав таъингардида пешбинӣ мегардад;

- савдои наздисарҳади метавонад аз тарафи шахсони дорои маҳали доимии

ҷойгиршавӣ (маҳали зист) дар қаламрави наздисарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони хориҷии дорои маҳали доимии ҷойгиршавӣ (маҳали зист) дар қаламрави наздисарҳади дахлдоре, ки дар шартномаи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлати хориҷии ҳамсарҳад муайян шудааст, амалӣ гардад;

- тартиби амалӣ намудани савдои наздисарҳади ва қаламрави дахлдорро, ки дар он низомҳои махсуси амалӣ намудани фаъолияти савдои хориҷӣ қарор мешаванд, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд.

Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванда мақсади анҷом додани савдои наздисарҳадӣ дар қарор гардидааст. Аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки савдои наздисарҳадӣ аз тарафи шахсони дорои маҳали доимии ҷойгиршавӣ (маҳали зист) ва шахсони хориҷии дорои маҳали доимии ҷойгиршавӣ (маҳали зист) дар қаламрави наздисарҳади дахлдоре, ки дар шартномаи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлати хориҷии ҳамсарҳад муайян шудааст, танҳо барои қонунгардонидани талаботи маҳал ба молу хизматрасониҳои дар ҳудуди қаламрави дахлдори наздисарҳадӣ истеҳсолшуда ва барои истеъмол дар қаламрави дахлдори наздисарҳадӣ таъингардида, амалӣ гардонидани мешавад.

Дар қисми 3 моддаи тафсиршаванда меъёри ҳаволақунанда пешбинӣ гардидааст, ки мувофиқи он салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди тартиби амалӣ намудани савдои наздисарҳади ва қаламрави дахлдор, ки дар он низомҳои махсуси фаъолияти савдои хориҷӣ мутобиқи шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷии ҳамсарҳад муайян мегардад, зикр гардидааст. Бо мақсади ба низом даровардани савдои наздисарҳадӣ ҳанӯз то қабули Қонуни мазкур як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ чиҳати ташаккули савдои наздисарҳадӣ бо ҷумҳуриҳои

Узбекистон, Қирғизистон ва Давлати Исломии Афғонистон қабул гардидаанд. Аз чумла:

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкили пунктҳои савдои наздисарҳадӣ бо Давлати Исломии Афғонистон» аз 20 октябри соли 1995, №638;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкили пунктҳои савдои наздисарҳадӣ бо Давлати Исломии Афғонистон» аз 21 феввали соли 1996, №68;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкил намудани савдои наздисарҳадӣ бо Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон» аз 26 сентябри соли 2003, № 429;

– Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳтар намудани ташкили тичорати наздисарҳадӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 2 октябри соли 2002, №397;

– Низомномаи тартиби анҷом додани тичорати наздисарҳадӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 октябри соли 2002, №397.

Барои мисол, мутобиқи талаботи Низомномаи тартиби анҷом додани тичорати наздисарҳадӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 октябри соли 2002, №397 номгӯи молҳои таҳвилшаванда, аз ҷумла, 18 намуди молҳои содиротӣ ва 31 намуди молҳои воридотӣ, ки барои савдои наздисарҳадӣ таъин гардидаанд, муайян карда шудааст.

БОБИ 8. МУҚАРРАРОТИ ХОТИМАВӢ

Моддаи 54. Ҳалли баҳсҳо

1. Субъектҳои фаъолияти савдои хориҷӣ метавонанд оид ба қонунгузори нисбат ба аҳдҳояшон истифодашаванда ва интиҳоби суд ё арбитражи салоҳиятнок ба мувофиқа расанд.

2. Агар қонунгузори татбиқшаванда ё мақомот оид ба ҳалли баҳсҳо аз ҷониби тарафҳо мувофиқа нашуда бошад, пас қонунгузорӣ ё мақомот оид ба ҳалли баҳсҳо мутобиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон муайян карда мешавад.

Оид ба қисми 1 моддаи тафсиршаванда бояд ҳаминро қайд кард, ки баҳсҳои байни иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ метавонанд ҳам дар судҳои юрисдиксияи умумӣ ва ҳам дар арбитражи байналмилалӣ баррасӣ карда шаванд.

Ба субъектоне, ки фаъолияти иқтисоди хориҷиро амалӣ менамоянд, ҳуқуқи интиҳоб намудани суд ва арбитражи давлате, ки дар он баҳс баррасӣ карда мешавад, дода шудааст. Тартиби ҳал намудани баҳс ё дар шартнома дар намуди тавзеҳоти арбитражӣ ва ё дар созишномаи махсус сабт карда мешавад.

Ду намуди созишномаи арбитражӣ мавҷуд аст – тавзеҳоти арбитражӣ ва созиши арбитражӣ. Тавзеҳоти арбитражӣ яке аз шартҳо мебошад ва он қисми таркибии қарордоди тичоратии байналмилалӣ аст. Тавзеҳоти арбитражӣ барои оянда равона карда шудааст ва ба ин маъно хусусияти ояндабинӣ дорад. Вай ба арбитраж додани он баҳсҳоеро пешбинӣ менамояд, ки танҳо дар оянда ба вучуд омада метавонанд.

Агар масъалаи мазкур аз ҷониби тарафҳо танзим карда нашуда бошад ва байни онҳо баҳс оид ба ҳал намудани баҳс ба миён омада бошад, онҳо метавонанд созишномаро оид ба созиши арбитражӣ банданд. Созиши арбитражӣ ҳамчун созишномаи алоҳидаи арбитражӣ

баромад менамояд, ки аз қарордоди асосӣ ва аз ҷониби тарафҳо аллакай баъди ба миён омадани баҳси мушаххас басташуда фарқ мекунад.

Қарори (ҳалномаи) арбитражӣ, сарфи назар аз он, ки дар кадом мамлакат бароварда шудааст, одатан ҳамон вақт ҳатмӣ дониста мешавад ва иҷро мегардад, ки давлати мазкур Конвенсияи СММ оид ба эътироф ва иҷрои қарорҳои арбитражи хориҷиро аз 10 июни соли 1958 ба тасвиб расонида бошад. Боиси зикр аст, ки механизми миллии баррасии арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ созмон дода шудааст. Айни замон асоси ҳуқуқӣ ва тартиби фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ» аз 18 март соли 2015 ташкил медиҳад.

Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванда ҳолате пешбинӣ мешавад, ки мувофиқи он ҳангоми аз ҷониби тарафҳо мувофиқа нашудани қонунгузори татбиқшаванда ё муайян нагардидани мақомот оид ба ҳалли баҳсҳо ҳалли он мутобиқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон муайян карда мешавад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон тарафи як қатор шартномаҳои дутарафа оид ба ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи ҳамдигарии сармояҳо аст, ки

муқаррарот оид ба тартиби арбитражи баррасии бахсхоро доранд.

Алҳол Тоҷикистон ба Конвенсияи СММ оид ба эътироф ва иҷро қарорҳои арбитражи хориҷӣ аз 10 июни соли 1958 дар асоси Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 майи соли 2012, №804 гардидааст. Предмети танзими Конвенсияи мазкур натавонад расмиёти эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражҳои хориҷӣ, балки баъзе ҷанбаҳои, ки ба созишномаи арбитражӣ дахл доранд, мебошад. Вале муқаррароти асосии Конвенсияи зикргардида дар моддаи 3 ифода мегардад, ки мувофиқи он ҳар як давлати Аҳду паймонкунанда ҳалномаи арбитражиро ҳамчун ҳатмӣ эътироф менамояд ва онҳоро тибқи меъёрҳои мувофиавии он қаламраве, ки дар он эътироф намуда ва ба иҷро расонидани он ҳалномаҳо хоҳиш карда мешавад, ба иҷро мерасонад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар доираи ИДМ уҳдадорҳои Тоҷикистон оид ба эътироф намудан ва иҷро кардани ҳалномаҳои эътибори қонунӣ пайдо кардаи судҳои салоҳиятдор бо Созишномаи ИДМ дар бораи тартиби ҳал намудани бахсҳои вобаста ба амалӣ намудани ғайридаватӣ ҳақиқатдорӣ, ки дар ш. Киев 20 марти соли 1992 баста шуда, барои Тоҷикистон, Россия, Белоруссия, Украина, Узбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Арманистон ва Туркманистон эътибор пайдо кардааст, низ муайян карда шудаанд.

Мувофиқи Созишномаи мазкур давлатҳои иштирокчиҳои ИДМ ҳалномаҳои эътибори қонунӣ пайдокардаи судҳои салоҳиятдори як давлатро дар ҳудуди дигар давлатҳо эътироф ва иҷро менамоянд. Зимнан ба мақомоти олии судии давлатҳои иштирокчиҳои ИДМ ҳуқуқ дода шудааст, ки масъалаҳои бахсиро, ки вобаста ба иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои салоҳиятдор ба вучуд меоянд, ба танзим дароранд.

Бо дарназардошти рушди тичорат ва ҳақиқатдории давлатҳо аз ИДМ 6 марти соли 1998 дар ш. Москва аз ҷониби Арманистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Молдавия, Озарбойҷон, Россия, Тоҷикистон Созишнома дар бораи тартиби иҷроӣ ҳамдигарии ҳалномаҳои судҳои арбитражӣ, ҳақиқат ва иқтисодӣ дар ҳудуди давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳод ба имзо расид.

Бояд қайд кард, ки ҳангоми баррасӣ намудани аризаҳо дар бораи эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ, яъне

давлатҳое, ки Созишнома дар бораи тартиби иҷроӣ ҳамдигарии ҳалномаҳои судҳои арбитражӣ, ҳақиқат ва иқтисодӣ дар ҳудуди давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳодро аз 6 марти соли 1998 имзо гузоштаанд, судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро низ лозим аст, ки меъёрҳои Созишномаи мазкурро ба роҳбарӣ гиранд.

Аризаҳо дар бораи эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражи хориҷӣ аз ҷониби судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд мувофиқи меъёрҳои Созишнома дар бораи тартиби ҳал намудани бахсҳои вобаста ба амалӣ намудани ғайридаватӣ ҳақиқатдорӣ, ки дар ш. Киев 20 марти соли 1992 ба имзо расидааст, баррасӣ карда шавад, чунки арбитражҳои судҳои ҳакамӣ, яъне ғайридаватӣ мебошанд. Созишнома дар бораи тартиби иҷроӣ ҳамдигарии ҳалномаҳои судҳои арбитражӣ, ҳақиқат ва иқтисодӣ дар ҳудуди давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳод, ки 6 марти соли 1998 дар ш. Москва ба имзо расидааст, эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои арбитражӣ, ҳақиқат ва иқтисодӣ, яъне судҳои давлатиро дар назар дорад.

Ҳолатҳои зикргардида танҳо ба эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва арбитражи хориҷии он давлатҳое дахл доранд, ки иштирокчиҳои Созишнома дар бораи тартиби ҳал намудани бахсҳои вобаста ба амалӣ намудани ғайридаватӣ ҳақиқатдорӣ, ва Созишнома дар бораи тартиби иҷроӣ ҳамдигарии ҳалномаҳои судҳои арбитражӣ, ҳақиқат ва иқтисодӣ дар ҳудуди давлатҳои иштирокчиҳои ИДМ мебошанд.

Дар шартномаҳои байналмилалӣ мумкин аст, ки механизмҳои гуногуни иҷроӣ ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва арбитражҳои хориҷӣ дар ҷаҳон гардида бошанд. Агар байни давлатҳои шартномаи дутарафа баста шуда бошад ва онҳо дар як вақт иштирокчиҳои шартномаи бисёртарафаи байналмилалӣ бошанд, он гоҳ дар навбати аввал бояд муқаррароти шартномаҳои дутарафа татбиқ карда шаванд, дар сурати мавҷуд набудани онҳо бошад - муқаррароти шартномаҳои бисёртарафа татбиқ карда мешаванд.

Масъалаҳои эътироф намудан ва мавриди иҷро қарор додани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва ҳалномаҳои арбитражҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ғайр аз Кодекси мувофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба танзим дароварда мешаванд. Масалан, қисми 1 моддаи 93 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар

бораи истехсолоти иҷро» пешбинӣ менамояд, ки тартиби дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷӣ ва судҳои ҳақамии хориҷӣ (арбитражҳо) му-

вофиқи қонунгузории мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон ва Қонуни мазкур ба амал бароварда мешавад

Моддаи 55. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани Қонуни мазкур мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Шахсоне, ки дар вайронкунии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ гунаҳгоранд, тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии граждани-ҳуқуқӣ, маъмури ё ҷиноятиро бар душ доранд.

Татбиқи ҳама гуна санади қонунгузори бо муқаррар кардани чораҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ барои вайрон кардани он таъмин карда мешавад. Маҳз барои ба танзим даровардани масъалаи мазкур моддаи тафсиршаванда бахшида шудааст.

Ҷавобгарии граждани-ҳуқуқӣ тибқи Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад. Ба рӯёнидани (ҷуброн намудани) зиён моддаҳои 15, моддаҳои 16, боби 24 ва боби 55 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Тибқи моддаи 15 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зери мафҳуми зиён хароҷоте фаҳмида мешавад, ки шахси ҳуқуқаш вайрон гардида масраф намудааст ё бояд барои барқарор намудани ҳуқуқи вайронгардида масраф намояд, аз даст рафтани ё хароб гардидани амволи ӯ (зиёни воқеӣ), инчунин даромади ба даст наомадае, ки ин шахс, агар ҳуқуқаш вайрон намегардид, дар шароити муқаррарии аҳдҳои граждани метавонист ба даст оварад (фоидаи аз дастрафта).

Агар шахси вайронкардаи ҳуқуқ дар натиҷаи ин даромад ба даст оварда бошад, шахсе, ки ҳуқуқаш вайрон гардидааст, ҳақ дорад дар баробари зиёни дигар рӯёнидани

фоидаи аздастрафтаро ба андозаи на камтар аз чунин даромад талаб намояд.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ тибқи Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад. Татбиқи ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбати шахси ҷиноятсодиркарда таъин намудани ҷазои ҷиноятиро дар назар дорад. Мисоли ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти савдои хориҷӣ инҳо буда метавонанд:

- Кирдори инҳисорӣ (монополистӣ) ва маҳдуд кардани рақобат (моддаи 273 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон);
- Истифодаи ғайриқонунии воситаҳои фардиқонунии иштирокчиёни аҳдҳои граждани, молҳо, корҳо ва хизматрасонӣ (моддаи 275 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон);
- Аз хориҷа барнагардонидани воситаҳо ба асъори хориҷӣ (моддаи 287 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон);
- Қочоқ (моддаи 289 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон);

Чораҳои ҷавобгарии маъмури ва тартиби татбиқи онҳо дар Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудаанд. Татбиқи ҷавобгарии маъмури нисбати шахси ҳуқуқвайронкунии маъмури содиркарда таъин намудани ҷазои маъмуриро дар назар дорад. Мисоли ҳуқуқвайронкунии маъмури дар соҳаи фаъолияти савдои хориҷӣ интиқоли ғайриқонунии мол ё воситаи нақлиёт аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 577 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмури Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва ғайраҳо буда метавонанд.

Моддаи 56. Аз эътибор соқит донишани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тижоратии хориҷӣ»

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 сентябри соли 1999 «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тижоратии хориҷӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1999, №9, мод.226) аз эътибор соқит доништа шавад.

Тибқи моддаи тафсиршаванда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тижоратии хориҷӣ», ки ҳанӯз 3 сентябри соли 1999 қабул гардида

буд, вобаста ба талаботи қисми 1 моддаи 51 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 марти соли 2009 аз эътибор соқит доништа шудааст.

Моддаи 57. Тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур
Қонуни мазкур пас аз интишори расмӣ мавриди амал қарор дода шавад.

Тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкур дар моддаи тафсиршаванда пешбинӣ гардидааст, ки ҳамчун анъана аз лаҳзаи интишори расмӣ дар рӯзномаҳои расмӣ ҷумҳурӣ оғоз мегардад. Қонунҳои тибқи моддаи 10 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо тартиби муайяннамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 март соли 2009 ба нашр расонида мешаванд. Нашри санадҳои қонунгузорӣ, аз ҷумла Қонуни мазкур тариқи пурра дар манбаъҳои зерини расмӣ ҳукми амали онро тасдиқ менамояд:

– Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашриёти расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– Феҳристи ягонаи давлатии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» ва «Садои мардум».

Тибқи қисми 1 моддаи 53 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 март соли 2009 санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки аз мақомоти ваколатдори давлатӣ (шахсони мансабдор) ба мақомоти наشري расмӣ ворид шудаанд, бояд дар муҳлати на дертар аз 10 рӯз аз лаҳзаи воридшавӣ интишор шаванд (муфассалтар ниг. Тафсири Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», саҳифаҳои 182-183)

ФАРҲАНГИ РУСӢ БА ТОҶИКИИ ИСТИЛОҲОТИ ҲУҚУҚ

РУССКО-ТАДЖИКСКИЙ СЛОВАРЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Раҳимзода Маҳмад Забир

(Раҳимов М.З.)

(Давомаи. Аввалаш дар шумораи гузашта)

О

Основания прекращения права собственности	– асосҳои қатъ гардидани ҳуқуқи моликият
Основания прекращения трудового договора (контракта)	– асосҳои қатъ кардани қарордоди (шартномаи) меҳнатӣ
Основной	– асосӣ
Основание для возбуждения уголовного дела	– асос барои огози парвандаи ҷиноятӣ
Основание иска	– асоси даъво
Основание к обжалованию	– асос барои шикояткунӣ
Основание к отводу	– асос барои радкунӣ
Основание к отмене приговора	– асос барои бекор кардани ҳукм
Основание лишения родительских прав	– асоси маҳрум кардан аз ҳуқуқи падарию мо- – дарӣ
Основание уголовной ответственности	– асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ
Основание юридической ответственности	– асоси ҷавобгарии ҳуқуқӣ
Основания прекращения гражданства Республики Таджикистан	– асосҳои қатъгардии шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Основания прекращения юридических лиц	– асосҳои қатъ кардани шахсони ҳуқуқӣ
Основания приобретения права собственности	– асосҳои бадастдарории ҳуқуқи моликият
Основательность аргументов	– асоснокии далелҳо
Основной закон	– қонуни асосӣ, сарқонун
Основной капитал	– сармояи асосӣ
Основные законы	– қонунҳои асосӣ
Основные меры наказания	– ҷораҳои асосии ҷазо
Основные начала	– мабдаъҳои асосӣ, усулҳои асосӣ
Основные положения	– муқаррароти асосӣ
Основные права и обязанности государства	– ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои асосии давлат
Основные права и обязанности граждан	– ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои асосии шаҳрвандон
Основные признаки государства	– аломатҳои асосии давлат
Основные принципы международного права	– принсипҳои асосии ҳуқуқи байналмилалӣ
Особенности проведения игр и пари	– хусусиятҳои гузаронидани бозӣҳо ва шартҳо
Основные средства	– воситаҳои асосӣ
Основные структурные подразделения системы исполнения уголовного наказания	– воҳидҳои асосии сохтори низоми иҷрои ҷазои ҷиноятӣ
Основы государственного строя	– асосҳои сохти давлатӣ
Основы гражданского судопроизводства	– асосҳои муурофияи суди маданӣ
Основы судопроизводства	– асосҳои муурофияи судӣ
Основы уголовного судопроизводства	– асосҳои муурофияи суди ҷиноятӣ

Основы законодательства	– асосҳои қонунгузорӣ
Основы конституционного строя	– асосҳои соҳти конститутсионӣ
Основы конституционного строя Республики Таджикистан	– асосҳои соҳти конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Основополагающий	– асосӣ, умда
Основываться на догадках	– ба тахмин асос кардан
Особенная часть уголовного кодекса	– қисми махсуси кодекси ҷиноятӣ
Особо	– махсус
Особо тяжкое преступление	– ҷинояти махсусан вазнин
Особенность	– махсусият, хусусият
Особенный	– махсус, ғайриодӣ
Оставшийся без крова	– хонавайрон шудан
Особица	– махсус
Особо крупный размер	– андозаи махсусан калон
Особо опасный рецидивист	– ресидивисти махсусан хавфнок
Особо тяжкое последствие	– оқибатҳои махсусан вазнин
Особое мнение	– фикри махсус
Особое определение	– таъиноти махсус
Особое производство	– истехсолоти махсус
Особая комиссия	– комиссияи махсус
Особое мнение судьи	– фикри (мулоҳизаи) махсуси судья
Особый режим кредитования	– речаи махсуси кредитӣ
Особый счет	– суратҳисоби махсус
Осада	– муҳосира
Осознание своего долга	– фаҳмидани қарзи худ
Осознать свою вину	– гуноҳи худро фаҳмидан, гуноҳи худро дарк кардан
Оспаривание	– баҳс кардан
Оспаривание договора займа	– баҳс кардани шартномаи қарз
Оспаривание отцовства и материнства	– баҳс кардани падарию модарӣ, баҳс кардани ҳолати падарӣ ва модарӣ
Оспаривание письменных доказательств	– баҳс кардани далелҳои хаттӣ
Оспаривание страховой стоимости имущества	– баҳс кардани арзиши бимавии молу мулк
Оспариваемая сделка	– аҳди баҳснок, аҳди баҳсшаванда
Осрамить	– бадном кардан, беобрӯ кардан
Оставаться при особом мнении	– ба фикри махсус мондан
Оставить без последствия	– бенатиҷа мондан
Оставить за собой	– дар ихтиёри худ мондан
Оставаться наследником	– меросгир мондан
Оставить наследство	– мерос мондан, мерос гузоштан
Оставить сиротой	– бепарастор мондан
Оставление в опасности	– дар хатар монондан
Оставление жалобы без движения	– беҳаракат монондани шикоят
Оставление жалобы без последствий	– беоқибат монондани шикоят
Оставление заявления без рассмотрения	– бебаррасӣ монондани ариза
Оставление погибающего корабля	– партофта рафтани киштии ғарқшаванда
Оставление приговора в силе	– бозътибор монондани ҳукм
Остаться вдовой	– бева мондан
Остаться при своем мнении	– дар фикри худ мондан
Остеречь	– боҳабар кардан, огоҳ қунондан, эҳтиёт кардан
Остракизм	– остракизм (табъид, бадарғақунӣ)
Острастка	– таҳдид
Острие критики	– нештари танқид

Острог	– зиндон
Осторожный	– зиндонӣ, маҳбасӣ
Оседлый	– муқимӣ, бумӣ
Острота положения	– чиддияти вазъият, чиддияти ҳолат
Осудить	– маҳкум кардан
Осудить на длительный срок заключения	– ба ҳабси дарозмуҳлат маҳкум кардан
Осудить поступок	– маҳкум кардани рафтор (кирдор)
Осуждение	– маҳкумкунӣ
Осуждение преступника	– маҳкум кардани ҷинояткор
Осуждение условное	– маҳкумкунӣ шартӣ
Осужденность	– маҳкумият
Осужденный	– маҳкумшуда
Осуществление гражданских прав	– амалӣ намудани ҳуқуқҳои маданӣ
Осуществление права	– амалӣ намудани ҳуқуқ
Осуществление правосудия	– амалӣ намудани адолати судӣ
Осуществлять контроль	– назорат кардан
Осыпать бранью	– дашномборон кардан
Отбранить	– дашном додан
Отбросить сомнения	– шубҳаро рад кардан
Отбросить страх	– тарсро дур кардан
Отбросы общества	– партовҳои ҷомеа
Отбывание срока наказания	– тамом кардани муҳлати ҷазо
Отвадить от дурной привычки	– одати бадро тарк кунонидан
Отвергать предложение	– таклифро рад кардан
Отвержение виновности	– рад кардани айбдорӣ
Отверженный	– рондашуда, радди маърака
Отвести беду	– балоро рафъ кардан
Отвести кандидатуру	– номзадро рад кардан
Отвести подозрение	– гумони бадро бартароф кардан
Ответная речь	– нутқи ҷавобӣ
Отгул	– отгул
Отдать в залог	– гарав мондан
Отдать на поруки	– ба кафолат додан
Ответная сторона	– тарафи ҷавобдиханда
Ответный визит	– ташрифи ҷавобӣ
Ответственно заявить	– масъулиятнокона изҳор кардан
Осторожность	– эҳтиёт
Осторожный	– эҳтиёткор
Осмотрительность	– эҳтиёткорӣ
Осмотрительно	– эҳтиёткорона
Осиротевший	– бепарастормонда
Ответственность	– ҷавобгарӣ, масъулият
Ответственный	– масъул, мутасаддӣ
Ответственный редактор	– муҳаррири масъул
Ответ	– ҷавоб, посух
Ответный	– ҷавобӣ
Ответственность перед судом	– ҷавобгарӣ дар назди суд
Ответственность должностных лиц	– ҷавобгарии шахсони мансабдор
Ответственность материальная	– ҷавобгарии моддӣ
Ответственность несовершеннолетних	– ҷавобгарии ноболиғон
Ответственность солидарная	– ҷавобгарии муштарак
Ответственность судей	– ҷавобгарии судяҳо
Ответственность долевая	– ҷавобгарии ҳиссагӣ

Ответственность административная	– ҷавобгарии маъмурӣ
Ответственность за административные правонарушения	– ҷавобгарӣ барои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ
Ответственность гражданская	– ҷавобгарии маданӣ
Ответственность грузоотправителя	– ҷавобгарии борфиристонанда
Ответственность дисциплинарная	– ҷавобгарии интизомӣ
Ответственность за нарушение обязательств	– ҷавобгарӣ барои вайрон кардани уҳдадорӣ
Ответственность за неисполнение денежного обязательства	– ҷавобгарӣ барои иҷро накардани уҳдадорӣҳои пулӣ
Отвельнуть от ответа	– аз ҷавоб гурехтан
Ответственность государства за деятельность его органов	– ҷавобгарии давлат барои фаъолияти мақомотҳои худ
Ответственность за несвоевременную уплату алиментов	– ҷавобгарӣ барои сари вақт пардохт накардани алимент
Ответственность за поведение отдельных лиц	– ҷавобгарӣ барои рафтори шахсони алоҳида
Ответственность за причинение вреда	– ҷавобгарӣ барои зарари расонидашуда
Ответственность конституционная	– ҷавобгарии конститутсионӣ
Ответственность международных организаций	– ҷавобгарии ташкилотҳои байналмилалӣ
Ответственность политическая	– ҷавобгарии сиёсӣ
Ответственность регистратора	– ҷавобгарии бақайдгиранда
Ответственность страховая	– ҷавобгарии бимавай
Ответственность субсидиарная	– ҷавобгарии иловагӣ
Ответственность судьи дисциплинарная	– ҷавобгарии интизомии судя
Ответственность уголовная	– ҷавобгарии ҷиноятӣ
Ответственность участников полного товарищества	– ҷавобгарии иштирокдорони ширкати комил
Ответственность юридического лица	– ҷавобгарии шахси ҳуқуқӣ
Ответчик	– ҷавобгар
Отвечать головой	– бо сари худ ҷавоб додан
Отвлечение внимания	– диққатро ба тарафи дигар ҷалб кардан
Отзыв	– бозхост, бозхонд, такриз, баҳо
Отзыв товара	– бозхости мол
Отзыв акцепта	– бозхости аксепт
Отзыв депутата	– бозхости вакил
Отзыв лицензии	– бозхости иҷозатнома
Отзыв посла	– бозхонди сафир
Отзыв судьи	– бозхонди судя
Отзывная грамота	– номаи бозхонд
Отставка	– истеъфо
Отвод	– рад кардан
Отвод земли	– ҷудо кардани замин
Отвод свидетелей	– рад кардани шохидон
Отвод судьи	– рад кардани судя
Отворотиться	– рӯ гардондан, рӯ тофтан, сар кашидан
Отгадать мысли	– пай бурдани фикр
Отговорка	– баҳона
Отговорить	– аз коре баргардондан
Отговориться делами	– серкориро баҳона кардан
Отголоски событий	– таъсири ҳодисаҳо
Отдаленное родство	– хешии дур
Отдача долга	– гардондани (баргардондани) қарз
Отдача на поруки	– ба кафолат додан
Отделать	– задан, лат кардан

Отдел	– шуъба
Отделение	– шуъба
Отделение милиции	– шуъбаи милитсия
Отдых	– дамгирӣ, истироҳат
Отделение религиозных организаций от государства	– ҷудо кардани ташкилотҳои динӣ аз давлат
Отделить вымысел от истины	– муҳоботро аз ҳақиқат фарқ (ҷудо) кардан
Отдельное требование	– талаби алоҳида
Отечество	– ватан, меҳан
Отказ	– рад, инкор намудан, раддия, даст кашидан
Отказ от акцепта	– даст кашидан аз аксепт
Отказ от наследства	– даст кашидан аз мерос
Отказ от права собственности	– даст кашидан аз ҳуқуқи моликият
Отказ от иска	– даст кашидан аз даъво
Отказ от дачи показания	– даст кашидан аз додани нишондод (баёнот)
Отказ от своих слов	– аз суҳанони худ баргаштан
Отказополучатель (легатарий)	– шахси манфиатдори шартӣ васиятӣ, гирандаи супориши васияткунандаи мерос
Отказать в передаче своего имущества детям	– даст кашидан аз додани молу мулки худ ба фарзандон
Отказ в правосудии	– дасткашӣ аз адолати судӣ
Отказ от гражданства	– даст кашидан аз шаҳрвандӣ
Отказ от получения завещательного отказа	– даст кашидан аз супориши васияткунандаи мерос
Откинуть сомнения	– шубҳаро дур андохтан
Откладывание слушания дела	– мавқуф гузоштани шунидани парванда
Отклонение от закона	– қонунро вайрон кардан, аз қонун дур шудан
Отклонение от нормы	– аз меъёр дур шудан
Отклонение ходатайства	– рад кардани дархост
Откровенность	– ошкорогӯӣ, ростгӯӣ, самимият
Откровенность признания	– иқрори ошкоро, иқрори самимона, иқрор шудан
Откровенный разговор	– гуфтугӯи самимона
Открытая монополия	– монополияи озод
Открытие	– кушода шудан, маълум кардан
Открытие бюджетных кредитов	– кушодани кредитҳои бучетӣ
Открытие наследства	– кушодани мерос
Открыто признать свою ошибку	– хатои худро рӯйро ба эътироф кардан
Открытое акционерное общество	– ҷамъияти саҳомии кушода
Открытое голосование	– овоздиҳии ошкоро, овоздиҳии кушод
Открытое заседание	– маҷлиси кушоди судӣ
Открытое судебное заседание	– маҷлиси кушоди судӣ
Открытые выборы	– интихоботи кушода
Открытый судебный процесс	– муурофияи кушоди судӣ
Открыть заговор	– сӯйқасдро фош кардан
Откуп	– фидия
Откупить	– харидан
Отлагать	– таъхир кардан
Отлагательство	– таъхир, дер кардан
Отличить	– фарқ кардан, тафовут гузоштан
Отличительная черта	– хислати хос
Отлагательные условия	– шароитҳои таъхирнок
Отложение дела	– мавқуф гузоштани парванда
Отличительные признаки	– нишонаҳои махсус, аломатҳои хос

Отличительный знак	– аломати махсус
Отличить правду от лжи	– ростро аз дурӯғ фарқ кардан
Отложение разбирательства дела	– мавқуф гузоштани муурофияи парванда
Отмена	– бекор кардан
Отмена дарения	– бекор кардани ҳада (туҳфа)
Отмена меры пресечения	– бекор кардани чораҳои пешгирӣ (эҳтиётӣ)
Отмена приговора	– бекор кардани ҳукм
Отмена части приговора	– қисман бекор кардани ҳукм
Отмена приговора по процессуальным нарушениям	– бекор кардани ҳукм бо сабаби вайронку- ниҳои муурофиявӣ
Отмена приговора по явной его несправедливости	– бекор кардани ҳукм бо сабаби ошкоро беадо- лат будани он
Отмена приговора полностью	– пурра бекор кардани ҳукм
Отмена усыновления	– бекор кардани фарзандхонӣ
Отменительные условия	– шартҳои бекоркунӣ
Отмирание	– завол
Отмщение	– интиқом, ниқор
Отмывание денег	– маблағшӯӣ, қонунигардони маблағ
Относимость доказательств	– дахлдории далелҳо
Относительно	– нисбатан
Относительное понятие	– мафҳуми нисбӣ
Относительность истины	– ҳақиқати нисбӣ
Относительные права	– ҳуқуқҳои нисбӣ
Относительный	– нисбӣ
Отношения	– муносибат
Отношения административно-правовые	– муносибатҳои ҳуқуқӣ-маъмурӣ
Отношения жилищные	– муносибатҳои манзилӣ
Отношения имущественные	– муносибатҳои молумулқӣ
Отношения корреспондентские	– муносибатҳои корреспондентӣ, муросилотӣ
Отношения регулируемые гражданским законодательством	– муносибатҳое, ки қонунгузории маданӣ ба танзим мебарорад
Отношения собственности	– муносибатҳои моликият
Отношения трудовые	– муносибатҳои меҳнатӣ
Отношения финансовые	– муносибатҳои молиявӣ
Отнятие	– кашида гирифтани
Отнять возможность	– имконият надодан
Отображение действительности	– тасвири воқеият
Отобрание	– гирифтани
Отобрать показания	– нишондод (баёнот) гирифтани
Отождествлять	– монанд кардани, шабоҳат додан
Отождествление личности	– монанд кардани шахсият
Отозвать	– бозхондани
Отозвать своих представителей	– намояндагони худро бозхондани
Отомстить	– қасос гирифтани, интиқом гирифтани
Отпечатки пальцев	– изи ангуштон
Отпечаток	– пай, нақш, из
Отпирательство	– инқор, мунқирӣ, ба гардан нагирифтани
Отписать имущество детям	– молу мулкро ба бачаҳо васият кардани (мерос гузоштани)
Отписка	– аз сар соқит кардани
Отповедь	– мазаммат, маломат, сарзаниш
Отправить донесение	– хабар фиристондани, маълумотнома фиристондани
Отправление	– ирсол, фиристондани

Отправление правосудия	– амалӣ кардани адолати судӣ
Отправлять культ	– расму русуми динро ба ҷо овардан (ичро кардан)
Отсылочная норма	– меъёри ҳаволавӣ
Отчуждение	– бегона кардан
Отчуждение имущества	– бегона кардани молу мулк
Отягчающие вину обстоятельства	– ҳолатҳои вазнинкунандаи гуноҳ
Отягчающие ответственность обстоятельства	– ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷавобгарӣ
Отпуск	– рухсатӣ
Отпуск без сохранения заработной платы	– рухсатии бемузд
Отпуск дополнительный	– рухсатии иловагӣ
Отпуск по беременности и родам	– рухсатии ҳомилагӣ ва таваллуд
Отпускная цена	– нархи фурӯш
Отпустить цены	– озод кардани нархҳо
Отработка долга	– адои қарз
Отрава	– захр, афюн
Отравитель	– захрандоз
Отравить	– захролуд кардан
Отравить воду	– обро захролуд кардан
Отравить сознание	– захролуд кардани шуур
Отравление	– захрхӯронӣ, захрнӯшонӣ
Отравляющие вещества	– моддаҳои захролудкунанда
Отрасль международного права	– соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ
Отрасль права	– соҳаи ҳуқуқ
Отрезветь	– ҳушёр шудан
Отретироваться	– ғайб задан
Отречение	– инкор кардан, рад кардан
Отречение от своих убеждений	– аз ақидаҳои худ гаштан
Отрешенность	– дунёбезорӣ
Отрешенный	– дунёбезор, дилмонда
Отрицание	– рад, инкор, рад кардан, мункиршавӣ
Отрицание виновности	– инкори гуноҳ
Отрицательный	– манфӣ
Отрицательный акцент	– аксепти манфӣ
Отсрочка	– ба таъхир андохтан, дароз кардани муҳлат, мавқуф гузоштан
Отсрочка исполнения приговора	– мавқуф гузоштани иҷрои ҳукм
Отсрочка паспорта	– дароз кардани муҳлати эътибори шиноснома
Отсрочка платежа	– дароз кардани муҳлати пардохт
Отсроченный	– мавқуф
Отвлечение	– нафрат
Отстранение от должности	– аз вазифа ҳолӣ (сабукдӯш) кардан, аз кор гирифтан
Отставка правительства	– истеъфои ҳукумат
Отстаивать свою позицию	– нуктаи назари худро ҳимоя кардан
Отстранение опекуна и попечителя	– аз васигӣ ва парасторӣ дур кардан
Отстранение от работы	– аз кор ҳолӣ кардан
Отсылочное нормы права	– меъёрҳои ҳуқуқии ҳаволақунанда
Отступить от правил	– қоидаҳои риоя накардан
Отступное	– гузашткунӣ, ҳаққи дасткашӣ
Отступные деньги	– пулҳои гузашткардашуда
Отступник	– муртад, хоин, маслакфурӯш
Отступничество	– муртадӣ, хоинӣ, маслакфурӯшӣ

Отсудить	– бо санади суд баргардонидан
Отсудить имущество	– бо санади судӣ баргардонидани молу мулк
Отсудиться	– ба охир расонидани судбозӣ, ба анҷом расонидани судбозӣ
Отсутствие	– ҳозир набудан, ғайб задан
Отсутствие права на иск	– ҳуқуқи даъво надоштан, ба даъво ҳуқуқ надоштан
Отсутствие признаков преступления	– набудани аломатҳои (нишонаҳои) ҷиноят
Отсутствие состава преступления	– набудани таркиби ҷиноят
Отсутствующий	– ғоиб
Оттиски следов	– нусхаҳои из (пай)
Отток	– кам шудан, баромада рафтан, кӯчида рафтан
Отторгнуть	– бо зӯрӣ ҷудо кардан, забт (ғасб) кардан
Отторжение	– забт, ғасб
Оттяжка	– кашоладиҳӣ, кашолакорӣ
Оттяжка решения	– ба таъхир андохтани ҳалнома
Отходник	– мардикор
Отходничество	– мардикорӣ
Отцеубийство	– падаркушӣ
Отцеубийца	– падаркуш
Отцовство	– падарӣ
Отчаянность	– ноилоҷӣ, ночорӣ
Отчаянное положение	– вазъияти душвор, ҳолати душвор
Отчество	– номи падарӣ
Отчим	– падарандар
Отчуждение	– бегонакунӣ
Отчуждать	– бегона кардан
Отчуждение имущества	– бегона кардани молу мулк
Отчуждение частной собственности	– бегона кардани моликияти хусусӣ
Отчужденное имущество	– молумулки бегонакардашуда
Отщепенство	– муртадӣ, маслакфурӯшӣ
Отягчить	– вазнин (гаронтар, бадтар) кардан
Отягчающие ответственность обстоятельства	– ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷавобгарӣ
Оферта	– пешниҳод, оферта
Официальный	– расмӣ, ҳукуматӣ, давлатӣ
Официальный валютный курс	– қурби расмии асъор
Официальный документ	– ҳуҷҷати расмӣ
Официально	– расман
Официальность	– расмият
Официальное лицо	– шахси расмӣ, намояндаи расмӣ
Официальное разъяснение	– шарҳи расмӣ, эзоҳи расмӣ
Официальное издание	– нашри расмӣ
Официальный язык	– забони расмӣ
Официозность	– нимрасмӣ будан, расмият
Официозное сообщение	– хабари нимрасмӣ
Оформить договор	– шартномаро ба расмият даровардан
Оформить документы	– ҳуҷҷатҳоро ба расмият даровардан
Оформление	– ба расмият даровардан
Оффшор	– оффшор
Оффшорные зоны	– минтақаҳои оффшорӣ
Оффшорные компании	– ширкатҳои оффшорӣ
Оффшорная компания	– ширкати оффшорӣ
Оффшорный центр	– маркази оффшорӣ

Охарактеризовать	– тавсиф кардан
Охарактеризовать положение вещей	– ҳақиқати ҳолро тавсиф додан
Охаять	– бад гуфтан, наҳ задан
Охолостить	– ахта кардан
Охота	– шикор
Охотничий	– шикорӣ
Охотничий фонд	– фонди шикорӣ
Охрана водных объектов	– ҳифзи объектҳои об
Охрана почв	– ҳифзи хок
Охрана	– муҳофизат, муҳофиз, хифз
Охрана атмосферного воздуха	– муҳофизати ҳавои атмосфера
Охрана имущества	– муҳофизати молу мулк
Охрана границ	– муҳофизати сарҳад
Охрана интересов государства	– муҳофизати манфиатҳои давлат
Охрана материнства	– муҳофизати модарӣ, хифзи модарӣ
Охрана правопорядка	– муҳофизати тартиботи ҳуқуқӣ, нигоҳдории тартиботи ҳуқуқӣ
Охрана труда	– муҳофизати меҳнат
Охрана здоровья граждан	– муҳофизати саломатии шаҳрвандон
Охрана окружающей среды	– муҳофизати муҳити зист
Охрана животного мира	– муҳофизати олами ҳайвонот
Охрана прав потребителей	– муҳофизати ҳуқуқи истеъмолкунандагон
Охрана природы	– муҳофизати табиат
Охрана труда женщин	– муҳофизати меҳнати занон
Охрана труда несовершеннолетних	– муҳофизати меҳнати ноболигон
Охрана здоровья несовершеннолетних	– муҳофизати саломатии ноболигон
Охранительные нормы права	– меъёрҳои ҳуқуқии муҳофизаткунанда
Охранительные меры	– чораҳои муҳофизатӣ
Охраняющий	– муҳофиз
Охранник	– посбон
Охранитель	– муҳофиз
Охранка	– шуъбаи хуфия
Охранные документы	– ҳуччатҳои муҳофизатӣ
Оценить	– баҳо додан, баҳо мондан
Оценщик	– баҳодиханда, баҳогузор
Оценочная деятельность	– фаъолияти баҳодихӣ (нархгузорӣ)
Оценка имущества	– баҳои молу мулк
Оценка доказательств	– баҳои далелҳо
Оценка рисков	– баҳодиҳии таваккал (хавф)
Оценка конкурентноспособности товара	– баҳои рақобатпазирии мол
Оценка соответствия	– баҳои мутобиқат
Оценочная комиссия	– комиссияи баҳодиҳӣ
Оценочная стоимость	– арзиши баҳо
Оценить положение	– вазъиятро баҳо додан, ҳолатро баҳо додан
Очевидец	– шохид, гувоҳ
Очевидный факт	– далели равшан
Очернить	– бадном кардан, сиёҳ кардан
Очковтиратель	– фиребгар, қаллоб
Очная ставка	– рӯбарӯкунӣ
Очерёдность наследования	– навбати меросгириӣ
Очерёдность получения жилплощади	– бо навбат гирифтани хона (истиқоматгоҳ)
Очерёдность списания денежных средств со счета	– бо навбат аз ҳисоб баровардани маблағҳои пулӣ

Очерѣдность	удовлетворения	требований	– бо навбат қонєъ кардани талаботҳои сито- нандагон
взыскателей			– обрӯ резондан, бадном кардан
Ошельмовать			– хато, сахв, иштибоҳ, ғалат
Ошибка			– сахв дар ҳуқуқи ҷиноятӣ
Ошибка в уголовном праве			– сахви тасодуфӣ
Ошибка случайная			– тасаввуроти нодуруст
Ошибочное представление			– қарори ғалат, ҳалномаи ғалат
Ошибочное решение			– ҷарима кардан
Оштрафовать			– очизиро ҳис кардан
Ощутить бессилие			

П

Падишах	– подшоҳ
Падёж	– ҳайвонмурӣ, мурумурии ҳайвонот
Падчерица	– духтарандар
Падшие	– шаҳидон, ҳалокшудагон
Паевой взнос	– сахмпулӣ, пайпулӣ, аъзоҳаққӣ
Паевой фонд	– фонди сахмия, фонди аъзоҳаққӣ
Паенакопление	– захираи сахм, сахмзахиракунӣ
Паевая книжка	– дафтарчаи сахмгузорӣ, дафтарчаи пайпулӣ
Пай	– пай, ҳақ
Пайщик	– ҳиссадор, ҳақдор
Пакт	– муоҳида, пакт, паймон
Пакты о правах человека	– муоҳида оид ба ҳуқуқи инсон
Пакт о ненападении	– муоҳидаи ҳучум накардан
Палата	– палата, маҷлис
Палата депутатов	– палатаи вакилон, маҷлиси намояндагон
Палата лордов	– палатаи лордҳо
Палата представителей	– палатаи намояндагон
Палач	– ҷаллод
Палиативные меры	– чораҳои нимқора
Пандектное право	– ҳуқуқи пандектӣ
Пандекты	– пандектҳо
Панибратство	– ҷӯрабозӣ
Паника	– воҳима
Паникёр	– воҳимагар, воҳимачӣ, воҳимаандоз
Паникёрство	– воҳимаандозӣ, воҳимагарӣ
Панихида	– маросими дафн
Панство	– рафтори ашрофона
Папилярные линии и узлы	– хат ва нақшҳои папилярӣ
Папство	– ҳокимияти папа
Парадоксальность	– парадокс, ғайриодӣ
Парадоксальность взглядов	– ғайриодӣ будани фикрҳо, боварибахш набу- дани фикрҳо
Парадоксальный случай	– ҳодисаи ғайриодӣ
Паразит	– муфтхӯр
Паразитический образ жизни	– тарзи зиндагии муфтхӯрона
Парафировать	– пешакӣ имзо кардан
Парафировать договор	– шартномаро пешакӣ имзо кардан
Пари	– шарт
Паритет	– баробарӣ
Паритет покупательной способности	– баробарии қобилияти харидорӣ

Паритетное представительство	– намояндагии баробар
Паритетный принцип	– принципи баробарӣ
Партийная система	– низоми ҳизбӣ
Партийный	– ҳизбӣ
Партия	– ҳизб
Партократ	– ҳизбпараст
Партократия	– ҳизбпарастӣ
Партнер	– шарик, ҳамроҳ
Партнерство	– шарикӣ, ҳамроҳӣ
Партнершип	– шарики, ҳарифӣ
Парламент	– парламент, маҷлиси олӣ
Парламентаризм	– парламентаризм
Парламентский строй	– сохти парламентӣ
Парламентёр	– фиристода
Парламентские полномочия	– ваколатҳои парламентӣ
Парламентские каникулы	– таътили парламентӣ
Парламентские комиссии	– комиссияҳои парламентӣ
Парламентские прения (дебаты)	– мунозираи парламентӣ
Парламентские слушания	– муҳокимаи парламентӣ
Парламентские чтения	– хониши парламентӣ
Парламентский иммунитет	– масунияти парламентӣ
Парламентское государство	– давлати парламентӣ
Парламентарная республика	– ҷумҳурии парламентӣ
Парламентская делегация	– ҳайати парламентӣ
Парламентская сессия	– ҷаласаи парламентӣ
Парламентская фракция	– фраксияи парламентӣ
Парламентарий	– аъзо ва узви парламент
Парламентарная монархия	– монархияи парламентӣ
Парламентский контроль	– назорати парламентӣ
Парламентское право	– ҳуқуқи парламентӣ
Парламентское расследование	– тафтиши парламентӣ
Паскудный	– разил, мурдор, палид
Паскудное дело	– кори мурдор, кори разил
Паспорт	– шиноснома
Паспортная система	– низоми шиносномавӣ
Пассажир	– мусофир
Пассажиры	– мусофирҳо
Пассивность	– бефаъолияти, ғайрифаъолӣ
Пассивное избирательное право	– ҳуқуқи интихоботии ғайрифаъол
Пастбище	– ҷароғоҳ
Пасынок	– писарандар
Патент	– патент
Патентная пошлина	– боҷи патентӣ
Патентная оговорка	– тавзеҳоти патентӣ
Патентное право	– ҳуқуқи патентӣ
Патентное средство	– воситаи патентӣ
Патентноспособность	– қобили патентпазирӣ
Патентный поверенный	– намояндаи патентӣ
Патентовладелец	– соҳиби патент, дорандаи патент
Патентообладатель	– дорандаи патент
Патологический случай	– воқеаи ғайритабӣ
Патриархальный	– падаршоҳӣ
Патриархальный строй	– сохти ҷамъиятии падаршоҳӣ, падарсолорӣ

Патриотизм	– ватандӯстӣ
Патриций	– асилзода, ашроф, патритсий
Патрон	– ҳомӣ, ҳимоятгар
Патронаж	– патронаж, ҳомӣ
Патронат	– патронат, ҳимоягарӣ, ҳомӣ, сарпараст
Патруль	– дастаи посбонон, патрул
Паупер	– нодор, камбизоат
Педераст	– бачабоз, амраббоз, ливот(а)
Педерастия	– бачабозӣ
Перлюстрация	– перлюстрация, тафтиши мукотибот
Пенология	– пенология, таълимот дар бораи ҷазо
Пенкосниматель	– муфтхӯр
Пенсия	– нафақа
Пенсионер	– нафақагир, нафақахӯр
Пенсия за выслугу лет	– нафақа барои хизмати дарозмуддат
Пенсионный возраст	– синни нафақагирӣ
Пенсия по возрасту	– нафақа аз рӯи синну сол
Пенсионное обеспечение	– таъминоти нафақа
Пенсионные накопления	– пасандозҳои нафақавӣ
Пенсионный договор	– шартномаи нафақа
Пенсионный взнос	– ҳақи нафақа
Пенсия по инвалидности	– нафақа барои маъҷубӣ
Пенсия по случаю потери кормильца	– нафақа ҳангоми гум кардани саробон
Пенсия по старости	– нафақа ҳангоми пиронсолӣ
Пенсия социальная	– нафақаи иҷтимоӣ
Пенсия трудовая	– нафақаи меҳнатӣ
Пеня	– пеня, деркард
Первичные водопользователи	– истифодабарандагони аввалаи об
Первый секретарь	– котиби якум
Первобытные нравы	– урфу одатҳои ибтидоӣ
Первоисточник	– манбаи аввалин, сарчашма
Первоначальные доказательства	– далелҳои аввалиндараҷа
Первоначальный иск	– даъвои аввала
Первопричина	– сабаби асосӣ, сабаби аввалин
Перебаллотировать	– аз нав ба овоз мондан
Перебаллотировка	– аз нав ба овозмонӣ
Перебежчик	– фирорӣ, гуреза
Перевод	– интиқол, тарҷума
Переводчик	– тарҷумон
Перевод долга	– гузаронидани қарз (ба шахси дигар гузаронидани қарз), интиқоли қарз
Перевод жилых домов в нежилые	– ба хонаҳои ғайриистикоматӣ гузаронидани хонаҳои истикоматӣ
Перевод на другую работу	– ба кори дигар гузаштан
Перевод на другую работу по инициативе работника	– бо ташаббуси корманд ба кори дигар гузаронидан
Перевозка	– кашонидан, ҳамлу нақл
Перевозка наркотических средств	– кашонидани воситаҳои нашъадор, ҳамлу нақли воситаҳои нашъа-дор
Перевозка оружия	– кашонидани силоҳ, ҳамлу нақли силоҳ
Перевозка товара	– кашонидани мол, ҳамлу нақли мол
Перевозчик	– боркашонанда, боркаш
Перевыборы	– интиҳоби такрорӣ

Перегибщик	– ифроткор, качрав
Перегнуть	– аз ҳад гузаштан
Переголосование	– азнавовоздиҳӣ
Передаточный акт	– санади супоридан
Передача	– додан, супурдан, таҳвил
Передача арестанту	– ба маҳбус ғизо овардан
Передача вещи на хранение третьему лицу	– додани ашёҳо барои нигоҳдорӣ ба шахси сеюм
Передача доли	– супоридани ҳисса, додани ҳисса
Передача иска	– супурдани даъво
Передача на поруки	– ба кафили додан
Передача недвижимости	– додани амволи (молу мулки) ғайриманқул
Передача прав по чеку	– додани ҳуқуқҳо тибқи чек
Передвижение кредитов	– тағйири кредитҳо
Передел	– азнавтақсимкунӣ
Передел земли	– тақсимои дубораи замин
Передоверие	– вогузоштан (ваколати худро ба дигар кас додан)
Передоверить	– вогузори ваколат
Передопрос	– дубора пурсидан
Пережиточные явления	– зухуроти боқимондаи кӯҳна
Перезаклад	– азнавгаравмонӣ, гаравмони дубора
Перезаключение договора	– аз нав бастанӣ шартнома
Переизбрание	– азнавинтихобкунӣ, дубора интихобкунӣ
Переиначивание	– дигаркунӣ, тағйирдиҳӣ
Переискать	– дубора кофтуков (ҷустуҷӯ) кардан
Переквалифицировать	– тағйири ихтисос
Перекоры	– ҷанҷол, муноқиша
Перекрёстный допрос	– пурсиши дутарафа
Перекупка	– ҷаллобӣ, харидафурӯшӣ, гаронфурӯшӣ
Перекупка краденного	– ҷаллобии чизи дуздашуда
Перекупной товар	– моли ҷаллобӣ
Перекупщик	– ҷаллоб, харидафурӯш, гаронфурӯш
Переманить	– аз роҳ зада ба тарафи худ кашидан
Перемена	– табдил
Перемещение	– ҷойивазкунӣ
Перемещение лица	– ҷойивазкунии шахс
Перемещение на другую работу	– ба кори дигар гузаштан
Перемирие	– сулҳи муваққатӣ, муторика
Перемирить	– оштӣ кардан, сулҳ кардан
Переморить	– ҳалок кардан, куштан, нобуд (нест) кардан
Перенаём	– кирои такрорӣ
Перенесение дела в суд	– ба суд гузаронидани парванда
Перенос разбора дела	– ба вақти дигар монандани муҳокимаи парванда
Переосвидетельствование	– шаҳодатдиҳии такрорӣ, муоинаи такрорӣ
Переосмыслить факты	– далелҳоро такроран мулоҳиза (дарк) кардан
Переписка	– нусхабардорӣ, мукотиба
Переписка корреспонденции	– барӯйхатгирии муросилот
Перепись	– барӯйхатгирӣ
Перепись населения	– барӯйхатгирии аҳоли
Переплетение обстоятельств	– печдарпечии вазъият
Перепродажа вещей	– азнавфурӯшии ашёҳо

Переработка	– коркардабарой, коркард
Переработанный продукт	– маҳсулоти коркардшуда
Перерасчёты	– ҳисобу китоби такрорӣ, аз нав ҳисоб кардан
Перерожденец	– маслакғумкарда, хоин
Перерыв давности	– танаффуси муҳлати мурур
Переселенец	– муҳочир
Переселение	– муҳочират
Переселять	– кӯчонидан
Пересечение	– убур кардан
Пересечение государственной границы	– убур кардани сарҳади давлатӣ
Пересмотр	– аз нав дида баромадан, аз нав баррасӣ кардан
Пересмотр судебных решений в порядке надзора	– ба тариқи назорат аз нав дида баромадани ҳалномаҳои суд
Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам	– аз нав дида баромадани ҳалномаҳои суд бо сабаби ошкор гардидани ҳолатҳои нав
Пересмотр судебных определений в порядке надзора	– ба тариқи назорат аз нав дида баромадани таъиноти суд
Пересмотр судебных приговоров по вновь открывшимся обстоятельствам	– аз нав дида баромадани ҳукмҳои судӣ бо сабаби ошкор гардидани ҳолатҳои нав
Пересмотр судебных приговоров в порядке надзора	– ба тариқи назорат аз нав дида баромадани ҳукмҳои судӣ
Перестрахование	– аз нав бима (суғурта) кардан
Перестрахователь	– аз нав бимақунанда (суғуртақунанда)
Перестраховочный договор	– шартномаи аз нав бимақунӣ
Перестраховщик	– аз нав бимашаванда (суғурташаванда), масъулиятгир
Переступить закон	– қонунро вайрон кардан
Переступить свои полномочия	– аз доираи ваколати худ баромадан
Пересуд	– мурофияи дубораи судӣ
Пересылка	– фиристодан, ирсол, равона кардан
Пересылка легковоспламеняющихся вещей	– фиристодани моддаҳои зудоташгиранда
Перетолкование	– такроран маънидоқунӣ, маънидод кардани такрорӣ
Переубедить	– боварқунонидан
Переуступка права	– гузашти ҳуқуқ, гузашт кардани ҳуқуқ
Переучёт	– аз нав ба ҳисоб гирифтан
Переучёт векселей	– аз нав ба ҳисоб гирифтани векселҳо
Перехватить	– дастгир кардан
Перехватить письмо	– мактубро ба даст даровардан
Переход прав кредитора к другому лицу	– гузаштани ҳуқуқҳои кредитор ба шахси дигар
Переход права собственности	– гузаштани ҳуқуқи моликият
Переход через границу	– аз сарҳад гузаштан
Переходный возраст	– синни гузариш
Переходный период	– давраи гузариш
Перечень	– номгӯӣ, рӯйхат
Перипетии (перипетия)	– душвориҳо (душворӣ), мураккабиҳо
Персона нон грата	– шахси номақбул
Персонал	– ҳайат
Персональная ответственность	– ҷавобгарии шахсӣ, масъулияти шахсӣ
Персональная пенсия	– нафақаи шахсӣ
Персональная подсудность	– тобеияти инфиродии судӣ
Персональное право	– ҳуқуқи шахсӣ
Перст судьбы	– нишонаи тақдир

Пестун	– мураббӣ, тарбиякунанда
Петиция	– дархост, илтимоснома
Печаль	– ғусса, ҳасрат, надомат
Печальный	– ғуссадор
Печатник	– чопкунанда
Печать	– муҳр
Печать молчания	– муҳри хомӯшӣ
Пикетирование	– посбонӣ кардан
Пират	– роҳзан, ғоратгар
Пиратство	– роҳзанӣ, ғоратгарӣ
Письменные доказательства	– далелҳои хаттӣ
Письменные заметки	– қайдҳои махсус
Письменное обязательство	– уҳдадории хаттӣ
Письменное указание	– дастури хаттӣ
Письменный документ	– ҳуҷҷати хаттӣ
Письменная сделка	– аҳди хаттӣ
Письмо	– мактуб, нома
Письменная клятва	– савганди хаттӣ
Письменное разрешение	– руҳсатномаи хаттӣ, иҷозатномаи хаттӣ
Питать доверие	– бовар доштан
Питать надежду	– умед доштан
Питать ненависть	– нафрат доштан
Плагиат	– асардуздӣ
Плагиатор	– асардузд
Плагиатство	– асардуздӣ
План	– нақша, план
План места происшествия	– нақшаи ҷои ҳодиса
План расследования	– нақшаи тафтишот
План земельного участка	– нақшаи қитъаи замин
Планирование семьи	– банақшагирии оила
Плантаторство	– заминдорӣ
Плата	– музд, ҳақ
Платный	– муздноқ
Платёж	– пардохт
Платёжная система	– низоми пардохт
Платёжная дисциплина	– интизоми пардохт
Платёж с рассрочкой	– пардохти бомуҳлат
Платёжеспособность	– қобилияти пардохт кардан
Платёжеспособный	– қобилияти пардохткунӣ
Платёжное извещение	– огоҳиномаи пардохтӣ
Платёжное поручение	– супориши пардохтӣ
Платёжное обязательство	– уҳдадории пардохтӣ
Платёжное соглашение	– созишномаи пардохтӣ
Платёжное требование	– талаботи пардохтӣ
Платёжный баланс	– баланси пардохтӣ, мувозинаи пардохтӣ
Платёжный оборот	– гардиши пардохтӣ
Плательщик	– пардохткунанда, пулдиханда
Плательщик налога	– пардохткунандаи андоз
Платить в рассрочку	– бо муҳлат пардохтан
Платить долги	– қарзҳоро адо кардан
Платить наличными	– пардохтан бо пули нақд
Платная должность	– вазифаи муздноқ
Плаха	– кундаи сарбури

Плебисцит	– плебистсит, раъйгирии умумӣ (раъйгирии умумӣ барои ҳалли масъалаҳои муҳими мамлакат)
Племенной	– қабилавӣ
Племя	– қабила
Племянник	– додарзода, хоҳарзода, ҷиян
Плен	– асирӣ
Пленарное заседание	– ҷаласаи пленарӣ
Пленник	– асир
Пленум	– пленум
Плод	– самара, натиҷа
Плодотворность	– самаранокӣ
Плоды	– самараҳо
Пломба	– тамға
Пломбировать вагон	– тамғазании вагон, ба дари вагон тамға задан
Пломбировать товары	– тамғазании мол, ба мол тамға задан
Плохое поведение	– рафтори бад
Плохой	– бад
Плут	– қаллоб, фиребгар, маккор
Плутовство	– қаллобӣ, фиребгарӣ
Плюрализм	– гуногунақидагӣ, гуногунадешӣ
Плюралист	– гуногунадеш
Пневматическое оружие	– силоҳи пневматикӣ
По закону	– қонунан, аз рӯи қонун
По истечении срока	– баъд аз тамом шудани муҳлат
По личным мотивам	– бо сабабҳои шахсӣ, бо асосҳои шахсӣ
По легкомыслию	– аз рӯи бемулоҳизагӣ (кӯтоҳандешагӣ)
По наследству	– аз рӯи мерос
По независящим обстоятельствам (причинам)	– бинобар ҳолатҳои (сабабҳои) вобастанабуда
По показаниям очевидцев	– аз рӯи гуфтаҳои (нишондодҳои) шохидон
По праву наследования	– аз рӯи ҳуқуқи мерос
По собственному желанию	– бо хоҳиши худ
По собственной воле	– бо иродаи худ
Побег	– гурез, фирор
Побег арестованного	– фирори маҳбус, гурехтани маҳбус
Побег из плена	– фирор аз асорат
Побег из ссылки	– фирор аз бадарға
Побег из места ссылки	– гурехтан аз маҳалли бадарға
Победа	– ғалаба, пирӯзӣ
Побой	– зарбу лат, лату кӯб
Побоище	– занозанӣ
Поборы	– пулгирӣ, бочу хироч, андоз
Побочный сын	– писари беникоҳ таваллудшуда
Побеждённый	– мағлубшуда
Побеждаемость	– мағлубшавӣ
Побудительная причина	– сабаби водоркунанда
Побудить	– водор кардан
Повальная смерть	– одаммури
Повальное бегство	– фирори умумӣ
Повальный обыск	– ҷустуҷӯи умумӣ, кофтукови умумӣ
Повелитель	– омир, ҳукмрон, ҳоким
Повелительно	– омирона, ҳукмронона, ҳокимона
Поведение	– рафтор

Повеление	– амр, фармон, фармоиш, хукм
Повенчать	– ба аҳди никоҳ даровардан
Поверенный	– вакил
Поверенный в делах	– расул, намоянда
Поверить на слово	– ба сухан бовар кардан
Поверье	– хурофот, эътиқод
Поверхностный	– рӯякӣ
Поверхностные следы	– изҳои рӯякӣ
Повесить	– ба дор овехтан, ба дор кашидан
Повестка	– даъватнома, огоҳинома, хабарнома
Повестка в суд	– огоҳиномаи суд
Повстанец	– шӯришгар, исёнгар, мучохид
Повивальная бабка	– момодоя
Повинность	– ухдадорӣ, маҷбурият
Повиноваться приказу	– ба фармон итоат кардан
Повод	– баҳона, ваҷҳ
Поворот исполнения решения	– баргардонидани иҷрои ҳалнома
Повреждение	– осеб, хароб, вайрон шудан
Повреждение имущества	– осеб расондан ба молу мулк, зарар расонидан ба молу мулк, вайрон шудани молу мулк
Повреждение путей сообщения	– осеб расонидан ба роҳҳои алоқа, вайрон шудани роҳҳои алоқа
Повременная оплата	– музди вақтбайъ
Повременная работа	– кори вақтбайъ
Повтор	– такрор
Повторность	– такрорӣ
Повторное преступление	– чинояти такрорӣ
Повторность административного правонарушения	– такрори ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ
Повторные выборы	– интихоботи такрорӣ
Повышение квалификации	– такмили таҳассус
Повышение профессиональной квалификации	– такмили таҳассуси касбӣ
Повышенный интерес	– манфиати барзиёдати, ҳавасмандии барзиёдати
Повешение	– ба дор кашидан, ба дор овехтан
Поганый	– ҳаромӣ
Погасить долг	– қарзро адо кардан
Погасить задолженность	– адо кардани қарз
Погашение	– адо кардан, пардохтан
Погашение государственного займа	– пардохти қарзи давлатӣ
Погашение долга	– адои қарз
Погашение судимости	– барҳам додани (хӯрдани) доғи судӣ
Погашенная облигация	– вомбарги пардохткардашуда, вомбарги пардохташуда
Погоня	– таъкиб, таъкиб кардан, думболагирӣ
Пограничная зона	– минтақаи сарҳадӣ
Пограничная полоса	– хатти сарҳадӣ
Пограничная служба	– хизмати сарҳадӣ
Пограничник	– сарҳадбон
Пограничные воды	– обҳои сарҳадӣ
Пограничные войска	– кӯшунҳои сарҳадӣ
Пограничные соглашения	– созишномаҳои сарҳадӣ
Пограничный	– сарҳадӣ

Пограничный знак	– аломати сарҳад
Пограничный режим	– речаи сарҳадӣ
Пограничный столб	– сутуни сарҳадӣ
Погребальный обряд	– маросими дафн
Погребение	– дафн, дафнкунӣ, гӯр кардан
Погром	– ғорат, торумор
Погромщик	– ғоратгар
Под охраной закона	– дар таҳти (зери) ҳимояи қонун
Подарок	– ҳадя, тухфа
Подать	– боҷ, андози сарона
Подать (дать) повод	– имконият додан
Подать в отставку	– истеъфо додан
Подать заявление	– ариза додан
Подать прошение	– додани арзи ҳол, додани дархост
Подать кассацию	– аризаи кассатсионӣ додан
Подвергнуть	– гирифтор кардан, дучор шудан
Подвергнуть допросу	– пурсиш кардан
Подвергнуть истязаниям	– ба азобу уқубат гирифтор кардан
Подвергнуть наказанию	– ҷазо додан, ба ҷазо гирифтор кардан
Подвергнуть приводу	– маҷбуран овардан
Поденная оплата	– музди рӯзбайъ
Поднадзорный	– таҳти назорат буда
Податное обложение	– ҷаримаандозӣ, ҷаримаситонӣ
Податной	– боҷгир, хирочгундор, андозгундор
Подавление	– сарқубӣ
Подведомственность	– тобеият
Подведомственность судебная	– тобеияти судӣ
Подведомственность военных судов	– тобеияти судҳои ҳарбӣ
Подвластность	– тобеият, фармонбардорӣ
Подговорщик	– иғвогар, таҳриқкунанда
Подготовительные действия	– амалҳои тайёрӣ
Подданный	– раият
Подданство	– раиятӣ
Поддельщик	– сохтакор
Подделка	– сохтакорӣ, қалбакӣ, чизи сохта
Подделка подписи	– сохтакории имзо
Подделыватель	– сохтакор
Поддельный	– қалбакӣ
Поддельный документ	– ҳуҷҷати қалбакӣ
Поддержка	– тарафдорӣ, пуштибонӣ, мададгорӣ, дастгирӣ
Поддержание международного мира и безопасности	– дастгирии сулҳ ва амнияти байналмилалӣ
Поддерживать обвинение	– дастгирии айбдоркунӣ
Поделить наследство	– тақсим кардани мерос
Поджечь	– оташ задан
Поджог	– оташ задан, дардодан
Поджигательные действия	– амалҳои иғвогарона, амалҳои фитнагарона
Подзаконные нормы права	– меъёрҳои ҳуқуқии зерқонунӣ
Подзаконный акт	– санади зерқонунӣ
Подзащитный	– ҳимояшаванда, дифоъшаванда
Подкидывание детей	– пинҳонӣ партофтани бачаҳо
Подкидыш	– бачаи партовташуда
Подлинник	– нусхаи аслӣ, нусхаи асосӣ, асл

Подлинность	– аслият, ҳақиқӣ будан
Подколоть документ к делу	– ҳуччатро ба парванда илҳоқ кардан
Подконвойный	– таҳти назорати посбонбуда
Подконтрольный	– таҳти назоратбуда
Подконтрольная организация	– ташкilotи таҳти назорат
Подкрепить факты	– далелу санадҳоро тақвият додан
Подкреплённость правопорядка	– мустаҳкамии тартиботи ҳуқуқӣ
Подкуп	– харида гирифтан, ришва додан
Подкуп избирателей	– харидани интихобкунандагон
Подлог	– сохтакорӣ, қаллобӣ, фиреб
Подлог документов	– сохтакории ҳуччатҳо
Подмена ребенка	– иваз кардани кӯдак, пинҳонӣ иваз кардани кӯдак
Подростки	– наврасон
Подразделения	– воҳидҳо
Подробный	– муфассал
Подряд	– пудрат
Подрядчик	– пудратчӣ
Подрядные работы	– корҳои пудратӣ
Подрядные организации	– ташкilotҳои пудратӣ
Подданный (подданные)	– раият, табаа
Подданство	– табаагӣ, тобеият, раиятӣ, фуқароӣ
Подкупить	– бо пора (ришва) харидан
Подлость	– разолат, мурдорӣ, касофат
Подлый	– мурдор, номард, беномус
Подлец	– муттаҳам, разил, нобакор
Подельщик	– тақаллубкор
Подлинный документ	– ҳуччати асли, ҳуччати ҳақиқӣ ё воқеӣ
Подлинная демократия	– демократияи ҳақиқӣ
Подлинность документа	– ҳақиқӣ будани ҳуччат
Подлог избирательных документов	– сохтакории ҳуччатҳои интихоботӣ
Подложность доказательства	– далелҳои қалбакӣ
Подложный	– тақаллубӣ, сохта, қалбакӣ
Подложный документ	– ҳуччати қалбакӣ
Подмандатные территории	– қаламрави зеримандатӣ
Подманить	– фирефтан
Подмахнуть приказ	– фармонро бо шитоб имзо кардан
Подмена	– пинҳонӣ иваз кардан
Подметнуть письмо	– пинҳонӣ (махфӣ) мактуб партофтан
Поднаем жилого помещения	– кирояи иловагии хонаи истиқоматӣ
Поднаниматель	– кироягири иловагӣ
Подневольный	– тобеъ, мутеъ
Подневольный труд	– меҳнати маҷбурӣ
Подноготная	– сирру асрор, махфӣ, пӯшида
Подозреваемый	– гумонбаршаванда, гумонбаршуда
Подозревать	– гумонбар шудан, гумон бурдан
Подозревать в обмане	– дар фиребгарӣ гумонбар кардан
Подозрение	– шубҳа, гумон
Подозрение падает на него	– аз ӯ шубҳа доранд
Подозрительная личность	– шахси шубҳанок
Подозрительность	– шубҳанокӣ, шубҳаангезӣ
Подозрительный	– шубҳаовар, шубҳанок, шубҳаомез, шубҳаангез
Подозрительный элемент	– унсури шубҳанок

Подонки	– разилҳо
Подонки общества	– разилони чома
Подопечная территория	– қаламрави таҳти назорат
Подопечное лицо	– шахси нигоҳубиншаванда
Подопечный	– нигоҳубиншаванда
Подоплека	– сабаби пинҳонӣ (махфӣ)
Подослать	– пинҳонӣ (махфӣ) фиристодан
Подотрасль	– зерсоҳа
Подотрасль права	– зерсоҳаи ҳуқуқ
Подотчетность	– тобеият, ҳисоботдиҳӣ
Подотчетность органов власти народу	– ҳисоботдиҳанда будани мақомоти давлатӣ ба халқ
Подотчетная сумма	– маблағи ҳисоботӣ
Подотчетное лицо	– шахси ҳисоботдиҳанда
Подходный налог	– андози даромад, андоз аз даромад
Подпасть под чье-то влияние	– ба зери таъсири касе афтидан
Подписка	– обуна, забонхат
Подписка о невыезде	– забонхат дар бораи ба ҷое нарафтан
Подписка о явке	– забонхат дар бораи ҳозиршавӣ
Подпись	– имзо
Подписание международного договора	– имзои шартномаи байналмилалӣ
Подполье	– пинҳонкорӣ, фаъолияти махфӣ
Подпольный	– пинҳонкорӣ
Подпольщик	– пинҳонкор, махфикор
Подрыв авторитета власти	– беобрӯкунии ҳокимият
Подрыв доверия	– аз боварӣ баромадан
Подрывная деятельность	– фаъолияти харобкорӣ, фаъолияти таҳрибкорӣ
Подсживание	– зараррасонӣ, дасиса, фитна
Подследственный	– таҳти тафтишбуда, тафтишшаванда
Подследственность	– тафтишӣ, тафтишшавӣ
Подследственный	– тафтишшаванда
Подсобник	– ёрдамчӣ
Подсобное хозяйство	– хоҷагии ёрирасон
Подсознательный	– беихтиёр, бешуур
Подставной	– ғайриҳақиқӣ, сохта
Подставной кандидат	– номзади дурӯғин
Подставной свидетель	– шохиди сохта
Подставное лицо	– шахси ба ҷои шахси дигар гузошташуда, шахси ғайриҳақиқӣ
Подстрекатель	– иғвогар, фитнагар
Подстрекательство	– иғвогарӣ, фитнагарӣ
Подстрекательский	– иғвоангез
Подсудимый	– судшаванда
Подсудность	– тобеияти судӣ
Подсудный	– қобили муҳокимаи суд
Подсудное дело	– кори судӣ
Подсчет голосов	– ҳисоб кардани овозҳо
Подсылка (подослать)	– пинҳонӣ фиристодан
Подтасовать факты	– далелҳоро таҳриф кардан
Подтасовщик	– таҳрифкунанда, таҳрифкор
Подтверительный	– тасдиқкунанда, собиткунанда
Подтвердительное письмо	– мактуби тасдиқкунанда (таъкидӣ)

Подтверждение	– тасдиқ, таъкид, собит кардан
Подушный налог	– андози сарикасӣ
Подушная подать	– хироҷи сарикасӣ
Подхалимство	– хушомадгӯӣ
Подходящая работа	– кори мувофиқ
Подходящий момент	– фурсати мувофиқ, лаҳзаи муносиб
Подходящие условия	– шартҳои қобили қабул
Подцензурный	– таҳти сензура буда
Подцензурная печать	– матбуоти таҳти сензура буда
Подчинение	– итоаткунӣ, тобеъшавӣ
Подчиненность	– тобеият
Подчинить своим интересам	– ба манфиатҳои худ тобеъ кардан
Подчиняться приказу	– ба фармон итоат кардан
Подшить к делу	– ба парванда дӯхтан
Поединок	– ҷанги тан ба тан
Пожаловаться	– шикоят кардан
Пожалование	– шикоят, арз
Пожалование гражданства	– ташрифи шаҳрвандӣ
Пожар	– сӯхтор
Пожарный надзор	– назорати зидди сӯхтор
Пожертвование	– садақа, хайрот, хайрия
Пожизненная каторга	– бадарғаи якумра
Пожизненная пенсия	– нафақаи умрбод
Пожизненное лишение свободы	– якумра аз озодӣ маҳрум кардан
Пожизненное пользование	– истифодаи якумра
Пожизненное содержание	– якумра нигоҳ доштан, якумра таъмин кардан
Пожилой	– солхӯрда, миёнсол
Поземельный налог	– андози замин, заминпулӣ
Позитивное право	– ҳуқуқи позитивӣ, ҳуқуқи мусбат
Позиция	– мавқеъ, нуқтаи назар
Позиция адвоката	– мавқеи адвокат
Позор	– шармандагӣ, шармсорӣ
Позорящее наказание	– ҷазои шармандакунанда
Поимка вора	– дастгир кардани дузд
Поиск	– кофтуков, ҷустуҷӯ
Поистине	– ҳақиқатан, воқеан
Поймать на месте преступления	– дар ҷои ҷиноят дастгир кардан
Поймать с поличными	– бо далели шайъӣ даст гирифттан, дар болои ҷиноят ба даст афтондан
Пойти на подкуп	– ба роҳи порадиҳӣ даромадан, роҳи ришваро пеш гирифттан
Показание	– баёнот, нишондод, маълумот
Показание заведомо ложное	– дидаю дониста додани баёноти бардурӯғ
Показания обвиняемого	– нишондоди айбдоршаванда
Показания потерпевшего	– нишондоди ҷабрдида
Показания свидетеля	– нишондоди шоҳид
Показательный процесс	– муурофияи кушод
Показательный суд	– суди кушод
Поклажа	– бор, бағоч, моле, ки барои нигоҳдошт супорида мешавад
Поклажедатель	– молгузор
Покаяние	– тавба кардан, тавба, пушаймонӣ
Покаянное письмо	– мактуби тавбаомез

Покаянный	– пушаймон
Покаяться	– тавба кардан, афсӯс хӯрдан, пушаймон шудан
Покинуть на произвол судьбы	– ба тақдир ҳавола кардан, ба ҳоли худ гузоштан
Покинуть Родину	– тарки Ватан кардан
Покой	– осудагӣ
Покойник	– вафотёфта, фавтида
Покойный	– раҳматӣ, марҳум
Поколение	– насл
Покончить с собой	– худкушӣ кардан
Покорно	– мутеона
Покорный	– мутеъ
Покража	– дуздӣ, чизҳои дуздӣ
Покровитель	– пуштибон
Покупать в долг	– ба насия харидан
Покупка	– харид
Покупка экспонатов	– харидории нигораҳо
Покушающийся	– сӯиқасдкунанда
Покушение	– сӯиқасд
Покушение на преступление	– сӯиқасд ба ҷиноят
Покушение на убийство	– сӯиқасд ба куштор
Полезная модель	– модели судманд
Полис	– санади бима, ҳуҷҷати бима
Полистная оплата	– музди варақбайъ
Полистный	– варақбайъ
Политизация	– сиёсигардонӣ
Политика	– сиёсат
Политический	– сиёсӣ
Политично	– сиёсатмадорона
Политзаклученный	– зиндонии сиёсӣ
Политик	– сиёсатмадор
Политика государства	– сиёсати давлатӣ
Политика невмешательства	– сиёсати даҳолат накардан
Политика права	– сиёсати ҳуқуқ
Политика сдерживания	– сиёсати боздорӣ
Политика цен	– сиёсати нарх
Политикан	– сиёсатбоз
Политиканство	– сиёсатбозӣ
Политическая автономия	– мухторияти сиёсӣ
Политическая активность	– фаъолияти сиёсӣ
Политическая дееспособность	– қобили амали сиёсӣ
Политическая деятельность	– фаъолияти сиёсӣ
Политическая конъюнктура	– вазъи сиёсӣ
Политическая мистификация	– қаллобии сиёсӣ
Политическая независимость	– истиқлолияти сиёсӣ
Политическая ответственность	– ҷавобгарии сиёсӣ
Политическая партия	– ҳизби сиёсӣ
Политическая правоспособность	– қобилияти ҳуқуқии сиёсӣ
Политическая самостоятельность	– мустақилияти сиёсӣ
Политическая система	– низоми сиёсӣ
Политическая система общества	– низоми сиёсии ҷамъият
Политически неблагонадежен	– аз ҷиҳати сиёсӣ безътимод
Политические права	– ҳуқуқҳои сиёсӣ
Политические права и свободы	– ҳуқуқҳо ва озодиҳои сиёсӣ

Политические преступления	– ҷиноятҳои сиёсӣ
Политические репрессии	– ҷазоҳои сиёсӣ
Политические эмигранты	– муҳоҷирони сиёсӣ
Политический государственный служащий	– хизматчиӣ давлатиӣ сиёсӣ
Политический деятель	– сиёсатмадор
Политический наблюдатель	– мушоҳидаи сиёсӣ
Политический плюрализм	– гуногуноандешии сиёсӣ
Политический режим	– речаи сиёсӣ
Политический риск	– таваккали сиёсӣ
Политическое господство	– ҳукмронии сиёсӣ
Политическое принуждение	– маҷбурияти сиёсӣ
Политическое равенство	– баробарҳуқуқии сиёсӣ
Политическое убежище	– паногоҳи сиёсӣ
Политическое убийство	– куштори сиёсӣ
Полицейский	– маъмури политсия
Полицейское право	– ҳуқуқи политсиягӣ
Полиция	– политсия
Полководец	– сарлашкар
Полная гибель	– нобудшавии пурра
Полная дееспособность	– қобилияти амалкунии пурра
Полная материальная ответственность работника	– ҷавобгарии пурраи моддии корманд
Полная свобода	– озодии пурра, озодии комил
Полновесность доказательств	– қотеъ будани далелҳо
Полновесный довод	– далели қотеъ
Полновластие	– ҳукмронии комил
Полновластный	– ҳукмронии мутлақ
Полное партнерство	– шарикии пурра, шарикии комил
Полное признание	– пурра иқрор шудан, иқроршавии пурра
Полное равноправие	– баробарҳуқуқии пурра, баробарии комил
Полное товарищество	– ширкати комил
Полномочие (полномочия)	– салоҳият (салоҳиятҳои)
Полномочие (полномочия) адвоката	– салоҳияти (салоҳиятҳои) адвокат
Полномочие (полномочия) Верховного суда Республики Таджикистан	– салоҳияти (салоҳиятҳои) суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Полномочие (полномочия) законодательного органа	– салоҳияти (салоҳиятҳои) мақомоти қонунгузор
Полномочие (полномочия) Президента Республики Таджикистан	– салоҳияти (салоҳиятҳои) Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Полномочие (полномочия) суда	– салоҳияти (салоҳиятҳои) суд
Полномочие (полномочия) полномочного представителя	– салоҳияти (салоҳиятҳои) намояндаи ваколатдор
Полномочие (полномочия) Правительства Республики Таджикистан	– салоҳияти (салоҳиятҳои) Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Полномочие (полномочия) районного суда	– салоҳияти (салоҳиятҳои) суди ноҳиявӣ
Полномочие (полномочия) судов общей юрисдикции	– салоҳияти (салоҳиятҳои) судҳои юрисдиксияи умумӣ
Полномочный	– салоҳиятдор, комилҳуқуқ
Полномочный посол	– сафири мухтор
Полномочный представитель	– намояндаи мухтор
Полноправие	– комилҳуқуқӣ
Полноправность	– комилҳуқуқ будан
Полноправный	– комилҳуқуқ

Полноправный член общества	– узви қомилҳуқуқи ҷомеа
Полнота сведений	– пуррагии маълумот
Полнота следствия	– пуррагии тафтишот
Половая зрелость	– балоғат
Половая свобода	– озодии чинсӣ
Половое сношение	– муносибати чинсӣ, алоқаи чинсӣ
Половой	– чинсӣ, таносуӣ
Половые органы	– узвҳои таносул
Половые преступления	– ҷинойтҳои чинсӣ
Положение	– низомнома, ҳолат, вазъият
Положительное решение	– қарори мусбат, ҳалномаи мусбат
Положительный	– мусбат
Положительный отказ	– радди мусбат
Полоумие	– ноқисулақлӣ
Полпред (полномочный представитель)	– намояндаи мухтор
Полпредство (полномочное представительство)	– намояндагии мухтор
Полубессознательный	– нимхушёр
Полуколонияльная зависимость	– тобеияти ниммустамликавӣ
Полуколония	– ниммустамлика
Пользование	– истифода
Пользователь	– истифодакунанда, истифодабаранда
Пользование земельным участком	– истифодабарии қитъаи замин
Пользоваться льготами	– аз имтиёзҳои истифода кардан
Пользоваться свободой	– аз озодӣ истифода бурдан
Пользователи субсидии	– истифодабарандагони ёрии молиявӣ
Получение взятки	– гирифтани пора, гирифтани ришва
Получение незаконного вознаграждения	– гирифтани инъоми ғайриқонунӣ
Получатель	– гиранда, қабулкунанда
Получатель постоянной ренты	– гирандаи рентаи доимӣ
Получение сведений, составляющих коммерческую тайну	– гирифтани маълумотҳои дорои сирри тичоратӣ
Получение кредита	– гирифтани кредит
Получение компенсации	– ҷуброн гирифтан
Получить отступного	– ҳаққи дасткашӣ гирифтан
Получить отказ	– ҷавоби рад гирифтан
Получить право гражданства	– ҳуқуқи шаҳрвандӣ гирифтан
Получить представительство	– ваколат гирифтан, намояндагӣ гирифтан
Помешанный	– девона
Помешательство	– девонагӣ
Помещение	– манзил, бино
Помещение жилое	– манзили истиқоматӣ
Помещик	– мулкдор, бой, заминдор
Помилование	– бахшиш
Помиловать преступника	– бахшиши ҷинойткор
Помощник	– ёрдамчӣ
Помощник председателя суда	– ёрдамчии раиси суд
Помощник прокурора	– ёрдамчии прокурор
Помолвка	– номзад кардан, ноншиканӣ
Помеха	– халал
Понести наказание	– ҷазо гирифтан
Понести утрату	– хисорот дидан, зиён дидан, зарар дидан, талоф
Понудительные меры	– чораҳои маҷбурӣ, тадбирҳои иҷборӣ
Понуждение женщины к аборту	– занро ба исқоти ҳамл маҷбур кардан

Понуждение женщины к вступлению в половую связь	– маҷбурии зан барои робитаи ҷинсӣ
Понуждение к действиям сексуального характера	– водор кардан ба амалҳои дорои хусусияти шаҳвонӣ
Понуждение к исполнению религиозных обрядов	– ба адои маросимҳои динӣ маҷбур кардан
Понятый	– гувоҳ, одами холис
Поощрение	– ҳавасманд кардан, мукофот
Поощрение материнства	– ҳавасмандгардонии модарӣ
Поощрение за трудовую деятельность	– ҳавасмандкунӣ барои фаъолияти меҳнатӣ
Поощрительные надбавки	– изофапулиҳои ҳавасмандгардонӣ
Попасть в кабалу	– ба асорат афтодан, зердаст шудан
Попасть под суд	– ба суд афтодан
Попечение	– парасторӣ
Попечитель	– парастор
Попечительство	– парасторӣ
Попирание закона	– қонунпоймолкунӣ, поймол кардани қонун
Попирать права	– поймол кардани ҳуқуқҳо
Попрошайничество	– гадоӣ, талбандагӣ
Попрошайничать	– гадоӣ кардан
Популистская демагогия	– авомфиребии намоишкорона
Попуститель	– мусоҳилакор
Попустительство	– мусоҳилакорӣ, саҳлангорӣ, бепарвоӣ
Порнографические предметы	– ашёҳои порнографӣ
Порнография	– порнография
Порода	– ҷинс, насл, навъ, нажод
Порочное доказательство	– далели нодуруст
Порочность поведения	– бадахлоқӣ
Порабощение	– ғуломкунӣ, ғулом кардан, асиркунӣ, асир кардан
Поражение	– шикаст, мағлубият
Поражение в правах	– мағлубият дар ҳуқуқҳо
Порицание	– сарзаниш
Портовые сборы	– хироҷи бандарӣ
Порука	– кафолат, кафилӣ, замонат, зоминӣ
Порука круговая	– ошнопарастӣ, ошнобозӣ
Поручение	– супориш
Поручитель	– зомин
Поручительное письмо	– замонатнома
Поручительство	– замонат
Порча	– вайроншавӣ, харобшавӣ
Порядок	– тартиб, низом
Порядок взыскания по обязательствам супругов	– тартиби ситонидан тибқи уҳдадорихои ҳамсарон
Порядок выборов депутатов	– тартиби интихоби вакилон
Порядок заключения брака	– тартиби бастани никоҳ
Порядок заключения государственного контракта	– тартиби бастани қарордоди давлатӣ
Порядок заключения договора	– тартиби бастани шартнома
Порядок заключения коллективного трудового договора	– тартиби бастани шартномаи меҳнатии дастҷамъӣ
Порядок избрания Президента	– тартиби интихоби Президент
Порядок ликвидации юридического лица	– тартиби барҳам додани шахси ҳуқуқӣ

Порядок лишения родительских прав	– тартиби маҳрум кардан аз ҳуқуқҳои падарию модарӣ
Порядок ограничения родительских прав	– тартиби маҳдуд кардани ҳуқуқҳои падарию модарӣ
Порядок отмены ограничения родительских прав	– тартиби бекор кардани маҳдудияти ҳуқуқҳои падарию модарӣ
Порядок проведения референдума	– тартиби гузаронидани раъйпурсӣ
Порядок отбывания наказания	– тартиби адои ҷазо
Порядок продажи предприятия по договору купли-продажи	– тартиби фурӯши корхона тибқи шартномаи хариду фурӯш
Порядок производства уголовного дела	– тартиби муҳофизати парвандаи ҷиноятӣ
Порядок прохождения государственной службы	– тартиби гузаштани хизмати давлатӣ
Порядок раздела совместного имущества супругов	– тартиби тақсими моликияти якҷояи ҳамсарон
Порядок разрешения трудовых споров	– тартиби ҳалли баҳсҳои меҳнатӣ
Порядок уплаты алиментов	– тартиби пардохти алимент
Порядок усиленного режима несения службы	– тартиби речаи пурзӯри адои хизмат
Посадить на гауптвахту	– ба гаупвахта шинондан
Посадить в карцер	– ба карсер шинондан
Посаженная мать	– модарвакил
Посаженный отец	– падарвакил
Посемейные списки	– рӯйхати ҳар оила
Послание	– паём
Послание Президента Республики Таджикистан	– паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба
Маджлиси Оли Республики Таджикистан	Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
Посланник	– сафир, фиристода
Посланный	– фиристода, расул
Последнее решение	– қарори ниҳой
Последнее слово подсудимого	– сухани охири судшаванда
Последняя инстанция	– марҳилаи ниҳой
Последовательное рассуждение	– муҳокимаи мантиқӣ
Последовательный	– пайдарпай
Последствие	– оқибат, натиҷа
Последствия изменения договора	– оқибати тағйир додани шартнома
Последствия расторжения договора	– оқибати бекор кардани шартнома
Посылать	– фиристодан
Последствия нарушения правил об обязательном страховании	– оқибати вайронкунии қоидаҳо оид ба бимаи ҳатмӣ
Последствия недействительности части сделки	– оқибати безътибории қисми аҳдҳо

(идома дорад)

**Тақриз ба китоби номзади илмҳои ҳуқуқ Ашӯрбой Имомов «Ҳуқуқи парлумонии
Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе. 2016. -424 с)**

ТАҲҚИҚОТИ МУҲИМ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ ПАРЛУМОНӢ

Ҳуқуқи парлумонӣ - ҳамчун фанни таълимӣ ва илми ҳуқуқшиносӣ дар мамлакатҳои парлумони касбӣ дошта ва ба соҳибхитӣҳои халқ эҳтиром гузошта, тарҳи муассисаи намоёндагӣ ва қонунгузориҳои ҳудро мувофиқи иродаи халқ таъсис намуда, дар боз ташаккул ёфта, дар мактабҳои олии ҳуқуқӣ, сиёсатшиносӣ ва идоракунии давлатӣ омӯхта мешавад. Дар замони ҳозира парлумон дар ҳамаи давлатҳои шакли идоракунии гуногун таъсис ёфта, амал мекунад. Вале ҳар яки он дар марҳилаи таърихӣ муайян таъсис ёфта, мавқеи хос пайдо мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз он давлатҳое мебошад, ки аз лаҳзаи соҳибхитӣ гаштани худ дар таъсиси муассисаҳои интихобӣ ва намоёндагии ҷавобгӯи давраи соҳибистиклолӣ марҳила ба марҳила пеш рафта истодааст. Фақат баъди нӯҳ соли соҳибхитӣ гаштан ба таъсиси парлумони касбии доимоамалкунанда имкон пайдо гардид (соли 2000). Акнун Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – парлумони ҷумҳурӣ шонздаҳ сол инчониб вазифаи намоёндагӣ, қонунгузорӣ ва назоратии ҳудро ба иҷро расонида истодааст. Дар алоқамандӣ бо ин омил омӯзиши асосҳои ҳуқуқи таъсиси Маҷлиси Олӣ, таркибу сохторҳо, салоҳият ва таҷрибаи қонунгузориҳои он дар муассисаҳои таълимии олӣ оғоз ёфтааст.

Тибқи ин омилҳо ба таҳқиқ ва омӯзиши ҳуқуқи парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар эътибор дода шуда, дар асарҳои илмӣ ва таълимӣ оид ба таъсисёбии парлумонӣ касбӣ, тартиби интихоб, таркиб, шаклҳои фаъолият, салоҳият, санадҳои парлумон ва робитаи онро бо шохаҳои иҷроия ва судии ҳокимияти давлатӣ, бо парлумони мамлакатҳои хориҷӣ маълумот дода мешавад. Яке аз чунин асарҳо китоби дарсии тозанашири устои варзидаи факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Ашӯрбой Имомов «Ҳуқуқи парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Душанбе. 2016. -424 с) мебошад. Китоби мазкур ба устодон, аспирантон, донишҷӯёни мактабҳои олии ҳуқуқӣ ва ихтисосҳои гуманитарӣ, ба вакилони парлумон ва кормандони дастгоҳи давлатӣ пешбинӣ шудааст.

Китоби «Ҳуқуқи парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аввалин китоби дарсиест оид ба фанни мазкур, ки мувофиқи қоидаҳои таҳияи чунин китобҳо навишта шудааст. Муаллифи китоби мазкур дар таҳия ва chopи китобҳои дарсии соҳаи ҳуқуқшиносӣ таҷрибаи бой дорад ва бинобар ин, мундариҷа ва мазмун он барои ба хонанда фаҳмо гардидан мувофиқ гардонид шудааст. Таркиби китоб шартан аз қисми умумӣ ва махсус иборат аст. Хусусан, боби якум ва дуҷуми китоб таъиноти таърихӣ назариявӣ дорад. Дар китоб оид ба мафҳуми ҳуқуқи парлумонӣ ва сарчашмаҳои омӯзиши он, дар хусуси падидаи парлумонгароӣ ва таъиноти он ва раванди ташаккулёбии парлумон дар Тоҷикистон маълумотҳои асоснок дода шудааст. Ба мафҳуми парлумонгароӣ равшанӣ андохта шуда, алоқамандии ташаккулёбии он ба омилҳои гуногун нишон дода шудааст.

Барои асоснок кушода додани заминаҳои назариявии пайдоиш ва рушди ғояи парлумонгароӣ дар заминаи асарҳои сершумори олимони ғарб ва ватанӣ муаллиф андешаҳои ҷолиби диққатро баён кардааст. Ба фикри ӯ пайдоиши ғояи парлумонгароӣ бо таърихи таъсисёбии парлумонҳои касбии доимоамалкунанда робита дорад, вале айнан намебошад. Парлумонгароӣ фақат дар марҳилаи муайяни рушди парлумон ва мавқеи хоса пайдо кардани он дар низомии таҷзияи ҳокимияти давлатӣ ташаккул меёбад.

Барои махсусияти таърихи пайдоиш ва рушди ғояи парлумонгароӣ ва таъсисёбии парлумонӣ касбиро дар Тоҷикистон нишон додан, муаллиф боби махсусро ба тавсифи мақомоти олии намоёндагии ҷумҳурӣ дар давраи шӯравӣ бахшидааст. Қайд кардааст, ки аз оғози пайдоиши чанини давлатдорӣ тоҷик, дар заминаи ҳокимияти шӯравӣ, Тоҷикистон мақомоти олии намоёндагии ҳудро таъсис дода буд ва он моҳиятан то қабули Конститутсияи с. 1994 фаъолияти ҳудро идома дод. Вале онҳо барои ба парлумонӣ воқеӣ табдил ёфтани асоси воқеӣ надоштанд. Маҷлиси Олии ҚТ даъвати якум (с.1995-1999), ки мувофиқи конститутсияи нав таъсис ёфта амал кард, низ аз рӯи тарҳи собиқ

мақомоти намояндагии олии ҳокимияти давлатӣ интихоб ва фаъолият дошт. Бинобар ин, он низ хусусиятҳои парлумонӣ воқеиро пайдо накард.

Тарҳ ва асосҳои таъсис намудан ва таркиби Маҷлиси Олии ҚТ ҳамон вақт асосҳои устувори парлумонӣ пайдо кард, ки дар натиҷаи ноил гаштан ба мусолиҳаи миллӣ ва гузаштан ба давраи сулҳу озоиш имконпазир гардид. Таъсисёбии Маҷлиси Олии воқеан хусусияти парлумонӣ пайдо кардари муаллиф ба ислоҳоти конституционӣ ва интихоботи соли 2000 алоқаманд донистааст. Воқеан, чунин ақида асоснок аст. Дар робита бо ин мавқеъ муаллиф фикри он олимонро ғалат мешуморад, ки гуё Шӯрои Олии Тоҷикистон ва Маҷлиси Олии даъвати якум низ парлумон ба ҳисоб мерафтанд.

Дар қисми махсуси китоби мазкур асосҳои таъсисёбии Маҷлиси Олӣ – парлумони ҚТ ва фаъолияти он хеле асоснок ва муфасссал нишон дода шудааст. Интихоботи умумиро асоси таъсиси парлумонӣ касбӣ дониста, муаллиф чунин мешуморад, ки ба ин талабот фақат Маҷлиси намояндагон ҷавобгӯ буда, интихоботи аъзои Маҷлиси миллӣ нисбӣ мебошад. Ҳамингуна тарҳ ва тартиби таъсисёбии парлумон ба чандин давлатҳои дигар низ хос аст.

Усули таъзияи ҳокимияти давлатӣ дар ташкили ҳокимияти давлатӣ дар бисёр давлатҳо эълон ва татбиқ шудааст. Мувофиқи моддаи 9 Конститутсия усули мазкур дар Тоҷикистон низ эълон шудааст. Ба ин муносибат муаллиф мазмун ва таъиноти онро муайян карда, аҳамияти онро дар мунтазам ба роҳ мондани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ нишон додааст. Парлумонро шохаи муҳими амалӣ намудани ҳокимияти давлатӣ дониста, робитаи онро бо шохаҳои ҳокимияти иҷроия ва судӣ таҳлил намудааст. Шаклҳои ҳамкориҳои Маҷлиси Олиро бо Президент ва Ҳукумати ҚТ, бо сохторҳои ҳокимияти судии мамлакат дар асоси қонунгузорӣ муайян ва таҳлил кардааст.

Ба таҳлили таркиби парлумон ва таъиноти хизмати сохторҳои он эътибор дода, муаллифи китоби мазкур таркиби дупалатагӣ пайдо кардани Маҷлиси Олӣ ва сабабҳои онро дар асоси сарчашмаҳои эътимодноқ фаҳмонда додааст. Сохтори Маҷлиси намояндагонро ҳамчун палатаи халқӣ ва сохтори Маҷлиси миллиро ҳамчун палатаи болоии парлумон таҳлил намуда, таъиноти вазифавӣ ва нақши онҳоро дар татбиқи салоҳияти парлумон муайян кардааст. Сохтори ҳарду палата мураккаб буда, аз роҳбарони пала-

та: раис ва муовинони ӯ, Шӯрои палата, кумита ва комиссияҳо, дастгоҳи иҷроияи палата иборат мебошанд. Ҳамчунин дар бораи тартиби таъсис додани фраксияи ҳизбӣ ва гурӯҳҳои вакилон дар Маҷлиси намояндагон, тартиби фаъолият ва нақши онҳо дар самаранок гаштани фаъолияти парлумон маълумот дода шудааст.

Дар таркиби палатаҳои Маҷлиси Олӣ дастгоҳи иҷроияи онҳо мавқеи хоса доранд. Асоси ҳукукии таъсиси дастгоҳи иҷроияи палатаҳои Маҷлиси Олӣ меъёри қисми 5 моддаи 53 Конститутсияи ҚТ мебошад, ки дар он ба палатаҳо ҳуқуқ дода шудааст, ки мақомоти кории худро мустақилона таъсис диҳанд. Дар моддаи 63 Қонуни конституционӣ «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешбинӣ карда шудааст, ки хизматрасонии иттилоотӣ, ташкилию техникӣ ва хизматрасонии дигари палатаҳо, аъзо ва вакилони парлумонро Дастгоҳи иҷроияи онҳо таъмин менамоянд. Дастгоҳи иҷроияи палатаҳо сохтори мураккаб мебошад. Он аз роҳбарияти Дастгоҳ, котиботи роҳбарияти палата, мушовирони калон ва мушовирони кумитаю комиссияҳои палата, шӯъбаҳои сершумор иборат аст. Вазифаҳои онҳо дар маҷмӯъ ба муҳаё кардани шароити корӣ, тайёр кардани маводи даркорӣ барои фаъолияти қонунгузори палата ва мувофиқи расмиёти кори палата ба қабули қонунҳо ва қарорҳои палата мусодат намудан мебошад.

Ҳамчунин дар китоби мазкур тартиби таъсис ва фаъолияти кумитаҳо ва комиссияҳои Маҷлиси Олӣ муфасссал таҳлил шудааст. Ҳар палата мувофиқи шумораи аъзо ва вакилон, вобаста ба самтҳои асосии фаъолияти худ кумитаҳо ташкил менамояд. Доираи ваколатҳои кумитаҳои палата хеле васеъ буда, ба сифатнок таҳия шудани лоиҳаи қонунҳо ва қарорҳои палата, ҳулоса пешниҳод кардан ба палата дар бораи ҳолати лоиҳаи қонунҳо, тайёр ва гузаронидани муҳокимаҳои парлумонӣ ва ғайра равона карда шудааст. Онҳо дар рафти баррасии лоиҳаи қонунҳо дар ҷаласаҳои Маҷлиси намояндагон ва қабули қонунҳо мавқеи хеле фаъол дошта, ҳулосаи худро оид ба лоиҳаи қонунҳо ҳимоя менамоянд.

Шакли асосии ташкилии фаъолияти палатаҳои парлумон иҷлосияҳои онҳо мебошад, ки дар асоси расмиёти дар Дастури палата пешбинишуда оғоз ва идома ёфта, ба қабули қонун анҷом меёбад. Раванди ҷонибдори кардани қонунҳо аз тарафи Маҷлиси миллӣ низ дар иҷлосия сурат мегирад. Берун аз иҷлосияҳо қонун ва

қарорҳои қабулшуда, ғайриқонунӣ дониста мешаванд. Бинобар ин, масъалаҳои мунтазам тақмил додани фаъолияти иҷлосиявии парламент дар зери диққат мебошад. Муаллиф аз таҷрибаи фаъолияти иҷлосиявии парламентони давлатҳои дигар ва сарчашмаҳои илмӣ масъалаи даъват ва гузаронидани иҷлосияҳои палатаҳои Маҷлиси Олиро таҳлил намуда, ба хулоса омадааст, ки тартиби бо «ҳуқуқи хоси худ» ба иҷлосия ҷамъ омадани вакилони Маҷлиси намоёндагон нисбат ба тартиби «даъватии» иҷлосияи Маҷлиси милли демократитар аст.

Тамоми шаклҳои фаъолияти парламент таваҷҷути иштироки вакилон (аъзоён) сураат мегирад. Онҳо ҳамчун намоёндаи ваколатдори халқ дар қори парламент ва сохторҳои таркибии он иштирок намуда, ҳосияти намоёндагии ҳуди парламентро ифода мекунанд. Қонунгузорӣ барои расмӣ гардонидани ин ё он шакли фаъолияти палатаҳо ва сохторҳои таркибии онҳо ҳадди нисоби (кворуми) иштироки вакилони муқаррар мекунанд, ки қатъи риоя шудани он қонунӣ гаштани фаъолият ва санадҳои парламентиро таъмин менамояд. Яъне, шартҳои қонунӣ қабул шудани ҳар як санади ҳуқуқӣ дар парламент иштироки ин ё он шумораи вакилон мебошад. Вакилон берун аз парламент дар робита бо мақомоти дахлдори давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шаҳрвандон, интиҳобкунандагони ҳавзаи дахлдор дар ҳадди ваколатҳои худ парламентро намоёндагӣ мекунанд, барои иҷрои санадҳои парламент мусоидат менамоянд. Таваҷҷути мақоми баланди худ вакилон ҳуқуқи дахлнопазирӣ доранд ва аз имтиёзҳои муқарраршуда, бархурдор мебошанд.

Дар боби даҳуми китоб фаъолияти қонунгузори Маҷлиси намоёндагон муфасссал таҳқиқ шудааст. Оид ба мавзӯи мафҳуми раванди қонунгузорӣ ва даврабандии он дар Маҷлиси Олӣ ва парламентони дигар мамлакатҳо муаллиф андешаҳои ҷолиби диққатро баён карда, оид ба раванди қонунгузори Маҷлиси Олӣ ҳафт давраро нишон додааст (нигаред ба сах. 223-229). Баробари ин, мавқеи як қатор олимони дар ҳусуси он ки раванди қонунгузорӣ чанд давраҳои пеш аз ба парламент пешниҳод кардани лоиҳаи қонунро дарбар мегирад (масалан, пешгӯи ва ба нақшагирии қонунгузорӣ) ғалат мешуморад. Дар ҳусуси зарурияти қаблан муайян намудани мавзӯҳои танзимномаи қонунҳои ҷумҳурӣ ва ба тақмили раванди қонунгузорӣ мусбӣ таъсир доштани он андешаҳои ҷолиби диққат баён ёфтаанд. Дар ҳусуси субъектони ташаббуси қо-

нунгузорӣ дар Маҷлиси Олӣ муаллиф тақлиф мегузорад, ки номгӯи онҳо аз ҳисоби баргардонидани ин ҳуқуқ ба сотори олии суди ҷумҳурӣ, ки қаблан ба онҳо таалуқ дошт ва ба таври «ташаббуси халқӣ» ба шумораи муайяни шаҳрвандон додани ҳуқуқи пешниҳоди лоиҳаи қонунҳо ва тақлифҳои қонунгузорӣ васеъ карда шавад. Баррасии лоиҳаи қонунҳо дар ҷаласаҳои Маҷлиси намоёндагон дар қироати аввал ва қироати дуюм таҳлил гашта, андешаҳо оид ба тақмили минбаъдаи онҳо баён ёфтаанд.

Ҳамчунин, дар бораи тартиби ҷонибдорӣ қонунҳо дар Маҷлиси милли, тартиби ҷонибдорӣ наёфтани қонун ва баргардонидани он ба Маҷлиси намоёндагон, тартиби ба мувофиқа овардани ҳарду палата оид ба қонуни ҷонибдоринаёфта ва татбиқи як навъи ҳуқуқи ветои Маҷлиси милли мулоҳизаҳо баён шудаанд. Дар робита бо тартиби имзогузорӣ ва интишори қонунҳо аз тарафи Президенти ҚТ, андешаҳо оид ба масъалаи ветои президентӣ ба қонунҳо умуман ва ветои нисбии Президенти ҚТ ба қонунҳои ҷумҳурӣ баён шудаанд. Андешаҳои муаллиф дар ин ҳусус хеле шавқовар ва муфид мебошанд.

Дар таъсис ва фаъолияти парламент тибқи шакли идоракунии давлат, таркиби бисёрхизбии парламент, одату анъанаҳои парламентӣ чандин падидаҳои мавҷуданд, ки ба фаъолияти парламент ва сохторҳои он таъсири бевосита ва ё нисбӣ доранд. Дар китоби мазкур боби алоҳида ба таҳқиқи назорати парламентии Маҷлиси Олӣ бахшида шудааст. Ба андешаи муаллиф ҳар як парламент се функцияи хос дорад: намоёндагӣ, қонунгузорӣ ва назоратӣ. Дар сатҳи конституция ва қонунҳои конституционӣ дар аксари мамлакатҳо ҳарсеи функцияҳои мазкур пешбинӣ карда шуда, шаклҳои амалӣ намудани он муқаррар карда мешаванд. Конституцияҳои собиқи Тоҷикистон низ аз ҳамин қабил буданд ва функцияи назоратии Шӯрои Олиро пешбинӣ мекарданд. Аммо Конституцияи соли 1994 ба Маҷлиси Олӣ чунин функцияро хос надонист. Вале дар шаклҳои пешбинишуда Маҷлиси Олӣ аз чунин ваколатҳо бархӯрдор аст. Масалан, мувофиқи қисми панҷуми моддаи 60 Маҷлиси намоёндагон иҷрои буҷети давлатиро назорат мекунанд. Қонуни конституционӣ дар бораи Маҷлиси Олӣ низ баъзе узвҳои назорати парламентиро пешбинӣ кардааст. Ба андешаи муаллиф дар тақмили минбаъдаи Конституция ва қонунҳои ҷумҳурӣ функцияи назоратии парламентиро пешбинӣ ва танзим кардан чораи муфид мебошад.

Дар адабиёти ҳуқукии муосир ба хусусияти раванди баргузор кардани ҷаласаҳои иҷлосияҳои парламент ва раванди қонунгузорӣ эътибор дода шуда, дар заминаи онҳо ташаққули ҳуқуқи мурофиавии парламентӣ қайд карда мешавад. Воқеан, таҳқиқотчиён тафриқаи меъёрҳои моддии ҳуқуқӣ ва мурофиавии давлатӣ (конститутсионалӣ), аз ҷумла дар ҳуқуқи парламентӣ ишора карда, ҷудо-ҷудо ба танзим андохтан ва омӯختани онҳоро муҳим мешуморанд. Дар китоб дар хусуси мафҳуми расмиёти парламентӣ, асосҳои ҳуқукии конститутсионии он, танзим ва татбиқи расмиёти парламентӣ равшанӣ андохта шудааст.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ аввалин бор падидаи лоббизм ва роҳбрии он ба фаъолияти парламент ва сохторҳои он, дар китоби мазкур таҳқиқ гашта, шаклу намудҳои лоббизм ва таъсири лоббиҳо ба фаъолияти парламент нишон дода шудааст. Муаллиф қайд мекунад, ки гарчи майлони лоббизм ва таъсири лоббиҳо ба вакилон, ба вазирон ва сардорони идораҳои давлатӣ дар Тоҷикистон инкор карда мешавад, вале ин майлон ҳислати печон дорад ва ғайриихтиёр метавонад дару девори кушодро дарёб ва мансабдори даркориро ҷалб намояд. Раванди паҳншавии майлони лоббизм бо пайдоиш ва паҳншавии коррупсия (ришвахорӣ) умумият дорад ва мубориза бо он хеле гарон аст.

Боби охирини (17) китоби дарсии «Ҳуқуқи парламентии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тафсири робитаҳои байналмилалӣ Маҷлиси Олӣ бахшида шудааст. Дар он нишон дода шуда-

аст, ки мувофиқи Конститутсия муайян кардани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ ваколати Президенти ҶТ мебошад. Вале ба Маҷлиси Олӣ низ чанде ваколатҳо дар ин самт тааллуқ дорад. Масалан, мувофиқи банди 3 моддаи 57 тасдиқ ва бекор кардани шартномаҳои байналмилалӣ ваколати Маҷлиси намоёндагон аст. Сарфи назар аз ин омил палатаҳои Маҷлиси Олӣ дар робитаҳои байналмилалӣ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо созмонҳои байнипарлумонии минтақавӣ, қитъавӣ ва умумиҷаҳонӣ нақши фаъол доранд. Ҳар як палатаи Маҷлиси Олӣ ниҳодҳои робита бо парламент гуногун хеле фаъолона сурат мегирад.

Дар хотима қайд кардан лозим аст, ки китоби мазкур ҳам хусусияти рисолавӣ ва ҳам хусусияти таълимӣ дорад. Дар он муаллиф мазмунҳои мафҳумҳои ба ҳуқуқи парламентӣ хосро кушода дода, дар бораи таъинот ва моҳияти парламент маълумот додааст. Асарҳои олимони рус ва аврупоӣ дар хусуси парламент ва хусусиятҳои он васеъ истифода шудаанд. Андешаҳо ва ҳулосаҳои муаллиф оид ба падидаҳои гуногуни ҳуқуқи парламентӣ, роҳҳои мукамал гардонидани онҳо ҷолиби диққат мебошанд. Китоб бо забони тозаӣ адабӣ навишта шуда, ба хонанда фаҳмо мебошад.

Наشري аввалин китоби дарсии устод Ашӯрбой Имомов оид ба фанни «Ҳуқуқи парламентии Ҷумҳурии Тоҷикистон», дар омӯзиши асосҳои назариявӣ ва таҷрибаи фаъолияти Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳиссаи арзанда дорад.

**Раҳимзода Маҳмад Забир,
Директори Маркази миллии
қонунгузории назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори
илмҳои ҳуқуқ, профессор,
Арбоби илм ва техникаи
Тоҷикистон**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ, МАҚОМОТИ СУДӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ

Дар семоҳаи 4-уми соли 2016 ду қонуни конституционӣ қабул карда шуда, ба як қатор қонуну кодексҳои амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид гардиданд. Аз ҷумла:

1. *Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъминоти иҷтимоӣ, хизматрасонӣ ва муҳофизати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон»* аз 14 модда иборат буда, масъалаҳои марбут ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, асосҳои ҳукуки таъминоти иҷтимоӣ, хизматрасонӣ ва муҳофизати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъминоти давлатии фаъолияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, музди меҳнат, руҳсатии меҳнатӣ ва нафақаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қароргоҳ, бўстонсарои давлатӣ ва бинои истиқомати хизмати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, хизматрасонии нақлиётӣ ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, хизматрасонии тиббӣ ва табобатию истироҳатӣ ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, суғуртаи давлатии ҳаёт ва саломати Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмини Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо воситаҳои алоқа, хароҷот вобаста ба намояндагӣ ва ташири Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давлатҳои хориҷӣ, таъмини амнияти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи қонуни конституционии мазкурро дарбар мегирад.

2. *Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат»* назар ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат (Қонуни ҚТ «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат соли 2015 қабул гардида, аз 16 модда иборат буд), саҳеҳтар буда, 19 моддаро дарбар мегирад. Аз ҷумла, тибқи Қонуни конституционии мазкур нисбат ба Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат маҳдудияти бештар аз ду муҳлат пай дар пай интиҳоб шудан ба вазифаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ намегардад, барои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар толори ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷли-

си намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияҳои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷлисҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷаласаҳои Шӯрои амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойи махсуси ифтихорӣ ҷудо карда шуда, бо таҷҳизоти зарурӣ таъмин карда мешавад, сирри бонкӣ ва дахлнопазирии ҳисобҳои бонкии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ва аъзои оилаи ӯ қафолат дода мешавад, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат барои мулоқотҳои расмӣ худ ҳуқуқ дорад аз толорҳо ва қароргоҳҳои ҳукуматӣ истифода намояд, ӯ бо шиносномаи дипломатӣ ройгон таъмин карда мешавад, ба ӯ дар фурудгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон толорҳои ҳайатҳои расмӣ ройгон хизмат мерасонанд, бо дархости Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар радио ва телевизиони давлатӣ дар вақти ба ӯ мувофиқ вақти эфирӣ ройгон ҷудо карда мешавад, ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат таҳти ҳимояи давлат қарор доранд. Шахсоне, ки ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ ва шаъну шарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат сӯиқасд мекунанд, мувофиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Инчунин, мувофиқи ин Қонуни конституционӣ дар пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва зодгоҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат пас аз вафоташ муҷассамаи ӯ гузошта мешавад.

Ҳамзамон, Қонуни конституционии зерин хароҷотро вобаста ба намояндагӣ ва ташири Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба давлатҳои хориҷӣ муқаррар кардааст, ки мувофиқи он хароҷот аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ пардохт карда шуда, ташкил ва омодагии ташири Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ба давлатҳои хориҷиро Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд.

Дар баробари ин, дар Қонуни конституционӣ зикргардида, бо мақсади амалӣ намудани иқдомҳои созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати

миллӣ – Пешвои миллат аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиси Фонди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат пешбинӣ шудааст, ки ҳаҷми он дар буҷети давлатӣ барои соли тақвимӣ муайян карда мешавад.

Тартиби ихтиёрдорӣ намудани маблағҳои Фондро бошад, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад.

3. Вобаста ба қабул шудани Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» ба *Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон»* моддаи 479¹ Монеъ шудан ба фаъолияти қонунӣ ё иҷро накардани талаботи қонунии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«Барои монеъ шудан ба фаъолияти қонунӣ ё иҷро накардани талаботи қонунии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, -

ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз бист то чил нишондиҳанда барои ҳисобҳо ва ба шахсони мансабдор аз ҳаштод то сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъин карда мешавад».

4. Ҳамзамон, бо ҳамин сабаб ба *Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон»* низ моддаи 137¹ Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тухмат кардан ба ӯ бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«1) Таҳқири оммавии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ё тухмат кардан ба ӯ,-

бо ҷарима ба андозаи аз сад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то як сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, агар бо истифодаи матбуот, дигар воситаҳои ахбори омма ё шабакаи интернет содир шуда бошад,-

бо қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешавад».

5. Ба *Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон»* дар моддаи 15-қисми 4 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4) Шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин шахси бешаҳрванди дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон доимо истиқоматкунанда баъроӣ ҷинояти дар ҳудуди давлати хориҷӣ содиркардааш мутобиқи Кодекси мазкур дар ҳолате низ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад, ки мутобиқи моддаҳои мушаххаси Қисми махсуси Кодекси мазкур ҷавобгариӣ ҷиноятӣ маҳз барои дар ҳудуди давлати хориҷӣ содир намудани ҷиноят пешбинӣ гардида бошад. Дар ин маврид ҳолатҳои дар қисми 1 (ба истиснои маҳкум шудан) ҳамин модда пешбинигардида ба инобат гирифта мешаванд.»;

– қисми 4) қисми 5) ҳисобида шуд.

2. Аз қисми 6) моддаи 49 рақамҳои «291, 292, 293» хориҷ карда шуданд.

3. Аз қисми 2) моддаи 72 калимаҳои «дар ҳолати мавҷуд будани шартҳои дар қисми якуми ҳамин мода пешбинигардида,» хориҷ карда шуданд.

4. Дар моддаи 179:

– ба қисми 1) пас аз калимаҳои «амниятӣ ҷамъиятӣ,» калимаҳои «фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои низомӣ,» илова карда шуданд.

– дар қисми 2):

– дар банди «б)» калимаҳо ва аломатҳои «содир шуда бошад,» ба аломати нукта вергул «;» иваз карда шуданд;

– бандҳои «в)», «г)», «д)» ва «е)» бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«в) аз ҳиссиёти бадбинӣ ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгарой ё динӣ;

г) аз ҷониби хизматчиӣ ҳарбӣ;

д) аз ҷониби шахси мансабдор бо истифода аз мақоми хизматӣ;

е) дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир шуда бошад,-».

5. Дар моддаи 179¹:

– қисми 2) дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

а) такроран;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

в) бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) бо истифода аз воситаҳои ахбори омма ё шабакаи интернет содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз даҳ то понздаҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.»

– қисми 3) бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«3) Кирдорҳое, ки дар қисмҳои 1 ва 2 ҳа-мин модда пешбинӣ шудаанд, агар дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсусан хавфнок содир шуда бошанд,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз понздаҳ то бист сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.».

6. Дар моддаи 179³:

– номи модда дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 179³ Даъвати оммавӣ барои со-дир намудани ҷиноятҳои хусусияти террорис-тидошта ва (ё) сафедкунии оммавии фаъоли-ти террористӣ»:

– ба қисми 1) пас аз калимаҳои «ҳа-мин Кодекс» калимаҳои «, инчунин сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ» илова карда шуданд;

– ба модда эзоҳ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Эзоҳ: Зери мафҳуми сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ тарғибу ташвиқи ом-мавӣ, дар бораи эътироф намудани дурустии мафкура ва таҷрибаи терроризм, таклифи так-лид ва дастгирии он фаҳмида мешавад».

7. Эзоҳи моддаи 291 Кодекси мазкур хо-риҷ карда шуд.

8. Эзоҳи моддаи 292 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Эзоҳ: 1) Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои сар-кашӣ аз пардохтҳои гумрукӣ, супоридани ан-дозҳо ва (ё) пардохтҳо, ки дар моддаҳои 291, 292 ва 293 Кодекси мазкур пешбинӣ шудаанд, танҳо дар ҳолате ба миён меояд, ки агар шахс бори аввал ин кирдорҳоро содир намуда, дар давоми чилу ҳашт рӯзи бонкӣ аз рӯзи қабули қарори дахлдори мақомоти гумрук, андоз ва (ё) дигар мақомоти дахлдор, маблағи пардох-тҳои гумрукӣ, андозҳо ва (ё) пардохтҳо бо ҷарима ва ғоизҳояш пурра насупорад, ин-чунин кирдорҳои мазкурро тақроран содир намуда, дар давоми бисту чор рӯзи бонкӣ аз рӯзи қабули қарори дахлдори мақомоти гум-рук, андоз ва (ё) дигар мақомоти дахлдор ма-блағи пардохтҳои гумрукӣ, андозҳо ва (ё) пар-дохтҳо бо ҷарима ва ғоизҳояш пурра насу-порида бошад.

2) Агар нисбати шахс бо моддаҳои 291, 292 ё 293 Кодекси мазкур парвандаи ҷиноятӣ оғоз карда шуда, ҳангоми тафтиши пешакӣ ва ё баррасии судии парвандаи ҷиноятӣ шахс

маблағи пардохтҳои гумрукӣ, андозҳо ва (ё) пардохтҳо бо ҷарима ва ғоизҳояш пурра супорад, дар асоси моддаи 72 ҳа-мин Кодекс аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад.

3) Дар мавриди пас аз баровардани ҳуқ-ми суд маҳкумшуда маблағи пардохтҳои гум-рукӣ, андозҳо ва (ё) пардохтҳо бо ҷарима ва ғоизҳояш пурра супорад, бо қарори суде, ки ҳукм баровардааст, ё суди маҳалли иҷроӣ ҷазо ва ё суди болоӣ, аз адои минбаъдаи ҷазо озод карда мешавад.

4) Саркашӣ аз пардохтҳои гумрукӣ, аз супоридани андозҳо ва (ё) пардохтҳо, ки дар моддаҳои 291, 292 ва 293 Кодекси мазкур пеш-бинӣ шудаанд, ҳангоме ба миқдори калон со-диршуда ҳисобида мешавад, ки агар маблағи пардохти гумрукӣ, андозҳо ва (ё) пардохтҳои супориданашуда аз бист ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ва ба миқдори махсусан калон, аз сию ҳафт ҳазору панҷсад нишондиҳанда ба-роӣ ҳисобҳо бештар бошад».

9. Эзоҳи моддаи 293 Кодекси мазкур хо-риҷ карда шуд.

10. дар моддаи 305:

– матни модда қисми якум ҳисобида шуда, рақамгузорӣ карда шуд:

– қисми 2) бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2) Ҳа-мин кирдор, агар:

а) тақроран;

б) аз ҷониби хизматчиӣ ҳарбӣ;

в) бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) дар вазъияти ҷангӣ ё замони ҷанг;

д) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсу-сан хавфнок содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз понздаҳ то бисту панҷ сол ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан ҷазо дода мешавад.».

11. Дар моддаи 306:

– матни модда қисми якум ҳисобида шуда, рақамгузорӣ карда шуд;

– қисми 2) бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2) Ҳа-мин кирдор, агар:

а) тақроран;

б) аз ҷониби хизматчиӣ ҳарбӣ;

в) бо истифода аз мақоми хизматӣ;

г) дар вазъияти ҷангӣ ё замони ҷанг;

д) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ё махсу-сан хавфнок содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз понздаҳ то бисту панҷ сол ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан ҷазо дода мешавад.».

12. Ба қисми 1) моддаи 307 пас аз калимаҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «, инчунин мусоидат кардан ба содиркунии ҷунин кирдорҳо» илова карда шуданд.

13. Моддаи 307¹ дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 307¹. Даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва сафедкунии оммавии экстремизм

1) Даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти экстремистӣ (ифротгароӣ) ва (ё) сафедкунии оммавии экстремизм, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, агар бо истифода аз воситаҳои ахбори омма ё шабакаи интернет содир шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол ҷазо дода мешавад.

3) Кирдорҳои пешбиниамудай қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда, агар, -

а) такроран;

б) дар ҳолати ретсидиви хавфнок ва ё маҳсусан хавфнок содир шуда бошад, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Эзоҳ: Зери мафҳуми сафедкунии оммавии экстремизм тарғибу ташвиқи оммавӣ дар бораи эътироф намудани дурустии мафкура ва таҷрибаи экстремизм, таклифи тақлид ва дастгирии он фаҳмида мешавад».

14. Ба қисми 2) моддаи 307³ пас аз калимаҳои «қабул шудааст,» калимаҳои «инчунин мусоидат кардан ба фаъолияти онҳо бо истифода аз воситаҳои ахбори омма, шабакаи интернет ва ё ба тарзи дигар,» илова карда шудаанд.

6. Ба *Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба*

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо вобаста бо тағйиру иловаҳои Конститутсия аз 22 майи соли ҷорӣ воридгардида мебошанд (ба монанди: аз матни моддаи 1 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд. Аз сарҳати якум ва ҷоруми қисми 1 моддаи 5 калимаҳои «Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Раиси Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» хориҷ карда шуданд. Аз сарҳати якум, сеюм ва ҷоруми қисми 1 моддаи 8 калимаҳои Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» хориҷ карда шуданд). Ба истисноӣ:

- сарҳати 2 қисми 2-и моддаи 5 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ доранд бо арзи эҳтиром Парчами давлатиро истифода намојанд».

– сарҳати 3 қисми 4-и моддаи 5 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«-дар рӯзҳои ид ва ҳангоми баргузори чорабиниҳои тантанавӣ дар иншооту биноҳои маъмурӣ ва иҷтимоиву маишӣ давлативу хусусӣ, биноҳои истиқоматӣ, ҷойҳои истироҳати шаҳрвандон, боғҳо, хиёбонҳо, гулгаштҳо».

7. *Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон»*

Аз қисми 1 моддаи 1 ва қисми 2 моддаи 181 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

Ба қисми 1 моддаи 75 пас аз калимаҳои «шаҳри Душанбе,» калимаҳои «прокурори нақлиёти Тоҷикистон» илова карда шуданд.

Ба қисми 5 моддаи 80 пас аз калимаҳои «сардори муассиса» калимаҳои «ва розигии прокурор» илова карда шуданд.

Ба қисми 5 моддаи 98 пас аз калимаҳои «рафтори ӯ» калимаҳои «бо розигии прокурор» илова карда шуданд.

Алиева П.Ҳ.,
муовини сардори шуъбаи
қонунгузорӣ оид ба сохтори
давлатӣ, мақомоти судӣ ва
хифзи ҳуқуқ, номзади ил-
мҳои ҳуқуқшиносӣ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГРАЖДАНӢ ВА СОҲИБКОРӢ

Дар симоҳаи якуми соли 2016 дар қонунгузории граждани, соҳибкори ва оилави як қатор навиғариҳо ба вуҷуд омаданд. Аз ҷониби Маҷлиси Олии Ҷумҳурии тоҷикистон ба як кодекс ва чор қонуни амалкунандаи зерин тағйиру иловаҳои зарури ворид карда шудааст:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷамъиятҳои соҳомӣ»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи почта»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият».

Ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноябри соли 1998, тахти № 682 якҷанд тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Кодекси мазкур шарт ва тартиби ақди никоҳ, қатъ ва бевътибор дониستاني онро муқаррар менамоянд, муносибатҳои шахсии ғайримолумулкӣ ва молумулкиеро, ки дар оила миёни зану шавҳар, падару модар фарзандон, дигар аъзои оила ба миён меоянд, муносибатҳои, ки вобаста ба фарзандхондӣ, васојту парасторӣ, ба тарбия гирифтани кӯдакон ба миён меоянд, тартиби сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва муносибати дигари оилави ро танзим менамоянд.

Ба қисми 5 моддаи 1 пас аз калимаи «динӣ» калимаҳои «, инчунин таҳсил ва молумулк» илова карда шуд.

Аз матни моддаи 3 калимаи (Сарқонуни) хориҷ карда шуд.

Дар ном ва матни моддаи 5 калимаҳои «Шабӯҳати» ва «шабӯҳати» ба калимаҳои «Қиёси» ва «қиёси» иваз карда шуданд.

Ба қисми 1 моддаи 8 пас аз калимаи «давлатӣ» калимаҳои «, инчунин дар ҳолатҳои пешбиниамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот» илова карда шуд.

Ба номи боби 3 пас аз калимаи «ТАРТИБИ» калимаи «БАСТАНИ» илова карда шуд.

Ба номи моддаи 11 пас аз калимаи «Тартиби» калимаи «бастани» илова карда шуд.

Дар моддаи 14:

– ба номи модда пас аз калимаи «монеаи» калимаи «бастани» илова карда шуд;

– сархати даҳум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«– байни шахсоне, ки суд қобилияти амали яке аз онҳоро бо сабаби суиистеъмом намудан аз маҷруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсоро ё дигар моддаҳои мадхушкунанда маҳдуд намулдааст.».

Дар қисми 2 моддаи 15 калимаи «танзими» ба калимаи «банақшагирии» иваз карда шуд.

Дар моддаи 17:

– матни модда қисми 1 ҳисобида шуд;

– ба модда қисми 2 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«2. Маҳдудияти дар қисми 1 моддаи мазкур пешбинигардида нисбат ба шавҳар татбиқ намегардад, агар дар муҳлати зикршуда зан аз тарбияи фарзанд даст кашада, шавҳар бевосита ба тарбияи фарзанд машғул бошад, ё зан ташаббускори бекор кардани ақди никоҳ бошад.».

Моддаи 23 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 23. Бо тартиби судӣ бекор кардани ақди никоҳ ҳангоми розигии зану шавҳар.

1. Агар зану шавҳар барои бекор кардани ақди никоҳ розӣ бошанд, суд ҳуқуқ дорад ақди никоҳро бекор намоад. Дар ин ҳолат ақди никоҳ дар давоми як моҳи баъди ариза додани зану шавҳар бекор карда мешавад.

2. Ба зану шавҳари дорои фарзандони ноболиғ, новобаста ба розигии муштараки онҳо барои бекор кардани ақди никоҳ, суд барои оштии додани онҳо тадбирҳо меандешад ва

ҳуқуқ дорад, ки баррасии парвандаро мавқуф гузошта, ба зану шавҳар барои оштишавӣ то шаш моҳ муҳлат диҳад.».

Қисми 4 моддаи 28 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«4. Ақди никоҳи хилофи талаботи қисми 1 моддаи мазкур баста шуда, аз лаҳзаи баста шуданаш безътибор аст.».

Дар қисми 1 моддаи 29 сархатҳо бо аломати дефис «-» ишора карда шуд.

Дар қисми 2 моддаи 31 калимаи «Шартнома» ба калимаи «Аҳдномаи» иваз карда шуд.

Дар моддаи 32:

– ба қисми 1 пас аз калимаҳои «дар интиҳоби шуғл» калимаи «таҳсилот» илова карда шуд;

– дар қисми 2 калимаҳои «тарбияи фарзанд, маълумотнокунӣ» ба калимаҳои «таълиму тарбияи фарзандон» иваз карда шуд.

Ба қисми 1 моддаи 33 пас аз калимаи «ҳангоми» калимаи «бастанӣ» илова карда шуд.

Дар қисми 2 моддаи 34 калимаи «чизҳои» ба калимаи «ашёҳои» иваз карда шуд.

Дар моддаи 39:

– дар қисми 1 калимаҳои «аҳдномаи байни онҳо» ба калимаҳои «аҳдномаи никоҳ» иваз карда шуданд;

– ба қисми 2 пас аз калимаҳои «фарзандони ноболиғ» калимаҳои «, инчунин фарзандони болиғи корношоями эҳтиҷманд» илова карда шуданд;

Дар қисми 1 моддаи 44 калимаи «муоҳидаҳо» ба калимаи «аҳдҳо» иваз карда шуд.

Дар ном ва матни моддаи 45 калимаҳои «Аҳдномаҳои», «аҳдномаи», «аҳдномаҳои» ва «аҳдномаҳо» мувофиқан ба калимаҳои «Шартномаҳои», «шартномаи», «шартномаҳои» ва «шартномаҳо» иваз карда шуданд.

Қисми 3 моддаи 46 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«3. Агар бо ҳукми суд муқаррар гардад, ки молу мулки умумии зану шавҳар аз ҳисоби маблағи бо роҳи ҷиноят бадастовардаи зан ё шавҳар харида шудааст ё афзун гардидааст, маблағ мувофиқан аз молу мулки умумии зану шавҳар ё як қисми он ситонида мешавад.».

Моддаи 47 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 47. Кафолати ҳуқуқи кредитрон хангоми бастан, тағйир додан ва бекор кардани аҳдномаи никоҳ.

1. Ҳамсар уҳдадор аст, ки кредитори (кредиторони) худро дар хусуси бастан, тағйир до-

дан ё бекор кардани аҳдномаи никоҳ огоҳ созад. Дар сурати иҷро накардани ин уҳдадорӣ, ҳамсар аз рӯи уҳдадориҳои худ, новобаста ба муҳтавои аҳдномаи никоҳ, масъул мебошад.

2. Кредитори (кредиторони) ҳамсари қарздор ҳуқуқ дорад бинобар моҳиятан тағйир ёфтани вазъият бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир додани шартҳо ё бекор кардани аҳдномаи никоҳи байни ҳамсарон басташударо талаб намояд.».

Дар қисми 3 моддаи 57 ва қисми 2 моддаи 79 калимаи «милиция» ба калимаҳои «қорҳои дохилӣ» иваз карда шуд.

Дар моддаи 571 қисмҳо бо рақамҳои арабӣ рақамгузорӣ шуда, қисми дуюм дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«2. Муассисаҳои таълимии томактабӣ ва муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва падару модар бояд барои озодона изҳор намудани фикри кӯдак дар ҷомеа ва оила шароит фароҳам оваранд.».

Ба моддаи 63 қисми 3 бо мазмунӣ зерин илова карда шуд:

«3. Падару модар дар таълиму тарбияи фарзандони худ дорои дигар ҳуқуқу уҳдадорӣ ва масъулияти мебошанд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудаанд.».

Ҷумлаи дууми қисми 1 моддаи 64 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Падару модар намояндагони қонунии фарзандони худ буда, ҳуқуқу манфиатҳои онҳоро дар муносибат бо мақомоти давлатӣ, судӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, инчунин шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, бе ваколатҳои махсус ҷимоя менамоянд.».

Дар сархати якуми моддаи 93 калимаҳои «суиистеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ, маводи нашъадор» ба калимаҳои «суиистеъмол намудан аз машруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо ё дигар моддаҳои мадхушкунанда» иваз карда шуданд.

Дар сархати сеюми қисми 2 моддаи 121 калимаҳои «маълумоти миёна ё олий» ба калимаҳои «таҳсилоти миёна ё олии касбӣ» иваз карда шуданд.

Дар қисми 2 моддаи 122 калимаҳои «ва Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон»

ба калимаҳои «, Кодекси граждани Чумхурии Тоҷикистон, Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Чумхурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

Дар қисми 1 моддаи 123 калимаи «маълумоти» ба калимаҳои «таълимии таҳсилоти» иваз карда шуд.

Ба қисми 1 моддаи 124 пас аз калимаҳои «чунин имконият» калимаҳои «тибқи шартнома барои тарбия ба оилаҳои (мураббии) парастор дода шаванд ё» илова карда шуданд.

Дар қисми 1 моддаи 155 калимаи «маълумоти» ба калимаи «таҳсилоти» иваз карда шуд.

Ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон аз 28 июни соли 2011 таҳти №745 «Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок» тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур муносибатҳоро, ки дар раванди барориш, паҳнкунӣ, гардиш ва пардохти қоғазҳои қиматноки эмиссионӣ, новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқии эмитент, хусусияти таъсисдиҳӣ ва фаъолияти субъектҳои бозори қоғазҳои қиматнок ба вучуд меоянд, танзим намуда, тартиби танзим ва назоратро дар бозори қоғазҳои қиматнок бо мақсади таъмини амали бехавф, кушода ва самараноки бозори қоғазҳои қиматнок, ҳифзи ҳуқуқи сармоягузoron ва дорандагони қоғазҳои қиматнок, рақобати боинсофонаи иштирокчиёни бозори қоғазҳои қиматнок муайян менамояд.

Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

Ба моддаи 8 сарҳати нухум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«— аз ҷамъиятҳои саҳомӣ дар бораи молик-бенефитсиарон (манфиатгирон) маълумот гирад;».

Ба моддаи 12 қисми 8 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«8. Дар Феҳристи ягонаи давлатии қоғазҳои қиматнок, ки мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба танзими бозори қоғазҳои қиматнок пеш мебарад, бояд дар бораи соҳибони бастаи калони саҳмияҳои ҷамъияти саҳомии кушода, ки шахсияти моликони қоғазҳои қиматнокро ошкор менамояд, маълумот дарҷ гардад. Маълумот дар бораи моликони қоғазҳои қиматнок бо дархости мақоми ваколатдор дар соҳаи муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи

ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм пешниҳод карда мешавад.».

Ба қисми 15 моддаи 42 сарҳати сеюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«— мақоми ваколатдор дар соҳаи муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм;».

Ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон аз 5 марти соли 2007 таҳти № 237 «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур вазъи ҳуқуқӣ, тартиби таъсис, азнавташкилдихӣ ва барҳамдиҳии ҷамъиятҳои саҳомӣ, ҳуқуқу уҳдадорӣ, ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои саҳмдорон ва шахсони сеюм, салоҳият ва масъулияти мақомот ва шахсони мансабдори ҷамъиятҳои саҳомиро муайян менамояд.

Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

Дар моддаи 3:

— дар сарҳати понздаҳум аломати нукта ба аломати нукта вергул «;» иваз карда шуд;

— сарҳати шонздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«— молик-бенефитсиар (манфиатгир) - як ё якчанд шахси воқеӣ, ки бевосита ё бавосита соҳиби моликият (соҳиби зиёда аз 25 фоиз иштироки афзалиятнок дар сармояи муштарӣ ё миқдори умумии саҳмияҳои муштарӣ бо ҳуқуқи овоз) мебошанд ё муштарӣ ва/ё шахсоне, ки ба манфиати онҳо аҳд/амалиёт анҷом дода мешавад, воқеан назорат мекунанд, инчунин шахсоне, ки шахси ҳуқуқиро назорат мекунанд.».

Ба моддаи 84 қисми 5 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«5. Мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба танзими бозори қоғазҳои қиматнок ва мақоми ваколатдор оид ба муқовимат ба қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм ҳуқуқ доранд аз ҷамъияти саҳомӣ дар бораи молик-бенефитсиарони (манфиатгирони) вай маълумот гиранд.».

Ба моддаи 89 қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«3. Мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба танзими бозори қоғазҳои қиматнок ва ҷамъияти саҳомӣ уҳдадоранд маълумотро дар бораи молик-бенефитсиарони (манфиатгирони) вай на камтар аз панҷ сол аз санаи барҳамдиҳии ҷамъияти саҳомӣ нигоҳ доранд.».

Ба моддаи 91 қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«3. Ҷамъияти саҳомӣ дар бораи ҳамаи амалиёт/аҳдҳои шубҳанок ва амалиёти ҳатман назоратшаванда, ки ба онҳо узви Шӯрои директорон (Шӯрои нозирон) манфиатдор аст ва мақоми ваколатдори давлатӣ оид ба танзими бозори қоғазҳои қиматнок дар бораи амалиёт/аҳдҳои шубҳанок, ки дар раванди бақайдгирии барориши қоғазҳои қиматноки эмиссионӣ маълум мешаванд, уҳдадоранд ба мақоми ваколатдор оид ба муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузори терроризм мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузори терроризм» иттилоот пешниҳод намоянд.».

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2003 таҳти №39 «Дар бораи алоқаи почта» тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқи танзими фаъолиятро дар соҳаи ташкил, амал ва инкишофи алоқаи почта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намуда, ваколати мақомоти идораи давлатӣ ва танзими фаъолияти мазкур, инчунин ҳуқуқ ва уҳдадориҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро, ки дар ин фаъолият иштирок менамоянд ё аз хизмати алоқаи почта истифода мекунанд, муайян менамояд.

Дар моддаи 2:

– ба сархати ҳаштум пас аз калимаҳои «ҳуқуқие, ки», сархатҳои нухум ва дувоздахум пас аз калимаҳои «ҳуқуқӣ, ки» мувофиқан калимаҳои «дар асоси иҷозатнома» илова карда шуданд.

Аз матни моддаи 3 калимаи «(Сарқунони)» хориҷ карда шуд.

Дар номи Боби 2 калимаҳои «ВА ТАНЗИМ» ба калимаҳои «, ТАНЗИМ ВА ИҶОЗАТНОМАДИХӢ» иваз карда шуданд.

Дар қисми якуми моддаи 9:

– сархати якум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«– додани иҷозатномаҳо барои фаъолият дар соҳаи алоқаи почта;»;

– дар сархати чорум калимаҳои «ва санадҳои меъёрӣ» ба калимаҳои «, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва иҷроии шарту талаботи иҷозатномаи додашуда» иваз карда шуданд.

Моддаи 11 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 11. Иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи алоқаи почта

Иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи алоқаи почта тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» амалӣ карда мешавад.».

Ба сархати дуҷуми қисми якуми моддаи 14 пас аз калимаҳои «дар асоси» калимаҳои «иҷозатнома ва» илова карда шуд.

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 майи соли 2004 таҳти №37 «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур намудҳои фаъолиятро муайян мекунанд, ки иҷозатномадиҳиро талаб намуда, асосҳои ҳуқуқи додани иҷозатнома (литсензия)-ро барои ҳуқуқи машғулшавӣ ба намудҳои мушаххаси фаъолият муқаррар карда, ба риояи стандартҳо ва талаботи зарурии таҳассусӣ барои таъмини ҳимояи манфиату амнияти шахс, ҷамъият ва давлат нигаронида шудааст.

Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқунони)» хориҷ карда шуд.

Дар моддаи 8:

– ба қисми 1 пас аз калимаҳои «моддаи 17 Қонуни мазкур пешбинигардида» калимаҳои «, ба истиснои фаъолияти бо кор таъмин намудани шаҳрвандони хориҷӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон», илова карда шуданд;

– қисми 3 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«3. Иҷозатнома барои намуди фаъолияти бо кор таъмин намудани шаҳрвандони хориҷӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муҳлати то 3 сол дода мешавад.»;

– қисми 3 қисми 4 ҳисобида шавад.

Дар моддаи 17:

– дар сархати шасту дуюм аломати нуқта ба аломати нуқта вергул «;» иваз карда шуд;

– сархати шасту сеюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«– фаъолият дар соҳаи алоқаи почта.».

**Достиев Ф.М.,
мутахассиси шубҳаи
қонунгузории граждани,
соҳибкори ва оилавии ММК**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МЕҲНАТ ВА ИҶТИМОӢ

Вобаста ба талаботи ҳаёти ҷомеа муносибатҳои ҷамъиятӣ инкишоф ёфта, зарурат ба танзими ҳуқуқи онҳо пеш меояд. Бо мурури замон 14 ноябри соли 2016 ба қонунгузори соҳаи меҳнат ва иҷтимоӣ тағйиру иловаҳои навбатӣ аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шуд. Аз ҷумла:

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид», аз 2 августи соли 2011, №7-8 навгонии зерин ворид карда шуд:

1. Дар муқаддимаи Қонун калимаи «танзим» ба калимаи «муайян» иваз карда шуд.

2. Бо дар назардошти он, ки санаи 22 майи соли 2016 аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шуд, аз матни Қонун калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

3. Ба матни Қонуни амалкунанда моддаи нав моддаи 5¹ илова карда шуд, ки масъалаи ҷавобгарию барои риоя накардани талаботи қонун пешбинӣ мекунад:

«Моддаи 5¹. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.»

4. Тағйиру иловаҳои дигар хусусияти техникую имлоӣ дошта, дар чунин шакл ворид карда шудаанд:

Дар моддаи 2:

– ба сархатҳои дуҷум, ҳафтум ва шасту панҷум пас аз калимаи «қормандони» калимаи «мақомоти» илова карда шуд;

– ба сархатҳои сиҷум, сиҷум якум, сиҷум сеҷум, сиҷум ҳафтум ва чилум пас аз калимаи «қормандони» калимаи «соҳаи» илова карда шуд;

– дар сархатҳои ҳаштодум ва ҳаштоду якум калимаҳои «давлатии соҳаи» ба калимаҳои «давлатӣ оид ба қорҳои» иваз карда шуд.

4. Дар сархатҳои нуҳум ва даҳуми моддаи 3 калимаҳои «давлатии соҳаи» ба калимаҳои «давлатӣ оид ба» иваз карда шуд.

**Шукурова Амина,
мутахассиси пешбари шуъбаи
қонунгузорӣ оид ба меҳнат,
муҳочират ва иҷтимоии ММҚ**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МОЛИЯ, АНДОЗУ ГУМРУК ВА ФАӢОЛИЯТИ БОНКӢ

Дар семоҳаи чоруми соли 2016 ба қонунгузории соҳаи молия, андозу гумрук ва фаӢолияти бонкӢ бо дарназардошти ба вучуд омадани инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи мазкур як қатор дигаргуниҳо ворид карда шуд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 14 ноябри соли 2016, №1367;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру илова ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 14 ноябри соли 2016, таҳти №1366;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017» аз 21 ноябри соли 2016, №1377;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучет» аз 8 ноябри соли 2016;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» аз 27 майи соли 2016 мебошад.

Бояд қайд намуд, ки яке аз наwgониҳое, ки дар қонунгузории соҳаи мазкур ба вучуд омад, ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 14 ноябри соли 2016, №1367 мебошад. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон 17 сентябри соли 2012, таҳти №901 қабул гардида аз 329 модда, 50 боб, 18 фасл ва 2 қисм иборат буда ба он 4 маротиба тағйироту иловаҳо ворид гардидаанд. Бо дарназардошти ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтани ва ё қатъ шудани ин муносибатҳо зарурат ба миён меояд, ки ба санадҳои меъёри ҳуқуқии амалкунанда тағйироту иловаҳои лозима ворид карда шаванд. Бо ин мақсад дар кодекси андози амалкунанда як қатор тағйиротҳо ворид гардидаанд, ки ба талаботи қонунгузории ҷорӣ мутобиқ намудани он мебошад. Яке аз чунин

мутобиқгардони Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин пеш аз ҳама бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки тариқи раӣъдихии умумихалқӣ рузи 22 майи соли ҷорӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид гардид. Бо ин мақсад аз қисми 1 моддаи 2, зербанди в) банди 23 моддаи 17 ва сарҳати якуми қисми 1 моддаи 90 Кодекси андоз Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаи «(Сарқонун)» хориҷ карда шуд. Ҳамчунин, ба Кодекси мазкур як қатор тағйиру иловаҳои воридгардида хусусияти техникӣ, таҳрирӣ, имлоӣ ва забонӣ доранд, ба монандӣ: дар қисми 2 моддаи 6, қисми 2 моддаи 29, сарҳати нухуми қисми 4 моддаи 169, қисми 8 моддаи 183, номи фасли 14 ва боби 38, қисми 1, 2 моддаи 255, қисми 6 моддаи 260, қисми 2 моддаи 290, қисми 2 моддаи 293 калимаҳои «нахи пахта ва», қисми 1 моддаи 325 калимаҳои «андоз ва уҳдадорҳои агентӣ» хориҷ карда шуд. Қисми 4 моддаи 66 калимаи «ва» ба аломати вергул («,») иваз карда шуд.

Тағйироти ҷиддие, ки ба тозагӣ ворид гардид, пеш аз ҳама моддаҳои 24, 42, 45, 65, 78, 161, 166, 186, 266, 291, 313 -ро дарбар мегирад.

Тибқи талаботи қисми 10-и моддаи 24, ки бо мазмуни зерин илова гардидааст, «Дар ҳолате, ки аз ҷониби андозсупоранда асосҳои кофӣ пешниҳод нашуда бошад, барои мақсадҳои андозбандӣ фарқияти нархҳои фурӯши (беғонакунии) молҳо (корҳо, хизматрасонӣ) аз нархҳои харид ё нархҳои гумрукии воридоти онҳо на кам аз 5 фоиз қабул карда мешавад.». Яъне тибқи талаботи меъёри воридгардида агар андозсупоранда асосҳои кофӣ пешниҳод карда натавонад, уҳдадор аст аз фарқияти нархҳои фурӯши (беғонакунии) молҳо (корҳо, хизматрасонӣ) аз нархҳои харид ё нархҳои гумрукии воридоти онҳо на кам аз 5 фоиз андоз месупорад.

Матни моддаи 42 дар таҳрири нав ифода гардид, ки мутобиқи он «Иҷораи талаботи қонунгузории андоз оид ба баҳисобгирии объектҳои андоз, боҷҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ, супорандагон, ҳисоби дуруст, пурра ситонидан ва саривақт ба бучет гузаронидани андозҳо (боҷҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ), ҷаримаҳо ва фоизҳои вобаста ба онҳо аз ҷониби

мақомоти ваколатдор таҳти назорати мақоми ваколатдори давлатӣ қарор дода мешавад.».

Ҳамзамон, матни қисми 1 моддаи 161 дар таҳрири нав ифода гардид, ки тибқи он «Шаҳси машғули фаъолияти соҳибкорӣ, даромади умумиаш дар давраи пешинаи давомнокиаш на зиёда аз 12 моҳи пурраи муттасили тақвимӣ аз ҳадди даромади як миллион сомонӣ зиёд шудааст, уҳдадор аст дар муҳлати 30 рӯз ба андозбандии низоми умумӣ гузарад ва ба мақоми низоми андози маҳалли баҳисобгирӣ худ ҷиҳати бақайдгирӣ барои мақсадҳои андоз аз арзиши иловашуда якҷоя бо ариза барои гузаштан ба андозбандӣ тибқи низоми умумӣ ариза диҳад.» Умуман қайд намудан зарур аст, ки ба ин монанд наwgонҳои назаррас дар зиёда аз 43 моддаҳои Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шуданд.

2. Навгонии дигаре, ки дар соҳаи қонунгузории мазкур ба вучуд омад, ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 14 ноябри соли 2016, таҳти №1366 мебошад. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 3 декабри соли 2004, таҳти №62 қабул гардида аз 508 модда, 62 боб ва 7 фасл иборат буда ба он 9 мартиба тағйироту иловаҳо ворид гардидааст. Мақсад аз ворид намудани тағйиру иловаҳои воридгардида ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ин мутобиқ гардонидани Кодекси мазкур бо дигар санадҳои меъёри ҳуқуқӣ мебошад. Яке аз чунин мутобиқгардонӣ ин пеш аз ҳама бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки тариқи райъдиҳии умумихалқӣ санаи 22 майи соли чорӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид гардид. Бо ин мақсад аз қисми 1 моддаи 3 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон калимаи «(Сарқонун)» хориҷ карда шуд.

Дар баробари ин ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 462, банди 19 бо мақсади мутобиқнамоии кодекси мазкур ба талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастоварда ва маблағгузории терроризм» илова карда шуд. Тибқи талаботи банди иловагардида «Бо дархости мақоми ваколатдор дар соҳаи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастоварда ва маблағгузории терроризм

мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастоварда ва маблағгузории терроризм» маълумотро аз низоми иттилоотии худ пешниҳод менамояд». Бо ворид намудани меъёри нав дар Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти гумрук вазифадор мегардад, ки минбаъд бо дархости мақоми ваколатдор дар соҳаи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастоварда ва маблағгузории терроризм маълумотро аз низоми иттилоотии худ пешниҳод намояд, ки ин барои қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят ба дастоварда ва пешгирӣ намудани ҳар гуна маблағгузории терроризм мусоидат менамояд.

3. Қайд кардан ба маврид аст, ки қабули ҳар як қонуни нав дар пешравӣ ва фаъолияти пурсамари мақомоти қонунгузорӣ мусоидат намуда, раванди инкишофи соҳаҳои дахлдори ҷомеаро таъмин менамояд. Бо ин мақсад 21 ноябри соли 2016 аз ҷониби Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017» қабул гардид, ки он аз 27 модда иборат мебошад. Бояд қайд кард, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017» ҳар сол дар шакли муқаммал қабул карда мешавад. Ҳар сол қабул гардидани қонуни мазкур ду сабаб дорад: 1) сарчашмаҳои даромаднокии бучет ҳамасола тағйир меёбанд; 2) самтҳои хароҷотнокии бучет дигаргун мешаванд. Аз ин нигоҳ, қабули Қонуни мазкур дар системаи молиявии давлат нақши махсус дорад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017», ки 21 ноябри соли 2016 таҳти №1377 қабул гардидааст, аз 27 модда иборат буда, фаъолияти молиявии яқсолаи давлатро дарбар гирифта, ҳаҷми умумии даромади Бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳаҷми умумии хароҷоти Бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, касри бучети давлатӣ ва манбаъҳои пӯшонидани он, ҳаҷми умумии даромад ва хароҷоти бучети ҷумҳуриявӣ, даромади бучети ҷумҳуриявӣ аз рӯи манбаъҳои даромад, хароҷоти бучети ҷумҳуриявӣ аз рӯи гурӯҳбандии вазифавӣ, идоравӣ, ва иқтисодӣ, фонди захиравии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мусоидати молиявӣ (субвенсия)

ва кӯмаки молиявии беподош (дотатсия) аз буҷет ҷумхуриявӣ ба буҷети Вилояти Мухтори Кухистони Бадахшон, вилояти Хатлон ва шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ҷудошаванда, маблағҳои нақди гардони ҳазинавии буҷети ҷумхуриявӣ, ҳаҷми умумии даромад ва хароҷоти буҷетҳои маҳаллӣ, таносуби воридоти андозӣ ва ғайриандозӣ ба буҷетҳои ҷумхуриявӣ ва маҳаллӣ, буҷети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа, муқаррарот оид ба пардохти маблағ тибқи ҳалномаҳои суд ва буҷет ворид намудани ҷаримаҳо ва дигар пардохтҳо ҳангоми риоя накардани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар масъалаҳое, ки аз нақшаи молиявии давлат бармеояд, муқаррар менамояд. Мутобиқи моддаи 27 Қонуни мазкур аз 1 январи соли 2017 мавриди амал қарор дода мешавад. Ҳаҷми умумии даромади Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017 тибқи талаботи моддаи 1 он аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ ба маблағи 19 миллиарду 568 миллиону 614 ҳазор сомонӣ муқаррар гардидааст, ки ин нисбат ба ҳаҷми даромади буҷети соли 2016, 1 миллиарду 262 миллиону 772 ҳазор сомонӣ зиёд мебошад. Ҳаҷми умумии хароҷоти Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2017 бошад, ба маблағи 19 миллиарду 863 миллиону 163 ҳазор сомонӣ муқаррар гардидааст, ки ин нисбат ба ҳаҷми хароҷоти буҷети соли 2016, 1 миллиарду 268 миллиону 722 ҳазор сомонӣ зиёд мебошад. Чунин банақшагирии ҳаҷми умумии даромаду хароҷоти буҷети давлатӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки барои пешрафти фаъолияти молиявии давлат нақши назаррас мерасонад.

4. Чуноне ки дар боло қайд намудем, бо дарназардошти ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтан ва ё қатъ шудани ин муносибатҳо зарурат ба миён меояд, ки ба санадҳои меъёрии ҳукукии амалкунанда тағйироту иловаҳои лозима ворид карда шаванд. Аз ҷумла, тағйироти дигаре, ки дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ ба вучуд омад, ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет» мебошад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет» 28 июли соли 2006, таҳти №197 қабул гардида, аз 22 боб ва 84 модда иборат буда ба он 7 маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда

шуданд. Қонуни мазкур намудҳои дигари пардохтҳои ҳатмиро ба буҷет, ки Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян накардааст, супорандагон, тартиби ҳисобкунӣ ва пардохти онҳоро муқаррар менамояд.

Ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷет» бо мақсади мукаммал ва мутобиқгардонии меъёрҳои он ба қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ҷумла, бо мақсади мутобиқ намудани талаботҳои умумии техникӣ дар қисми 2 моддаи 4 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шудааст: дар сарҳати ҳаҷдахум аломати нуқта ба аломати нуқта вергул «;» иваз карда шудааст. Ҳамчунин, бо мақсади мутобиқ намудан ба моддаи 73 Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моддаи 51 қисми 4 илова дар таҳрири нав ифода гардидааст. Тибқи талаботи он, агар маблағи пардохти ҳатмӣ дар муҳлати муқаррарнамудаи Қонуни мазкур пардохт нашуда бошад, ва биқияпулӣ чой дошта бошад, супоранда уҳдадор аст аз санаи фаро расидидани муҳлати пардохт то санаи пардохти бақияпулиҳо, фоизҳои дахлдорро мутобиқи талаботи моддаи 73 Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳар рӯзи гузаронидани муҳлат пардохт намояд.

Тағйироти дигари ба тозагӣ воридгардида дар Қонуни мазкур ин пеш аз ҳама, илова намудани бобҳои нав мебошад. Аз ҷумла, бобҳои 16², 16³, 16⁴, 16⁵, 16⁶, 16⁷ ва 16⁸ дар таҳрири нав илова карда шудаанд. Бояд гуфт ки Боби 16², пардохт аз ғоидаи соф ном дошта, масъалаҳои зеринро дарбар мегирад: муқаррарот оид ба ситонидани пардохт аз ғоидаи соф, супорандагони пардохт, меъёри пардохт, тартиби ҳисоб, пардохт ва баргардонидани маблағи супоридашудаи пардохт. Боби 16³. Пардохт барои суғуртаи ҳатмӣ ном дошта, тартиби ситонидани пардохт барои суғуртаи ҳатмии давлатиро муқаррар мекунад. Боби 16⁴. Пардохт барои марқаҳои аксизӣ ном дошта, дар асоси қоидаҳои муқаррарнамудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешавад. Боби 16⁵. Пардохт барои додани сертификатҳо аз ҷониби мақомоти стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдо ном дошта, тартиби ситонидани пардохт барои додани сертификатҳо аз ҷониби мақомоти стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдо-ро муқаррар мекунад. Боби 16⁶. Пардохт барои иҷрои корҳо оид ба додани шаҳодатнома барои

воридоти гази моеи карбогидридӣ ном гирифта масъалаҳои зеринро дарбар мегирад: аз ҷумла, муқаррарот вобаста ба ситонидани пардохт барои иҷрои қорҳо оид ба додани шаҳодатнома барои воридоти гази моеи карбогидридӣ, супорандагони пардохт ва андоза, тартиби ҳисоб ва супоридани пардохт. Боби 16⁷. Пардохт аз ҳисоби ҷаримаҳои судӣ ва дигар ҷаримаҳои муҷозоте, ки мақомоти давлатии дигар татбиқ менамоянд ном дошта, масъалаҳои зеринро дарбар мегирад: аз ҷумла; Маблағи пардохт аз ҳисоби ҷаримаҳои судӣ ва дигар ҷаримаҳои муҷозоте, ки мақомоти давлатии дигар бо тартиби дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи ҷаримаҳо ва муҷозот аз ҷониби мақомоти судӣ ва дигар мақомоти ваколатдори давлатӣ муқарраргардида татбиқ менамоянд, ситонида мешавад. Боби 16⁸. Пардохт аз ҳисоби маблағҳои махсуси ташкилоту муассисаҳои буҷетӣ ном гирифта, масъалаҳои зеринро дарбар мегирад: пардохт аз ҳисоби маблағҳои махсуси ташкилоту муассисаҳои буҷетӣ қисми маблағҳои мебошанд, ки ташкилоту муассисаҳои буҷетӣ аз ҳисоби хизматрасонии пулакӣ, фурӯши маҳсулот ва иҷрои қор ба даст меоранд. Умуман, тағйироти воридгардида дар қонуни мазкур барои пешрафти соҳа мусоидат хоҳанд намуд.

5. Тағйироти дигари воридгардида ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» аз 14 ноябри соли 2016, таҳти №1375 мебошад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» 22 апрели соли 2003, №9 қабул шуда, аз 3 боб ва 26 модда иборат буда, маротибаи дуюм аст, ки ба он тағйиру иловаҳо ворид карда мешаванд. Бояд қайд кард, ки тағйиру иловаҳои воридгардида бо мақсади аз байн бурдани но-

мувофиқатӣ ва муҳолифати меъёрҳои қонуни мазкур бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда, мукамал гардонидан ва такмил додани он ва дар амал татбиқ намудани он мебошад. Бо ин мақсад дар аксарияти меъёрҳои он тағйироти ҷиддӣ ворид карда шуд. Яке аз мақсадҳои ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни мазкур, ин мутобиқгардонӣ ба талаботи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, аз тамоми матни он калимаи «иҷораи молиявӣ» ба калимаи «лизинг» иваз карда шудааст. Бо ин мақсад муқаддимаи Қонуни мазкур дар таҳрири зерин ифода карда шудааст: «Қонуни мазкур асосҳои ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии иҷораи молиявӣ (лизинг)-ро (минбаъд- лизинг) муайян намуда, муносибатҳои, ки дар раванди фаъолияти лизингӣ ба вучуд меоянд, танзим менамояд.».

Дар баробари ин тағйиру иловаҳои дигари воридгардида ба Қонуни мазкур бо мақсади мутобиқат намудан ба соҳти дохилии он дар тамоми матни Қонун калимаҳои «иҷораи молиявӣ (лизинг)» ва «Иҷораи Молиявӣ (Лизинг)» мувофиқан ба калимаҳои «лизинг» ва «Лизингӣ» иваз карда шудаанд. Умуман, тағйиру иловаҳои воридгардида бештар хусусияти техникӣ, таҳрирӣ, имлоӣ ва забонӣ дошта, дар моддаи 2 Қонуни мазкур мафҳумҳои нав ворид карда шудаанд. Аз қабилӣ: лизинг, лизинги молиявӣ, лизинги амалиётӣ, лизинги баргардонидашаванда, фаъолияти лизингӣ, хизматрасонии (қорҳои иловагӣ), шартномаи лизинг. Ҳамзамон, бо мақсади мутобиқат намудани меъёри Қонуни мазкур ба талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон номи моддаи 6 дар таҳрири зерин: Сублизинг ифода гардидааст.

Иловаҳои, ки ба қонунҳои дар боло номбаргардида ворид карда шудаанд, ба талаботи замон ҷавобгӯ буда, дар пешрафту тарақиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши назаррас хоҳанд гузошт.

Шеров Ш.З.,
мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии ММҚ

Абдурахмони Б.,
мутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкии ММҚ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗӢ, ИСТИФОДАИ САРВАТҲОИ ТАБИӢ ВА ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Дар охири соли 2016 дар қонунгузории кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист як қатор навиғариҳо ворид карда шуд. Аз тарафи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ду қонуни амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шуд, аз ҷумла:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 2016, № 1363 тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Аз матни моддаи 1 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

2. Ба қисми чоруми моддаи 10 пас аз калимаҳои «шартномаи иҷора» калимаҳои «ва ё созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ» илова карда шуданд.

3. Моддаи 14¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 14¹. Истифодаи қитъаи замин дар асоси созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ

Қитъаи замин барои амалӣ намудани лоиҳаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар асоси созишномаи шарикӣ ба муҳлати муайяннамудаи созишнома ба шарикӣ хусусӣ бо назардошти муқаррароти моддаи 25 Кодекси мазкур дода мешавад.

Истифодаи қитъаи замин барои амалӣ намудани лоиҳаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ бетағйир додани таъиноти мақсадноки қитъаи замин анҷом дода мешавад.

Муносибатҳои вобаста ба истифодаи қитъаи замин бо мақсади амалӣ намудани лоиҳаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ тибқи Кодекси мазкур ва дигар санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ ба танзим дароварда мешаванд.»

4. Дар моддаи 17:

– ба қисми якум банди в) бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«в) созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки бо риояи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ баста шудаанд»;»

– банди «в)» банди «г)» ҳисобида шуд;

– қисми сеюм хориҷ карда шуд.

5. Дар моддаи 20:

– дар сархати чорум аломати нуқта ба аломати нуқта вергул «;» иваз карда шуд:

– сархати панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- дар мавриди пеш аз муҳлат бекор гардидани созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ ба ҷуброн кардани зиёне, ки вобаста ба беҳтар намудани ҳолати замин ба заминистифодабарандаи дуумдараҷа расидааст, агар созишнома аз ҷониби заминистифодабарандаи дуумдараҷа бекор нагардида бошад.»

6. Дар қисми якуми моддаи 37:

– дар банди з) аломати нуқта ба аломати нуқта вергул «;» иваз карда шуд;

– банди и) бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«и) пеш аз муҳлат қатъ гардидан ва ё ба анҷом расидани муҳлати амали созишномаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи байторӣ» аз 14 ноябри соли 2016, № 1364, ки ба он тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Дар моддаи 1:

– дар сархати якум калимаи «рикетирия» ба калимаи «рикетирия» иваз карда шуд;

– сархатҳои сеюм, чорум, панҷум, шашум, ҳафтум ва ҳаштум бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«- **беҳатарии биологӣ** – низоми тадбирҳо ва воситаҳои байторию биологӣ, ташкилӣ ва муҳандисию техникӣ, ки барои ҳифзи объектҳои таҳти назорати давлатии байторӣ пешбинигардида, ҳайати кормандону пажӯҳишгарон, аҳоли ва муҳити зист аз таъсири ангеаҳои иллатзои биологӣ раво на гардидаанд, инчунин гузаронидани ҷорабиниҳо оид ба паст кардани хатари ангеаҳои биологӣ ё захрҳои онҳо ба сифати силоҳи биологӣ;

– **тахдид** – эҳтимолияти риоя нагардидани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи байторӣ;

– **идоракунии таҳдид** – тарзу усулҳои амалисозии чорабиниҳои пешгирикунанда, ки барои муайян намудани услубҳои назорати огоҳкунии таҳдид имкон медиҳанд;

– **арзёбии таҳдид** – мунтазам муайян намудани афзалиятҳои идоракунии таҳдид тавассути арзёбӣ ва муқоисаи дараҷаи он бо стандартҳои қаблан дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи байторӣ муқарраршуда;

– **огоҳкунӣ аз таҳдид** – мубодилаи саривақтӣ ва мунтазами иттилооти объективӣ ва ҳулосаҳо оид ба хатар ва таҳдид, натиҷаҳои арзёбии таҳдидҳо, қарорҳои қабулгардида дар рафти идоракунии таҳдид байни баҳогузори таҳдид ва шахсоне, ки барои идоракунии таҳдид ва истеъмолкунандагон масъул мебошанд;

– **муҳофизати байторию биологӣ** – татбиқи амалии принципҳо ва услубҳои таъмини бехатарии биологӣ, ки барои ҳимояи кормандони соҳа аз таъсири манфии қор дар ташхисгоҳҳои байторӣ (клиникӣ ва пажӯҳишӣ) раван гардидааст;»;

– аз сархати понздаҳум калимаҳои «(беҳдошти байторӣ)» хориҷ карда шуд.

2. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд.

3. Ба моддаи 3 сархатҳои чордахум ва понздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«- тасдиқ намудани қоида ва талаботи ягона оид ба бехатарии биологӣ ва муҳофизати байторию биологӣ;

- таҳия ва тасдиқи консепсияҳо ва низоми арзёбии идоракунии таҳдид;».

4. Ба моддаи 4 сархатҳои панҷум, шашум, ҳафтум ва понздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«- таҳияи қоида ва талаботи ягона оид ба бехатарии биологӣ ва муҳофизати байторию биологӣ;

– гузаронидани чорабиниҳо оид ба паст кардани хатари ангеҷаҳои биологӣ ё захрҳои онҳо ба сифати силоҳи биологӣ дар якҷоягӣ бо мақомоти ваколатдор;

– гузаронидани таҳлилҳо оид ба истифодаи дастовардҳои илмҳои биологӣ дар соҳаи байторӣ;

– татбиқи консепсияҳо ва низоми арзёбии идоракунии таҳдидҳо дар соҳаи байторӣ;».

5. Дар сархатҳои дуҷум, шашум, бисту ҳаштум, сиё ҳафтум, сиё ҳаштум, чилу сеюм, панҷоҳу якум ва панҷоҳу сеюм моддаи 1, сар-

хатҳои чорум, панҷум ва нухуми моддаи 3, дар ном, матн ва сархати сиё чоруми моддаи 4, қисми 1 ва сархатҳои дуҷум ва шашуми қисми 2 моддаи 5, қисми 6 моддаи 6, қисмҳои 2 ва 6 моддаи 17, қисми 1 моддаи 23, қисми 2 моддаи 29, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 30, қисми 2 моддаи 36, қисмҳои 1, 2 ва 3 моддаи 38 ва қисми 1 моддаи 39 калимаҳои «мақомоти ваколатдори давлатии байторӣ», «мақомоти ваколатдори давлатӣ», «Мақомоти ваколатдори давлатии байторӣ», «мақомоти ваколатдори давлатии байтории» ва «қонуни мазкур» мувофиқан ба калимаҳои «мақоми ваколатдор», «Мақоми ваколатдор» ва «мақоми ваколатдори» иваз карда шуданд.

6. Ба қисми 2 моддаи 5 сархатҳои чордахум ва понздаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«- таъмини муътадили арзёбӣ, идоракунии ва огоҳкунӣ аз таҳдид, назорати бартараф, ихтисор ва кам намудани таҳдид;

– таъмини талаботи бехатарии биологӣ дар соҳаи байторӣ тавассути қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор.».

7. Ба сархати дуҷуми қисми 1 моддаи 7 пас аз калимаи «пешниҳодшавандаро» калимаҳои «дар асоси таҳлили таҳдид» илова карда шуданд.

8. Дар моддаи 10:

– номи модда дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Стандартҳои байторӣ»;

– дар қисми 1 калимаҳои «Стандартҳои сифати чорабиниҳои байторӣ (қор ва хизматрасонӣ)» ва «ҳуқуқии дар соҳаи байторӣ ба соҳибқорӣ машғул» мувофиқан ба калимаҳои «Стандартҳои байторӣ» ва «ҳуқуқӣ» иваз карда шуданд;

– дар қисми 2 калимаҳои «стандартҳои ҷумҳуриявии сифати чорабиниҳои байторӣ (қор ва хизматрасонӣ)» ба калимаҳои «стандартҳои байторӣ» иваз карда шуданд;

– қисми 3 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«3. Назорати риояи стандартҳои байторӣ аз тарафи мақоми ваколатдор амалӣ мегардад.».

9. Ба сархати дуҷуми қисми 1 моддаи 14 пас аз калимаи «далелҳо» калимаҳои «, натиҷаҳои таҳлили таҳдид» илова карда шуданд.

10. қисми 4 моддаи 36 хориҷ карда шуд.

Ҳаминро бояд қайд кард, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалку-

нанда иқдоми саривақтӣ буда, барои рушд ва инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ равона карда шудааст. Омили дигар ин аз байн бурдани номувофиқатии меъёрҳои ҷойдошта, ҳамзамон мукаммал намудани меъёрҳои ҳуқуқӣ

мебошад, ки ин далел аз пешравӣ ва фаъолияти пурсамари мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва қонунгузор дар ҷумҳурӣ буда, баҳри пурра ва ҳамаҷониба дар амал татбиқ гардидани онҳо мусоидат менамояд

**Ҳамдамзода С.Б.,
мутахассиси шуъбаи
қонунгузори кишоварзӣ,
истифодаи сарватҳои табиӣ
ва ҳифзи муҳити зисти ММҚ**

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «ҚОНУНГУЗОРИИ ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: МАСОИЛ ВА ИНКИШОФ»

Табиати нодири Тоҷикистон ба вазъи экологии минтақа ва ҷаҳон ҷиҳати нигоҳдории генофонди олами наботот ва ҳайвонот таъсири назаррас расонида, бо ҳамин тарз нигоҳдории мувозинати экологиро таъмин менамояд. Бинобар ин барои солимгардонии вазъи экологӣ ва ҳифзи муҳити зисти Тоҷикистон тамоми усулҳо ва воситаҳоро истифода бурда, тавачҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳонро ҷалб бояд кард.

Ҳамин тариқ, масъалае мубраме, ки ба он бояд аҳамият дод, ҳифзи муҳити зист мебошад. Мутобиқи моддаи 13 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар бойиғарӣҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошад ва давлат истифодаи самараноки онро ба манфиати халқ кафолат медиҳад. Илова бар ин, ҳифзи табиат вазифаи конститутсионии ҳар як шаҳрванд мебошад.

Воситаи асосии таъмини ҳифзи муҳити зист танзими ҳукуқии муносибатҳо дар ин соҳа мебошад, ки он бо роҳи қабул ва мавриди амал қарор додани қонунҳо амалӣ гардонидани мешавад. Аз ин рӯ зарур аст, ки санадҳои қонунгузорию дар соҳаи ҳифзи муҳити зист амалкунанда ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ карда, он ихтилофоте, ки байни меъёрҳои санадҳои қонунгузорӣ мавҷуданд, бартараф карда шаванд.

Бо мақсади таҳлил ва баррасии ҳамаҷонибаи масоил ва мушкилиҳои ҷойдошта дар самти ҳифзи муҳити зист, 26 октябри соли 2016 дар маҷлисоҳои Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мизи мудаввар дар мавзӯи «Қонунгузорию ҳифзи муҳити зисти Ҷумҳурии Тоҷикистон: масоил ва инкишоф» баргузор гардид. Дар ҷорабинии мазкур намоёндагони мақомоту идораҳои давлатӣ, кормандон ва мутахассисони соҳа ширкат намуданд.

Кори мизи мудаввар бо сухани ифтитоҳии муовини якуми Директори Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқ Баҳриддинзода С. Э. оғоз гардид. Мавсуф қайд намуд, ки дар шароити ҳозира ҷараёни инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, бахусус соҳаи ҳифзи муҳити зист хеле тезу тунд буда, зарурияти таҳлил ва такмил додани қонунгузорию ҳифзи муҳити зистро тақозо менамояд. Ислоҳоти соҳаи ҳифзи муҳити зист, инкишофи инфрасохтори он ва таъмини зиндагии шоистаи аҳоли дар солҳои охир яке аз ҳадафҳои муҳими давлату ҳукумат қарор гирифтааст. Дар ин самт, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи давлатии экологии Ҷумҳурии Тоҷи-

кистон барои солҳои 2009-2019 ва Барномаи мониторинги муҳити зисти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017 қабул гардидаанд, ки ба ҳолати минбаъдаи инкишофи қонунгузории ҳифзи муҳити зист ва татбиқи амалисозии дурусти меъёрҳои ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад.

Дар мизи мудаввар маърузаҳои «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи муҳити зист», «Масоили ҳуқуқии обҳои фаромарзӣ дар соҳаи обёӣ», «Амнияти экологӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Тамоюли рушди сиёсати ҳуқуқӣ оид ҳифзи муҳити зист дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Масоили бамеъёрдарории ҳифзи муҳити зист тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Рушди қонунгузории кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист дар даврони истиклолият» матраҳ гардида, мавриди баррасии мутахассисони соҳа қарор гирифт.

Дар рафти кори мизи мудаввар оид ба паҳлуҳои гуногуни ҳолати ҳуқуқии муҳити зист, самаранок ва мувофиқи тартиби муқарраркардаи қонунгузорӣ истифода

бурдани муҳити зист баррасӣ карда шуд. Аз ҷумла, қайд карда шуд, ки бинобар дар самти ҳифзи муҳити зист қабул гардидани теъдоди зиёди санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ҳолатҳои такроршавии меъёрҳо ба ҷашм расида, истифодаи онҳо душвор мегардонад. Дар робита ба ин, дар банди 6 Нақшаи чорабиниҳои Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист барои солҳои 2012-2015, зарурати таҳия ва қабули Кодекси экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён гузошта шуда буд, ки тибқи нақшаи зикргардида таҳия ва пешниҳоди лоиҳаи Кодекси экологӣ солҳои 2014-2015 муайян гардида буд. Мутаассифона, лоиҳаи кодекс дар муҳлати муқарраршуда таҳия нагардид. Ва ҳамин тариқ, 29 феввали соли 2016 бо супориши Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадор карда шуд, ки дар якҷоягӣ бо вазорату идораҳои дахлдор лоиҳаи Кодекси экологии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳия ва ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намояд. Ҳамзамон қайд гардид, ки дар ин хусус 19 сентябри соли 2016 Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди таҳия ва тасдиқи ҳайати гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи лоиҳаи Кодекси экологӣ қабул гардид.

Дар охири мизи мудаввар, иштрокчиён ба қисми мувоҳида гузашта, таклифу пешниҳоди худро манзури аҳли толор намуда, ба саволҳои худ посухҳои пурра гирифтанд. Қайд карда шуд, ки Марказ тамоми таклифу пешниҳоди воридшударо мавриди назар гирифта, барои таҳияи лоиҳаи Кодекси экологӣ ва такмил додани қонунгузории ҳифзи муҳити зист кӯшиш ба харҷ медиҳад.

Ҳамдамзода С.Б.,
мутахассиси шуъбаи
қонунгузории кишоварзӣ,
истифодаи сарватҳои табиӣ
ва ҳифзи муҳити зисти ММҚ

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОҲАИ МАОРИФ»

29 ноябри соли 2016 дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мизи мудаввар дар мавзӯи «Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф» баргузор гардид.

Дар кори мизи мудаввар намояндагон аз Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи рушди маҳали назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон, Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт ва дигар намоёндагони вазорату муассисаҳо иштирок намуданд.

Мизи мудавварро бо сухани ифтитоҳӣ Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон д.и.х, профессор Раҳимзода Маҳмад Забир оғоз намуд. Раҳимзода Маҳмад Забир ҳозиринро хайрамакдам гуфта, барои иштирокашон дар чорабинии мазкур изҳори сипос намуд. Мавсуф қайд намуд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди соҳаи маорифро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат номида, барои амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил намудааст. Чуноне, ки ба ҳамагон маълум аст рушди ҳамаҷонибаи ҷомеа ва умуман ояндаи дурахшони Тоҷикистон аз вазъи соҳаи илму маориф вобастагии

зиёд дорад. Зеро, бидуни илму маориф ҳеҷ як халқияту миллате арзи ҳастӣ карда наметавонад. Дар таърихи илму маорифи Тоҷикистон ва дар маҷмӯъ давлатдории тоҷикон бо татбиқи сиёсат ва бо дастгирии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон муносибатҳои сифатан нав ба вучуд омаданд, ки ин ҳама дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои амалкунанда ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд. Ҳанӯз дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ сарфи назар аз вазъи душвори сиёсӣ иқтисодии кишвар, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” таҳия ва қабул гардид. Дар ин санади муҳим дастурҳои асосии сиёсати давлат дар самти маориф муқаррар гардида, барои рушди ҳамаҷонибаи он заминаҳои мусоиди ҳуқуқӣ ва сиёсӣ фароҳам оварда шуд. Ҳукумати мамлакат илму маорифро ҳамчун захираҳои стратегии пешрафти кишвар арзёбӣ карда, барои маърифатнокии аҳоли ва тадриҷан беҳтар намудани вазъи соҳаи мазкур тадбирҳои доимиву зарурӣ меандешад.

Сипас тибқи барномаи тарҳрезигардаи мизи мудаввар сухан ба иштирокчиёни ин чорабинӣ дода шуд, ки ҳар яке бо мавзӯҳои ҷолибу ҷалталаб баромад намуда, фикру ақидаҳои хешро иброз намуданд.

Ҳамин тариқ, дар мизи мудаввар меҳмонон, аз ҷумла Меликов У.А., сардори шуъбаи қонунгузори граждани, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Проблемаҳои кодификатсия дар қонунгузори маориф”, Сафаргул Бухориева, сардори шуъбаи ҳуқуқ ва кор бо кадрҳои Кумитаи кор

бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, унвонҷӯи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мавзӯи “Женщина в науке не-реализованный потенциал”, Асламов Б.С. Муовини сардори факултети №2 Академияи Вазорати корҳои дохилӣ, полковники милитсия дар мавзӯи “Ислохоти системаи таълим дар Академияи Вазорати корҳои дохилӣ”, Зокиров З.Х., сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои махсуси Донишгоҳи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт дар мавзӯи “Проблемаҳои муосири систематизатсиякунонии қонунгузории маориф”, Аминова Ф.М., дотсенти кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии Донишгоҳи славянии Тоҷикистону Россия дар мавзӯи “Проблемы правапонимания категории “донор” при применение вспомогательных репродуктивных технологии”, Саидзода Шодмон, мутахассиси пешбари шуъбаи таъминоти ҳуқуқӣ ва котиботи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Низоми санадҳои меъёрӣ ҳуқуқии соҳаи маориф”, Нуров Ҳофиз сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Нақши қонунгузории илму маориф дар рушди фарҳангии

шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Шеров Шералӣ, мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва ғайри ин бонкии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ: рушд ва проблемаҳо”, Исмоилова Мадина, мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузории граждони, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Инкишофи қонунгузории маориф дар даврони истиқлолият”, Шукурова Амина, мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф: рушд ва проблемаҳо” баромад намуда, таклифу пешниҳодҳои ҳудудиброз намуданд ва ба саволҳои иштирокчиён ҷавобҳои мушаххас доданд.

Дар фарҷоми мизи мудаввар Директори Маркази миллии қонунгузорӣ қори чорабинии мазкурро ҷамъбаст карда, ба ҳамаи иштирокчиён барои ширкати ғайри фаъол ва маърузаҳои пурмазмунашон изҳори миннатдорӣ намуд.

**Нуров Ҳофиз,
сармутахассиси шуъбаи
қонунгузорӣ оид ба меҳнат,
муҳоҷират ва иҷтимоии ММҚ**

КИТОБҲОЕ, КИ АЗ ҶОНИБИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР НИМСОЛАИ ДУЮМИ СОЛИ 2016 ИНТИШОР ГАРДИДААНД:

Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва проблемаҳо. Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (шаҳри Душанбе, 26 майи соли 2016) // Зери назари доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Раҳимзода М.З. Душанбе: «Империа-Групп», 2016, 352 С.

Китоб мақолаҳои илмӣ олимони мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносиро дарбар гирифтааст, ки ба масъалаҳои рушд ва проблемаҳои фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудаанд.

Маводҳои китоб барои кормандони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла қонунгузор, иҷроия ва судӣ, инчунин кормандони мақомоти хифзи ҳуқуқ, ҳуқуқшиносон, олимони донишҷӯён ва умуман доираи васеи хонандагон тавсия мегардад.

Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон. Мурағибон: Раҳимзода М.З., д.и.х., проф., Баҳриддинзода С.Э., н.и.х., дотсент, Саидзода И.Х., н.и.х., Меликов У.А., н.и.х., Маҳмадшоев Ф.А., н.и.х., Пулатов А.С., н.и.х. ва дигарон / Зери таҳрири Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода Маҳмад Забир. Душанбе: ҚДММ «Андалеб Р», 2016.-232 саҳ.

Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби кормандони Маркази миллии қонунгузорӣ дар натиҷаи таҳлили қонунгузори амалкунанда ва бо дарназардошти талаботи қонунҳое, ки то моҳи июли соли 2016 қабул карда шудаанд, тартиб дода шудааст.

Дар китоби мазкур истилоҳот ва мафҳумҳое, ки дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шудаанд, ҷамъоварӣ шудааст ва бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шуда, барои доираи васеи истифодабарандагон тавсия карда мешавад.

Истилоҳоти соҳаи ҳуқуқи байналхалқӣ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон / Мурағибон: Раҳимзода М.З., д.и.х., профессор, Маҳмадшоев Ф.А., н.и.х., Табаров Ф.Д., Каримова Н., Носиров Д., Соҳибназарзода М., Ҳамдамзода С. Душанбе: «Империа-Групп», 2016. -100 с.

Китоб истилоҳоти соҳаи ҳуқуқи байналмилалиро дар қонунгузори амалкунанда дарбар гирифта, ба доираи васеи мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ, кормандони вазорату идораҳо, хонандагони муассисаҳои олии таълимӣ тавсия гардида, барои мусоидат ва баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон таҳия гардидааст.

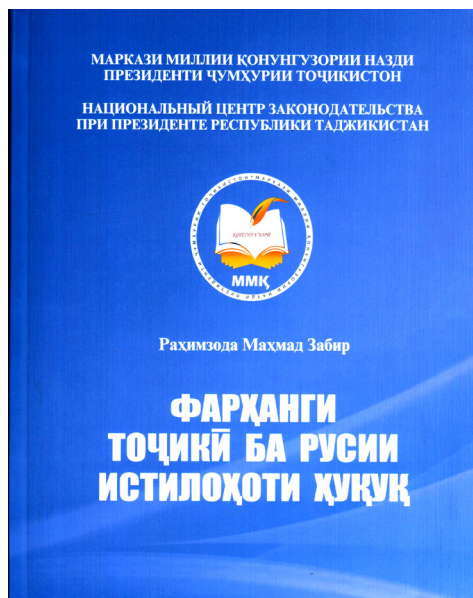
**КИТОБҲОЕ, КИ АЗ ҶОНИБИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР НИМСОЛАИ ДУЮМИ СОЛИ 2016
ИНТИШОР ГАРДИДААНД:**

Техникаи қонунгузорӣ / Муаллифон: Раҳимзода М.З., д.и.х., профессор, Нематов А.Р., д.и.х. Муқарризон: Менглиев Р.Ш., н.и.х., Ғафуров А.Д., д.и.х. Нашри дуввум. – Душанбе: «Бухоро». - 2016. - 232 с.

Китоби мазкур ба масъалаҳои техникаи қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар он масъалаҳои мафҳум, аҳамият, восита, усул ва қоидаҳои техникаи қонунгузорӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Ҳамзамон дар китоб масъалаҳои техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ, аз ҷумла тартиби таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, чарағни қабули қонунҳо, техникаи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, техникаи мурағатсозии қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар масъалаҳои вобаста ба техникаи қонунгузорӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Китоб барои кормандони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, аъзои Маҷлиси миллий ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, донишҷӯён, аспирантон, устодони факултетҳои ҳуқуқшиносии мактабҳои олӣ, инчунин ҳуқуқшиносони амалия тавсия карда мешавад.

Раҳимзода Маҳмад Забир. Фарҳанги тоҷикӣ ба русии истилоҳоти ҳуқуқ. Муаллиф: Раҳимзода Маҳмад Забир, д.и.х., профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон. Муқарризон: Маҳмудзода М.А., академики АИ ҶТ, д.и.х., профессор, Саймиддинов Д., узви вобастаи АИ ҶТ, д.и.ф., профессор, Шарипов Т., доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, Бобочонзода И.Д., доктори илми ҳуқуқ. Душанбе: «Империял-Групп», 2016, 304 с.

Луғати мазкур зиёда аз 8000 калима ва истилоҳоти ҳуқуқӣ ва марбут ба онро дарбар мегирад. Он барои донишҷӯён, аспирантон, мутахассисон ва устодони факултетҳои ҳуқуқшиносӣ, кормандони мақомоти қонунгузор, иҷроия, судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ, инчунин ба ҳамаи шахсоне, ки ба он зарурат доранд, тавсия карда мешавад.

Масъули нашр
Гуломхайдаров Ҷ.М.

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «Азия-Принт» бо тарзи рақамӣ ба таъъ расидааст.

Ба матбаа 20.11.2016 супорида шуд. Ба ҷопаш 17.12.2016 иҷозат дода шуд. Қоғаз офсетии №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Тj. Ҷузъи ҷопии шартӣ 10,0. Адади нашр 200 нусха.

**Маркази миллии қонунгузории
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*734024. ш. Душанбе, кӯчаи А.Аҳмадов, 13
телефон/факс 227-63-64*

Ответственный за выпуск
Гуломхайдаров Дж.М.

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «Азия-Принт».

Сдано в печать 20.11.2016 г. Разрешен к печати 17.12.2016 г. Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Тj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 200 экз.

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

*734024. г. Душанбе, улица А.Ахмадова, 13
телефон/факс 227-63-64*

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва қонунгузорӣ мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва таҳлилӣ нашр карда, доир ба чорабиниҳои муҳими сиёсӣ ҳуқуқии ҷумҳурӣ маълумот медиҳад ва бо мақсади фаҳмо гардидани талаботи санадҳои меъёри ҳуқуқӣ тафсирҳо таҳия намуда, аз мутахассисони варзидаи соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба саволҳои мубрами хонандагонӣ худ посух меҷӯяд ва бо фаъолияти густурда ҷиҳати боло рафтани сатҳи дониши ҳуқуқии шаҳрвандон саҳм мегирад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад. Беҳтарин роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад. Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар ҳамаи шӯъбаҳои алоқа анҷом дода мешавад.

Индекси обуна: 77710

Нархи яксолаи обуна -160 сомонӣ

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бонки масъул: Сарраёсати Хазинадорӣ марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

С/х 20204972712010100002, с/м 22402972000002, МФО 350101800,
РМА 010082702.

В журнале «Законодательство» публикуются научные, научно-популярные и аналитические статьи по вопросам права и законодательства, размещается информация о важнейших политических и правовых мероприятиях страны, а также с целью разъяснения основных требований нормативных правовых актов – соответствующие комментарии к ним. Также на страницах журнала можно найти ответы высококвалифицированных специалистов в области права на вопросы читателей, которые позволят поднять уровень правовой образованности широких масс населения.

В связи с тем, что в розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве, наилучшим условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на издание осуществляется во всех отделениях связи республики.

Подписной индекс: 77710

Цена за годовую подписку - 160 сомони

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

Банк получателя: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов РТ

Р/с 20204972712010100002, к/с 22402972000002, БИК 350101800,
ИНН 010082702.